Eesti Kirjameeste Seltsi

aastaraamat

1873.

Esimene aastakäik.

Tartus.

Trükitud H. Laakmanni kirjadega.

1873.

Eesti Kirjameeste Seltsi

aastaraamat

1873.

Esimene aastakäik.

Eesti Kirjameeste Seltsi Põhjuskiri.

Tsensuri poolest lubatud. — Riias, 1. Nowembril 1873.

I. Seltsi püüdmisest.

§ 1.

Eesti Kirjameeste Seltsi püüdmine on, üleüldse kasulisi raamatuid Eestikeeli wälja anda, et neid Saksakeele raamatute asemele astuda lasta, mis seni ajani pea ainsad hallikad oliwad, kust Eestlased waimuharimist saiwad, ja selle läbi selle raskusele otsa teha, et iga Eestlane, kes täielisemat waimu harimist nõudis, suure aja ja raha kuluga Saksakeele ära pidi õppima. Kasulisi raamatuid emakeeli wälja andes loodab Selts ühtlasi laiemalt rahwa seas waimu walgustada ja pääle selle rutemine, kergemine ja kindlamine waimuharimise tööd Eestlaste seas edasi aidata, kui se ühel wõõral keelel wõimalik on.

§ 2.

Et sedda püüdmist korda toimetada, on Seltsil woli:

1) oma kuluga kõiksugusid kasulisi raamatuid trükkida lasta, olgu sõnaraamatud ehk wõõrakeele õpetuse raamatud ehk kaunid juturaamatud j. n. e., mahaarwatud on ükst waimulikud raamatud, aga mitte muidu kui läbiülekatsumise tsensuri loaga ja muu tõiste trüki sääduste tähele panemisega.

2) wõidupüüdmiseks auhinda määrata ja neile anda, kes kõige paremad raamatud kirjutanud;

3) oma kuluga mitmesse kohta Wenemaale osawaid mehi wälja läkitada, kui geograhwia, historia, keelte uurimise ehk muu teaduste pärast otse mõnes iseäralises paigas järeleuurimist tarwis;

4) Seltsi liikmetele raamatukogu ja museumit asutada, kuhu üleüldse kõik asjad korjatakse, mis Seltsi liikmetele õpetuseks ja waimu harimise abiks wõiwad olla. Raamatu kogu saab asutatud nende

„Утверждаю“.

За Министра Внутреннихъ Дѣлъ
Товарищъ Министра: Шидловскій 25-го Ноября 1871 г.

УСТАВЪ
ОБЩЕСТВА ГРАМОТНЫХЪ ЭСТОНЦЕВЪ.

I. Цѣль общества.

§ 1.

Общество грамотныхъ Эстонцевъ предполагаетъ издавать на Эстонскомъ языкѣ общеполезныя книги съ тою цѣлью, чтобы, замѣняя ими Нѣмецкія изданія, служившія по сіе время почти единственнымъ источникомъ, изъ котораго Эстонцы заимствовали свое образованіе, устранить то неудобство, что всякій Эстонецъ, желавшій получить болѣе полное образованіе, предварительно долженъ былъ съ большою тратою времени и денегъ изучить Нѣмецкій языкъ. Изданіемъ полезныхъ книгъ на народномъ языкѣ Общество надѣется развивать просвѣщеніе во всѣхъ классахъ народа и вмѣстѣ съ тѣмъ содѣйствовать распространенію образованія между Эстонцами быстрѣе, легче и прочнѣе, чѣмъ это можетъ быть достигнуто посредствомъ сочиненій на чуждомъ языкѣ.

§ 2.

Для достиженія сей цѣли Обществу предоставляется:

1) издавать на свой счётъ общеполезныя книги всякаго рода по части наукъ и художествъ, словари, учебники для изученія языковъ, занимательные разсказы и пр., за исключеніемъ лишь книгъ духовнаго содержанія, но не иначе, какъ съ разрѣшенія предварительной цензуры и съ соблюденіемъ другихъ постановленій о печати;

2) учреждать конкурсы съ назначеніемъ премій за самыя лучшія сочиненія;

3) посылать въ разныя мѣстности Россіи на свой счётъ свѣдущихъ людей для изученія на мѣстѣ вопросовъ по части географіи, исторіи, языкознанія и дригихъ наукъ;

4) основать для членовъ Общества библіотеку и музей, собирая всѣ вообще предметы, могущіе служить для поученія

reeglite järele, mis üles on pandud Riigi-Nõukogu Kõigekõrgemalt kinnitatud arwamises 6. Aprilist 1865;

5) tõiste oma sarnaste Seltsidega kirju wahetada;

6) oma Seltsi petsatit pidada, selle ümber-kirjaga: „Eesti Kirjameeste Selts."

II. Seltsi liikmetest.

§ 3.

Seltsi liikmeks wõib igaüks saada, kes soowib Seltsi kasuks midagi teha ja kes walmis on Seltsi liikmete kohusid täitma.

§ 4.

Wastawõtmine Seltsi liikmete arusse sünnib kõige koosolejate balloteerimise läbi, kus suurem hulk hääli otsuse annab.

§ 5.

Iga liige maksab iga aasta kaks rubla hõb., mis Januari kuus ette ära maksetakse. Maha arwatud on walla koolmeistrid, kelle käest aastas enam ei nõueta kui üks rubla. Siiski suuremad maksud wõetakse igamehe käest tänuga wasta. Kes aasta lõpuni oma liikme maksu ära ei ole maksnud, neist arwatakse, et nemad Seltsist lahkunud.

§ 6.

Seltsi liikmeks saada, kui ka temast lahkuda, on igal ühel wõimalik, kui aga see tahtmine Seltsi eestseisusele teada on antud.

§ 7.

Seltsil on õigus, ka auuliikmid walida. Neist ei nõueta mingisugust maksu Seltsi kassasse.

и распространенія образованія между членами Общества. Библіотека устраивается съ соблюденіемъ правилъ, изложенныхъ въ Высочайше утвержденномъ 6. Апрѣля 1865 г. мнѣніи государственнаго Совѣта;

5) переписываться съ другими подобными Обществами;

6) Общество имѣетъ печать съ надписью: „Eesti Kirjameeste Selts“ т. е. Общество грамотныхъ Эстонцевъ.

II. О членахъ Общества.

§ 3.

Въ члены Общества принимаются всѣ лица, которыя изъявятъ желаніе дѣйствовать на пользу Общества и будутъ готовы исполнять обязанности его членовъ.

§ 4.

Принятіе въ члены Общества совершается баллотировкой всѣхъ присутствующихъ членовъ, причемъ дѣло рѣшается большинствомъ голосовъ.

§ 5.

Каждый членъ платитъ ежегодно 2 руб. сер., внося эту сумму впередъ въ Январѣ мѣсяцѣ, за исключеніемъ волостныхъ учителей, отъ которыхъ больше одного рубля не требуется. Впрочемъ принимаются отъ всѣхъ съ благодарностью и болѣе значительные взносы. Не внесшіе въ теченіе года означенныхъ членскихъ взносовъ, считаются сложившими съ себя званіе членовъ.

§ 6.

Поступать въ члены Общества и выбывать изъ онаго можно во всякое время, увѣдомивъ объ этомъ письменно дирекцію Общества.

§ 7.

Общество имѣетъ также право принимать почетныхъ членовъ. Отъ послѣднихъ никакихъ взносовъ въ кассу Общества не требуется.

§ 8.

Et kõigile Seltsi liikmile aruanda Seltsi tööst, seisusest ja kulust, siis annab eestseisus iga aasta ühe aruandmise raamatu wälja, selle nimega: „Eesti Kirjameeste Seltsi aasta-raamat.“ Pääle aruandmise saab ses aasta-raamatus ka kirjutusi õpetliku sisuga olema, aga mitte muidu kui läbikatsumise tsensuri loaga ja muu tõiste trüki säädusete tähele panemisega.

§ 9.

Raamatutest, mis Selts wälja annab, saab iga liige aasta-raamatu (§ 8.) ilma hinnata.

III. Seltsi eestseisusest.

§ 10.

Seltsi eestseisuse liikmed on:

1) üks aupresident, keda eluajaks walitakse;

2) üks tallitaja-president, kes Seltsi asju toimetab ja nende eest wastutab. Selle ammetisse walitakse üks kooliõpetaja, kes Eestlane, aga kui Selts soowib, siis wõib ka mõni muu õpetatud Eestlane walitud saada;

3) üks sekretäär, kes Seltsi koosolemistel protokolli kirjutab ja üleüldse eestseisuse kirjutamise asju toimetab;

4) üks bibliotekaar, kes raamatu kogu ja muid kogutud Seltsi asju korras hoiab;

5) üks kassameister, kelle käes Seltsi liikmete poolt kokkutulnud raha seisab, ja kes selle üle walwab, et raha õigel ajal sisse maksetakse.

§ 11.

Seltsi eestseisuse liikmed, maha arwatud aupresident, walitakse kolme aasta pääle. Neile samule walitakse igaühele kaks abilist kõrwale, kes siis eestseisuse tallitust toimetawad, kui tõised ära on. — Endised eestseisuse liikmed wõiwad ka uueste walitud saada.

§ 12.

Eestseisus ja tema abilised walitakse suurema hulga häälte järele, ja nimelt esimest korda alnimetatud Seltsi asutajate läbi, aga

§ 8.

Для представленія всѣмъ членамъ Общества отчета о дѣятельности, составѣ и издержкахъ Общества, дирекція издаетъ ежегодно отчетную книжку подъ заглавіемъ: »Лѣтопись Общества грамотныхъ Эстонцевъ» (Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat). Кромѣ отчёта въ этой лѣтописи помѣщаются также статьи поучительнаго содержанія, но не иначе какъ съ разрѣшенія предварительной цензуры и съ соблюденіемъ другихъ постановленій о печати.

§ 9.

Изъ книгъ, издаваемыхъ Обществомъ, каждый членъ получаетъ безплатно упомянтуую въ § 8 лѣтопись.

III. О дирекціи Общества.

§ 10.

Дирекцію общества составляетъ:

1) почетный предсѣдатель, избираемый пожизненно;

2) дѣйствительный предсѣдатель, завѣдывающій дѣлами Общества, за которыя онъ принимаетъ на себя отвѣтственность. Въ эту должность избирается учитель изъ Эстонцевъ, но если Общество пожелаетъ, то можетъ быть избранъ и другой свѣдущій Эстонецъ;

3) секретарь, ведущій протоколы засѣданій Общества и завѣдывающій вообще письмоводствомъ дирекціи;

4) библіотекарь, завѣдывающій библіотекою и коллекціями, принадлежащими Обществу;

5) кассиръ, завѣдывающій поступающими отъ членовъ взносами и наблюдающій за своевременнымъ ихъ поступленіемъ.

§ 11.

За исключеніемъ почетнаго предсѣдателя всѣ прочія должностныя лица Общества избираются на три года. Каждому изъ послѣднихъ избирается по два кандидата, которые въ случаѣ ихъ отсутствія заступаютъ ихъ мѣсто. — Прежнія должностныя лица также могутъ быть вновь избираемы.

§ 12.

Должностныя лица и кандидаты къ нимъ избираются большинствомъ голосовъ, а именно на первый разъ нижеподписав-

igal järgmisel korral Seltsi liikmete läbi, kes koosolles ise, äraolles kirja läbi oma hääli awaldawad. Ühtlasi walitakse tähendatud wiisil kolm rewidenti, kes Seltsi kassa ja kõik muu wara üle waatawad, kui eestseisuse liikmete ammeti aeg on otsa lõppenud. Kui rewidentid aru on annud Seltsi kassa ja wara seisusest, astuwad uued eestseisuse liikmed ammetisse.

IV. Seltsi kokkukäimisest.

§ 13.

Selts käib iga aasta kõige wähem kaks korda koos.

Kokku käiakse enamiste Tartu linna, kus ka Seltsi raamatu kogu ja muud kogutud asjad seisawad. Aga Seltsil on luba mõnikord ka tõisiti teha ja kokkutulemise kohta muuta, kui see Seltsi liikmetele sündsam näitab, aga mitte tõisiti, kui kohase kubermangu walitsuse loaga. Kokkutulemise aega annab eestseisus igakord tseitungide läbi teada.

§ 14.

Koosolemistel, mis § 13 nimetab, toimetab Selts tallitaja presidendi juhatuse al kõiki asju, mis tema püüdmist edasi awitab. Et kõik liikmed osa wõiksiwad wõtta Seltsi nõupidamistest, siis toimetatakse neid nõupidamisi Eestikeeli. Aasta wiimsel koosolemisel paneb tallitaja-president Seltsile aruandmise ette Seltsi tööst mööda läinud aastal ja peab Seltsi liikmetega nõuu, mis tulewal ajal tarwis ette wõtta. Kohtumõistjaid nende raamatute läbiwaatamise ja hinna arwamise tarbeks, mis konkurentsi wiisil sissesaadetud, ja auhindade osaks mõistmise tarbeks, wõib siis walida, kui tarwis, ilma et waja oleks iseäralist tähtpäätwa määrata, aga eestseisus saab alati pärast kolme aasta möödaminemist, Seltsi wiimsel koosolemisel aastas, walitud.

§ 15.

Seltsi tallitaja-presidendi kohus on, Seltsi nõupidamisi juhatada *ja Riigi walitsusele iga aasta* üht aruandmist Seltsi tööst ettepanna.

шимися основателями Общества, а въ послѣдствіи членами его, или лично или письменно. Вмѣстѣ съ тѣмъ избираются означеннымъ образомъ три ревизора, которые повѣряютъ кассу и все имущество Общества по истеченіи срока службы должностныхъ лицъ. По представленіи ревизорами отчета о состояніи общественной кассы и имущества, вступаютъ въ должность вновь избранныя лица.

IV. О собраніяхъ Общества.

§ 13.

Общество собирается по крайнѣй мѣрѣ дважды въ годъ. Собранія происходятъ обыкновенно въ городѣ Дерптѣ, гдѣ и находятся библіотека и колекціи Общества. Впрочемъ Обществу предоставляется, въ видѣ исключенія, перемѣнять мѣсто собраній, если это можетъ послужить къ большему удобству членовъ, но не иначе, какъ съ разрѣшенія мѣстнаго Губернскаго Начальства. О времени собраній дирекція каждый разъ объявляетъ въ газетахъ.

§ 14.

Въ упомянутыхъ въ § 13. собраніяхъ, Общество подъ руководствомъ дѣйствительнаго предсѣдателя обсуждаетъ всё, могущее споспѣшествовать его цѣлямъ. Для доставленія всѣмъ членамъ возможности участвовать въ этихъ совѣщаніяхъ, послѣднія происходятъ на Эстонскомъ языкѣ. Въ послѣднемъ годичномъ собраніи дѣйствительный предсѣдатель представляетъ Обществу отчётъ о дѣятельности его въ истекшемъ году и совѣщается съ членами о необходимыхъ въ будущности мѣрахъ. Судьи для разсмотрѣнія и оцѣнки представленныхъ на состязаніе книгъ и для присужденія премій могутъ избираться обществомъ по мѣрѣ надобности, не назначая для того опредѣленнаго срока, но должностныя лица избираются непременно по истеченіи трехлѣтія въ послѣднемъ собраніи Общества.

§ 15.

Обязанность дѣйствительнаго предсѣдателя Общества состоитъ въ руководствѣ совѣщаніями его и представленіи Правительству ежегоднаго отчета о дѣйствіяхъ Общества.

§ 16.

Selle põhjuskirja muutmised ja täienduſed, kui neid tarwis näitab olewad, ei wõi mitte tõisiti sündida, kui suurema hulga häälte ühtesündimisega, kus kaks kolmandikku osa liikmid koos on, pääle selle peawad nad säädusilise wiisil kinnitamiseks sisseantud sama.

J. Hurt,
Gymnasiumi koolmeister Tartus.
J. W. Jannsen,
Redaktor.
W. Eisenschmidt,
õpetaja Tartus.
B. Stern,
koolmeister Tartus.
Martin Wühner,
stud. pharm. Tartus.
H. Rosenthal,
stud. med. Tartus.
Cornelius Treffner,
Gymnasiumi koolmeister Tartus.
Hugo Treffner,
stud. philol. Tartus.
G. Blumberg,
koolmeister Tartus.
Andreas Kurrikoff,
stud. theol. Tartus.
A. Erlemann,
kihelkonna koolmeister Helmes.
J. Kuppitz.
J. Käärik.
M. Sõber,
kihelkonna koolmeister.
J. Raudsep.
H. Henno.
Ado Rennit,
walla koolmeister.
Schneider,
koolmeister.
J. Wühner.
J. Eglon,
koolmeister.
J. Lellep,
koolmeister.
J. Adamson,
kogukonna koolmeister.

H. Nyländer,
köster ja kihelkonna koolmeister.
C. R. Jacobson,
Gymnasiumi koolmeister.
A. Paulson.
kogukonna koolmeister.
M. Jakobson.
kogukonna koolmeister.
J. Wahi,
kogukonna koolmeister.
A. Grenzstein,
koolmeister.
J. Paulmeister,
koolmeister.
G. Rosenberg,
koolmeister.
J. Kapp,
kihelkonna koolmeister.
P. Auksmann,
koolmeister.
P. Abel,
koolmeister.
Hermann Jürgenson,
Adwokat.
Fr. Kuhlbars,
koolmeister Willandis.
A. Wahlberg,
Walla-koolmeister.
H. Wühner,
koolmeister.
P. Tekkel,
koolmeister.
S. Auster,
koolmeister.
R. Auster,
koolmeister.
C. Rosmann,
koolmeister.
A. Thomson.
J. Perna,
koolmeister.

§ 16.

Измѣненія и дополненія сего Устава, если въ нихъ встрѣтится надобность, не иначе могутъ послѣдовать, какъ съ согласія большинства голосовъ, въ присутствіи не менѣе $^2/_3$ всего числа членовъ Общества и затѣмъ должны быть представлены на утвержденіе въ установленномъ порядкѣ.

Я. Гуртъ,
учитель при гимназіи въ Дерптѣ.
И. В. Янсенъ,
редакторъ.
В. Эйзеншмидтъ,
пасторъ.
Б. Штернъ,
учитель въ Дерптѣ.
Мартинъ Вюнеръ,
студентъ фармаціи въ Дерптѣ.
Г. Розенталь,
студентъ медицины въ Дерптѣ.
Корнелій Трефнеръ,
учитель при гимназіи въ Дерптѣ.
Гуго Трефнеръ,
stud. philol. въ Дерптѣ.
Г. Блумбергъ,
учитель въ Дерптѣ.
Андреасъ Курриковъ,
stud. theol. въ Дерптѣ.
А. Ерлеманъ,
учитель.
И. Куппицъ.
И. Кѣрикъ.
М. Северъ,
приходскій учитель.
И. Раудсепъ.
Г. Генно.
Адо Реннитъ,
волостный учитель.
Шнейдеръ,
учитель.
Ю. Вюнеръ.
И. Эглонъ,
учитель.
И. Леллепъ,
учитель.
И. Адамсонъ,
волостный учитель.

Х. Ниленд еръ,
приходскій учитель.
К. Р. Якобсонъ,
учитель при гимназіи.
А. Паулсонъ,
волостный учитель.
М. Якобсонъ,
волостный учитель.
И. Вахи,
волостный учитель.
А. Гренцштейнъ,
учитель.
И. Паулмейстеръ,
учитель.
Г. Розенбергъ,
учитель.
И. Каппъ,
учитель.
П. Ауксманъ,
учитель.
П. Абель,
учитель.
Германъ Юргенсонъ,
адвокатъ.
Фр. Кульбарсъ,
учитель въ Феллинѣ.
А. Ваалбергъ,
волотсный учитель.
Х. Вюнеръ,
учитель.
П. Теккель,
учитель.
С. Аустеръ,
учитель.
П. Аустеръ,
учитель.
К. Росманъ,
учитель.
А. Томсонъ.
И. Перна,
учитель.

Sisekord.

Lehek.
Eesti Kirjameeste Seltsi põhjuskiri II
Mõni sõna tahtmisest 1
Mõni sõna tundmisest 14
Wana sõna 35
Mis inimene külwab, seda tema ka lõikab! 44
Mardid 67
Armukese akna taga (laul) 70
Igatsemine armukese järele (laul) 70
Eesti Kirjameeste Seltsi protokollid 71
Raamatukogu 83
Seltsi liikmete nimed 91

I.

Mõni sõna tahtmisest.

(Zensuri poolest lubatud. — Riias, 17. Juulil 1872.)

„Waata imet, kes seda õnnetust oleks wõinud jälle oota, — igal pool, kuhu mina pööran, seal on pahandus, kus mina seadan, seal on segadus, ja kuhu mina weeren, seal on wiletsus," ütles Mäe Mats oma sõbra Peetrile! „Kuskilgi ei saa minu soowimine täidetud, kõik käib mul wasta tahtmist, niikui ei oleks enam Jumala õnnistust minu juures. Mõisa härra on selle wana tühja Jaanussele meie segaduse pärast jälle õiguse annud. Aga mina ka oma tahtmist ei jäta, ma lasen maamõõtja wälja tulla, küllap see siis näitab, kelle poole see põllu peenar rohkem peab aetud saama!" Kuida öölдud, nenda ka tehtud. Mats tõi maamõõtja wälja, aga — Jaanussele jäi õigus, ning Mats käis wiltu wahtides maha löödud silmiga ükski sellepärast, et tema tahtmine mitte kõrda ei läinud. Maaharimine sai waest wiisi sulastest toimetud, wiljawäli ei haljendanud mitte nenda kui Jaanussel. Mats jättis selle aseme maha ning wõttis kohalt halwema, et aga Jaanusse kõrwalt ära saaks, keda tema eneste üle naerwat arwas. Uue koha peal ei läinud ka kõik mitte nõnda, kuida Mats tahtis. Lapsed kaswasid ülesse ning said kooli aruliseks; külakooli õppused olid paari aastaga äraõpitud ja koolmeister andis nõu lapsi linna kooli panna, kus lapsed muu tarwiliku õpetuse kõrwal ka wene- ja saksakeelt wõiksid õppi, aga Mats ei jõudnud neid linna kooli panna, ehk ta küll kõigest südamest seda soowis. Mure koorma al läks tema halliks, pärast ka weel tülikaks ja kiusakaks. Kõik näitas tal kui ristiks ja tüliks olewat. Mitte enam ta lapsedki ei saanud tema meele järele elada, ehk naad seda küll püüdsid. Mats otsis omale meelejahutust wiinamärja seest, ja kui ka sealt midagi wälja ei tulnud

ning et tema uued sõbrad mitte tema tahtmist alati ei teinud, tahtis Mats neile allaheitmist rusika wäe läbi õpetada, mis tüli mõnikord suureks tegi ja kohtukäimist sigitas. Wallawanem oli rahu armastaja mees, ta nägi warsti, et Matsi talus asjad wiltu käisiwad. Kaua ei tohtinud niisugune kord mitte kesta, kui Matsi pisukesed lapsed mitte walla hooleks toita ei pidanud jääma; ta pidas nõu mõisa wanematega, kellele juba enam kui ühe aasta rent wõlgu oli jäänud. Kõik olid selles nõus, et Matsi käest majapidamise õigus pidi ära wõetud saama, wanem poeg peremeheks jääma, kunni weikesed lapsed suuremaks kaswaksid; pealegi ei pidanud Mats mitte enam kõrtsi minema, ega tohtinud kõrtsi Mik Matsile wiina anda. Niisuguse eluga ei olnud Mats sugugi rahul, ta ei saanud aru, kuidas teised tema head tahtmist ei wõistnud ja niikui ühendud kõik temale wastaseks oliwad. Ta hakkas kiduma, heitis sängi ja ei tõusnud enam sealt ülesse, kunni Liiwa Annus temale rahu tõi, keda ta siit nii wähe oli leidnud. Nõnda lõpetas Mäe Mats oma elu, mis mitte talle palju rõõmu, waid seda rohkem pahandust ja tüli oli toonud.

Austria keiser Joosep II., kes 1765 kunni 1790 walitses, ei tahtnud muud midagi, kui oma alamate õnne ja rahu. Et aga kõigile õigus saaks ja igaüks õnnelik oleks, laskis ta omas riigis seadused parandada, peastis rahwa orja ikkest ja tegi kõik, mis ta aga tal wõis, et kui riigi isa oma rahwa heaks wõiks elada. Aga igal pool nägi ta oma seadetud plaanid nurja minewat; iseäranis lõhkus see tema südant, et needsamad alamad, kelle kasuks ta kõik uuendused omas riigis ette wõttis, tema wasta hakkasid ja sõnakuulmataks said. Kaua ei jõudnud keiser Joosep niisugusid hoopa mitte kanda. Ta isa süda, kui seesugusel walitsejal, kes ükski oma alamate heaks elada tahtis, waewas teda ilmotsata iga pääw. Ta wiimsed sõnad: „Kõik mo head tahtmised on minu õnnetuseks nurja läinud," tunnistawad, missugust walu tema seestpidine inimene kannatama pidi, kui ta oma alamate eest, ja ommetigi nende enestega, nende heaks wõitlema pidi.

Hoopis teine lugu on sellega, kelle tahtmised ja soowimised täidetud saawad. Ta silmad särawad rõõmu pärast ja tema süda hüppab kohisedes; ta tunneb rahu omas seestpidises olemises; ta on see, mis ta peab olema, see on — õnnelik inimene.

„Nüüd tahan ma surra, et ma so silmi olen näinud," ütleb wana isa Jakob oma poega Joosepit teretades. Ta soowimine oli nüüd täidetud; see igatsemine oma poja järele, kes tema seestpidist olemist rahutumaks oli teinud, oli seda kätte saanud, mis tal puudus.

Wanemate soowimine on, omast lastest ükski head kuulda, nendele kõik head soowida ja nendest mõistlikku inimest kaswatada. Sellepärast tewad nemad ka oma laste kaswatamise juures kõigest

wäest tööd, et waheft wasta tahtmist lastest teist ei saaks, mis wanemad mitte ei soowinud. Nõnda kulutab mõnigi wanem oma wiimase kopika ja teeb pealegi weel wõlgu, et aga oma lapsi õieti kaswatada. Teeb talle poeg koolis oma ülespidamise ja õppimisega rõõmu, noh siis ta süda tänab weel pealegi, ega nõua muud tasumist oma lapse käest.

Nendest lühikestest näitustest ja weel enam iseenese igapääwasest elust wõib näha, et inimese tahtmise täitmine teda olgu õnnetumaks ehk ka õnnelikuks wõib teha ja tema elule kui märki külge panna, kellest teda ennast ka tunda wõib. Sellepärast on tähelepanemise wäärt, et igaüks iseenese tahtmist niipalju kui wõimalik tundma õpib ja selle peale waatab, kuidas wiisi tema tahtmine wäljastpidise olemise läbi ennast ilmutab.

Ükski inimene ei ela ilmas kõigest sest lahti lõigatud, mis ilma sees ette tuleb, waid igaüks on kõwaste ilmaga kokku sõlmitud imelikku sidemetega, keda inimene mõnigi kord niikui näha ei mõista ega taha. Maa, soe, külm, tuul, wihm, lumi, muld, taimed, elajad ja inimesed, nende kõikidega on tal tegemist, ta pruugib ja tarwitab neid omas elus: ka nendel on oma loodud seadus, olemine ja tahtmine, kes ehk inimese tahtmisega kokku sünnib ehk ka tema tahtmist wasta oma loodud seadust käib, ja kui inimene ei mõista kõige oma wäljastahtmistega eneste seestpidist tahtmist rahule seada, läheb temal nõndasamati, kui mõnelgi taadil ja memmel enne teda on läinud, kes oma enese õnnetust arwasid teistest inimestest ja kurjast maailmast tulewad, kust jo rahwa sõna järele ommetigi midagi head loota ei ole, niikui ei oleks rahwas ka ise mitte maailm, ega ei elaks maailmas.

Kõikide loodasjade sees on üks sundus ehk ajamine loojast, seks saada ja see olla, mis ta loomise seaduse järele peab olema. Seesama looduse sundus ajab kõik loodust tahtmisele; sellepärast siis ka looduse sundust kõige tahtmise põhjaks wõiks nimetada. Olgu see nüüd missuguse elu wõi seisuse sees tahes, taime wõi elaja riigis, igas elus ja jaus püüab ja katsub iga kogu oma iseäralikku olemist hoida ja kaswatada. Nõnda ajab looduse sundus nisu tera iwakest idanema taimeks, kõrreks, peaks ja jälle mitme kordseks teraks saama; wähile kaswab tema äramurtud jalg ja sisalikule tema ärapurustud saba uueste. Tuhande terakeste seast mõistab linnukene ikka seda wälja otsida, mis temale toiduseks on loodud ja iga selts elajaid tunneb kõik kihwtised rohud söödawate seast ja jätab neid puutumata kaswama. Enne külma talwe rändab linnukene soojale maale ja leiab sinna teed ilma juhatajata; tuleb aga õigel ajal jälle oma sündimise paika tagasi, niikui oleks kegi talle kaugele maale sõnumid wiinud, et siin talwe külm kadunud ja suwe

soe toidust temale rohkeste walmistanud. Pääsukese poeg mõistab suure osawusega imewärki pesa ilma wanemate õpetuseta walmistada, et oma poegi seal kaswatada ja kaitsta. Nõnda püüab iga sugu omaksid hoida, ja kui ärahukkamine ehk õnnetust teistest loodasjadest ähwardab tulla, siis paneb iga sugu kõigest jõust kunni surma tunnini ärakaotamise wasta, ning kui tema wõitlemises järele jääb, rõõmustab ta ennast omast elust. Siin teeb loodus oma seadust looduse sunduse ehk ajamise järele, niikui ilma arusaamata, niikui ilma järelemõtlemata iseenesest, ommetigi korrapärast ja loomulikult. Niikui see sundus kõige loodasjade sees, on tema ka inimese ajaja tema elu ja tegude sees, aga inimene ei pea mitte ükski ennast looduse sundusest ajada laskma, waid palju enam neid sundimisi mõistusega walitsema, et tema ka tõeste see oleks, kes ta looja seaduse järele peab olema, see on, maa ja looduse walitseja ja tema kaitsja. Seesama wirwendaja looduse sundus saab silmapilk inimese sees elawaks äratud, kui temale niisugune olemine nähtawaks saab, mis ta oma edasi saamiseks tarwitab.

Jüts ei küsinud süüa sugugi, ega olnud ka näljane, aga niipea kui ema leiba liigutas, ehk liha leikas, tahtis tema nälga ära surra, ega jõudnud enam söögi aega ära oota, waid kisendas nälja hädas. Mardil ei tulnud meeldegi õlut osta, aga naaber jõi tema silma al täie klaasi wälja; kohe hakkas Mardi suu wet jooksma, ta otsis kõik taskud läbi, ja kui kopikat sealt ei leidnud, ütles ta naabrile, laina mulle pudel õlle raha, olen teise westi selga pannud ja raha sinna tasku unustanud, tahaks ka hea meelega keelt kasta.

Looduse sundus lahkub nii mitmeks aruks, niikui see tahtmise wõrk inimesele seda tema ülespidamiseks ette kirjutab ehk ka loodus juba seda temale ette seadnud on. Nõnda on inimesel sundust söömale, keda meie isuks nimetame, joomale, keda meie januks hüüame. Kõige elu ülespidamisele, tema kaitsmisele, tema rõõmustamisele ja ehitamisele on inimesel loodusest sundus antud. Ommetigi ei ole see sundus igal inimesel igale asjale ühe suurune ja ühesugune. Mõni inimene armastab lapsi iseäranis, teine ei taha nendega midagi tegemist teha, waid naad on temale palju enam tülliks ees; üks armastab laulu ja mängu, teine kõik sugu piltisi, kolmas rehkendab hea meelega, neljas uurib wanast sündinud asju j. n. e. Sellest näeme siis ja wõime igamees eneste juures ära tunda, et loodus inimest sundusega on ehitanud, kes teda ühe asjale enam sunnib kui teisele. Iga üks peab neid sundusi mõistusega walitsema, et naad mitte kõweraks ei kaswa ja seal wäga suureks ei sirgu, kus naad iseenesele wõi ka teistele kahjuks wõiwad olla, ning wiimaks mitte inimest orjama ei sunni. On nüüd seesugune sundus inimese sees ühe wäljaspoolse asja läbi äratud, siis ei ole ta mitte enam

ükſi loobuſe ſundus, waid kaswab himuks, ja mida täielikumalt ja tihemaſt himu inimeſeſt täidetud ſaab, ſeda ſuuremaks tõuſeb seesugune himu ſelle asja järele, ja, ta wenib mõnikord nii ſuureks, et inimene kõigeſt wäeſt teda täita püüab ja kui ta ei ole õppinud oma himu üle walitſema, läheb ta ka ärakeeldud wiiſil oma himu täitma.

Ilma rahata ei ſaa ükski läbi, ſeſt raha wasta peab inimene ſeda wahetama, mis ta oma põllu peal mitte ei kaswa, ja kui ühel põldu ei ole, ſiis peab ta raha eeſt oma elu ülespidamiſt, toiduſt ja ihukatet oſtma. Sellepäraſt ſiis igal mehel ka püüdmine raha teenida on. Aga hoopis teine lugu on ühe niiſuguſega, kes muud omas elus ei tunne kui ükſi raha kogumiſt ja keda muud enam elus ei rõõmusta, kui raha ja jälle raha. Seeſugune inimene ſaab omaſt raha himuſt nõnda walitſetud, et ta iſeennaſt oma raha juures ära unustab, weel wähem mõtleb ta teiste peale, tema wiis meelt ſeiſawad jo raha juures, ja ſelle korjamiſeks pruugib ta neid. Ta ostab waeſe leſe käeſt, keda häda ſunnib, tema wiimſe lehma mullika tühja hinna eeſt ja müüb teda palju ſuurema eeſt teiſele ning kiidab pealegi waeſt aitanud olewat, et temale häda ajal lehma eeſt raha andis. Ta näeb nälga, käib katkend ja räbalas, elab mustas ſärgis ja külmas toas, ſeſt ſöök, peſu ja puu makſawad jo raha, rahamaksmine ei tee temale rõõmu, ükſi rahakaswatamine ja tema lugemine rõõmustab teda, ſee on ükſi temale armas, wanaſt kehaſt ta ſuuremat enam ei hooli, ſeſt ta armastab jo kulda rohkem kui iſeennaſt, ta on muu asjadele elawalt ära ſurnud, ükſi ſee ſõna, „kuld" wõib teda weel elustada. Raha on kitſikoti jumalaks ſaanud, keda ta igapääw hoolega teenib, raha uniku kõrwal leitakſe teda ka ühel pääwal keerus ja kõweras ära kängunud olewat. Rahahimu oli ahnuſeks ſaanud ja raha ahnus on kõige kurja asjade juur.

Nõnda läheb mõnikord himu täitmiſega, kui inimene ei mõista teda niiſuguste wäljawenimiste eeſt hoida, ja laſeb himu eneste üle walitſeda. Tahame himu üle walitſeda, ſiis peame ſelle eeſt hoidma, et ta mitte üleliig ſuureks ei kaswa, ega igaſt teadmataſt ja niikui warjul olewaſt asjaſt äritud ei ſaa. Seſt kõik mis inimeſel mitte ſelgeste teada, maitsta ega katſuda ei ole, äritab tema himu ja kaswatab teda nõnda, et kõik mehe meelt kokku wõtma peab, kui oma himu üle walitſeda tahab. Ka ei peaks keegi oma eſimeſt loobuſe ſunduſt mitte himuks tõusta laſkma, waid palju enam ſeda, mis teda himuks äratada wõib, eneſeſt kaugele ſaatma. Teatud rahwa jutu järele ſaid ükskord üks mees ja naene, kes omas raskes elus Aadama ja Eewa üle kaebaſid, katſeks hea elu ſisſe tõstetud, kus laud roa waagnate al ägas, aga ka neile käſk antud, et ükſ

waagnat, mis kummuli pööratud laua peal seisis, mitte ei pidanud liigutama ega sinna alla waatma. Mitte kaua ei jõudnud mees ja naene selle ära peidetud ja ära warjustud waagna aluse juures oma himu üle walitseda; naad tõstsid waagna ülesse; hiir hüppas waagna alt naese kätte wahelt wälja ja mõlemad pidid oma hea elu kautama; said aga selle õpetuse, et ei pidanud mitte Aadama ega Eewa üle kaebama ega ka teist huka mõistma, oma häda ikka teistest tulnud olewat mõtlema, waid palju enam süüd oma eneste juurest otsima.

On looduse sundus kõrra meie sees kahju sünnitajaks himuks tõusnud, siis ei pea meie teda mitte täitma, waid maha litsuma, temast kõik, mis teda äritada ning elawaks teha wõib, kaugele wiima, nõnda, et tema meie sees mitte kaswada ei jõua. Sellepärast olgu igaüks kui mees ja näitku oma eluga üles, et himu mitte teda, waid et tema himu üle walitseb. Kõigest sellest, mis meile meie igapäävases elus kasuks wõib olla, mis meie oma elu ülespidamiseks tarwitame, saab looduse sundus elule äratud ja mida kasulikum üks asi meil näitab, seda suuremaks kaswab himu selle asja järele. Maamees pruugib kewade tublit tööhobust, ta lähäb linna ja näeb turu peal üht tugewat looma, kes temal ka kõige raskemad söödid üles wõtta jõuab. Kohe teatab ta hobuse peremehele oma soowimist hobust osta, kuuleb aga, et looma peremees sugugi müüa ei taha. Maamees ütleb, kui mina sulle seda maksan, mis loom wäärt on, küllap sa siis mulle looma ära müüd. „No nimeta siis oma hinda," ütleb wõeras naerates. Maamees pakub pärist hinda, ja kui looma omanik sest midagi teada ei taha, paneb peremees kord korralt kahekordse hinna ja teeb nõnda wiisi looma omaseks. Poleks loom maamehele nii kasulik näitnud olewat, millaski poleks tema kauplema hakanud, weel wähkem nii suurt hinda maksnud.

Täidetakse ja harjutakse himusid tihti, siis saawad nemad harinuks asjaks ja mõnigi himu nõnda harinuks, et temast enam sugugi lahti ei saa. Mitmed tubaka põletajad lubawad parem ilma leiwata kui piibuta elada; kui palju nende sõnade sees tuuma on, teab iga tubaka põletaja ise omast käest. Harinuks wõiwad himud saada:

1) Mida wähem inimesel looduse sundused elawad on olnud ja mida nooremad nemad on, seda rutem harinewad nemad. Mida enam nemad juba liigutud ja waewatud on, seda raskemalt lähäb nende harjutus. Laps harineb hoopis rutem ühe asjaga, kui wana inimene, kes omast wanast harinud wiisist mitte enam lahkuda ei taha.

2) Mida enam wana harjutusi inimesel on, seda raskem on uusi juure harjutada ja iseäranis siis, kui need wanad mitte uutega kokku ei sünni.

3) Mida enam ühe harjutuse juures aega pruugitakse, seda enam omaseks saab ta.

4) Mida enam üks uus harjutus wana harjutustega kokku sünnib, seda kindlamaks saab tema, ja peaks ta kuidagi unustusse jääma, seda rutem tuletab inimene teda jälle meele, mida kindlam ja omasem ta enne temale oli.

5) Mida suuremad looduse sunduseb inimesel on, seda ennemine ja kergemine läbäb tal kõik harjutus. Mida tihem üks himu tal ees on olnud, seda kergem on ta ennast temale ilmutama, ta saab pärast nõnda tema omaseks, et ta ka ilma kõige wäljastpoolt asjata talle ette tuleb ja teda teole sunnib, on see lubatud, muidugi hea, on see aga keelatud, muidugi pahategemisele. Saab himu inimese juures nii harinuks asjaks, et ta teda teole kui põlema paneb, kõik tema seestpidist olemist walitseb, temale palju rohkem paha kui head, kurwastust kui rõõmu teeb, siis on inimene oma himu sulane; himu walitseb tema ja mitte tema himu üle, ta käib kui mõistmata loom himu kütkes ja täidab himu käsku, kui ka kurwa meelega.

Kui mitu meest walawad kainest peast silma wet sellepärast, et mitte oma himude üle walitseda ei jõua; kui mitu meest ei kaota wiina himu pärast maad ja aset, leiba ja ausat nime; kui mitu meest ei kaota kaardi mängimise läbi oma wiimast riide hilpu ihu pealt! Niisugune inimene on mõistmata looma sarnatseks saanud, kes enam hea ega kurja wahel wahet ei mõista teha, kui tema aga oma himu täita wõib.

Looduse sunduseb, ehk naad kül wale kaswatamise läbi elawaks kurjaks himuks ennast kõwerdada wõiwad, on ommeti meie ülespidamiseks hädaste tarwis. Poleks meil looduse sundust mitte ennast toita ja katta, muidugi saaksime meie nälga ära surema ehk ära külmama. Looja on nõnda targaste looduse sunduste läbi meie eest muretsenud. Korjab aga keegi omale wara, üksi wara ja mitte ihu ülespidamise pärast, muidugi on siis tema looduse sunduse pruukimine kuri, ja ka Loojast keelatud. Saawad aga need sunduseb ja himud meie sees ühe tasa ja kui ühe ilusa helile tõstetud, niikui see mitme healega ilusa laulu juures on, kus kõik healed kui ühte ära sulawad, üksi teisest kõwem ei helise,— saawad looduse sunduseb mõistusest walitsetud, ilustawad ning ehitawad nemad inimest nõnda, et tema seks saab, mis ta Looja seaduse järele peab olema, sunniwad ja pöörawad naad nõnda teda, et tema mitte üksi oma enese, waid ka teiste kasu nõuab, üksi seda walitseb, mis lubatud ja seda enesest wiskab, mis keelatud on, siis naad paisuwad seks, mis naad peawad olema, see on tahtmiseks. Waat nüüd on looduse sunduseb oma ette seatud märgi kätte saanud, nüüd naad õitsewad üheskous, kui mõistlik tahtmine, kelle juured mõtlemise ja tundmise sees kaswawad. Mõtlemine ja tundmine sünnitawad inimese Waimu silma ees ühe ette seatud märgi, tunneb tema mõis-

tus see märgi hea olewat, siis hakkab tahtmine tema sees kui wägew weewoog sinna poole woolama ja sunnib inimest, et tema kõigest wäest seda märki püüab kätte saada ja selle järele elada. Täieks kaswanud tahtmine on kui tugew tamme puu, keda ükski torm maha ei murra, ehk ta küll sada aastat teda liigutab, ta kaswab ja kosub auu andes sellele, kes teda on loonud. Täieks kaswanud tahtmine walitseb omale kõige paremat teed, sunnib inimest teole, kui see õige ja kasulik, hoiab teda sealt tagasi, kui see mõistmata ja ja kahjulik on.

Mõistlik kasu (Interesse) on tahtmisele kui üks liigutaja wedro, mis tahtmist elustab ja inimest äratab, et tema omale hakkab seda nõudma ja püüdma, mis ta elus pruugib. Mõnesugune tahtmine kaswab mõnesugusest loodnse sundusest. Mõne inimese sees äratab waimuharimine suurt tahtmist, teise sees ligimese armastus, kolmandamas laul ja mäng, neljandamas waeste eest hoolekandmine. Iga tahtmisega ehitud inimene walitseb omale põhjusmärkist (Ideen), kelle järele ta teha ja elada püüab. Mõistlikult otsib ta omale teesid ülesse, kelle peal ta neid märkisid kätte saada wõib, ta wõtab omale kindla nõu, oma ettewõtmist täita, ega lase ennast kuskilt kõrwalisest tuulest kõigutada. Peab see nõu ja tee temal ka edespidi tema tegude ja elu põhjaks jääma, siis on see kui nöör, kes teda tema toimetuses juhatab (Grundsatz). Nõnda ehitud ja waimustud inimene ei nõua mitte üksi oma kasu, waid mis ka kõige teistele kasuks wõiks olla. Ta teeb neid mõtetes walmistud eesmärkisi, see on oma tahtmist, oma eluga nähtawaks ja ilmutab nõnda wiisi oma seestpidist olemist.

On nüüd seesugune tahtmine meie elu ja tegude sisu ja põhi, siis on jo iseenesest mõista, et igal ühel kindlat tahtmist tarwis on ja küsib igamees, kuidas saan mina omale teda, et mitte kui üks mõistmata loom üksi loodnse sunduse ja oma himu järele ei ela ega jookse? See'p see on see kirju ja raske asi elus, tahtmist kaswatada ja saada, selle püüdmise juures on mõnigi mees wanaks saanud, ilma, et ta omale head tahtmist jõudis kaswatada. Sellepärast siis ka juba lapse põlwes selle püüdmisega iga mees peaks peale hakkama, et temal aega küll oleks omas elus sellega walmis saada. Ommetigi ei pea keegi mõtlema, et juba aeg hiljaks on jäänud; parem on hilja hakata, kui puhtast ilma kindla tahtmiseta olla; ja kui ka keegi üsna ilma ei ole, siis peaks ommetigi igaüks selle peale waatama, et tema oma weikest tahtmist nii palju kui tal wõimalik, parandab ja kaswatab.

Weikene Jüts kisendab kui ratta peal, ta tahab wälja õue peale, kus praegu palju wet kogunud on; wesi teeb Jütsile rõõmu, iseäranis siis, kui ta tema sees hästi ümber segada ja sulpida wõib.

Omale tahab ta tammi teha, pärast wesitweskit sinna peale asutada ja kes teab mis weel enam. Ema ütleb, „pois, täna jäed sa tuppa!“ Jüts kääksub weel enam, kui oma naabri sõbra õue peal näeb pori sees ümberpadawad, oma lusti täites, ega wõi mõista, miks ema teda mitte wälja minna ei luba. Ema aga ütleb, „pois, kui sa suud ei pea, siis tead, mis tuleb.“ Jüts teadis nüüd kül, kust poolt tuul puhus; tal oli niisugune ema, kes mitte iga tühja asja juures ei ähwardanud ja millaski oma ähwardamist täitmata ei jätnud, waid arwaste lubas ja seda siis ka teoga tõendas. Jüts jäi wait ja püüdis toas rõõmus olla. Teisel päävwal tuli naabri eit oma poeale Jütsi ema poolt rohtu otsima ning rääkis, kuida poeg eila külma tuulega salaja toast wälja oli peasenud, jäämee sees ennast külmetanud ja nüüd sängis kanges köhas, kaela walus ja suures hädas kisendada. Otsiti kokku met ja muud teist, küsiti nõu ka weel mõne ämma targa käest, ommetigi pidi pois kauaks aeaks kopsu põletiku pärast sängi jääma, kunni wiimaks suures suwes toibus. Jüts oli asja hästi tähele pannud ning ütles: Ma tänan sind ema, et sa mind mitte seekord wälja ei lasknud, kui naabri Andres ennast külmetas, ja praegugi haige on, ehk oleks minuga wahest nõndasammuti lugu olnud. Waata poeg, wastas ema, nüüd sa näed esite, et sinu lusti ja himu täitmine sulle kahjuks seekord wõis olla. Sa pole mitte enam nõnda rumal, teine kord, kui sul himu ühe asja järele tõuseb, küsi oma mõistuse käest nõu, kas see ka korras on, iga kord teda täita. Kui sa ise mitte aru ei saa, ega ei jõua äramõista, siis püüa õpetust ja nõu wanema inimeste käest saada, ning ära täida igakord kohe oma lusti ega himu, kui ta sulle kahjuks wõib saada. Leiad sa aga oma tahtmist kasuliku ja mõistliku olewat, siis ära jäta teda millaski täitmata.

Nende sõnade sees on üks märgikene antud tahtmise kaswatamisele, iseäranis laste juures. Sellepärast, et lapsel weel mitte palju mõistust ei ole, oma tahtmist ja ka looduse sundust kõige kõrgema seaduse ja tahtmisega ühendada ja ennast tema alla heita, siis on iga lapse wanema, kaswataja kohus, et tema kui seadetud juhataja seal, kus laps mitte head ei walitse, kohe temale ilma pitka seletuseta, kui ta weel mitte seletusest aru ei saa, paha ära keelab, mitte müra ega käraga, waid üksi üteldes, see on Looja seaduse ja käsu wasta. Ajab jõmsik weel oma jonni, no siis on jo teada, kus isimeele wasta abi kaswab. Lapsed peawad muidugi sõna kuulmisele kaswatud saama, naad peawad oma tahtmist wanema inimeste tahtmisega ühendama, aga ka oma tahtmist wanemite tahtmise alla heitma. Iseäranis himustawad pisukesed lapsed tihti seda, mis keeldud ja kahjulik on; nemad ei saa weel mitte õpetusest aru, ega mõista omale head walitseda, sellepärast siis nemad ka kõwa walitsuse

all hoitud saama peawad. Suuremate laste muuskrus saaks wahest ka mõne seletuse läbi suurendud ja see 'poleks muud kui kahjulik nende tahtmisele, parem on siis lühikese sõnaga keelata, mis lapse kohta ei sünni. Millaski ei ole see mitte õige, kui wanemad ja kaswatajad oma isemeele läbi ka seal lapse tahtmist maha suruwad, kus tahtmine hea ja Looja tahtmisega kokku sünnib; see on jo, mis lapsel kaswatud saama peab. Niisugune tahtmine ei pea mitte üksi täidetud, waid ka mitme kõwa täitmisega harjutud saama, et ka lapsel omal head tahtmist kaswaks, keda tal elus wäga tarwis on. Igakord peab selle järele waadatama, et lapse tahtmine, kui ta hea tahtmine on, ka tõeste täidetud saaks ja peame temale need asjad ja püüdmised, keda ta täitma peab, nõnda seadma, et naad mitte lapsele üle tema mõistuse ja tahtmise jõuu ei tõuse, muidu saab laps kartlikuks ja jänespükssiks, kes teine kord enam midagi ette wõtta ei usu. Palju enam peab lapsele aega ja korda antama ülewaatamise al pisukeist teenistuist ja tööstd toimetada, kui temal omal lusti ja tahtmist selle juures on. Iseäranis peab laps, niipalju kui wõimalik, iseennast teenima, ja ka seal, kus see lapse jõu üle ei käi, ka maja tallitamisi toimetama, aga nõnda korda mööda, et weikesed tallituse pitkamine kord korralt kaswawad. Saab kaswandik wanemaks, siis peab tema mõistus ja tundmine waimuharimise läbi walgustud ja teritud saama. Lapse mõistus, tundmine ja tahtmine peawad ühte wiisi ja ühe tasa kaswatud ja kosutud saama, üks waimu aru peab teist walgustama, juhatama ja kinnitama, et laps waimu poolest igapidi täieks inimeseks wõiks toibuda. On kaswandik niikaugele juhatud ja tema waim nõndawiisi walgustud, et ta ära hakkab mõistma, et maailm mitte üksi tema pilli järele ei tansi, see on, mitte üksi tema pärast ei ole, waid ka tema maailma pärast, ja et tema ennast loomuliku seaduse alla peab paenutama, kulla'p siis ta ise hakkab oma ümber aimama ja seda elu ja ilma nii kui teiste silmadega waatama, ta näeb, et siin kõik kui üks uuri wärk üks teise sisse käib, keegi sellest wärgist ennast lahutada ei jõua, ehk kui ta ka seda tahaks, lähäks tema kui mäda ratas seal sees raisku, ilma uurile wiga tegemata. Aga ta õpib ka, ehk kül pitkamisi, iseennast kui üht iseäranist ratast sellest wärgist tundma, ja nii kui igal uuri rattal oma seadus, ka temal üks ammet ja kohus selle loodust wärgi sees on, kelle täitmisele teda tema looduse sundused kihutawad. Nõnda kaswatud ja walgustud inimene walitseb oma mõistusega looduse sundusi, ta ühendab neid ühe lipu, see on oma mõistliku tahtmise alla, seadab omale mõtteldes eesmärkisid, walitseb häid teesid, kelle peal neid ette seadetud märkisi kätte saada. Ta teeb ja elab nõnda wiisi, et tema kellegi silma ees punastada ei prugi, sest tema sees on kõik üheks tahtmiseks saanud, kes kui

wasta hellfemine on sest sõnast mis ütleb, seda ei pea sa mitte, ja seda pead sa tegema ja minu tahtmise järele elama, sest mina olen sinu Looja.

Seesuguse tahtmisega ehitud inimene ei mööda oma tegu — sest tegu on elawaks ja nähtawaks saanud tahtmine — mitte enam teiste elu ja teu järele, waid selle nööri järele, mis meile kõigis peab juhatajaks olema. Ta on ikka enam ja enam seks inimeseks saanud, mis iga üks peaks olema ja ommetigi ei ole; ta on selle raja lähemale jõudnud, keda kõik waimu harimine, õpetus ja tarkus himustab kätte saada. Kas ei ole kallis wara ja ehe, nõnda kaugele elus jõuda?

Paneme ilma hea tahtmata ja ilma ise enese walitsemata meest, kes lakub, iga looduse sunduse ja himu järele tansib, igast tuulest ennast kõigutada laseb, kes kui loojus kõiges poris pöörleb ja mitu ja mitu kord enam loojuse nime wäärtki ei ole, selle ülewal nimetud inimese kõrwa, siis on tema kui haisew-porilomp ühe haljendaja, hea haisuga lehkawa wälja kõrwal, kes oma seatud wilja kannab — porilomp aga kurja haisu wälja aurab ja oma kihwtiga kõik ümber olewat olemist hukatusele walmistab.

Nõnda kui haljendaw wäli head ja kosutawat wilja kannab, õitseb ka üks kindla tahtmisega, iseenese ja oma himude üle walitseja inimene teiste hulgas. Temast lähewad kui kiired igale poole wälja, kes kosutawad ja elustawad, kõige hea teule teisi õhutawad ja selle läbi head tahtmist igal pool kaswatawad. Ta paistab kui küünal teiste seas ja laseb oma head teud paista; ta on õpetuseks ja teule äratamiseks teistele, et ikka rohkem üks meel ja ühendus rahwa seas kaswab, üksi oma kasu püüdmine wäheneb ja iga mees ka kõikide eest hakkab hoolt kandma ja rahwa edasi saatmiseks ennast kulutama, iseäranis rahwa waimuharimise eest hoolt kandma, et igaüks selge silmaga näeks, mis temal omal weel puudub ja ikka kohut teiste peale ei mõista, ega kõiki õnnetust teistest arwa tulewat. Ime palju nõutakse teiste käest ja oodatakse ikka head wäljast ja teistest tulewat, ikka üteldakse, lase teised esiteks midagi teewad, küllap mina ka siis omalt poolt katsun. See 'p see wiga on, mis head asjad niikaua kammitsas peab, et kaugemale ei jõua, kui naad praegust on. Oleks rohkem rahwas tahtmises kaswatud, siis oleks ka wähem oma kasu püüdmist, palju rohkem head taganõudmist ja ühte meelt leida, küllap siis ka Aleksandri kooliga teine lugu oleks, ei siis küsiks keegi, mis mina sest saan, ehk ega mina oma lapsi sinna kooli ei saada, waid igaüks annaks ja liigutaks ennast selle hea ja waimuharimise wäljalaotamise pärast, mis koolid üleüldse teewad ja ka Aleksandri kool saab tegema. Millal saawad mehed ja naesed, poisid ja tüdrukud niikaugele, millal kaswatakse lapsed niisuguse

tahtmisele? On see juba kohaltki kõrba läinud, küllap siis kõik hea asi saab kaswama ja paha kahanema, küllap siis mõistlikult, tahtmisest kinnitud ja waimustud, ühendusest tugewaks tehtud, kõige pimeduse wõimuse wasta jõuame sõdida.

Peab nüüd nooremast sugust niisugune tahtmisega ehitud ja kinnitud rahwas kaswatud saama, siis peab iga wanem inimene esite kät oma enese tahtmise kaswatamise külge panema ja igal pool eeskujuks lastele olema, kelle sarnatseks lapsed püüawad saada. Lapsed saawad kõige paremine wanemaist kaswatud, kui wanemad lastele igal pool oma eluga head eesmärki annawad. Wanemad peawad üleüldse lastele looduse seaduse täitjad olema, kes kõiges omas tahtmises ja elus kõrgemal seisawad kui lapsed, nemad peawad, lapsi oma täielikku olemise- ja eluga eneste järele tõmbama. Saawad aga wanemad igast tühjast asjast äritud ehk ka kui loom kütke otsas omast himust jalutud, kärawad ja mürawad nemad iseeneste keskes, — ehk ka aidatakse weel rusikaga, kui sõnal ei arwata õiget wäge olewat, siis on lastele kõik sõna läbi antud hea õpetus tühi kõlksumine, kellest lapsed midagi ei pea. Tuleb niisugune wanem weel last olgu ka süü pärast karistama, siis tõusewad lapse sees mõtted, mis teda ehk sõnakuulmataks ehk ka wastapaniaks muudawad ja karistuse kasu wähendawad. Muidugi pole seal enam harimisest juttugi, waid palju enam saawad niisuguste wanemate lapsed paha eeskuju läbi ära rikutud ja kõweraks kaswatud. Siis kaewatakse weel, et lastest midagi rõõmu ei saa. Kust wõib sealt rõõmu leigata, kus kurwastust külwatakse! Wanemate ülespidamine, kombe, sõna ja tegu olgu lapse hea tahtmise äratajad; mitte sõna üksi, waid kõik nende elu, et lapsed näeksid, kui palju wanemad neist kõrgemal ja ees elawad ja ikka enam ja enam hakkaksid wanemid auustama ja mitte üksi kartma: ja nende eeskuju läbi ka iseennast harjutaks kõige heale, keda ka haritud kombeks wõiks nimetada. On hea üks kord harinuks asjaks saanud, küllap siis teda nii kui iseenesest tehakse; hea wõib ka inimesele harjutamise läbi ikka enam ja enam omanduseks saada ja on laps headuse tulu ja kasu maitsnud, siis ei lahku tema temast mitte enam nii ruttu. Kui see wõimalik oleks, laste kaswatamise juures kõik kase oksad nende karistamiseks ära pruuki, ei aitaks see millaski nõnda palju, kui hea eeselu, nende kaswatamises tahtmisele. On tahtmine hea, siis on ka elamine selle järele, sest elamine on nähtawaks tõusnud tahtmine; üleliig kurjus ning witsa pruukimine üksi, toob wastapanemist ja wastatõrkumist walge ette.

Antakse hea harjutuse kõrwas weel õpetust meele ja mõistuse walgustamiseks, nõnda et laps ära tundma õpib, et iga hea tegu oma palka ühes kannab; saab temale tundmist sündinud asjust ja

saawad lapsele suured mehed ja nende elu ette maalitud, kes oma kindla tahtmisega ilma iseenese kasust lugu pidamata ikka head ja kasulikku kõige rahwa heaks nõudsid, küllap siis ka töö laste kaswamise juures omal ajal wilja hakkab kandma.

Mis jõudis Dr. Martin Luther Jumala abi läbi oma kindla tahtmise ja waimuga. Kui tema sõbrad teda manitsesid, ka oma elu eest muret kanda ja teda hoida, mis jo inimesel kõige suurem warandus siin ilmas olla, wastas Luther, Jumal saab see tõe ja hea pärast, mis mina taga nõuan ja õpetan, mind igal pool kaitsma ja ma olen walmis, oma elu see tõe pärast kautama, kui see Jumala tahtmine on. Jumal ise oli temale kindla waimu ja tahtmise kinkinud, aga ka Luther ise wissist kõik teinud, mis tema tahtmise kaswatamise ja waimuharimise juures tarwis oli. Tehku iga mees nõnda oma waimuharimise tööd, küllap siis ka Jumal oma õnnistuse sinna juure annab ja kõik head tegu warjab.

Mis on üks kindla waimu ja tahtmisega Bismark Europas teha wõinud kindla tahtmisega ehitud walitseja warju al ja ühemeelse rahwa abiga. Õppigu iga mees sellest rahwast ühte meelt ja tahtmist, kes kui üks mees oma isamaad armastab ja oma wanemist päritud wara üle kõige kalliks peab ja nõnda wiisi oma wanemid weel haua põhja ja nende mälestust auustab. Oleks need Saksased, kes kõrgid Spicheri mägesid pool käppakile Prantsuste wasta üles ronisid, ka iga üks oma kasu peale waatanud, muidugi poleksid nemad endid siis lasknud surnuks lüüa. Laste ja pere isad, kellel oma maja tallitus ja naene kodu ootas, lasksid endid üks haawalt Metsi linna al maha raiuda, selle et neil raudne tahtmine ja üks meel oli seda nõudes, mis kõige rahwa auuks ja kasuks pidi saama.

Peaks ka meie tahtmine selle asja sees kindlaks saama, et hakkaksime ühe meelega oma rahwa waimuharimise eest hoolt kandma ja nende meelt walgustama! Ehitagem selle kindluseks maha kistud pimeduse müüride waremete peale koolisid ja ärgem ootkem nõnda kaua, kunni teised meile seda tulewad tegema! Koolide läbi saab rahwa mõistus walgustud, tundmine teritud ja inimesele Jumalast kingitud looduse sunduseb tugewaks tahtmiseks kaswatud. Tuleb siis ka niisugune töö meil mõni kopik maksma, ärgem waatkem mitte jälle oma kasu, waid selle peale, mis kõige rahwa heaks ja tuluks wõiks tulla! Seda aitku meid See ise, kelle käest kõik head ja täielised anded tulewad!

H. Beckmann.

II.

Mõni sõna tundmisest.

(Censuri poolest lubatud. — Riias, 17. Juulil 1872.)

See on üks imeline lugu ja asi, et meie sagedaste ühest asjast, mis meist aja ja ruumi poolest kaugemal on, enam teame, kui ühest teisest, mis meil sellepoolest ligemal ja kellest meie kergemine ja selgemine teadust wõiksime saada. Kui mitu teadwad Amerikast ja Asiast wõi mõnest muust wõeramaa kohast suurt lugu ja juttu rääkida, aga omal isamaal, oma sündimise koha peal eksiwad nemad ära, kui oma walla raja üle astuwad ja peawad kaarti ja raamatut pruukima, aru ja seletust küsima, kui temast midagi teada tahtwad. Kui mitu tunnewad lõwi ja leopardi, jaanalindu ja muid teisi wõõramaa elajaid, aga omas metsas ja omas kodus ei mõista nemad wahet teha ööpiku ja lõokese, esimese ja teise linnu laulu wahel. Aga meie ei pruugi nõndagi kaugele minna omast majast, kui meie seda näha tahame; meie ei pruugi üle läwegi astuda, ei ühte sammugi teha ja meie leiame asju, kellest meie weel wäga wähä teame ja tunneme, et meie kül ööd ja pääwad, talwe ja sui nendega ühes oleme ja elame ja neist ialgi ei lahku, nii kaua kui meil elu on, ja see asi oleme — meie ise.

Jah, meie tunneme ennast weel liig wähä ihu ja hinge (waimu) poolest, ehk meie kül igaüks iseendal kõige ligidamal oleme. Iseenda tundmine on raske, ütleb üks wana sõna, aga sellepärast ei tohi meie mitte tagasi hirmuda ja seda kallist ja tarwilikku teadmist teadmata jätma. Mida enam sa ennast oled tundma õppinud, seda paremine ja targemine mõistad sa iseenda ja oma ligimese ja seeläbi kõiklikku kasu ja hea edasisaamise eest muretseda.

Järeltulewas paaris ridades katsume mõnes tükis iseenda olemisest selgemat aru saada.

Igal ühel inimesel on ihu ja hing (waim). Nemad on üheteisega nõnda kokku sündinud ja kasunud, nõnda üheteise külge köidetud,

et üks ilma teiseta olla ja siin ilmas elada ei wõi, et mis ühel kasuks ehk kahjuks tuleb, see tuleb ka teisel. Et nemad üheteise kõrwal ilma tüli ja riiuta oma etteseatud wiisil elada ja edasi saada wõiwad, siis on neile mõlemile looduse poolest seadused antud, mis järele nemad ennast peawad ülese pidama. Ihule on omad seadused antud, mis järele tema oma liikmete edasisaamise ja terwise eest looduse abiga muretseb, ja hingel on omad seadused, mis järele tema oma jõudu wõib kaswatada, uut jõudu sünnitada, mis järele tema oma loojast antud andid peab harima ja pruukima, nõnda kuidas see temal kohuseks on pantud. Et aga ihu, nagu alam, hinge nagu ülema jan wasta, õige seisuse sisse jääb, et ta tema jõudu ja wäge mitte ei kahanda ja tema tööd ära ei hukka, siis on ihu ja hinge wahel jälle omad seadused, mis igaüks mõlemist peab pidama. Need seadused on ihu ja hinge sisse loodud ja saawad mõlemist korda-mööda peetud, ilma et meie sest palju teame. Aga kas see ei oleks mitte üks hea asi, kui meie ka neid seadust tunneksime ja teaksime, et meie siis, kui kumbgi neist neid tahab äraunnustada ja üle käsu astuda, wahele wõiksime minna ja jälle kõik õige tee peale saata. Jätame seekord ihu kõrwale ja waatame natukese sügawamast hinge wõi waimu elu peale. Temal on kolm aru, üks nendest on mõistmine, teine tahtmine ja kolmas tundmine. Kõik kolm aru lähwad ühest kännust wälja kolmele poole. Igaüks neist peab kaswama ja loodusest seatud suurust kätte saama, muidu nemad ei wõi mitte õigusega waimu nime kanda. Ja inimene peab selle eest hoolt ja muret kandma, et keegi neist mitte weikeseks ja nõdraks ei jää ehk koguni ära ei murru, waid kõik seadust mööda läheb. Aga seda tema wõib siis kõige lühema ja õigema tee peal, wähema ajaga, ilma waewa ja kahjuta, suurema kasu ja tuluga teha, kui tema teab, kuidawiisi igaüks neist arudest kaswatud peab saama, mis neil seal juures kahjulik ehk kasulik on. Nüüd jätame ka need kaks esimest aru, see on mõistmise ja tahtmise, selja taha ja wiibime oma mõtetega natukese kauemine kolmandama aru, see on tundmise juures. Tundmine! Selle sõna tähendus on mitmesugune, kuida need paar eestulewaid sõnu meile näitawad. Meie räägime: tehku minuga mis tunnewad, see on — tehku minuga, mis nemad arwawad hea olewat. Meie tahame prouat ikka tunda, see on — meie tahame prouat ikka meeles pidada. See on pehme wasta kät tunda. See on jo ammugi tuntud asi — see on asi, mis ammugi teadaw, tuttaw on.

Meie räägime käsu tundjast, tähe tundjast, weesoone tundjast j. n. e.

Meil on igaühel silma, keele, nina, sõrme ja käetundmine. Meil on ka igaühel südame tundmine; see on see hea, see Jumala heal meie südames, kes ennast siis waljuste tunda laseb, kui meie

kurja mõtleme, teeme ehk teinud oleme. Tema on kui üks inglike meie südames, kes paha mõtte ja kurja teu juures oma weikese wasariga, mis temal käes on, meie südame pihta lööb — meile meeletuletuseks, et meie õige tee pealt oleme kõrwa ekſinud — esite tasa, ja kui meie seda weel mitte kuulda ei wõta, siis kõwemine. Niisugusel silmapilgul pangu igaüks oma parem käsi pahema poole rinna peale südame kohta, siis tema tunneb selgeste neid hoobid. Seda südame tundmist, kellest praegu rääksime, ei tohi meie mitte ärawahetada selle südame tundmisega, kellest meil weel pärast rääkida tuleb, sest seal tähendab tema koguni teist asja kui siin. Meil on need sõnad — tõeks tundma, waleks tundma, enne tundma ja weel palju teisi, kus see sõna tundmine ette tuleb. Aga ükski neist nimetud tundmistest ei tähenda mitte seda tundmist, mis meie kolmandamaks waimu aruks nimetasime. See wiimne tundmine on see tundmine, mis meile rõõmu, kurbtust, armastust, rahulikku südant, wiha, kadedust, õnne ja õnnetust, heldust ja haledust — wõi lühidelt öölduд, mis meile mitmesugust tuju, tooni, meelekorda ja südame olekut teeb. Üks on rõõmus, see on, tema sisse on tundmised tekkinud, mis temale niisuguse hea tuju teewad, kellest tema ialgi ei lahkuks, keda tema rõõmuks nimetab. Temal on rõõmu tundmised. Teine on kurb wõi wihane, tema sees on tundmised äratatud, mis temale niisuguse kurwa wõi paha meele teewad, keda tema mitte teistkorda enam tagasi ei soowiks ja keda tema kurbtuseks wõi wihaks nimetab. Temal on kurbtuse wõi wiha tundmised. Nõnda saawad armastus, haledus, heldus, kadedus j. n. e., igaüks isemoodu tundmistest sünnitatud. On ühewäärilisi tundmisi õige jagu inimese sisse tekkinud, nõnda et nemad wõimust saawad tema waimu ja südame oleku üle, siis annawad nemad temale ühe tuju, teewad temale meele, mis temal enne seda mitte ei olnud. Näituseks: weikene meele pahandus ei mo rõõmust tuju weel mitte rikku, aga tuleb see meele pahandus warsti jälle teist ja kolmat korda mo rõõmu wahele, siis saab neist mitukord sünnitatud paha tundmistest üks paha tundmine, mis mo rõõmu tundmiste üle wõimust saab, neid äraajab ja nende asemele mulle paha, wiha meele teeb. Nõndasammuti on see asi ka ümberpöördud.

Ja kui niisugune tuju ja meelekord mitte silmapilguks ei ole, waid kauemine kestab ja sagedaste ilma suure waheta omas wanas moodus jälle tagasi tuleb ja teisi tundmisi, kes ennast tahtwad ülesse ajada, warsti jälle äralämmatab — siis nimetame meie seda tooniks, wõi õigemine põhjus-tooniks, põhjus-tujuks. Sellepärast räägitakse: sel mehel on rõõmus toon, see on üks rõõmsa tooniga, rõõmsa tooniline mees. Mis me sellega muud tahame ütelda kui seda — see mees on enamiste ikka rõõmsal

meelel, paha meele sees meie teda palju ei näe. Pahad tundmised ei leia tema südames enam palju ruumi, sest seal on jo paremad tundmised suurt wõimust saanud.

Meie kuuleme praegu südamest ja kuulsime ka enne jo paar korda, et temas need mitmesugused tundmised sünnitatud ja äratatud saawad, ja peame siis selle järele mõtlema, et see koht on, kus tundmised elawad, kaswawad ja kaowad. Jah, nõnda see ka on, tema on nende ainus elupaik, kus nemad sissetulewad ja kus nemad wälja lähäwad ja meie wõime ja ütleme ka nende mitmesuguste tundmiste asemele lühidelt: süda. Kellel on weel need sõnad wõerad nagu: mo süda on walu, wiha, rõõmu, armastust, kurbdust, rahu j. n. e. täis, ja meie mõistame nüüd selgeste, mis see tähendab. Meie kuuleme, näeme ja loeme kurja- hea- helde- armulise- haritud- ara- kõwa- haleda südamega inimestest ja teame ilma eksituseta, et „süda" siin mitte ei tähenda seda weikest liha tükikest, mis meie rinnus on, waid neid tundmisi, mis inimest kurjaks, heaks, heldeks, armuliseks, araks, harituks j. n. e. teewad. Selgemaks asjaarusaamiseks waatame esiteks lapse juures, kuidas need tundmised sünniwad, kaswawad, äratatud saawad ja ennast näitawad.

Lapsel, kes ilmale sünnib, on kõik oma ihu liikmed, et kül alles õrnad ja nõdrad, aga ommetegi omas täies moodus. Aga waimu poolest ei ole tema weel mitte nõnda kaugel. Temal on kül üks hing, aga neist arudest, mis hingel peawad olema, kes temast waimu teewad, neist ei ole weel peaaegu kedagi leida; need hakkawad nüüd alles kaswama ja see wõtab aega, kui neist jo midagi näha on. Lapsel ei ole weel mõistust ega tahtmist ega mingisugu teadmist.

Aga kuidas on siis lugu tundmisega, kas tema ka nii wisa on oma edasisaamisega kui mõistmine ja tahtmine? Ei, temaga on lugu natukese teistwiisi; tema idaneb palju warem, kaswab ruttem ja on ennem nähtawal kui teised arud. Meie wõime ütelda, laps hakkab tundma nii pea kui tema elama hakkab, ja et need tundmised kül mitte südame tundmised ei ole, siis on nemad ommetegi põhi, wundament kõige tundmistele. On lapsel nälg ehk jänu, siis tema lääb kärsituks, hakkab nutma ja röökima, sest nälg ja jänu teewad temale niisugusid tundmisi, mis temale mitte head ei ole ja nende tundmistega sugugi ühte ei lähä, mis temal siis olid, kui ta kõht täis oli. Saab laps kuidagi wiisi haiget, siis tema tunneb walu ja annab ka neid tundmisi siis warsti oma moodu teistele teada. Oled sa kuri tema wasta, räägid sa temaga kõwa, kurja healega, ähwardad sa teda, siis tema tunneb hirmu ja annab seda oma näu wõi hääle, wõi see läbi teada, et tema so juurest püüab ärapõgeneda. Laulad ehk mängid sa lapsele midagi ette, siis temal on hea meel; ta naerab, tuleb so juure ja tõstab ka wiimaks oma häält ja hakkab

laulma. Tuleb laps teiste laste sekka, kes rõõmsad on, siis tema meel läheb ka rõõmsaks, kui tema ka enne seda mitte sel kõige paremal tujul ei olnud. Temal on rõõmu tundmised. Ehk tuleb ta teiste laste hulka, kes kurwad ja pahased on ja mõni neist pealegi weel nutab, siis tema meel läheb ka nukraks, rõõm, mis temal enne wõis olla, kaob ära ja selle asemele tuleb paha meel, kelle lõpetus, ammugi tuttaw asi, nut on. On laps üksinda, siis läheb tema aeg igawaks ja see igawus teeb temale tundmist, kellest paha meel tuleb. Keelad sa last midagi tegemast, mis tema oma aru järele hea meelega teeks, siis laps saab wihaseks, tema tunneb wiha.

Sest näeme meie siis nüüd, et jo weikese lapse sisse, kes weel midagi ei mõista, ei rääkigi saa, tundmised tekkiwad, mis temale mitmesuguse tuju meele teewad. Need tundmised lähäwad ikka selgemaks, sügawamaks ja tugewamaks, mida wanemaks laps saab. Tema hakkab ikka selgemine oma tundmist teiste inimestele teada andma ja teiste inimeste tundmist paremine tähele panema. Mida wanemaks laps saab, seda julgemine ja õigemine wõime temast ütelda: temal on rõõmus, hea, paha, kurb meel, tema on wihane, kuri, kade, temal on helde, hale, arg süda j. n. e.

Nõnda kuida kärner üht noort puud oma tahtmise järele kaswatada wõib, kas kõweraks wõi õigeks; ja nõnda kui üks noor puu wõib inetuks jääda ja hukka minna, kui kärner tema eest mitte õiget wiisi hoolt ei kanna: nõnda on ka lastega lugu. Mis teed neile noores põlwes on juhatatud, seda teed nemad ka pärast käiwad, ja on siis raske neid selle tee pealt äratõmmata. Nõnda on aga ka lugu tundmistega, mis lapsel noores põlwes on sünnitatud. Neil heal wõi pahal tundmistel, mis lapsele noores põlwes tekkinud on, on sügawad ja kanged juured, mis mitte kergeste enam wäljakiskuda ei wõi. On lapsel enamiste ikka rõõmu tundmised olnud, siis sulawad need tundmised, mis temal igapääw mitmesuguste asjade läbi sünnitatud saiwad — et nad wäga ühesarnalised, ühewäärilised on, ühte igapäewase tundmisesse kokku, mis lapsel siis ikka on. Tema on rõõmus täna ja homme, ilma et ta seda asja, seda juhtumist teab, mis teda rõõmsaks tegi. Rõõm on tema põhjus-tujuks saanud (meie teame jo mis see tähendab). Ja niisugune rõõmus põhjus-tuju, kellel noores põlwes sügawad juured on pantud, on raske jälle ärahäwitada. On aga lapsel enam pahad tundmised olnud, tuna eila, eila ja täna, siis ka need pahad tundmised annawad üheteisele kät, sest nemad on wennatsed ja õetsed, ühte sugu ja jagu ja teewad lapsele ühe põhjus-tuju, mis sees tema ikka wihane, pahane, kurb, ilma rõõmu ja rahuta on. Ka niisugune tuju on raske ümbermuuta. Kellel enne wäga wähä hamba ja pää walu on olnud, *see teda palju ei tunne* ja ei mõista temast lugu pidada, kui temast

räägitakse. Üks pime ei mõista mõtelda, ei aimadagi, missugune karw ja wärw walgusel on, kui ta enne teda mitte ei ole näinud. Nõnda on ka siin lugu. Ühel rõõmsa tooniga inimesel on pahandus ja kurbdus wäha tuttawad; tema ei pea neist suurt lugu ja unustab neid jälle warsti ära ja rõõmus tuju saab ikka jälle wõimust. Üks paha tujuga inimene ei tea rõõmust suurt juttu rääkida. Ta pole enne teda suuremat maitsta saanud, ei ole teda selgeste tundma õppinud, sellepärast käib ta temast ka nagu wõeras mööda, waatab mõnikord ka möödaminnes tema otsa, teine kord pöörab talle aga selja, kui teine tema juure tuleb öömaja paluma.

Ja missugune inimene tahes, kellel ikka rõõmus meel ja rahuline süda on, kes ialgi tühja asja üle ei wihasta ega kadedust ei pea, kellel wähä kurbtust on, ehk kes kurbtust kergeste kannab ja teda jälle warsti äraunustab — see tunneb ennast üheks õnnelikuks inimeseks oma seisuse sees, ilma ilmliku auu ja warata. Teine inimene aga, kellel ikka paha meel on, kes iga tühja asja juures wihastab, kadedust ja kiusu ajab, ilma rõõmu ja rahuta on, — see tunneb ennast õnnetu olewat, ehk ta kül mitte puuduse sees ei ela. Meie näeme, mis tähtsad ja tähelepanemise wäärt tundmised inimese õnne ning õnnetuse juures on. Ja mis järele püüame meie siin ilmas enam, kui õnne järele, mis eest katsume meie ennast enam hoida kui õnnetuse eest?!

Kas meie ei peaks siis suure hoole ja murega selle peale waatama, missugused tundmised meie sees sünnitatud saawad? Et aga laps noores põlwes selle poolest iseenda üle mitte walwada ei wõi, siis jääb see wanemate ja lastekaswatajate suureks mureks, last tema waimu harimises ja iseäranis tundmistes nõnda juhatada, et lapse tulewane õnnetu olek mitte nende süüks ei lange.

Lapsel peab noores põlwes kül rõõmu tehtama, aga ka niisugused tundmised ei tohi mitte puududa, mis just mitte head meelt ei tee, ja weel enam, tema sisse peawad ka niiugused tundmised tekkima, mis inimesel siis on, kui temal rasked päävad on, millal tema ettewõtmised mitte just tema soowimise järele ei lähä. Mikspärast?

Püüad sa lapsele ikka rõõmu ja head meelt teha, siis pole ammugi weel tema südame rahu eest muretsetud. Sa näed kül, laps on rõõmus, sa tood ikka uusi asju ette ja leiad teisi teesi, miska sa tema soowimist täita püüad, aga ta tüdineb ka wiimaks ommetegi rõõmu juures ära. Waatame siin natukese mõne rikka ja suurtsugu rahwa majase. Jõulu õhtul pannakse lapsele kaks kolm lauda kingitust täis, kus wahel sada rublade kaupa asju on. Laps tuleb sisse, astub kingituse laua äärde ja leiab seal asju, mis teine inimene oma elu ajalgi näha ei saa; ta teeb ka rõõmsa näu, waatab seda ja teist asja ja ütleb seal juures ka wahel „ah kui ilus!“

muidu wanemad panewad jo pahaks, kui laps nende kalli kingituste üle ennast mitte ei rõõmusta. On asjad läbiwaadatud, siis saawad nemad kõrwa lükatud, mõni ka selsamal õhtul jo ärapurustud; rõõm on otsas, laps tuleb pirisedes ja kiunudes ema juurde, et aeg tal igaw olewa ja ema wõtab teda taplusega wasta, et tema ennast mitte jõulu püha kalli kingituste üle ei rõõmusta. Kas seal kül ei olnud asju, mis lapse meelt sel õhtul ja weel kaua aega pärast seda oleks wõinud rõõmustada? Aga see rõõm oli silmapilgune, päälsekaudune ja kustus warsti ära.

Aga — osta sa kolme kopika eest turu pealt üks sawi-oinas, kes kui temal sisse puhutakse wilistab, ja kingi seda jõulu laupääw õhtu ühe waese lapsele. Oh seda rõõmu, mis see seal juures tunneb! Ta waatab teda siit ja sealt, eest ja tagast, puhub hinge tema sisse ja oh seda rõõmu, oinas wilistab! Ta kannab teda nüüd ikka oma juures, ei unusta teda ööd ega pääwad ära. No waatage, missugune wahe on esimese ja teise lapse wahel! Esimene saab saea rubla eest kingitust, aga ei saa siiski rõõmustud; teine saab kolme kopiku eest sawi-oina ja tema rõõmustab ennast nõnda wäga selle asja üle, kui oleks tema kõige suurema õnnega kous.

See wõib aga ka teiselt poolt jälle olla, et lapsel rõõmus meel ja rahuline süda jääb, aga nüüd küsime jälle, kui kaua?

Laps kaswab suuremaks, mure lähäb ka suuremaks ja kes teab, mis kõik weel wõib tulla. Kes inimene on siin ilmas paljas puhast, solkimata rõõmu maitsta saanud? — ei keegi!

Tulewad ka sagedaste rasked ja mustad pääwad, mis rõõmu ärapeletawad, ja elu hapuks teewad ja mees on see, kes neid päiwi õigel wiisil kanda mõistab ja jõuab.

On nüüd inimene noores põlwes ükski rõõmu maitsta saanud ja on pahad ja kurwad tundmised temast tundmata jäänud, kuidas mõistab, wõib ja jõuab tema siis nüüd neid raskeid päiwi kanda, ta pole jo enne seda koguni õppinud? Need tundmised, mis temale nüüd tekkiwad, on koguniſt teist karwa ja moodu, kui need, mis temal enne olid olnud. Tema et tea nüüd edasi ega tagasi, heidab oma meele ära, ei lase ennast sugugi enam trööstida, ja wõib olla ehk ühe niisuguse asja üle, mis üks teine mõistlikum inimene kauniste rahuga oleks ärakandnud.

Sellegipärast ei pea mitte lapse noor põli tühjaks rõõmust jääma, siis temast saab jo üks õnnetu inimene, kellel rõõm ja südame rahu wõerad asjad on.

Aga kuidas see tuleb siis ettewõtta, et lapse tundmised õiged teed mööda lähwad ja mitte kõwerat? Olgu siin mõned pea punktid nimetud ja kõik mis puudub, seda mõtelgu igaüks lapse wanem ja kaswataja ise juurde.

Wäga tuttaw on see, et suur wõimus ihu terwisel inimese tuju, meele ja südame oleku üle on. Terwis teeb rõõmsaks, haigus teeb kurwaks. On inimene ikka terwe olnud, siis wõib jo see temale rõõmsa põhjus-tooni teha. On tema aga enamiste haige olnud, siis tuleb temal neist haiguse aeal tekkinud pahast tundmisest üks kurb põhjus-tuju, mis teda õnnetuks inimeseks teeb. Kui see jo täiskaswanud, mõistliku inimese juures nõnda on, kui palju enam on see siis weel lapse juures, kes kui tema oma sõrme jo äralööb, pool päewa enam lahket nägu ei tee. Sellepärast on siis kõige pealt hoolt ja muret kanda lapse terwise eest. Iseäranis õrnalt ja ettewaatlikult tulewad kaswatada haiged lapsed, kes jo looduse poolest ihulikud wead on ligi saanud. Nende waewa peab igapidi wähendada püüdma ja kõik paha meelt neist kaugel hoidma, sest ükski waimu aru ei ole ihuga nõnda kokku kasunud, kui see tundmise aru.

See ei ole mitte soowimise wäärt, ühest lapsest enam lugu pidada, kui teisest, weel wähem siis, kui tema seda koguni ära teeninud ei ole; sest siis hakkab ka laps endast enam lugu pidama, kui teisest, ja enam kui tema tõeste wäärt on. Tema südames saab seeläbi tugew juur pantud üleliia iseenda armastusele. Niisugune üleliig iseenda armastus wõib wäga kahjulik olla ja inimese eluõnne ärarikkuda. Lapsest ei tohi aga ka mitte wähem lugu pidada, kui teisest tema sarnalistest. On tema paha teinud, siis saagu ta oma teenitud palka ja olgu siis jälle nõnda samu armas laps isale ja emale, kui tema enne oli ja kui teised on; muidu tema meel lähäb nukraks, kui isa ja ema, wennad ja õed wiltu tema peale waatawad, ja enamiste saab seeläbi tema sees wiha waen, kadedus ja kius teiste laste ja inimeste wastu äratatud. Kui laps wanemate juure tuleb ning ütleb: „mis ma pean tegema, mo aeg on koguni igaw," siis ei pea temale mitte nii wastama: „mine jookse, tee mis sa tahad, mul pole sul kedagit tööd anda." Ei, see ei ole nõndawiisi koguni mitte õige. Inimene on selle tarwis loodud, et tema peab tööd tegema ja oma pale higi sees leiba teenima ja sööma ja see looduse sund näitab ennast ka jo lapse juures. Kui laps näeb, et temale kedagit tööd ei anta, siis tema lähäb ja otsib ise omale tööd, hakkab wallatust ja koerust tegema ja leiab seda kõige keelmise ja noomimise juures ommeti wäga armsa ja hea olewat. Teine kord, kui wanemad temale tööd pakuwad, siis ta ei wõta seda mitte wastu, kõik lust ja rõõm tööle on tema seest kadunud ja wõib olla keigeks elu ajaks — kelle süü läbi? Kui laps tuleb ja tööd palub, siis peab temale mingisugust tööd antama, muidu tema aeg lähäb igawaks ja see teeb temale nukert meelt ja paha tuju, mis jo mitte soowida ei ole, wõi tema hakkab, nagu nägime, pahandust ja wallatust tegema. Muidugt ei pea see töö

nõnda olema, et ta üle lapse jõu läheb ja laps teda mitte teha ei saa, siis tema ei julge teinekord enam kedagit ettewõtta. Lapsele ei wõi mitte paljo, mitmesugusid ja sagedaste uust mänguasju kätte anda. On tal neid palju käes, siis tema ei tea, missugust ta peab pruukima ja selle moodiga ei tunne ta kellegist suuremat rõõmu; tuleb aga ikka teist weel juure, siis ta waatab neid kord, paneb nad siis nurka seisma, sest tal on jo teist küllalt weel, keda ta ehk weel ei tunnegi. Aga õiget rõõmu ei tunne tema kellegist ja mis sest wiimati wälja tuleb, seda meie jo nägime. Last ei tohi mitte hirmutada kõiksugu hirmsa sõna ja tegudega, nagu tondi, kodukäija, kurjawaimuga ja mis seal kõik weel on. Seeläbi läheb laps araks ja see argdus, need hirmu ja kartmise tundmised, mis juure luulemise wõim weel kõiksugu hirmsad näud ja kujud teeb, jääb siis enamiste kõigeks elu aeaks. Ja kas see üks hea ja kiiduwäärt asi on, kui inimesel üksinda pimedal õhtul teed käies, kõiksugu kartmise tundmised südames ülesse ärkawad, kõiksugu hirmsad mõtted pähä tõusewad ja tema ikka enese kõrwa, ette ja taha peab waatama, kas tondid, kodukäijad ja tulihännad ta järel on?

Kui laps on karistust ära teeninud, siis peab teda tema süü järele karistama, aga mitte suure wihaga ja wäga waljuste, waid armastusega, et laps mitte oma wanemat kartma ei hakka, nõnda kui üks ori oma leiwawanemat kardab ja üksi selle pärast tema tahtmist teeb, et ta mitte hirmsaste pekstud ei saa; waid see peab nõnda sündima, et laps aru saab, et see karistus armastusest tuleb ja tema seeläbi juhatud saab, kord kõik karistuse wäärt tempu armastusest oma wanemate wastu maha jätma. Last peab juhatama teiste lastele andeks andma; temale peab nõu ja abi antama, waesid mingisugust wiisi aidata, sest seeläbi kaswab tema ligimese armastus ja tema sisse tekkiwad tundmised, mis teda teinekord aeawad ligimesele hädas appi minema. Kui temal niisugusid tundmist ei ole, siis temast saab üks kõwasüdamega inimene. On laps mõne juhtumise läbi kurwastud saanud, nagu ligimese häda, haiguse ja surma läbi, siis ei tee see temale mitte kahju, kui tema ka seal juures natukese silma pisaraid walab. Muidugi ei tohi niisugune tuju mitte kaua tuurida, waid peab mõistlikul wiisil omal ajal äralahutud ja unustud saama. Lühidelt ööldud: lapse sees peawad tundmised sünnitatud ja äratatud saama, mis teda juhatawad ja aeawad ülekohut, wiha, waenu, kurjust, kadedust, rumalust, uhkust ja roppu elu wihkama ja nende eest põgenema, aga õigust, rahu, auu, ligimese armastust, puhtust seest ja wäljast poolt, usinust, õiget rõõmu ja rahulikku meelt kalliks pidama, auustama ja nende järele püüdma. Lapse sees peawad tundmised äratatud saama, mis teda Jumala juure juhatawad ja temale meele tuletawad, et kõik meie õn ja

õnnetus, elu ja surm on tema käes. Need wiimatsed tundmised seisawad nagu kroon kõige teiste tundmiste peal.

Kõige niisuguste tundmistele peab inimene noores põlwes juhatatud ja awitatud saama. Kui wäga rahulise südamega ja õnnelik wõib see inimene olla, kellel niisugused tundmised on! Kui wäga, wäga õnnetu on tema, kui nad temale wõerad on, kui tema neid ärasalgab ja omast südamest ärapeletab!

Kõik seda wõiwad teha need inimesed, kes on säetud laste kaswatajateks ja juhatajateks. Aga kõik seda wõiwad nemad siis õigel wiisil ja ilma waewata, kui nemad ise selle tee peal laste eel käiwad ja neid mõtte, sõna, kombe ja teuga oma järele tõmbawad. Wiha, kadedus ja kius äratawad jälle wiha, kadedust ja kiusu, armastus Jumala ja inimeste wasta, õiglane meel, rõõm, rahulik süda j. n. e. sünnitawad ja äratawad jälle tundmist, mis nende sarnalised on. Sellepärast on siis ka niisuguste inimeste pea mure, et nad esiteks iseenda tundmiste üle walwawad, nende eest hoolt ja muret kannawad ja siis mõnusal wiisil nõrgal lapsel tema waimu harimises tugewaks toeks ja õigeks eesmärgiks wõiks olla. Aga ikka pidagu nad seda wana sõnakest meeles: Mis Hansuke pole õppinud, seda Hans enam ei õpi ja mis Hansuke on õppinud, seda Hans enam kergelt ei unusta.

Nüüd pöörame natukese teise külje, waatame asja teise poole pealt ja katsume selle küsimise peale wastata: Kellest meie saame aru, et teisel inimesel need mitmesugused tundmised on?

Seda saame meie aru esiteks tema näu pealt, tema silmadest. On temal paha meel, on ta kurb, rahuta, rõõmus ja rahulik, kõik neid olekuid wõime meie jo tema silmist, tema näo pealt äralugeda. Wististi on mul rõõmsal tujul teine nägu ja mo silmad waatawad teistwiisi, kui siis, kui minul paha ja kurb meel on. Teiseks kuuleme meie seda tema healest. On tema tasa ehk walju, mahe ehk kole, kerge, ruttu ehk ühetooniline, igakord wõib tema kaunis selgeste rääkia ehk laulja südame olekust ja meele kõrrast tunnistust anda. Kui inimene rõõmus on, siis ta laseb wististi teistwiisi oma healt heliseda, kui siis, kui tema meel paha ja süda kurb on. Kolmandaks saame meie seda aru tema kõnest, tema sõnadest, mis, kui nemad heale abiga meie kõrwa tungiwad, siis ka ühes healega meile tema tundmist teadawaks teewad, kui nemad aga tähtede läbi paberi peale on pantud, ka ilma healeta, silma läbi, meile tema südame elust ja olekust tunnistada wõiwad.

Kurwal meelel on mo sõna kurbtust, wihasel ja pahal tujul wiha ja kurjust täis, rõõmulikus ja rahulikus olekus tunnistab tema

rõõmust ja rahust j. n. e. Igal tujul on isemoodu keel ja sõnad. Neljandamaks näeme meie seda tema tegudest. Pahal tujul teeb tema tegusi, mis meile tema pahandusest teadust annawad, ja rõõmsal meelel, mis tema rõõmust ning heast meelest tunnistawad. Kade ja kuri süda kihutab kurjale tööle, helde, hale ja armuline süda aeab inimest ligimese üle halastama, tema peale armu heitma, teda armastama, tema rõõmu ja kurbtust, õnne ja õnnetust ligitundma ja teda igapidi aitama. — Nendest praegu nimetud punktidest ei näe meie mitte üksinda ühe inimese igakordset meele korda, waid wõime neist ka ühe rahwa tundmiste seisusest, nende puudusest ehk olemisest, teadust saada. Rahwa mitmesugused ettewõtmised, nende mõtted ja kõned seal juures, kirjad, raamatud ja laulud, mis rahwa seas on sündinud ja neist wäljaläinud, nende ülespidamine naabri rahwa wasta, kui wähä ehk palju nemad endast ehk nendest lugu peawad, kõik need asjad annawad meile tema tundmiste üle aru. Meie saame neist aru, kas rahwas on prii ehk orjapõlwes, kui kaua tema prii on ja kui kaua orja põlwes olnud. Ühte prii rahwast ei wõi waimu harimise poolest mitte teise rahwa kõrwá seada, kes orjapõlwes on, ehk alles ilda temast lahti on saanud. Sest orjapõlwes ei saa mitte üksi inimese ihu piinatud ja peksetud, waid ka tema waim saab ta ette seatud harimise tee peal tagasi hoitud, saab rõhutud ja wigaseks tehtud, nõnda et inimene tõntsiks ja tuimaks jääb, enam elaja kui inimese sarnaline. Kuidas wõiwad seal need paremad ja kallimad tundmised, mis inimest õnnelikuks ja rahulikuks teewad, südamesse tekkida ja seal ülesärkada, kui lapsel jo, niipea kui tema hakkab aru saama, walusa sõna ja hoobiga teada antakse: sina pole mitte nõnda palju wäärt, kui teised inimesed, ei ka nõndagi palju, kui mo maja loomad. Sa oled minu ja mina wõin sinuga teha, mis ma tahan. On mul karja koera tarwis, siis ma wõtan ühe teie seast ja wahetan teda koera wastu ära, tehku teine peremees sinuga, mis tal iganes meele tuleb. Paremat elu sul ei ole aga loota, kui ränk orja töö, et sul käed ja jalad werd tilguwad; seal wahel ka natukese süüa, et sa koguni ära ei nõrke, ja wiimati kõige palgaks ränk kere täis peksa, et sa enam maast ülesse ei saa. No niisuguses elus peab süda kõige tundmiste wasta külmaks ja tuimaks jääma. Saab rahwas orjapõlwest lahti, siis tema hakkab pikka mööda jälle toibuma ja aru saama, et ta ka inimeste hulka arwatud saab. Tema lapsed ja laste lapsed hakkawad jälle südame poolest inimeseks saama. Aga kui raskeste, pikaste, igawaste lääb see edasi!

Aga inimene ei wõi endal mitte oma tahtmise järele tundmist äratada. Tema ei wõi mitte iga silmapilk rõõmus, kurb, wihane,

hale ja helde olla, kui tema aga tahab. Ei, kõik niisugused tundmised saawad tema sees äratatud mitmesuguste asjade, juhtumiste läbi. Üks ja seesama asi ja juhtumine wõib mitme inimese sees iga ühele isemoodu tundmise äratada, ta wõib aga ka mitme inimesele ühte moodu tundmise teha. Suurt wahet teeb selle juures inimese wanadus, seisus ja waimu harimine.

Nüüd oleks see wäga hea, kui meie omad silmad ja mõtted natukese nende asjade ja juhtumiste peale pööraksime, mis meie sees tundmist äratawad. Noh teeme siis seda lühidelt ja waatame iseäranis nende asjade peale, mis igaühe inimesel ühewäärilist tundmist teewad ja äratawad. Tundmine äratab teise inimese sees jälle tundmist, mis sellesamawäärilised on. Sellejärele wõiwad siis need tähed, asjad ja juhtumised, mis meile teise inimese mitmesugusest tundmisest teadust annawad, see on, tema heal, keel, kombed ja teud, meie sees tundmist äratada ja meile niisugust kuju teha, nagu teisel on.

Esiteks heal. Oh, kes ei teaks mitte, kui suur tema wõimus meie südame, tundmiste elu üle on. Tema wõimus meie üle hakkab jo siis ennast näitama, kui meie weel kedagit magist ilmast ei tea. kui meie alles omas esimeses eluaastas oleme. Kui suur jõud, wägi ja wõimus on ema healel lapse seestpidise oleku üle! On laps rahuta ja nukral meelel, siis ema wõtab tema oma sülle ja räägib temaga tasahiljukeste armastusega, mahedaste ja sõbralikult. Kui see weel ei aita, siis tema laulab lapsele midagi ette, ja waata, laps jääb rahule ja saab ka warsti rõõmsaks, ilma et ta seda mõistis, mis ema temaga rääkis ja temale ette laulis. Seda tegi kõik ema armas heal. Ehk räägib isa walju ja kurja healega lapse wasta, siis laps hakkab teda kartma, jookseb ära ja nutab. Seda tegi isa walju heal. Kui wäga rõõmustab ennast laps, kui tema oma armsa isa ehk ema healt kaugelt kuuleb, ta tunneb teda mitme teiste healte sekka ära.

See heale wõimus inimese üle hakkab kätki juures ja tuurib haua ääreni.

Waatame natukese laulu peale. Mis see laulmine on? — Mis ta muud on kui inimese heale moondamine iga laulu juures nõndawiisi, kuidas seestpidised tundmised seda nõuawad ja käsewad.

Laul on healeks muudetud südame tundmine. Ja missugune wägi ja wõimus on laulul iga ühe inimese üle. Meie näeme seda sest, et kõikides maailma nurkades ja kõiksugu rahwa seas on laulu kuulda ja leida. Igaüks on seda leidnud, et laul kosutab südant, peletab muret ja pahad mõtted kaugele, kergitab käsi jalgu hea tööle ning on ka kaunis waimu harimise abi. Kes rõõmsast laulab, see ei pea mitte wiha, ei kiusa ega kahetse.

„Laul rõõmsaks teeb südant nii wanal kui noorel,
„Laul armas on kuulda nii weiksel kui suurel."

Sõrwe laulik laulab nõnda laulu wäest:

Oh laulu heal, oh laulmine,
Sa looja armas andmine!
Sa haige haawa parandad
Ja kurja waimu kohutad!
Meil loodud laulja linnu keel,
Sest laulgem, kuni kustub meel.
Oh laulu heal, sa taewa and,
Kuis oled sa meid rõõmustand!
Sa mure pilwed kautad,
Ja mure laened waigistad!
Meil loodud laulja linnu keel,
Sest laulgem, kuni kustub meel.
Oh laulu healed, laulu wäed,
Te olete kui kõrged mäed!
Kui mäed paistwad kaugele,
Nii healed kuuldaks kaugele.
Meil loodud laulja linnu keel,
Sest laulgem, kuni kustub meel.
Kui lõo laulab pilwe pealt,
Nii laulame siin pilwe al!
Kui kägu kukub puude pealt,
Nii laulame siin puude al.
Meil loodud laulja linnu keel,
Sest laulgem, kuni kustub meel.
Meid on üks weike seltsike,
Kui suures meres saareke,
Oh jäägem kokku kindlaste,
Ei meri meid ei matage.
Meil loodud laulja linnu keel,
Sest laulgem, kuni kustub meel.

Eesti laulik ütleb temast nõnda:

Helisege, laulu healed,
Wähendage ahastust!
Rõõmustage kurbe hingi,
Saatke rahu, kergitust,
Waikseste!
Et mo süda rahu leiaks,
Helisege armsaste!

Et ma muret maha jätaks,
Jälle loodaks kindlaste,
Kindlaste!
Kui ma ilust laulu kuulen,
Hakkab süda elamä;
Jälle jõuan, jälle julgen
Kurja wasta wõidelda,
Wõidelda!
Laulul on nii kange wägi,
Nagu pääwa paistmisel;
Mitu kurwa südant tegi
Jälle rõõmsaks laulu heal,
Laulu heal!
Ei ta murra tormi kombel,
Waid kui soe wihmuke,
On ta magus kurwal hingel,
Kosutab nii waikseste,
Waikseste!
On mo pääwad täide saanud,
Pole enam teha tööd,
On mo wiimne laul ka lauldud,
Hüüdke siis weel: head ööd!
Head ööd!

Wiru laulik ütleb:

Kellel taewas kallist kinki,
Lausa laulu annet annud,
Mõisterikkust pähä pannud:
Seda istutagem pinki
Pajataja laua taha,
Et ta laulu lahutelles,
Silmekesi otsutelles
Lepitaks mailmas paha.
Laulu loodi seie ilma
Inimeste laste iluks!
Lähäb elu tuul meil wiluks,
Tõstkem taewa poole silma,
Waatkem sädendawa karja!
Päike, kuu ja taewa tähed,
Needap Looja laulu lehed
Kosutawad laulja sarja.
Kes, kas pääwal — keskel öösl
Taewa kirja tähendelles,

Mure waewa wähendelles
Troostiks tuleb meile töös:
See on sündind õnne kaimu,
Keda Jumal ehitand —
Süütitama meie waimu.

Nende paari wärside läbi loodan ma nüüd küllalt ütelnud olewad, missugune suur wägi laulmisel on, ja meie wõime sest siis näha, et kes ei laula, laulu ei armasta ja laulu läbi mitte liigutud ei saa, see ei ole mitte üks hea inimene, temal on kõwa, kuri süda. Rõõmus wiis teeb meele rõõmsaks, sest tema on lauluks muudetud südame tundmine, hale ja kurb wiis teeb meele haledaks ja kurwaks, sest tema on lauluks muudetud kurb südame tundmine.

Kui mitukord saab laulu kuuldud, kelle rõõmus wiis südame hüppama paneb, teinekord saab aga ka niisugust kuuldud, mis ilma tahtmata pisarad silmi ajab.

Et meie siin nüüd healest räägime, siis waatame ühtlasi ka muusika peale, mis ka muud ei ole kui heale wõi tooni moondamine instrumendi abiga. Ka muusika tükid ei ole muud, kui instrumendiga kõrwale kuuldawaks tehtud inimese mitmesugused tujud ja tundmised, mis kuulja südames sellesama wäärilise tundmisi jälle äratawad. Ka muusikal on suur wägi, mis mitte wähem ei ole, kui laulu wägi, ja mis laulmisest sai öeldud, seda wõib ka muusikast ütelda. Tähele panna on aga see asi, et mitte kõik instrumendid ühte wiisi inimest ei rõõmusta ja liiguta. Üks armastab enam klaweri muusikat, teine oreli, kolmas kandle, neljas wiioli, wiies wile muusikat ja kuues on siis kõigerõõmsamal tujul, kui tema toropilli kuuleb, teised muusikad on temal puhas tühjad healed. Muidugi teeb siin jälle suurt wahet tundmise harimine. Kellel looduse poolest muusika õppimisele ja tundmisele enam andid on antud, see tunneb iga muusika juures midagi ja mõistab teda kalliks pidada. Harimata inimesel teeb see muusika suurt rõõmu, mis hästi walju on ja jala järgi käib. See tuleb ka wahel ette, et üks muusika tük, keda haritud inimene, see on muusikas haritud inimene, haledaks, kurwaks peab, ühest selle põllu peal harimata inimesest lustilikuks ja rõõmulikuks tükiks peetud saab.

Hale ja kurb muusika tük liigutab inimese südant mõnikord ka nõnda kangeste, et inimene äraunustab, mis tema ümber juhtub ja kus tema on ja üksi nendes tundmistes elab, mis muusika tük tema südames äratanud on. Nõnda oli Saksamaal üks kuulus mees, kes muusika põllu peal palju tööd teinud. Kui tema õige mängimise sisse sai, siis said tema tundmised ta üle nõnda wõimust, et ta ära unustas, kus ta oli ja kellele ta mängis ja ta langes wii-

mati, tundmistest koguni ärawõidetud, klaweri wõi oreli peale maha ja pidi sealt ärawiidud saama teise koha peale, kus ta jälle warsti sellest aru sai, mis tema ümber sündis. Rõõmus muusika tük teeb meele ja südame rõõmsaks. Enamiste ei jäe see rõõm aga mitte südamesse warju, waid näitab ennast kõige esiteks näu peal ja silmades, siis heales, siis kõnes ja wiimati tegudes. Sagedaste tükib tema, kui muusika tük õige kerge ja lustiline on, liikmete sisse, kõige enamiste jalgu ja need hakkawad siis muusika takti järele imemoodi ennast liigutama ja weawad inimest ühest toa nurgast teise. Seda jala liigutamist ja kargamist nimetame meie tantsimiseks. Tants on ka teuks saanud inimese tundmine. Nõnda palju muusikast.

Teiseks on inimese keelel, ka sõnal suur wõimus tema tundmiste üle. Saab sõna räägitud, noh, seda kangem ta on, siis heal awitab ka omast kohast. Saab ta aga kirjutud, siis ta ei kauta ka mitte palju omast wäest.

Sõna, mis wiha sees on räägitud, äratab jälle wiha; sõna, mis rõõmsal tujul armastuses, sõbruses, truuses on räägitud, äratab jälle rõõmust meelt, armastust, sõbrust, truust j. n. e. Sõna, mis mo sõber mulle mo nukral meelel ja kurwal tujul trööstides räägib, see trööstib mind, lahutab mo nukert meelt ja teeb mind jälle lahkeks. Sõna, mis mo sõber mulle mo rõõmsal tujul kaebades oma häda üle räägib, aeab mo rõõmu ära ja äratab mo sees tundmist, mis mind aeawad temale ta hädas appi minema. Sõna, mis mo waenlane wihas, kiusus ja kadeduses räägib, peletab paremad tundmised mo südamest ära ja äratab teist tundmist, mis mulle wiha teewad ja mind sagedaste tegudele aeawad, keda ma ühel paremal tujul mitte ei teeks. Sõna omal ajal ja õige healega räägitud teeb kõwa südant pehmeks, aga ka pehmed südant kõwaks, teeb kurja südant heaks, aga ka head südant kurjaks. Üks pulma kõne teeb mind rõõmsaks, matuse kõne aga kurwaks.

Ka kirjutud sõnal on suur wõimus ja äratab lugeja sees neid tundmist, mis kirjutajal on olnud. Kõik need wärsid, laulud ja raamatukesed, mis on kirjutud, ei ole muud kui paberi peale ülesse pandud südame tundmised. Rõõmsal tujul kirjutas sulg rõõmu lugu ja kurwal meelel kurba lugu. Teisiti ta ei wõi ka jo ollagi. Wärsid mis armastuse, priiuse, orjapõlwe, kewade, sui, talwe j. n. e. üle on kirjutud, äratawad lugejal tundmist, mis nende sarnatsed on, mis kirjutajal kirjutamise juures olid.

Kui teie seda laulu loete, mis „Eesti laulik" rõõmsa meele üle kirjutab:

Oh, kui rõõmus meie meel,
Rõõmsad meie laulud!
Laulgem kõik, kes noored weel;
Wanad päävad wilud.
Meie leib see maitseb meil,
Magus meie uni;
Olgu meie waesed kül —
Ahnus meid ei sunni.
Mis on rikkal rikkusest?
Suurel tema auust?
Ei see warja surma eest,
Ega peasta waewast.
Sest kes tark on nõuab teal
Rõõmust meelt ja südant;
Rõõmsa, waga meele peal'
Waatab rõõmsast Issand. —

ja kui teie need wärsid läbi mõtlete ja seda tõt wälja leiate, mis nende sees on, siis see äratab teie sees tundmisi, mis teil siis oli, kui teil meel rõõmus ja süda rahul, laul armas, leib maitsew ja uni ilma suure kukruta magus oli, ehk ka weel praegustki on. Wõi ehk on mõni teie seas, kellel need tundmised wõerad on, see ehk saab nende paari wärside läbi manitsetud ja juhatud, selle hea järele püüdma, mis meil siin paari sõnadega ette kiidetakse, et ta järele katsuks ja ise tunneks, kas Eesti laulikul ka tõeste peaks õigus olema. Koguni teistmoodu saawad aga need tundmised olema, mis „Wiru lauliku“ Leina laulu läbi teie sees saawad äratatud.

Haledast ja kurtes hüüdwad kellad
Sammeldanud kirik' tornista.
Isad nutwad, lapsed emad, ellad,
Surnumatja kaewab hauda ka:
Ehitatud walges surnu rüüdis,
Lillepärjakene hiuste sees,
Hingab Mari, keda Jumal hüüdis,
Keda leinab igamees.
Tema armsad, raskes kurwastuses
Unustawad mängid, tantsiga,
Seiswad mures surnukestu juures,
Seuwad lilled kimpu nutuga.
Nutu wäärt ei olnud ükski enam
Kui sa hea, waga lapsuke,
Taewas pole ükski waim ka kenam
Kui su hing, mu Marjuke.

Kui üks ingel seisis puhtas riides
Mari oma weike ukse ees;
Nurmelilled olid tema ehtes,
Rinna iluks orjawitsa õis,
Pääwa warjuks olid tuule tiiwad,
Lepik tema ehtimise paik,
Küla hallik oli tema peegel,
Jõgi tema palge läik.
Kenad wiisid paistsid kui kuu walge
Tema silmas, tema palge peal,
Ilmasüüta, nii kui taewas selge,
Oli tema jut kui ingli heal.
Poiste silma põlew tulukene
Läikis kauni tütarlapsele,
Kellel üksnes armas peiukene
Oli meele järele.
Willem üksi! Kewadine ilu
Hüüdis pühapääw neid waimule:
Selge taewas, ladus õhtu wilu
Meelitas neid lustil tantsile;
Mari köitis puna siidi paela
Peiu kübarale leikus-a'al,
Langes ümber tema wäsind kaela,
Kui ta puhkas nabra naal;
Mari kandis Willu wihud rõhku,
Sihtis wihku kandes peiukest,
Kunni wilu kätte jõudis, õhtu
Eha maha hiilgas pilwedest.
Mari oli peiul wäga kallis,
Pääwa mõte, unenägu ka;
Kuda Mari oma peigu sallis —
Ei wõi ülesrääkida.
Willem! Willem! Surnukellad hüüdwad,
Nuttes tõuseb haua laulu heal!
Mustas riides surnumatjad püüdwad
Mari kerstu seada raami peal.
Willem wangub lauluraamatuga
Pisar silmis haua äärele,
Pühib walge surnurätiga
Omast silmist pisarad.
Uinu rahul, waga hingekene,
Kuni igawest sul uni kaub!
Nuta, ööpik! iga koidu eele

Mari kiunkale üks leinalaul!
Lehwi õhtutuul, kui kandle keeled,
Lillesi, mis haual õitsewad!
Pesitagu kõrges niine ladwas
Waga linnukeste paar. —

Kui tundjaid südameid teie seas on, armsad wennad ja õed, siis ommetegi keegi ei saa selle tüki üle ennast rõõmustama ja naerma; kes seda teeks, see oleks jo koguni jõle inimene ja temal ristiinimese werd südames siis sugugi ei ole. Ei, meie kõik, kes meie seda loeme ja kuuleme, saame südamest wäga liigutud ja mõnigi, kellel niisugune kurb lugu enne on jo juhtunud, pühib märjad silmad jälle kuiwaks. No kas see ei oleks kasulik, niisugusid sõnu sagedamine lugeda, meile meeletuletuseks, et kõik ilu ja õn siin maa peal on lühike ja kaduw, ja et see õige ja igawene õn ja rahu on taewas Jumala juures. Aga weel palju enam kui nende sõnade läbi, saawad meile Jumala sõna läbi niisugused tundmised südames äratatud. See Jumala sõna, mis meile kirikus kuulutakse, keda meie aga ka kodus piibli, jutluse ja laulu raamatust lugeda wõime, tuletab meile meie nõdrust, pattu ja kaduwat ilmaelu meele, juhatab ja trööstib meid aga ka, et meie kolmainu Jumala abiga sellest hädaorust igawese elu ja õnne sisse taewa riiki wõime saada.

Niisugusid tundmisi peab igal ühel ristiinimesel olema, muidu tema on üks kadunud inimene. Sellepärast siis, et need kallid tundmised meie südames mitte ärarauastud ja ärälämmatud ei saa, wõtku igaüks niipalju, kui temal wõimalik on, Jumala sõna kuulda ja lasko seda oma südamesse tungida ja seal omale elu aset walmistada.

Kolmandaks wõiwad siis inimese teud meie sees mitmesugusid tundmisi äratada. Noh, see on jo iseenesest mõista ja kerge aru saada. Kuri ja paha töö teewad meele kurwaks ja pahaseks, hea tegu teeb inimese rõõmsaks, rahulikuks ja tänulikuks.

Neljandamaks. On inimese meel ja süda jo warakult juhatud ja on temal aega ja mahti antud, looduse imelikust targast käskudest ja seadustest Jumala auu, suurust, wäge ja wõimust tundma õppida ja kalliks pidada, siis ei jäe ka see inimene mitte tuimaks ja südame poolest külmaks, kui tema õhtult wälja läheb ning oma üle näeb sinist taewast, kes ennast üle kõige ilma lautab, kui tahaks ta meid kaitsta, seal küljes lugemata hulka tähtesi ja nende seas kuud, kui nende karjast. Tuhat ja tuhat aastat on nemad seal seisnud ja saawad weel seisma igaüks oma seaduse järele, mis ta looja käest on saanud.

See inimene ei jää ka mitte tuimaks, kui taewas ennast musta pilwedega katab, kes päädwa walgust koguni ära warjawad; kui pilwedes kangeste müristab, et maa wäriseb jalge al ja pikne mitmest küljest omad tulised noolid maha saadab, kui oleks kõik maailm tuld täis. Ta ei jää ka mitte tuimaks, kui ta mere kaldal seisab ja sinna poole waatab, kus silm muud ei näe, kui sinist taewast ja wet; kui liikuw wesi, tuulest aetud, ennast maja kõrguseni tõstab, siis jälle alla waub ja sügawat hauda näitab, kes kõik igaweste oma ilma põhjata kurku alla neelaks, mis tema suhu juhtub.

Ta ei jää mitte tuimaks, kui ta iga aasta ikka jälle uueste näeb, kuidas tuhanded ja miljonid elajad ja taimed sünniwad, kaswawad ja kaowad, iga üks oma loodusest antud seaduste järele; kui ta näeb, kuis kõik loomus kewadel oma talwe surnukatte ära wiskab ja uueste elama hakkab; kui ta näeb sui loodust omas kõige suuremas ehtes metsas ja mäe peal, orus ja taewa al ja kuidas wiimati talw jälle kõik oma walge surnulinaga kinni matab.

Kõik niisugused asjad äratawad tema sees tundmist, mis teda ehk sagedastiki kurja mõtte ehk tee pealt tagasi hoidsid, teda trööstisid ja ta närtsind waimu nagu wärske kastega karastasid, kui oleks ta kirikust, Jumala sõna kuulmiselt tulnud.

Wiiendamaks. Üks ilus kuju, ja iseäranis weel siis kui tema elaw on, mõtleb ja räägib, teeb meie südames tundmist, mis meil head on. Meie soowime neid tundmisi jälle saada, ja saame neid siis, kui meie seda kuju jälle näeme. Need tundmised lähäwad ikka kangemaks ja nende wõimus meie üle ikka suuremaks, nõnda et nemad meile enam sugugi südame rahu ei anna, waid meie sees suurt igatsemist äratawad, seda kuju oma ligidale, koguni omaks saada, et ta meil siis neid soowimisi, mis ta meie südames on äratanud, ikka täita wõiks. Niisugust tundmist nimetame meie armastuseks kahe inimese wahel. Armastuse põhi ja juured on tundmise, üksi tundmise sees. Kellel tundmist ei ole, sellel ei ole ka armastust, ja kes weel armastanud ei ole, see ei tunne ka armastust ja tema tundmisi.

Kes jõuaks kõiki neid asju ja juhtumisi ette tuua, mis meil südames tundmisi äratawad. Pangu igaüks oma ja oma ligimese elu enam igapääw tähele, kül ta siis saab aru ja seletust mitme asja üle, mis mitte üleskirjutada ja äraseletada ei wõi. Meie aga astume nüüd wiimast sammu edasi.

Hakatuses kuulsime meie, et inimese waimul kolm aru on: üks mõistmine, teine tahtmine ja kolmas tundmine. Kõik kolm peawad oma õige suuruse kätte saama inimese nõuga ja looduse abiga.

Nõndasama kui keegi neist ei tohi nõdraks ja weikeseks jääda,

ei tohi ka keegi neist mitte üle aru kaswada. Igale ühele jäägu oma loodusest ette seatud suurus. See aru, kellel kõige rohkem kanda on, saagu ka kõige tugewamaks; ja teised, keda wähem pruugitakse, jäägu weikesemaks. See pea aru on mõistmine; aga ka tahtmine ja tundmine ei tohi temast palju taha jääda. Waene lugu on selle inimesega, kellel mõistust on, aga tahtmist ja tundmist wähä, wõi sugugi, aga ka nõndasama waene ehk weel waesem on lugu selle inimesega, kellel tundmist kül on, aga mõistust ja tahtmist wäha. Kõik kolm aru: mõistus, tahtmine ja tundmine, õigel wiisil haritud, teewad inimese inimeseks. On sul midagi ettewõtmist, siis küsi kõige kolme käest nõuu ja mis nemad siis kõik kolm heaks arwawad, seda tee. Mõnikord laidab mõistmine seda nõuu, mis tundmine on annud ja tundmine seda mis mõistmine on annud; mis nemad aga kahekeste kokku annawad, se on hea. Ühe niisuguse inimese sõnast ja lubamisest, kellel palju tundmist on, enam kui seda tarwis, kes iga silmapilk pisaratele liigutud saab, ei wõi mitte palju lugu pidada. Tema räägib, lubab ja keelab iga kord nõnda kuidas meele kord on; lähäb see tuju aga mööda ja katsub mõistus selgema aruga seda asja järele, siis jääb paljugi tegemata, mis seekord lubatud sai. Mõnikord kaswab tundmise wõimus nõnda suureks, et mõistus ja tahtmine tema alla jääwad ja seeläbi inimene õnnetuks saab.

Sellega tahtsin ma üttelda, et kui meie tundmiste eest muretseme, mis meie ka peame, sest muidu pole Jumal seda kolmat aru hingele mitte loonud, et meie siis ei tohi mitte üle mõõdu minna, waid peame ikka ka kaks teist aru silmas ja meeles pidama ja nende edasisaamise eest muretsema.

Niisuguste tundmiste eest peame meie kõik hoolt ja muret kandma, mis meid kõlbawaks teewad, head ja kena, ilust ja ausat, rahu ja rõõmu, armastust ja puhtust, sõbrust ja truust armastama, auustama, neid kalliks pidama ja nende järele püüdma, — aga wiha ja waenu, kadedust ja kiusu, ülekohut ja roppu elu wihkama, ärapõlgama ja nende eest ärapõgenema, — mis meid aeawad ligimesele hädas ja õnnetuses appi minema, mis meid kurbadega kurwaks ja rõõmsatega rõõmsaks teewad, ja mis meile wiimaks meele tuletawad, et kõik rõõm, õn, rahuline süda ja hea meel, mis meie siin ilmas maitseme, midagi ei ole selle wastu, mis meile seal teises ilmas walmistatud. Ma soowin ja loodan, et teie, armsad wennad ja õed, ausad wanemad ja laste kaswatajad, kes teie neid paari sõnakest olete lugenud ja nende üle ka natukese järele mõtelnud — seda nõuu wasta wõtate, et tõsise meele, kindla tahtmise ja suure mõistusega õiget wiisi oma tundmiste eest hoolt ja muret kannate, ja soowin ka, et te' seal juures ikka meeles peate, et üks ülem ast, inimese õn, ta õige südame rahu ja rõõmus meel, on tema tundmises.

C. A. Nigol.

III.

Wana-sõna.

(Tsensuri poolest lubatud. — Riias, 23. Mail 1873.)

Motto: Kõige ülem tarkus hüüab suure healega nulitsa peal; turude peal annab tema oma healt kuulda. Õp. Sõn, 1, 20.

Iga õige sigiņemine, kosumine ja kaswamine sünnib seest-poolt wäljapoole. Seesugune sigiņemine ja kosumine on loomulik — ja tulus. Loomulik, et ta looduse seadustega ühte sünnib — tulus, et ta looma looduse seadustest, ega loodusest ülepää ei lahuta. Nõnda kehalikus kaswamises, — nõnda waimu sigiņemises ja kosumises. Kes siis ühe inimese-, ehk terwe rahwa-waimu loomulisel kombel harida tahab, peab alati seesugust teed kõndima, — iseäranis, kui ta tahab, et waimu-elu rahwa juures ei pea rikutud saama, waid kosuma ja kaswama. Suremine on lahutamine ehk lahtikiskumine sellest, kellega keegi looduse seadust mööda ühendatud peab olema. — Iga inimese ja iga rahwa sisse on Jumal otsata palju wägesid ja jõudusid loonud, kelle läbi inimene ehk rahwas oma enese na'al uut waimuwara sünnitab ja kelle kallal tema siis jälle oma waimu harib, kosutab, kaswatab ja tugewaks teeb. Osaw rahwa harija paneb sellepärast alati rahwa iseloomu hoolega tähele, uurib seda läbi, korjab ja kogub rahwalt eneselt rahwa waimu-wara ja tema sünnitust ja tarwitab neid siis mõistlikul kombel omas toimetustes ja töödes. Kes rahwa iseloomu, ega tema waimu-wara ja sünnitust tähele ei pane, ehk neist midagi ei hooli, ei wõi elades rahwast loomulisel kombel harida ega kaswatada. Kõige tähtsamad rahwa waimu-sünnitused meie arwates on: wanad-sõnad ja rahwa-laulud. Wiimistest meie praegu siin ei taha rääkida; — aga esimestest, see on: rahwa wanast-sõnast, tahame täna pisut juttu teha. Eesti wanast-sõnast on siiaajani nii wähe kõneldud, et iga

mees, kes Eesti rahwa harimist ja tema kirjawara kaswamist soowib, oma kohuseks peab arwama, seda tähtsat põldu osawama meestele meele tuletada. Selle ridade kirjutaja ei taha mitte wana-sõna põhjani ja igapidi äraseletada; selle jauks puudub temale kõige pealt jõud ja aeg. Aga osawamaid käsja ja terawamaid silmi selle tähtsa tööle juhtida, see on kõik, mis ta soowib ja soowida wõib. Et see Eesti Kirjameeste „aasta raamatus" sünnib, ei päri minu arwates mitte wabandamist. „Eesti Kirjameeste Selts" on jo sellepärast ilmale sündinud, et ta Eesti waimu-põllul tööd tahab teha, Eesti waimu-wara kaswatada ja seeläbi Eesti rahwale loomulises waimu-harimises ja edasiastumises abiks olla.

Wõtame siis asja ette!

Wanad-sõnad on õilmed, mis rahwa elukännust wälja on kaswanud, ja see puu on alati nii elaw ja tugew olnud, et tema ikka uusi wõsust ja wärskid õilmid enese seest wälja on ajanud ja igal ajal wälja ajab. Mõned neist wanust-sõnust on nooremad, ja iga tähelepanija wõib sagedaste näha, kuda naad meie silma ees sünniwad ja kaswawad; tõised on jälle nii wanad, et meie neid jo sa'a ja tuhande aastaste kirjade seest leiame ja nemad siis selkombel ühe põlwe rahwast tõise põlwe rahwa kätte on kantud ja meie neid praegu oma enese rahwa suus, kellega meie üheskoos elame ja oleme, iga-pääw tähelepaneme ja kuuleme. Just niisama nagu igal ajal, niisama on ka igal rahwal ja rahwahulgal, igal maal ja maakonnal, igal suguseltsil, igal kohal, ja meie wõime öölda: igal kihelkonnal ja külal omad iseäralised wanad-sõnad. Mõned neist on kõige rahwaste omad ja pärandus, mõned ükspäinis ühe rahwa sünnitused, mõned koguni ühe ainumase maakonna ehk kihelkonna lapsed: — Wõru- ja Wiljandi-, Pernu- ja Põltsama-, Tartu- ja Tallinna-maakonnal, — aga ka Otepää- ja Kanepi-, Tarwastu- ja Suure Jaani-kihelkonnal on omad wanad-sõnad.

Juba ammust ajast saadik on enam haritud rahwa hulgas mehi olnud, kes neid suure hoole ja osawusega on korjanud, ülesse kirjutanud ja neid seeläbi tulewa põlwe rahwale päranduseks jätnud. Eesti wana-sõnade korjamise eest ei ole keegi siiaajani suuremat hoolt kannud. Meie minewik on oma wana-sõnadega enam ehk wähem une rüppe uinuma läinud ja unustuse hõlma maha maetud. Sellepärast ei tea meie siis ka endisest Eesti keelest, ega tema aeg-ajalisest muutmisest, tema minewiku kõnekäändudest ega loomulisest edasiharimisest, tema rikkusest ega kaswamisest palju midagi. Kes pidi siis ka meie wanemate wanaaegsid mälestusi ülesse panema? Nemad ise olid alles omas harimises liig noored ja ei mõistnud seda teha, — nende wabaduse wangistajad, kes wäe-wõimusega nende peale tulid ja nende rahwust oma iseloomuga

igapidi ärahäwitada püüdsid, et tahtnud seda teha. Palju enam oli nende püüdmine, meie rahwa loomulist kosumist ja kaswamist igamoodi maharõhuda ehk ärasurmata, ja kõiki wanematest päritud pärandust unewuse öõga kinni katta, et wanemate kallis warandus järeltulewa põlwe lastele teadmataks ja seepärast siis ka igatsemataks jääksiwad, ja nende eneste uus, meile mitmetpidi loomuwastaline waimu-elu, mis naad oma liistu peal walmistasiwad, meie rahwa juures idanema, juurduma ja siginema hakkaks. Wanemuise kandle keeled saiwad katki käristatud, et need oma heleda healtega meie esiwanemate lustilist lugusid ja armsaid arutust prii-põlwe pärandustest meie kõrwa ei kannaks, ega meie meele ei tuletaks. Kalewi poea kanged teud ja tapelused, mis meie wanemate waimusid karastasiwad ja neid wapruſele ja wahwusele kihutasiwad, saiwad maha rõhutud ehk osalt ärasurmatud. Ka selleaegsed Eesti wanad-sõnad, oma saea ja tuhande aastaste käändude ja kõlksudega saiwad haua põhja puhkama pandud. Seda ülesse kirjutada, ei arwand keegi kasuliku olewa. Aga rahwa elukänd on alati toores ja rahwa waim wisa ja looduse seadused kindlad! Neid ei wõi keegi, ka kõige wihasemad pealekäijad mitte, sontumaks ärahäwitada. Tükiks ajaks neid warjule heita, mõned oksad ja õilmed ärakärpida — jah, see on weel mõnikord wõimalik; aga rahwast oma iseloomuga koguni ärasurmata, tema isewiisi äratappa, seda wõib aga üksinda mõek ja tuli. Need ajad on Jumal tänatud oma inetuste ja hirmutustega mööda, ja uuemad ajad päriwad jälle igal pool loomulist kosumist ja kaswamist. Uued õilmed ja wärsked wõsud, kui ka sagedaste teistsugu wormi sees, tulewad pea rahwa elukännu seest wälja ja paistawad uuesti meie silmi. Wanad laulud kõlawad alles praegu tuhandete kaupa rahwa suus, ja wana-sõna kõlksub nagu enne ka pärast rahwa huulte peal. Meie ei tunne kül nende endisi käändusid ega muutmisi, aga oma uuema aea, loomulisel kombel päritud kesta sees on naad praegu igal pool rahwa juures wanad armsad ja lahked sõbrad. Iga haritud mees, kes neid rahwa suus kuuleb, paneb neid rõõmuga tähele. Wiimasel ajal on ka mõned mehed neid jo rahwa suust korjama hakanud, pisukene osa neist on juba trükitud, — ja meie loodame, et tulewik hoopis suuremat hoolt nende korjamise eest saab kandma.

Enne kui meie wanast-sõnast enam kõneleme, peame meie teadma, mis üks wana-sõna on, ehk, mis meie wanaks-sõnaks peame.

Wana-sõna on üks sõna, mis wanast ajast saadik ehk wanal ajal jo ühest rahwast ehk rahwahulgast on räägitud, — on üks lühikene, aga täielik mõte ehk wäljaütlemine, mis ühe iseäralise kindla ja seiswa wormi sees rahwa suus elab. Wana-sõna peab: 1) üks lühikene kõnemõte olema, kellega ühte täit asja

arusaadawalt öölbakse. Pikemad rahwa laulud, salmid j. n. e. ei ole mitte wanad=sõnad; need kõlawad ja helisewad küll ka rahwa suus ühe kindla wormi sees, aga naad on wana=sõnale liig pikad. 2) Wana sõna peab ühe ja sellesama kindla wormi sees meie kõrwade ette tulema; ta peab nagu üks täht ehk kuju, mis kiwi sisse raiutud on, meie meeles seisma. See sõna: „Käba ei kuku kännust kaugele" on üks wana=sõna; aga seesama mõte tuleb igapäävases elus sagedaste tõisel kombel meie ette, nagu: „niisama nagu tema wanemad ees tegiwad, teewad lapsed nüüd ka järele," ehk: „Eks ta ole wanematest seda harjunud" — aga wana=sõna on ta üksi selle kõige eesseiswa, kindla, muutmata, isemoodi wormi sees. — Wana=sõna peab: 3) rahwa suus elama. Meil on wäga palju mõtlemisi, mõttid, kõnekäändusid, arwamisi j. n. e. Kui need kogemata rahwa kõrwu olekssiwad ulatanud ja laiali laotatud saanud, siis olekssiwad naad rahwa suus elama hakanud, omale ühe kindluse saanud, enesele oma iseloomulise wormi loonud ja selkombel siis wanaks=sõnaks rahwa suhu jäänud. Nüüd ei ole naad aga rahwast pruugitud ja ei ole sellepärast ka wanad=sõnad. Niipea aga, kui üks lühikene wäljaütlemine kinnitatud ja kindla wormi sees rahwa suus kõlab, ja ühte täielist mõtet awaldab, on ta üks wana=sõna, — nagu:

Abi aiast, wari wõrgust;
Täna kuld, homme muld;
Käsi puusas, täi pungas j. n. e.

Ütleb aga rahwas ühte paljast asja, ilma täielise mõtteta, ehk ühte poolikut mõtet wälja, siis ei ole see mitte wana=sõna, waid meie wõime niisugusid rahwa awaldamisi wana=sõnaliseks kõnekäänduseks nimetada, — nagu:

„Enneaegne waber." „Küll ilm õppab." „Anna aega abra seada!" „Kuri karjas!" j. n. e.

Niisama nagu ühe sõna awaldamine meist wasta wõetud saab ja kaugemale kantud, niisama laotab ennast ka wana=sõna kord korralt igale poole laiali. Üks räägib ehk ütleb teda kõige esiti oma suust wälja, et oma mõtet tõistele ilmutaks, tõised kuulewad teda, ja kui see mõte oma tuuma ja kesta poolest isiäraliste tingimistega ühte sünnib, siis saab ta kuuljatest wasta wõetud, kinni peetud ja tõisel sündsal kohal jälle räägitud, kaugemale kantud ja selkombel kord korralt ühe suurema ringi, maakonna, ühe rahwa omaks. Üks wõtab teda jälle rahwa suust wasta ja pruugib teda omal ajal parajal kohal. — Wana=sõna sees ilmutab rahwas oma mõttid, oma tähelepanemisi, oma mõtteterawust, oma teokombid, isiäranis oma madalamat ehk kõrgemat harimise järge, oma iseloomu. Sagedaste leiame meie küll ka wööriti mõttid, kõwerid ja äbausulisi näitusi wana=sõnade seest, just nagu rahwas niisuguse wana=sõna

sünnitamise ajal ise selle äbausu seisukoha peal oma harimise poolest on olnud; aga enamiste peame meie wana=sõna sees rahwa terawat ja terwet mõistust, tarkust, hoolsat tähelepanemist, ettewaatamist, mehist meelt, mõnusat nalja ja sündsaid mõttid imeks panema. Wana=sõna kiidab mõnusal moodil nooruse õnne ja wanaduse tarkust ja ettewaatamist; ta näitab meile maailma jõledust ja õpetab meile, kuida endid selle eest peame hoidma; ta räägib meile kõikide seisuste iseloomust ja puudustest, wigadest ja halwusest. Weel selgemine paneb ta meile ühe inimese ja terwe rahwa head ja wead elawalt silmade ette; laidab ja karistab terawusega meie wigasid ja õpetab meid terwe ja julge sõnaga, kuida meie puhtust, kasinust ja muud head peame püüdma. Iseäranis juhatab ta meid igapäätwases elus õigusele, truusele, tõsidusele, otsekohese elule, usinusele, wahwusele, waprusele, heldusele j. n. e. Selle wastu karistab ta jälle kibedal kombel ihnust, ahnust, roomamist, lipitsemist, kerget meelt, kadedust, tagaselja rääkimist, meelitamist, saladust, laiskust j. n. e. Õigusega nimetab wana Salomon oma Õpetuse=sõna sees wana=sõna tarkuseks uulitsate peal. Kiibatud ja õrnad ei ole rahwa wanad=sõnad mitte alati, ja mis Roomlased sentimentalitätiks, s. o. üleliigtundmiseks, pehmustamiseks nimetawad, on rahwal hoopis wõõras; ommetigi leiame meie sagedaste sügawat tundmist ja tähelepanemist seestpidise inimese ja maailmakäigu üle wana=sõna sees. Koguni tihti on rahwas kena naljategija ja luuleja. Peenikest wormi ja magu, kelle sees ta oma mõttid awaldab, ei tohi meie alati hulga rahwa juures, kes mitte kena saalides ei ole elanud ega kaswanud, mitte otsida; sellepärast on ka mõned wanad=sõnad haritud kõrwale koguni karedad. Aga rop ei ole rahwas eladesgi, ega salli ka roppu mõttid. Kui meie ka wahest siin ja seal mõne harimata, ropu ja kareda sõna ühe ehk tõise käest kuuleme, mis rääkija meelepärast on, siis wõib ta küll mõne seisuse ehk seltskonna=sõnaks saada, aga terwe rahwa wanaks=sõnaks ei saa seesugune rop mõte ialgi: sest terwe rahwa waim ei ole mitte rop, waid alati puhas, kasin ja auuwäärt.

Nii, nagu wana=sõna rahwa elukännust wälja on kaswanud, niisama lähäb ta osawusega rahwa elu sisse tagasi ja ilmub igapäätwases elus meile seal. Wana=sõna on rahwa truu ja armas sõber, kes teda wiletsuses ja kurwastuses trööstib, karastab ja rõõmustab, alwul päiwil üks tark ja mõistlik nõuandja ja koolmeister, kes igal ajal tema kaasas kõnnib, üks õiglane kohtumõistja, kes jõledust häbiga ja kurja põlgamisega karistab. Kahekeelsed ei ole wanad=sõnad elades, aga kahemõttelised on naad sagedaste ja sellepärast ka tihti arusaamata.

Meie tahame siin weel wanu=sõnu lühidelt nende tähenduse ja kesta, ehk sisu ja wormi poolest natukese läbi waadata.

Inimese mõistuse püüdmine on, et ta iseäralist juhtumist ühe üleüldise seaduse alla, isiäralist tegusid üleüldiste reeglite-alla ja iseäralisi ilmumist ühe üleüldise mõtte alla seada tahab. Sellewasta tahab aga ka inimese waim üleüldist awaldamist iseäralise asjade kallal näidata ja esimest wiimaste külles selgemine ja mõnusamine äraseletada. Selle kahe püüdmise poolest langewad siis ka kõik wanad-sõnad oma sisu järele kahte jakku. Meil on siis esiteks wanu-sõnu, kes iseäralist mõttid üleüldiste mõtete alla seadwad. Meie nimetame neid üleüldiseks õpetuse wanaks-sõnaks. Nende seast leiame meie üleüldist elureeglid, nagu: tarkuse, õiguse, truuse reeglid:

Weerew kiwi ei kaswata sammalt;
Parem on ema wits, kui wõõra ema wõileib;
Kohus koerale hirmu anda, mitte tarwis äratappa;
Söö mis küpse, rägi mis tõst; j. n. e.

Teiseks on meil wanu-sõnu, kes üleüldist iseäralikn külles nagu seletada tahawad. Meie nimetame neid isiäraliseks seletuse wanaks-sõnaks, nagu:

Kui sa ükskord ümber tare käid, oled sa targem kui see, kes maas istub;
On külm, et hambad lõgisewad; j. n. e.

Peale selle astuwad wanad-sõnad meile weel sagedaste pildi-, eeskujo-, allegoria-kombel meie silmade ette, nagu:

Tühi pää on ilma terata;
Rukis on maja peremees; j. n. e.

Ka tähendamise sõna paistab tihti wana-sõna kombel meie silmi, aga ta ei ole mitte päris wana-sõna. Niisama leiame meie ka üksikuid mõtte jagusid, kes ka wana-sõna nägu kannawad, aga wanad-sõnad ei ole; naad on äkkilised soowimised, needmised j. n. e., nagu:

Kül ilm õppab;
Antku Jumal!
Kuradi päralt? j. n. e.

Wanad-sõnad ei ole aga mitte ükspäinis oma sisu ehk tähenduse poolest wanaks-sõnaks saanud, waid ka oma kesta ehk wormi poolest. See wana-sõna: „Abi aiast, wari wõrgust" tähendab: „ka kõige wäetim wõib meile sagedaste abiks olla;" aga ükspäinis esimise wormi al, mitte teises, pärast ööldud wormis, wõis wana-sõna sündida; sest esimese wormi sees oli see sõna elawam, paistis enam meie silmi, oli meie kõrwadele armsam ja igapidi mõnusam ja see tuli sellest, et seal mitte igapäises kõnes ei kõneldud, waid iseäralist kõnewormisid, mis runolised on, pruugiti. Need runolised kõnewormid on: riim, alliteration j. n. e. — Eesti

rahwa wana-sõna armastab iseäranis allitereerimist. Et see küll ka ennewanast Saksa rahwa wana-sõna juures ette tuli, siis on ta ommeti Eesti wana-sõna päris worm, — ja meie wõime enamiste igal pool, kus alliteration meie wana-sõna sees ette tuleb, julgeste öölda, et see Eesti wana-sõna on. Kui selle wana-sõna sisu ehk mõte ka mõne muu rahwa käest päritud on, ja meie teda seal kuuleme, siis on ta nimetatud wormi pärast Eesti wanaks-sõnaks saanud. Et Eesti rahwalaulud ka selle wormi sees — enamiste kõik — walatud on, siis on Eesti wana-sõna ja Eesti rahwalaul poolwennad.

Lõppeks tahame meie weel lühidelt wana-sõna tulust ja tema korjamisest rääkida.

Sellest, mis meie lühidelt wanast-sõnast eespool kõnelesime, wõime meie jo näha, et ta koguni tuumakas ja tulus, loomulik ja lõbus mõistuse ja südame harimiseks on. Ja tõesti on ka jo ammust ajast saadik kuulsad kooliõpetajad ja lastekaswatajad Saksamaal teda suure osawusega lastekaswatamises pruukinud (Basedow, Pestalozzi, Rochow ja teised muud): pääst kirjakirjutamises ette antud teemaks, waimu teritamiseks analiseerimises j. n. e. Meie koolmeistritele wõiks see iseäranis tulus olla, kohalisi wanu-sõnu rahwa suus tähele panna ja neid korjata; sest need annawad kõige selgemat otsust rahwa waimu ja südame harimise järjest, nende elu wiisidest ja kombetest, nende kasinusest ja headustest ehk ka puudustest ja wigadest j. n. e. Sellejärele wõib ta siis ka neid omas koolis osawusega pruukida. Igaüks tubli koolmeister teab küll, et laps tutwa ja tuntud asja kallal hoopis mõnusamalt ja rõõmsamalt oma waimu ja südant harib, kui wõera ja teadmata asja kallal ja peab sellepärast siis ka alati tutwa asjadega oma õpetust hakkama. Wanasõna on tük lapse omast lihast ja werest, waimuelust ja waimuwarast, ja ei tohi sellepärast mitte tema küllest äraharjutud ja ärasuretud, waid külgekaswatud ja külgeharjutud saama. Lapsed peawad jo waremalt oma wanemate waraga tutwaks saama, et naad teda — nende wana kulda — armsaks ja kalliks õpiwad pidama

Wana-sõna tulust koolis wõiksime meie küll palju weel kõnelda, aga praegu on see asjata; asjatundjatel on ta iseenesest selge, ja tundmatadele ei maksa ka paljas seletus midagi. Meie peame esiotsa ootama, kunni ühe kooli õpetuse raamatu saame, kelle sees meile selgeste näidatakse, mil kombel meie kasuga wana-sõna koolis pruukida wõime. See tõine ja esiotsa suurem tulu, mis wana-sõna meile saadab, on meie Eesti keelerikkuse- ja kirjawara kaswatamine. Iga haritud Eestlane teab jo, et Eestikeel teadustes ja kunstides alles koguni puuduline on, ja et meil, kui meie nimetud asjus edasi astuda tahame, palju uusi sõnu tarwis lähäb. Seda wõiksime meie küll seeläbi aidata, et meie wõõra keelte seest uusi, meie keele sees puudu-

waid sõnu oma keele sisse kannaksime, nagu seda ka teised keeled on teinud, aga see ei oleks loomulik ja teeks pealegi meie keeleks mitmesugusid takistusi. Alles siis, kui meie oma keele läbi oleme uurinud ja kõik ülesse otsinud, mis weel kaukfil oli, tohime meie teise keele juure minna — abi paluma. Aga' meie teame, et Eestikeele enese sees weel palju wara katte al warjul seisab, ja nimelt Eesti wana-sõna sees. Sellepärast peaksime meie igal pool suure hoolega wanu-sõnu korjama, et midagi kaotuse- ega unewuse-hõlma ei jääks, — peale selle aga weel ka: et meie pea ühe wanasõnade leksikoni saaksime, kus meie wanemate pärandus ja nende oma sünnitus ülewal seisaks — tulewa põlwe lastele kalliks ja ausaks mälestuseks, nüüdse põlwe rahwale tuluks, ja Eesti kirjawarale kaswamiseks.

Mil kombel aga nüüd seda kasulikku korjamist toimetada? Ja kes peaks seda suurt ja tähtsat tööd ettewõtma? Muidugi ei ole see toimetus igamehe asi; ei ole ka igaühel selle tarwis tundmist, ega wana-sõna kõrwa. Selle ridade kirjutaja paneb oma pää lootust Eesti Kirjameeste Seltsi liikmete ja iseäranis kihelkonna ja wallakoolmeistrite peale. Mitmed nooed koolmeistrid, kes sui ehk talwe aeal jalgsi oma pambuga meie isamaad läbi kõnniwad, wõiksiwad oma taskuraamatu alati põues kanda, ja mis wanast waimu-warast rahwa suus kuulewad, kas rahwa laulu wõi wana-sõna j. n. e. sinna sisse hoolega ülesse märkida. Kihelkonna- ja külakoolmeistrid peaksiwad oma koduse laste katsmistel, ehk mõnel muul kohal, kus naad rahwaga kokku tulewad, neid tähelepanema ja korjama. Aga ka muud teised rahwa sõbrad, kes heameelega meie kirjawara kaswamist näewad, ei peaks ses asjas kässa rüppe panema. Kui palju ei saaks seeläbi unewuse hõlmast ärapeastetud ja walguse ette toodud. Ülepää peame meie seda imeks panema, missuguse tuimusega meie maal elatakse ja ollakse. Need, kes rahwa keskel elawad ja temale harijaks peawad olema, tema iseloomu tähelepanema, tema waimusünnitust korjama j. n. e., ei tunnegi rahwast, ei tahagi sagedaste teda ega tema sünnitust tundma õppida. Kas sel wiisil siis ime on, et meie omast maast ja rahwast wähem teame kui teistest wõõrast maadest ja rahwast.

Neile, kes meiega ühes wanu-sõnu rahwa suust siis koguma hakkawad — annku Jumal, et nende hulk suur oleks! — tahan ma siin weel meele tuletada, et keegi 1) oma tarkust wana-sõna parandamiseks juure ei lisa, waid, et ta just nõnda seda sõna ülesse kirjutab, nagu ta teda rahwa suust on saanud; 2) et igaüks maakonna ja koha nime selgesti ülesse paneks, kust see wana-sõna on saadud; 3) oleks weel edespidise töö kergitamise pärast wana-sõnade kokkupanemise juures soowida, et iga korjaja — kui wõimalik — oma

tööd selkombel juba täiendaks, et ta neid oma sisu ehk tähenduse järele wälja otsiks, nagu on:

a) tänu — (mis tänust räägiwad,)

b) au,

d) töö j. n. e. ja neid iga ühte alfabeedi järele seaks. — Juhtub mõni wana-sõna oma sisu ehk tähenduse poolest arusaamata olema, siis palutakse tema seletus juure lisada.

Kes siis nüüd Eesti keele harimist, edasiastumist, rikkust j. n. e. soowib, see pangu kät adra külge ja aitku seda põldu jõudu mööda harida! On keegi oma nooda sisse wisanud ja midagi püüdnud, see saatku saak „Eesti Kirjameeste Seltsi" kätte Tartu, kus ta omal aeal saab pruugitud.

—p.

IV.

Mis inimene külwab, seda tema ka lõikab!

(Дозволено цензурою. — Ревель 10-го Марта 1872 г.)

I.

Astu minu sängi ligemale, Peeter, et ma sinule oma süda[m]
pealt wiimsed õpetuse sõnad sinu pehme südame peale weeretan n[ii]
sind kui sureja ema õnnistan! Nõnda ütles sureja Kalmu sa[u]
naene Alawere külas oma kaheteistkümne aastase poja wasta, [k]
mitu ööd ja pääwa haige ema juures oli walwanud ja nüüd sam[a]
maad pengi peale tukkuma oli jäänud. Sest uni oli kurbtust o[n]
hõlma tahtnud suigutada.

Peeter ärkas ülesse ning küsis: „Ema, mis sa tahad?"

Tule mo ligemale, sest mo jõud on lõpmas ja ma arwa[n]
armas Taewataat kutsub mind oma juurde.

Peeter astus nutuse näuga woodi ette, kus ema waikse heale[ga]
kõnelema hakas:

Armas poeg! — Sa näed — taewasel isal on targem n[i]
meie pärast, kui meie ise seda oleme ette ära arwanud. — M[e]
peame lahkuma ja pealegi igaweste. — Mina jätan so, kui lin[nu]
pojakese ilma warata oksa peale, aga ära sellepärast palju kurwast[u]
kes linnud taewa al söödab ja lilled wälja peal katab, saab ka si[nd]
söötma, katma ning sulle pääwarju muretsema. Looda aga te[ma]
peale, kül sa näed, kui imelikult ta sind maailmast läbi saadab. —
Pane nüüd õige oma südame kappi warjule mo wiimsed sõna[d:]
Karda Jumalat, auusta kuningat, kaitse isamaad — orja oma le[i]
wanemid truuiste. — Auusta iga õiglast inimest, aga põgene kurja
eest. Painuta oma kaela tulusa ja rahwale kasu toowate seadus[e]
alla, aga ülekohtu ees ära punasta. — Wõõra wara olgu su[l]
püha ja ligimese au ka sinu oma au. Ära ühtegi langenud inim[est]
teota ega naera, waid mõtle, et sina ka inimene oled. — Mul [...]

külm — ! — Lase ennast põlwili! — Taewa isa lasku sinu jalad kõigist kibuwitsust haawamata läbi minna ja täitku sind iga pääw rohkeste oma annetega. Ta õnnistus olgu sinu — . . . — pää peal.

Need wiimsed sõnad kadusid tasanduse waipa alla ja surma ingel surus külma käega surija silmad kinni ning saatis hinge igawese elu majadesse. Külm ihu ja nutja, näost kollatanud poeg jäiwad sauna onnikesse.

Peeter tõusis maast ülesse, kui ema oma käe ta pää pealt ära oli tõmmanud, ning waatas ema otsa, kes rahulise näoga wiimast hinge tõmbas. Peeter mõtles teda omas rumaluses magama jääwad ja küsis: „Ema, luba mulle ka magada!“ Seda öeldes nõrkes ta maha õlgede peale ning uni tegi silma weele otsa ning tõstis lapsukese waimu kiirel hädata elusse.

Kalmu perenaene teadis sauna naese haigusest, käis teda mõnikord waatamas ja soja leemega kosutamas, aga mõne pääwa eest ei puutunud tema jalad enam sauna juure. Mis wiga teda heldet head inimest ära olid hoidnud, jääb igaühele teadmata.

Pääw peale saunanaese surma astus ta õhtu poole sauna juure, tegi ukse lahti, kargas aga ehmatades jälle tagast, sest ta mõtles ema ja poega mõlemaid surnud olema.

Ta jooksis toa juure, kõneles mehele nähtud olekut, mis peale mõlemad tagast tõttasid.

Peeter magas kui pool surnud. Peremehe raputamise järele ärkas ta wiimaks ommetegi ülesse, hakkas kibedaste nutma ja tühja kõhu üle kaebama. Perenaene ei olnud mitte kiwist, waid tõmbas teda kätpidi toa juure, kus piima pudi ja tük wõidleiba poisi keha kinnitasid. Peale söögi tänas ta heldet perenaest ning küsis ema järele.

Sinu ema magab, wastas perenaene.

Magab, no siis saab ta paremaks — aga ta kõht on wist wäga tühi, ütles Peeter paluja silmadega.

Ei sinu ema enam tühja kõhtu ei kannata, temal on nüüd paremad pääwad kui sinul, tema ei tunne enam külma ega palawat, isu ega janu, waewa ega häda. Temal on kõiki rohkeste. Ta elab kuldses hoonetes, magab siidi sängides, kõnnib tuhande lilledega õitsewas rohu aeas, sõidab ilusama tõldades kui meie mõisa härra; kui sina heaks lapseks ja inimeseks jääd, siis lubab sind ka ükskord oma juure elama wõtta — ütles perenaene wesiste silmadega.

Täna, armas perenaene, tahan ma oma ema juure elama minna. Ta on ikka minu armas ema olnud, ega ta mind nüüd oma rikkuse juures ära ei lükka, aga ta magab jo!

Ja, ta keha magab, ja selles magamises peame teda surnu aeda wiima ja nõnda kui minu tütart Malle, eks sa mäleta weel, mulla alla panema.

On mo ema surnud — huu — huuuu, kes söödab siis mind, kes katab mind, kes wõtab mind oma juure elama? huu — huuuu.

Ära nuta, waene Peeter, kül Jumal ka sinu eest muretseb, ja nutuga ei tõuse ema enam elama. Lähäme parem tema juure.

Lähäme —! — et ma tema käele weel suud annan, enne kui teda hauda wiite. Huu, huuuu! —

Peetri ema sai heast inimestest puhastud, ja nii hea hilpude sisse ehitud, kui armastus seda andis. Ka kirst ja matus tallitati ligimese armastusest, kus juures keegi pahema käe käest ei küsinud, mis parem tegi.

1832 aasta Lehekuu kolmandamal pääwal oli Alawere külas Lääne maal üks waenelaps enam ja üks inimene kasinam maailmas.

II.

Üks, kaks, kolm, neli, wiis .... juba wana oriк jälle kadunud, wist kartuli jooksnud! Krants wõta, as, as!

Mis peaks ommeti minu karja loomade sisse täna läinud olema! Kui meelest on naad kõige pääwa ära. Pööran ma wähä silmad raamatusse, siis on naad kurja peal. Wist wanapois ei salli, et ma raamatut õpin, aga wõit peab minu kätte jääma ja ema ütles jo surma sängi peal: „Orja truuiste oma leiwa wanemib."

Nende sõnadega istus weike poisike kiwi otsa ning hakkas jälle ühte raamatut lugema, mis perenaese poeg täna tema palumise peale temale oli annud. Kes see poisikene oli, 'pole meil tarwis enam nimetada, lugeja tunneb teda juba ennemast.

Üks, kaks, kolm, neli, wiis ..... juba jälle üks kadunud.

Kõige ümberringi wahtimise ja otsimise läbi ei tulnud kadunud loom wälja, wist on ta koju jooksnud.

Peeter ajas seapõrsad koju, kus perenaene teda pool pahase näoga wasta wõttis, aga kadunud loom pidi ülesse otsitud saama ja pealegi Peetrist. Ta waene poisikene jooksis senna ning tänna, aga ikka jälle ilma asjata.

Ta on ehk metsa jooksnud, kus ma nendega eila olin, ütles Peeter iseenesele.

Ta jooksis mis jõudis metsa poole, sest pääw oli weermas ja õhtu tulemas. Tük aega oli ta siin ümberkõndinud, kui ta korraga otsegu astumise kõbinat kuusiku taga kuulis. Ta jäi wagusalt seisma ja mõtles kadunud looma jälil olema, kes tuhnides lehti kabistas.

Jah, siin olid ka loomad, aga mitte nelja, waid kahe jalgsed.

Toom, ega sa nar 'pole. — Wõta pudelist südame kinnitust, et täna õhtu julgem oled, sa tead juba, kui hea saagis meid ootab. Weel üks lonks! — No — wot kus mehine mees!

Kas meie kahekesi jõuame rahakasti tõsta?

Mis, kahekesi, kas sina pääst ära oled!

Kus siis kubjas ja aidamees jääwad? Ma arwan, nelt jõua-
ad teda ommetegi liigutada.

Aga kui härra, proua, ehk mõni lapse kong ülesse ärkab, mis
:s meist saab? —

Weel ikka sa jamsid, mikspärast olen mina siis Tallinnast suu-
itsütaja ühes toonud? Waat kus riistapuu. Kuus laengut üks
ise järel, kahju et sinul ka niisugust ei ole, aga ega sina jänese
ıda niisuguse kõwerikuga ei mõista ümberkäia. Oled ikka memm!

Mis memm, Mats, mis memm! Sinu kõwerik pole ühtegi minu
rawiku wastu. K . . . t, kül ma Mõtsu härra worstid walan, peaks
. ühe niuksu tegema.

See on mehe jut, homme oleme mõlemad mõisnikud. Kubja
: aidamehele näitame rauda, on jo mõlemad Maa rahwa werekaa-
:d, ja kas neid Juudas täna wõi homme põrgu weab, senna naad
nmetegi lähäwad. Nüüd edasi mõisa poole, kesk ööse peame seal
ema.

Edasi Mats. —

Peetril seisiwad hiuksed püsti, niisugust kõnet kuuldes, aga ta
isis kui puu tük; oleks ta ennast liigutanud, ehk oleks Matsi kõwe-
k ehk Toomi terawik jälle werest auranud. —

Kui mehed kadunud, pani Peeter jooksu, aga mitte kodu poole,
aid nimetatud mõisasse, sest tee oli temal tuttaw. Tee peal juhtus
ma kogemata külamehega kokku, kes teda palumise eest mõne wersta
ankrile wõttis.

Pääw magas juba ämariku õlmas, kui wäsinud poisikene mõisa
epist ülesse astus ja toapoisi palus, teda härra jutule tallutada.
ga see tahtis teda kaeluspidi uksest wälja wisata.

Kära peale juhtus härra ise wälja tulema ning nõudis walju
naga asja põhja. Toapois ütles: Auus härra, ärge pange pahaks,
htsin sandi poisikest, kes wägisi teie tuppa tükkis, uksest wälja
isata, aga ta on kui meeletu ja tükib teie juure.

Sandi pois ma ei ole, wastas Peeter terawaste, aga härra
ıure pean ma kohe saama.

Siin ma olen, wastas härra. —

Wõi teie ise, olge siis nõnda hea ja saatke see ilma aegu
:ratseja siit wälja, mul on teile midagi südame peal öölda.

No taga paremaks, mis sa siis tahad, wõid jo ka tema
ıuldes öölda, wastas härra.

Ei koguniſt, ärge pai härra palju aega wiitke — palus Peeter.

Mine siis Widrik siit ära, käskis härra.

Urisedes tegi toa pois minekut.

Nüüd wõid rääkida, ütles härra lahkeste poisile.

Peeter kõneles juhtumist metsas tasase healega.

Härra nägu läks kord walgeks, kord punaseks, wiimaks ütles ta: Wäga hea, kui kõik tõsi, mis sina räägid, siis ei jää so külw mitte kasuta, nüüd aga tule minu järele.

Ei, auus härra, ma pean koju minema, kes muidu peremehe sigu homme hoiab ja üks jäi juba täna kaotsile; mo ema ütles surma woodi peal mulle: „Orja oma leiwa wõnemid truuiste."

Ära muretse loomade järele, küll ma peremehele kahju tasun, nüüd tule!

Peeter läks ta järele ning sai ühte ilusa kõrwalise kambri luku taha pandud, kuhu wähä aja pärast praua temale keha kinnitust tõi.

Selle aja sees oli aga härra ise talli juures käinud ja kolm tugewat noort meest käskinud silmapilk oma kambrisse minna; peale selle saatis ta weel wiis tugewat teomeest järele, aga kõik pidid wagusi ja tasa läbi aia senna tõttama; siis läks ta aidamehe juure ning käskis teda mõned raamatud pooleteise tunni pärast oma juure tuua ning pööris siis oma koa juure tagasi.

Mehed ootsid kartuses ning mõtlesid, kes teab mis kurja pärast neid siia kutsuti; arwasid seda ja teist süüks, senni kui härra nende ette astus.

Tulge mo järele, aga tasa! Ta tallutas neid mõnest toast läbi ühe sõariistade kambri. Siin andis ta iga ühele ühe mõega kätte ja endale wõttis ta rewolweri ning kõneles nüüd neile mis peale ta neid tarwitab.

Mehed lubasid truuiste igas tükis käsku täita ja mõrtsukaid elawalt ehk surnult kinni tabada. Iga mees sai koha peale seatud ja neile näidatud, kust wargadel wõimalik oleks sisse tulla.

Kõik oli wagusi kui surnu kambris.

Aidamees tuli peagi härra juure, andis raamatud ära, ja palus härrat, teda homme hommiku wara lubada mõne mõisa ja oma talituste pärast Pernu sõita.

Wõid küllalt, oli wastus.

Korraga kuuldi kanget wilistamist hoowi peal.

Aidamees läks näost natukene kahwatanuks, ning kadus härra juurest — kes näo muutmist küllalt oli näinud.

Aidamehele tuli tee peal Mats wasta ning küsis tasase healega: „Millal arwate paraja aja olema?" —

Ega enne, kui kõik magawad, oli wastus. Ma sõidan kellu üks Pernu, wõtan raha ühes, mis kastist leiame, küll siis tee peal eestulewas metsas jagame, eks ole tõsi?

No muidugi, aga palju arwate sees olema?

Ärap seal ikka mõni kümmekond tuhandid on.

Kas kubjas ka käepärast on, küsis Mats?

Tema on minu teada waranduse kambri akna juures wahis annab teile parajat tundi wile läbi teada.

Härra kambrites jäi peagi kõik wagusale ja näitas kellu ühe-stkümnega maja otsegu surnud wälja.

Kubjas ronis weikset redelit pidi ülesse, tõmbas akna hinged wa tangidega ilma suure praginata wälja, tõstis aknad maha ja skis wagusa healega aidameest ja Matsi sisse pugeda ning lubas he Toomiga järele tulla, kui nemad kahekesi ei peaks jõudma ha kasti wälja anda.

Aidamees ja Mats ei ootnud enam teist käsku, waid ronisid sisse.

Mats, wõta sina siit otsast, ütles aidamees tasakesi.

Kas jõuad tõsta?

Wõi mis raske, lase teised mehed ka sisse tulla, meie üksi ei iguta teda paigast. — Siin wõib nodi olla.

Toom ja kubjas, astüge sisse, ütles aidamees tasaselt.

Mehed roomasid läbi akna sisse.

Kõik neli asusid ühe raudkasti kallale, kus mõisa raha wara argade eest warjul seisis.

Korraga praugatasid uksed lahti ja kümme tugewat meest, igal hel mõek käes ja mõnel tuled, tormasid sisse.

Wargad kohmetasid wäga ära ja tahtsid aknast wälja karata, ja tundsid pea ennast maha surutud olema.

Mats üksinda tõmbas rewolweri ja tahtis tuld anda, aga ka ma käest lõi see tuleriista üks tugew teomees maha ja mõne inuti pärast seisid naad kättest ja jalgest seutud põrmandal.

Tublid mehed, tublid mehed, hõiskas härra tallipoiste ja teo-eeste wasta, olete ausaste oma asja tallitanud, peate ka ausaste isutud saama, aga need mustad kaarnad peawad oma palka saama. Teie kaheksa jääge röövlite juure wahiks ja teie kaks kihutage ohtu härra järele ning wiige minu kiri senna, aga ruttu.

Mehed täitsid käsku.

Kui kõik rahule jäi, tõttas härra Peetri kambri, kes wagusalt magas, ei tahtnud tema und erutada ning ütles: Kulda pois, kuida i külwnud, pead sa ka lõikama.

Hommiku wara jõudis kohtu härra Mõtsu mõisa, kus mõisa ärra teda kohe röövlite tuppa wiis.

Mõne küsimise järele laskis kohtu härra Jumala pääwa wargaid vankri peale tõsta ja saatis neid Hapsalu poole, kuhu ta ise, kui iik protokolli oli wõtnud, järele tõttas.

Siin wõime ka kohtu otsust pea lugejatele teada anda:

Mats kui kõige kurja alustaja, tema oma tunnistuse järele mõrtsukas, sai sambas nuheldud ja eluks ajaks Siberimaale saadetud,

maa alla kulda wälja kaewama. Toom, tema kahe nädalane seltsimees, sai kuuskümmend witsa hoopi ja neljaks aastaks wangi tööle saadetud. Ta ei olnud ühestki kurjast tööst Matsiga osa wõtnud, waid Mõtsu mõisas esimest õnne katsuma läinud. Aidamees ja kubjas said ka 60 witsa hoopi ja nõndasamuti neljaks aastaks wangi tööle saadetud, kus naad pea iga pääw oma ekstitust südamest kahetsesid ja pärast ilmaski raha himu peale ei mõtelnud.

Meie aegse hobuste wargadele oleks Matsi nuhtlust südamest soowi, siis ei oleks neid kahe aasta pärast mitte ühte enam siin olemas. Kes seda ei usuks, wõiks proowi katsuda.

Nüüd aga jälle Peetri juure.

Ta waene pois tõusis wara ülesse ning püüdis omast öö toast wälja saada, aga ühtegi auku ei leidnud ta põgenemisele. Ta hakkas wiimaks kibedaste suure healega nutma.

Härra kuulis seda ning peastis ukse lahti.

Mis sul wiga, eks sa maga weel!

Laske mind minna, auus härra, kes perenaese sigu hoidma lähäb, wastas pois nutuga.

Ole rahul, warsti wõid sa koju minna.

Jaan, pane hobused ette — pois ise riide, ja siis sõidame perenaesele kosti.

Käsk sai pea täidetud ja mõne minuti pärast weeris wanger Peetri ja härraga Alawere küla poole ning seisatas Kalmu peremehe ukse ees.

Perenaene astus toast wälja, aga kuida ajas ta waeneke silmad pärani, kui Peetrit uhkest wankrist härra kõrwast maha nägi astuwad.

Kus sina siis ommetigi olid, oleme sind kõige öö otsinud ja mõtlesime sind hoopis surnud olema, ja nüüd tuuakse sind uhkes tõllas tagasi? — küsis kohkunud perenaene.

Ärge pahandage! Kas kadunud loom juba käes? küsis Peeter.

Juba ammugi, wastas perenaene.

No siis on asjad kõik korras, wastas härra, et aga pois kodust ära olnud ja teile nõnda palju waewa teinud, säh — sellepärast wõtke need rahad oma waewa tasumiseks.

Ei, kulla härra, ei meie sellepärast maksu ei wõta, ta on jo ikka hea pois olnud, meie rõõmustame, et teda jälle leidsime.

Wõta raha wastu, perenaene, ja palka omale teine seakarjus, Peetri tahan mina mõisa oma juure wõtta, uue seakarjuse palga maksan ka mina, kas oled rahul? —

Kuida auus härra arwab, ega ta meie laps ei ole, waid üsna *waene laps*, ei isa ega ema, ei sõsart ega wenda.

No seda parem, wastas härra. Peeter, kas tahad minu juure elama tulla?

Miks ep taha, auus härra.

Astu siis jälle wankrisse. Jumalaga rahwas! Jaan lase käia!

Perenaene, peremees ja weel mõned muud küla rahwast seisid suud pärani ning wahtisid wankri järele, kes peagi silma ringist kadus.

Kaua arwasid rahwas külas ühe ja teise asja läbi Peetri õnne tõusnud olema, mõned koguni nõia wäeks, kunni aeg asjad seletas, sest Mõtsu wargate lugu lõikas kui sõa kärin läbi poole Eestimaad — kus juures ka Kalmu Peetrit nimetadi.

III.

Jätame nüüd Peetri mõneks aastaks Mõtsu mõisa elama, kus tema ihu ja waimu poolest paremast kosus, kui enne küla wainul, sest härra pidas sõna ja kaswatas teda, kui oma lihast last, ja waatame natukene, mis sel ajal muial maailmas sündis.

Prantsuse=, Italia=, Saksa= ja Ungrumaal tõusiwad suured rahwa mässamised. Rahwas tahtis lahket elu, oma nina järele walitsust ja mitmes paigas ei teadnud naad isegi, mispärast oma werd ja liha suuretükkide ette seadsiwad. Meie peame aga oma jutustamisega Ungrumaa poole pöörma, kus aastal 1849 enne walmistud mässamine katte alt omad leegid kõrgele taewa alla laotas ja külad ja linnad tuha unnikuks muutis.

Ungrumaa, mis ammust ajast Austria keisririigiga ühendatud oli ehk parem Austria alamaks oli heitnud, tahtis ennast jälle wabaks raputada.

Kindral Kossuthi kõned tõmbasid rahwa südamid isamaa armastusele kokku. Kui pitkse tuli süütas see mees kõik Ungrumaa põlema. Sadanded ja tuhanded ema pojad jätsid kõik ammetid maha ja tõttasid lipu alla, kus wahwa kindral Görgey neid Austria keisri rügementide wasta targaste seadis. Mitmes lahingis wõitsiwad naad keisri wäge ja sundisid teda wiimaks neile oma walitsust lubama, mis ka warsti kindral Kossuthi kätte usuti. Aga see lubamine ei olnud muud midagi, kui aja otsimine, tugewama jõuga põlewat maja kustutada.

Austria keiser palus wägewat Wene keisrit abiks, kes ka wastapanemata omad rügemendid kindral Paskewitshi all' Ungrumaale saatis. Mitugi Eesti ema poega elawad weel täna, kes selles sõas wahwust üles näitasid ja oma elu wõõra maja kustutamise juures surmale pakkusiwad.

Tulekahju on tulekahju ning peab lämmatud saama, nõnda ka Ungrumaal.

Mõtsu mõisa härra poeg Eduart teenis mõni aasta enne Ungru sõda juba wäe peal ja oli enne sõda mõni nädal koju tulnud omi wanemid waatama. Siin juhtus noor ohwitsir Peetriga kokku, tundis tema sees terawat waimu, ning kõneles temale tihti palju sõamehe põlwest.

Kõned äratasid noore mehe waimu ülesse ja ta süda põles sõamehe himust. Tihti seisis ta nüüd mures, kui oleks tal midagi waewa südame peal.

Seda nägi wana kui noor mõisas ning peagi hakkas wana härra Peetri kurwastuse põhja uurima.

Kõrwalised teed ei näitnud asja seletust, siin pidi Peetri oma suu seda seletama.

Kuule Peeter, alustas ühel pääwal härra temaga juttu, juba mõned pääwad näitad sa kui haige lind wälja, kes pea surma wasta ennast walmistab. Oled wist mõne ilusa tütarlapse näinud ja teda oma südamesse peitnud, kus sulle nüüd ilmaaegu kurwastust sünnitab. Eks ole nõnda? Wõi on mõned muud mõtted sinu peas pesitamas?

Kust waene laps tütarlaste peale mõelda wõib, wastas Peeter.

No taga õelam, kes on siis mõtted waesele ära keelnud, räägi oma häda, ehk wõin awitada.

Kui härra nii helde on, siis lubage mind Eduardiga, ehk parem Eduardi alla, sõameheks.

Mis — sõameheks — kust sina need mõtted wõtad? Wist on ilus neiu, kui peiu armastusest põles, ja sõna asemel ei annud, ja nüüd, nüüd sõdamees walmis, sest mis elu ilma armastuseta enam maksab.

Ärge pilgake härra mind, mo süda on igast neiust puhas, aga isamaa kaitsjaks tahaks ma saada; mo armas ema ütles mulle surma woodi peal: Karda Jumalat, auusta kuningat ja kaitse oma isamaad.

Eduart astus kõnelejate juure ning kuulis Peetri wiimsid sõnu. See on õige, isamaad peab kaitsma ja kui täna tuli lahti oleks, ma arwan, ega armas isa Peetrit ei keela, siis tõttame lipu alla, eks ole nõnda Peeter?

Jah, kui auus wana härra lubab, wastas Peeter.

Jumala nimega, aga jää sa ikka mo poja ligi rahus ja sõas, ta on kuuma werega, sa wõid ehk teda peasta, kui pada temal üle hakkab keema. Kas lubad Peeter? wastas wana härra.

Teie olete mind seakarjusest seks teinud, mis ma praegu olen, seepärast tahan ma teie, kui ka poja wastu tänulik olla.

See on õige, ütles Eduart, aga Peeter, nõnda ei kõlba sa meie rügementi, enne pean sind sõa seadust õpetama, ja et ma sind kui õiglast meest armastan, hakkame täna peale.

Peetri silmad hiilgasid rõõmu pärast ja ta andis mõlema härra kättele suud.

Eduart ei lasknud seda teha.

Iga õhtu poole kuuldi mõisa hoowi peal wene keeli soldati õpetuse sõnu ja nähti ühte meest nende järele tegewad, kes muud keegi ei olnud kui Peeter.

Mõne pääwa järele ütles Eduart oma isale, juba Peetri ast lähäb, „ma arwan, et ta warsti unterohwitseriks saab tõusma.

Ära aga temast ennast lase alamaks jääda, see teeks mulle meele haigust, aga mis ma unetasin, mõne tunni eest tõi posti pois sulle ühe kroonu kirja.

Kus ta on, armas pappa? Ega ommetigi — sõda peaks tõusma.

Siin ta on.

Eduart luges kirja ning ütles wärisewa healega: Kolme pääwa järele pean ma rügementis olema ja Ungrumaa poole kõndima; lahkumine peab homme sündima, sest mo rügement on Pihkwas; parem kui ma juba täna õhtu ära sõidaks.

Siis pead parem täna sõitma, et enam aega sulle Pihkwas puhata oleks ja Peeter wist sinuga, aga kirjuta mulle tihti omast ja Peetri elust, mull on ikka hea meel sinust olnud, ega sa nüüd mulle meele haigust ei hakka tegema.

Lahkumine oli mõlemile noorte meestele raske, aga sõdamees peab kõiges tules kohkumata külm olema; siis ei olnud mitte ime, kui mõni werst Mõtsu mõisast nutjad noored mehed posti wankris üsna suure healega naersid ja olewiku ja tulewiku üle rõõmsaste kõnelesid.

Pihkwas kõneles Eduart oma kindralile Peetri elu lugu, kuida ta lühikese ajaga palju õppinud ja palus teda oma korpusse soldatiks laske wasta wõtta.

Et kindral Eduardi sugulane oli, siis ei olnud temal palju palumist, waid noor Peeter sai warsti kindrali ette toodud ja wasta wõetud.

Kaks pääwa peeti Pihkwas weel sõa mängusid ja peale selle marsis rügement, kus Eduart ja Peeter teenisid, Poolamaa poole ja sealt Ungrusse.

IV.

Maarja, armas sõsar, ära ehmata, Wenelased peawad meie maale tulema.

Kust sa seda kuulsid, ehk oled jälle midagi omast peast wälja arwanud meid hirmutama? wastas Maarja.

Ei, armas õde, praegu lugesin seda seitungist. Oh mis saab meist, naad tapawad meid, on jo puhtast armu heitmata inimesed!

Eks sa mäleta, mis meie kuwernante*) neist wiimases sündinud asjade õpetuse tunnis kõneles.

Seda, mis kuwernante kõneles, ei wõi mina sugugi usku, sest mikspärast lähäwad aastas palju saksa rahwast Wenemaale elama ja pealegi rikkaks saama, wastas Maarja.

Naad on pea rööwlid, mõrtsukad, inimese liha sööjad, wargad, petissed, joodikud, harimata, pesemata, oh kes teab mis kõik weel, ühe sõnaga pooled paganad, känksus Lowisa edasi.

Pea rumal sõsar parem oma suu kinni! Niisugust juttu wõiwad üksinda õpetamata inimesed ja Wenerahwa waenlased ehk mõned wõõramaa hulkujad rääki, kes ilma waewata Wenemaal tahtsid rikkaks saada, kes mõtlesid kõik mulla seal kulla olema, aga pärast wälja aetud said ja hilp ees tallukas taga nüüd Wenemaa üle sõimawad.

Minu tädi, kes mõne pääwa eest ära suri, kõneles mõne aasta eest palju Wenemaast ja üsna tõisiti, kui meie kuwernante. Ta olla ise Peterburis, Nowgorodis ja mujal Wenemaa suurtes linnades reisinud, ka maal külades rahwa röömust osa wõtnud ja kui ma ei eksi, ütles ta tihti: Oleks ma weel noor, tahaks ma weel mõned aastad Wenemaal reisida. Ei ole ta kuski nii pagana moodi rahwast näinud, kui sina seda mulle ette laulad, aga, ega see sinu süü ei ole, waid so koolmeistri süü. Ja kas tead, kuwernante tahaks ise hea meelega Peterburisse minna, kus enam palka saada ja uhkemast elada wõida; ma arwan, Peterburg on Wenemaa päälin.

Olgu siis sinu wõit, aga ma kardan neid pitka hamba mehi, urises Lowisa.

No taga õelam, Wenelastel on just niisama pitkad hambad kui sinul ja kui täna weel üks neist so ette tuleks, siis ei teaks sa sugugi öölda, kelle maa mees ta on.

Nõnda waidlesid kaks Ungrumaa preilit Padiskalu lossi aeas, Ofeni linna lähidal, ega pannud tähelegi, et üks pitk sirge ohwitsir nende poole astus.

„Здравствуйте“, auusad preilid! teretas noor mees.

See oli jo wene keel! Mõlemad piigad ehmatasid ja wõtsid terwist saksa keeles wasta.

Ah so, siin elawad Sakslased, palun andeks, wabandas noormees saksa keeli. Wõite ehk lossi peremehe juure mind juhatada?

Pappat 'pole kodu, tuleb aga pea. Kas teil aega sugugi kannatada ei ole? Toetage sugu pengi peale ja puhake jalgu. Olete wist kaugelt tulnud, rääkis Maarja.

Kui teie isada kodu ei ole, siis wõite temale teada anda, et täna õhtu wiiskümmend wene sõameest teie lossi hoowis ja kaks

*) see on: Kooli preili ehk õpetuse andja naesterahwas.

ohwitsiri teie tubades korterit wõtawad. Heinad ja kaerad peab pappa sõa käsu järele woori hobustele muretsema, muidu ei taha meie teile sugugi waewaks olla, ega teid tülitada. Jumalaga auusad piigad!

Piigad seisid kui tummad, ega saanud sõnagi jumalaga jätmiseks öölda.

Oh armas Maarja, ma kardan Wenelast, ägas Lowisa.

Ega naad sind ära ei söö, wastas Maarja. Aga kus jääb pappa, meil ei ole wist niipalju kaeru kui tarwis on. Ah! seal ta tuleb.

Pappa, praegu oli üks wene ohwitsir siin ja palus meid sulle öölda, et täna wiiskümmend wene sõameest seie korteri tulewad ja sina heinu ja kaeru woori hobustele pead muretsema, ütles Maarja.

Tean juba isegi, oleks naad parem tulemata jäänud, aga ega sõda nalja ei pea, külap meie sõawäed neid warsti siit wälja peletawad. Täna on suur laheng meie ja Austria meeste wahel olnud ja wiimsed taganenud.

Huraa! Elagu isamaa ja wabadus! Aga meie isamaa elu näitab kibedaks minewad, sest mõne pääwa eest on wene wägi Poola piiri pealt Austria keisrile appi tulnud, kelle esimesed salgad juba siin on. Naad on wahwad ja tugewad mehed, ei karda külma ei palawat ja mis kõige pahem meile on, naad ei tagane.

Mina pean oma karjamõisa sõitma ja mõned wakad kaeru tuua laskma, aga ilma rahata ei anna ma külimittu wälja. Peaks sõamehed senni seia tulema, siis käst Maarja neid hobuste koplis laagrisse jääda, ohwitserid aga palu opmani wõeraste tuppa aset wõtta, ütle et pappa nenda käskinud on. Lossi ära lase neid mitte, sest sa tead Maarja, kes täna hommiku siin olid ja mis nad siia tõid.

Ole mureta, armas isa, kül ma sinu käsku täidan, wastas Maarja.

Krahw Mitski sõitis pea ära, aga mitte kaere pärast, waid enam kartuse pärast; ta arwas hõlpsamalt wene ohwitserisid lossist edemal hoidma, kui nende wastawõtmist oma tütre hooleks jätab.

Õhtu ees marsisid wiiskümmend wene soldatit lossi ette ja ohwitserid palusid korterit näidata.

Maarja andis neile isa tahtmist teada.

Ohwitsir ei näitnud sellega sugugi rahul olema, waid ütles warsti julgeste: Sõa käsu järele peame meie siin majades soldatid öö korteri seadma ja ise lossis aset wõtma. Millal arwate pappa kodu tulema?

Ei tea, oli wastus, ta läks hobustele kaeru tellima.

So, no siis peame esiotsa teie tahtmise järele tegema, aga sõamehed jääwad hoowi peale laagrisse ja meie ka, kunni ta tagasi tuleb.

Kuida öeldud, nõnda ka tehtud. Telgid lööbi lossi ette ülesse ja mehed hakkasid õhtu leiba wõtma.

Weel katsus Maarja oma naesterahwa keele kunsti, ohwitserisid opmani tuppa aset paluda wõtta, aga üsna ilma asjata.

Peale pääwa looja sõitis krahw koju, aga kulda ehmatas ta ära, kui sõameeste laagrid lossi ees nägi.

Tere, auus krahw, ütles ohwitsir temale, wäga hea, et weel õigel ajal koju tulite, muidu oleks meie oma õigusega midagi ette wõtnud, mis teile ehk meele wasta oleks olnud.

Sõa käsk on, et teie peate meile lossi majades aset andma ja hobustele heinu ja kaeru. Olge nii head ja näitke meile aset. Ma arwan, teie rehi on sõameestele hea küllalt, aga meie, see on mina ja weel kolm teist meest, peame teie lossis aset wõtma. Olgu see teile hea wõi mitte.

Minu lossi ei pea ühegi wõera jalad saama, wastas krahw.

Ärge ilma aegu ennast pahandage, wastas ohwitsir, kui teie heaga meie tahtmist ei täida, siis peame seda ise täitma, wiiskümmend meest on siin, aga kolm wersta siit seisawad wiisteistkümmend tuhat, meile on ka käsk antud, teie lossi kambrid ja keldrid läbi waadata, kas ühtegi waenlase warandust siin warjul ei seisa.

Minu lossis wõite aset leida, aga oma majasid ei lase mina mitte läbbi otsi, ehk muidu — — — —.

Ärge ennast ilma aegu wihastage, sõa käsk peab punkt punktilt täidetud saama. Teie wara jääb puutumata, aga kui teil midagi saladust on, kust meile kahju wõib tulla, siis peame seda wahi alla panema. Täna palume aga korterit, homseks jääb läbi waatamine.

Sündigu siis teie tahtmine, tulge mo härrad mo järele, aga enne käskige omad mehed rehe juure minna, kus ka heinu ja kaeru hobustele saab.

Kaks ohwitseri ja nende teener wõtsiwad lossis ukse kõrwas kambris aset. Küll palus krahw neid ülemises tubades aset wõtta, kus neil ilusamad wõõraste kambrid olla, aga asjata. Mehed jäid oma tahtmise juure ja palusid neile õhtu sööki walmistada, mis nemad rahaga maksta.

Krahwil ei näitnud muud nõuu, kui pidi rahule jääma.

Kes tuhalane neid Wenelasi meie lossi pidi puhuma? Nüüd oleme lõksus, homme on majade läbi waatamine, ja siis, armsad tütred, siis ka meie wangi põli. Mina olen küll kõigis ilma süüta, aga — mo isamaa on mind tarwitanud! —

Weel on kaksteistkümmend tundi aega, ja meie käed lahti, kõik wõib weel ära pöördud saada. Tütred, isamaa hüüab teid ja mind, täna öösel peame ohwerdama ja saladust saladuse kambri saatma.

Meie oleme walmis, armas isa, sinu käsku täitma.

Siis on hea! Kui Wenelased magama jääwad, peame kambri

läbi akna tühendama, sina Maarja annad wälja, Lowisa peab aias saladuse kambris wasta wõtma, ja mina kannan asjad senna.

Wäga hea, wäga hea, armas pappa!

Minge nüüd ja muretsege ohwitseridele õige head sööki, mis neid seda paremast magama uinutab ja olge nende wasta lahked, ütles krahw.

Tütred ruttasid käsku täitma.

Ohwitserid sõid ja heitsid pea magama, aga nende teener pidas öõwahi ammetit ja sammus mööda tuba ühest teist.

Kellu 10. ajal kustutas ka tema oma tule ära ja istus akna peale, loss oli otsegu surnud.

Tund aega wõis seda wiisi mööda minna, kui ohwitseride kambri kõrwas tasasid sammusid kuuldi, aknad lahti tehti ja weikest kõnet kuuldi.

Teener, kes keegi muu ei olnud, kui meie Peeter, waatas läbi wõtme augu ja nägi imeks pannes, kuis üks preili weikse lambi tule walgusel ühest tündrist kottisid wälja tõstis ja neid läbi akna wälja andis.

Peeter arwas warsti asja järele ning wiimne otsus oli: Siin on waenlaste waranduſt, olgu püssirohi, raha ehk muud warjul, ma pean ohwitserid ülesse erutama.

Weel mõne minuti seisis Peeter kahe wahel, aga wiimaks ütles ta: „Issamaa nimel olen ma wäljas ja tema käsku pean ma täitma." „Eduart!" — ta raputas tasakesi ohwitseri — tõuse ülesse, siin on midagi sala tallitust näha, aga ruttu.

Pea olid mõlemad ohwitserid riides, tõmbasid mõega pihku, murdsid kambri ukse lahti ja astusid sisse.

Taganege tagasi, õnnetumad, kisendas Maarja, ja laske meid wagusalt tallitada, ehk muidu oleme kõik surma päralt.

Eduart ei näitnud sugugi kohkuma, waid astus ligemale.

Taganege tagasi, ehk muidu ma pistan tule otsa, siin on püssirohi.

Kui siin püssirohi on, siis peame meie seda oma hoole alla wõtma. Nende sõnadega tõmbas Eduart tule preili käest, kes kui meeletu kisendama hakkas.

Peeter, jookse sõameeste juure ja käsi wiis meest seia tulla, aga ruttu, meie peame niikaua siin wahti.

Mõne minuti pärast seisid kümme soldatit sõariistadega lossis, kus Eduart neid wahi peale seadis ja ise tündri seest olekut hakkas läbi uurima.

Tündri sees ei olnud püssirohu haisugi, waid ta oli üsna Ungrumaa sõdapidajate rahaga täidetud, mis wene wäe usinuse ja hobuste wäsimuse pärast enam ei wõinud kaugemale tallitud saada, waid lossi kambri senniks oli kõrwale seatud, kunni järele pidi tuldama.

Waatke, auus preili, ütles ohwitsir, püssirohi on ennast kullaks ja hõbedaks muutnud ning et ta meie wastaliste petsatitega märgitud on, peame meie seda oma hoole alla nüüd wõtma.

Ma olen oma isamaa armastusest teid tahtnud hirmutada, ütles Maarja, eks teie minu asemel sedasama ei oleks teinud? Nüüd aga palun teid seaduse järele teha ja meid wangi wõtta.

Seda raha panen mina wahi alla, kunni oma kindrali käest teadust saan, kuhu ta jääb, aga teile mo armsad preilid, ei pea karwa wäärt meie poolt häda sündima, ka teie isale midagi.

Teie sõnast hoian ma kinni, wastas Maarja, ja palun teid, tänasest pääwast saadik meid teie waenlaste eest hoida, sest kui naad seda raha lugu teada saawad, siis on ka meie elu otsas.

Kui wõin, siis ei pea teile midagi häda sündima, wastas Eduart.

Warsti tuli ka krahw Eduardi juure ning palus ohwitserisid asja, niipalju kui wõimalik, nende pealt ära weeretada.

Eduart istus warsti laua juure ning kirjutas oma kindralile: „Täna öösel, auus kindral, on meile ette juhtunud, et kogemata ühe sõa summa siit lossist leidnud oleme; ma pallun teid, seda raha tulla wasta wõtma. Lossi inimesed on oma isamaa armastust ka siin wapraste üles näitnud, aga mo teendri Peetri truus on neid wõitnud. Eduart."

Weel enne pääwa tõusu tuli kindral lossi, pani raha, mis üle lugedes kakskümmend tuhat rubla wälja tegi, wene kroonu petsati alla, kuulas asja järele, mõistis lossi omaniku kõigest süüst lahti ja lubas oma keisrile Peetri hoole kandmise üle teadust anda.

Ungrumaa mehed olid raha lugu warsti teada saanud ja tahtsid kadunud summa wene wäe küüsist peasta. Juba õhtu poole selsamal pääwal nähti lossi lähidal siin ja seal wõõraid soldatid, kes otsegu maa alt ette tulid ja korraga jälle kadusid.

Ka wene wäe poolt saadeti waatajaid wälja, kes pea sõnumeid tõid, et üks Ungrumaa wäe salk arwata kümme tuhat meest nende wastu on tulemas. Warsti walmistadi sõa wasta, aga pääw läks mööda ilma were walamata.

Õhtu pidi iga mees sõa riistadega ehitud magama minema ja iga silmapilk walmis olema waenlast wasta wõtma.

Lossi rahwale anti käsk, oma waraga põgeneda, sest lahing näitas ilma tahtmata siin tulema.

Krahw oli omad kallimad asjad, raha ja wara, ühte maa-aluse kambrisse aeda wedanud, kust neid ükski wõõras taga otsi ei teadnud, ja jättis oma tütartega weel rahutumal õhtul oma wanematest päritud elu koha jumalaga ning sõitis, wene kindrali käest passid wõtnud, Poola piiri poole.

Mis tema ja ta laste südamed mõtlesid, ei wõi meie siin ülesse kirjutada.

Teisel pääwal hommiku kellu kolme aegu lendasid esimesed suuretükki kuulid Wene laagrisse ja nõudsid oma ohwrid. Kui wäll seisid tuhandet walmis waenlast wasta wõtma. Lahing läks iga minutiga kangemaks, mõlemilt poolt wõideldi suure waprusega.

Kellu wiie ajal seisis mees mehe wasta ja surm niitis inimest kui wikat heina.

Eduart ja Peeter sõdisid kesk lahingi platsi.

Korraga jooksid Ungru mehed tormi ja tahtsid Wenelast lõpetada, aga wiimsed ei kõikunud.

Eduart tungis oma meestega wäga ette, ehk kül Peeter teda tagast tahtis hoida. Korraga olid naad Ungru meestest ümber piiratud. Kui lõukoerad taplesid naad igale poole, ega tahtnud ennast wangi anda. Praegu tahtis üks Ungru mees Eduarti maha lüüa, seal tungis Peetri mõek ta kehasse, aga pea tundis ta ennast haawatud maha langema. Eduart seisis kui kalju, pea tuli abi ja Ungru mehed pidid taganema.

Äkitselt nähti pahem Ungru wäe tiib põgenema. Kui wäll tuli kartus kõige Ungru wäe peale ja tunni aja pärast põgenes kel jalad olid ja Wenelased nende kannul.

Õhtu poole hakati surnuid matma ja sõa wälja puhastama. Siin leiti palju haawatuid ilma abita, pool surnud, mõned minestuses ja nõnda edasi.

Eduart tõttas peale lahingit kohe senna koha peale, kus ta oma seltsimehe näinud langema. Ta leidis teda siis, surmaga wõitlemas, sest ta pea haaw oli rohkeste werd joosnud ja teda hoopis nõdraks teinud.

Eduart kiskus oma särgi lõhki, köitis mõistlikult haawa kinni ja laskis Peetri lossi kanda. Siin alles hakkas ta külma wee pesemise ja rohitsemise al toibuma.

Haaw ise enesest ei olnud mitte suur, aga wäga halwa koha peal. Tohtrid lootsid ommetigi teda paranewad.

Neli nädalat seisis ta woodis, mil ajal wene wäed ütlemata waprust ülesnäitasid ja wiimaks Ungru kindrali Görgey nõnda kitsikusse ajasid, et ta 11mal Augusti ehk Lõikuse kuu pääwal 1849 Vilagosi juures Wene kindrali Paskewitshi ees sõariistad maha pani, mis pääwaga ka Ungru sõda, ehk parem öölda, Prantsusemaa mässamise läbi rahutu lugu Europamaal lõpetadi.

Ungrumaa rahwa walitsejad põgenesid palju Türgimaale, aga ka mitu leidsid sõa kohtu läbi oma surma ja Ungrumaa jäi tänasest pääwast saadik Austria keisri walitsuse alla. Ilma Wene abita

poleks see wist mitte sündinud. Austriamaa on aga aitamise eest tänamata olnud ja Krõmmi sõa aegus weel Wenelase peale tükkinud.

Padiskalu loss, ehk kül sõa läbi mõnest kohast purustud, seisis enamast tühi. Peeter pool haige, paar soldatit ja üks tallitaja naeste rahwas olid ainsad elawad hinged siin.

Augusti kuus tungis rahu sõnum ka seie lossi ja äratas kurwad meeled uue elule.

Meie Peeter kõndis mööda suurt lossi aida, aga ta meel mõtles Eestimaa peale, kellest ta enam tuhat wersta kaugel seisis. Isamaa igatsus põles ta rinnus, tuule tiiwul oleks ta senna lennanud, aga ei wõinud. Eduart lubas lahkudes tema eest muretseda, kindral keisrile temast kirjutada, aga midagi ei kuulnud ta siiamale. Nõnda mõeldes juhtus ta ühe koha peale, kus puud rõnga wiisi istutud olid ja nägi ühte Ungrumaa meest siin maad kaewawad.

Mis sina siit otsid, ütles Peeter kareda healega.

Mehel kukkus labidas käest maha, käed wärisesid ja ta kogeles: Ei midagi.

Midagi sa ommetigi otsid, muidu ei oleks sa siin kaewanud. Ütle ruttu, ehk muidu —.

Peeter tõmbas mõega tuppest ja seadis ennast taplusele. Ütle ruttu, kes sina oled ja mis sina siit otsid.

Mina olen wana kadunud krahwi toapois ja otsin siit tema warandust, sest siia aida on ta teda matnud; aitate mind, siis jagame pooliti.

Ah so, sa tahad oma peremeest warastada; silma pilk lähäd sa siit aiast, ja häda sulle, kui ma sind weel ükskord siin näen, nüüd mine. Wõõra wara peab sulle püha olema.

Mees tõmbas labida selga ja andis jalgele teada, kus tee kõige õigemast aiast wälja juhatas ja kadus Peetri silmist.

Sa pääkelm, mõtles Peeter, oma leiwawanemate wara peaks sina hoidma ja nüüd kaewad sa selle järele, wäga hea, et mina nüüd tean, et siin warandus paigal seisab, ühegi jalad ei pea enam aida tuhnima saama, kunni peremees tagasi pöörab!

Sest pääwast saadik käis Peeter tihti mööda aida ja pani kõik kohad tähele, et ühestki kohast kurja ei tehtud. Aga kõik jäi waguſt.

Ühel õhtul ei tahtnud uni tema silmi kinni suruda, ta pööris ennast ühe ja teise külje peale, aga ikka jälle rahutu lugu. Wiimaks tõmbas ta riided selga, pistuli kätte ning läks aeda. Korraga paistis tule walgus talle silmi ja ta nägi kahte meest kangitega ühte ust lahti murdwad. Ruttu tõttas ta tagasi, äratas omad seltsimehed ja kõik tormasid winnas püssidega meeste peale.

Need kohkusid üsna ära ja mõne minuti pärast weeti neid lossi wangi hoone, kes keegi muud ei olnud kui wana toa pois ja üks tema abiline.

Peeter laskis mehed kangutud uksest alla minna ja waadata, mis seal keldris pidi warjul olema. Pea tulid need tagasi ja rääkisid, et naad ühe raud-ukse leidnud, kelle taga wist suur warandus paigal seista. See on hea, wastas Peeter, täna öösest jäägu üks seia wahi peale, ja homme tahame keldrid läbi otsi ja warandust parema warju paika tallitada.

Teine pääw kangutasid mehed raud-ukse lahti ja mis naad siin leitsid, pimestasid pea nende silmad.

Kuld, hõbe, wask asjad seisid siin mitmes unnikus, mitmed kastid puhast raha täis. Kõik olleks korraga wõinud rikkad mehed olla, kui mitte ristiusku nende südames ei oleks leitud.

See on wõera oma, ütles Peeter seltsimeestele ja seitsmes käsk käsib ligimese oma hoida, seepärast kandke kõik asjad lossi kõige kindlama tuppa.

Mehed waatsid üks teise otsa, lõid risti ette ja hakkasid tööle.

Õhtu poole seisis lossi warandus raud-ukse taga lossi kambris.

Peeter keeras ukse kinni, pani meeste nähes petsati peale ning ütles: Teie olete kui ristiinimesed oma tööd teinud, ega see teile tasumata ei jää, ärgem aga oma südant kurja himudega waewagem, waid mõtelgem, et Jumal taewas meie tööd näeb.

Mehed läksid oma igapääwase tallitusele.

Teine pääw pidas suur uhke tõld lossi ukse ees kinni ja krahw oma tütartega astusid wälja.

Kuida ehmatasid naad aga ära, kui Peeter neile wasta astus.

Ärge ilma aegu ehmatage, auusad saksad. Sõda on mööda, rahu kahe nädala eest kuulutud, mina olen teie lossis lahingist saadik kui haige haawatud elanud ja oma jõudu mööda teie omandust siin kaitsnud. Ma pean senni aga siia jääma, kunni mind ära kutsutakse.

Tänu Jumalale, et ma oma lossi weel nõnda terwe leian, wastas krahw, ma arwasin teda maatasa olema.

Maatasa oleks ta ka wist olnud, kui mitte Eduardi palwe päākindrali juures teda ei oleks hoidnud.

Kes see Eduart oli, ütle meile, palus krahw.

Kes ta muud oli, kui seesama noor mees, kes wõõra wäe raha siit kinni wõttis; ta on Eestimaalt Mõtsu mõisa härra poeg.

Auus mees, ta peab oma waewa tasutud saama.

Teie tasumine hoitke omale, wastas Peeter, minu härra poeg on wist rikkam kui teie.

Tänu olen ma temale wõlgu, tänu armas Wenelane.

Wenelane ma sugugi ei ole, waid Wene alam, aga Eestlane, ütles Peeter.

Ja räägid saksa keelt, wastas krahw.

Pean ma siis Eestikeelt rääkima, kellest teie sõnagi ei mõista.

Mitu keelt, auus isand, siis mõistate, ütles krahw otsegu pilgates.

Ärge mind pilgake, wastas Peeter, kui ma teile õigust ütlen, siis wõin teiega wiies keeles kõnelda.

Siis ei ole teie liht soldat, waid mõni ülem.

Üsna liht soldat, kuida seda mo riietest näete.

Jääge siis minu wõõraks, kunni teie käsku saate ära reisida, ütles krahw.

Tänan teie lubamise eest, oli Peetri wastus.

Krahw astus oma lossi, aga kuida läksid ta silmad pärani, kui ta omad toad pea niisama terwed ja korras leidis kui ära minnes.

Waata, armas Lowisa, ütles Maarja, Wenelased ei ole koguni nii röömlid, kui sina neid enne sõimasid — oleks naad seda olnud, siis ei oleks meie asjadest enam midagi leida olema.

Ei tea aga, kuida meie warandusega lugu on, ütles krahw, ma pean kohe waatama minema.

Tüki aja pärast tuli ta kurwa näoga tagasi ning ütles: Armsad tütred, loss on kül enamast terwe, aga meie sala waranduse kamber on tühi ja meie nüüd waesed, waesed, wäga waesed! Sest meie põgenemise aja olen ma wõlgade peal elanud ja nüüd pean oma mõisadest mõne ära müüma. Wenelastel on terawad ninad olnud.

Armas pappa, ära kurwasta, ehk wõime jälle raha ja wara teenida, wastas Maarja.

Eks ma öölnud, Maarja, et Wenelased meie wara üles nuusiwad, tahad sa weel nende eest seista, ütles Lowisa pahase meelega.

Meie ei wõi nende peale sugugi kiwa wisata, seda wõisid ka meie oma maa rahwas teha, wastas Maarja.

Peeter astus kõnelejate juure ning nägi nende kurbtust, warsti ütles tema: Eila õhtu wõtsin ma siin kaks meest wangi, teine ütles ennast teie toapoisi olema, tulge ja tunnistage neid.

Mis naad siis kurja tegid, wastas krahw.

Mis naad kurja tegid? Tahtsid teid paljaks riisu, aga parajal ajal olen neile nina peale löönud. Tulge ja tunnistage neid.

Ma olen paljaks riisutud, kõik mo warandus on Wenemaale wiidud, wastas krahw pool nuttes.

Ärge Wenemaad teotage, tema alam on teie wara peastnud, mis teie oma teendrid ära tahtsid riisu.

Minu wara, mo wara! — — Kus ta on siis! Kui teie wõite teda mulle juhatada, poole annan kohe teile, kiunus krahw lootuse ja kurwastuse wahel.

Ärge esimeses ennatuses nõnda helded olge, mis ehk pärast kahetsete — tulge mo järele!

Krahw lõtwus wärisedes Peetri järele.

Siin kambris leiate kõik oma kulla ja hõbeda ja maja asjad, meie oleme neid wargate käest peastnud ja seie wedanud.

Krahw keeras ukse lukust lahti, nägi tõeste oma kraami ja wara ning kisendas: Tütred, tulge seia, hakake selle mehe kaela, ta on meid peastnud, waatke, kõik seisab puutumata siin warjul.

Arge mind tänage, ma olen seda kui ristiinimene teinud, see oli mo kohus, wastas Peeter krahwile, kes tema käele oleks suud annud. Aga nüüd wargade juure!

Krahw tõttas tema järele.

Wangi hoones langes endine toapois oma härra ette maha ja palus armu.

Kasi mo silmast, käratses härra, aga kohe oma teed, muidu ma lasen sind wõlla tõmmata, ära ilmaski enam omi jalgu minu rajade peale tõsta, et sull' aga raha himu enam ei tõuseks, saad sa wiiskümmend witsa hoopi, aga õige wene wiisi. Tõmmake soldatid teda maha ja parkige mõlemite kesta.

Peetri käsu peale esite tõid mehed witsa kimbud ja andsid wargadele wargade palka, ja ma arwan, naad ei warastanud, ega mõtelnudki enam warguse peale.

Kui naad lahti said, lonkasid naad tänades oma teed. Peetril ja tema seltsimeestel olid nüüd kuldsed päävad. Härra tahtis neid Ungrumaale elama jätta, aga isamaa seisis igal ühel meeles ja armastus ema mulla wasta südames.

V.

Täna wist jõuab meie armas poeg koju, see saab aga meil rõõmus tund olema, ta on ennast kui wapper sõdamees ülesnäitnud, mispärast ta ka Wene ja Austria keisri poolest ülendud saanud. Ta on, kas tead armas abikaasa, kindraliks tõusnud? Nende sõnadega luges Mõtsu härra oma prouale poja kirja ette.

Wõi kindraliks, ei ma seda poleks temast uskunud, kui ta alles weike oli, tänu Jumalale! ütles proua.

Aga Peetrile oleme ka tänu wõlgu, ta on teda ülendada aitnud. Sa nurisesid kord minu peale, et waest poisikest nõnda kaswatasin ja nüüd maksab ta oma wõlga.

Kuida nõnda, küsis proua?

Härra rääkis juhtumist, mis meile juba teada on.

Lõpetuseks lõi proua käsi kokku ja ütles: Kes seda oleks wõinud arwata, anna andeks, armas mees.

Korraga läks uks lahti ja Eduart langes wanemate kaela ümber.

Siin ei olnud rõõmul otsa, waid ta pigistas pisaraid silmist last nähes.

Eduard jutustas pitkalt ja laialt õhtu söögi juures oma elu lugu ja nimetas Peetrit tihti kui oma kõige suuremat abi ja seltsimeest. Lõpetuseks lisas ta juure: kauaks ei pea ta Ungrumaale jääma, waid tulewase postiga tahan talle kirja ja reisi raha saata.

See on õige, ütlesid wanemad ja wõõrad ühest suust, mis keegi külwanud, peab ta ka lõikama!

Auus kindrali härra, üks wõõras palub teiega kokku saada, on praegu postiga siia sõitnud, ütles Eduardi teener.

Lase teda wastawõtmise tuppa tulla, kuhu ma kohe järele tulen, oli wastus.

Natukese aja pärast jooksis Eduart aga wõõraste tuppa tagasi ning hõiskas: Minu härrad, meie rõõm on ühe ilma ära arwamata juhtumise läbi weel suurendud, arwake ära, kes seisab ootamise toas?

Ühed arwasid seda, teised teist, wiimaks ütles mõisa härra, ega ommetigi Peeter.

Just tema, wõtke klaasid ja laskem teda kõrgest elada.

Kõik wõõrad tormasid Peetrit waatama ja temale õnne südamest soowima.

Kõige armsamast ja liigutud südamega seisid Eduardi wanemad Peetri ees ja tänasid teda südamest. Ta pidi aga ennast kohe riidest lahti wõtma ja oma juhtumist neile rääkima.

Peeter täitis auupaklikult käsku.

Saalis rääkis ta kõiki oma juhtumist sõna sõnalt, mis meie juba enamast teame.

Ungrumaal olla aga aeg talle igawaks läinud ja igatsus isamaale nõnda suureks tõusnud, et ta wiimaks krahwi palunud, teda ära laske reisida.

Krahw olla aga temale palju raha kinkinud ja lubanud weel edespidi tema kui ka Eduardi wasta tänulik olla. Et ta ilma passita reisi ei wõinud, muretsenud krahw temale kohe tunnistuse kirja ja nõnda olla ta kahe nädalaga siia jõudnud.

See oli mehine töö, armas Peeter, wastas Eduart, täna õhtu nimetan sind omas rügemendis ohwitseriks; mis tänu auuline keiser sulle annab, jätame tema hooleks, aga ega ta omi truid alamaid ei uneta.

Ma ei ole jo midagi suurt teinud, mis eest mind nõnda auustate? wastas Peeter.

Ole rahul, sulle on weel wäga kasina tasutud saanud, sest poleks sa Ungrumaa mehe mõega hoopi minust kõrwale hoidnud, siis seisaks täna siin kurb rahwas, aga sinu pärast oleme nüüd rõõmsad.

Ei mitte mina, waid Jumal on teile seda rõõmu täna kinkinud, wastas Peeter.

Ja, armas Peeter, Jumala wasta oleme kõik wõlglased, ütles wana härra.

Kaua tuuris weel rõõmuline elu sel õhtul, kunni uni keha rammistas ja iga ühe silmad kinni surus.

Teisel pääwal pidas mõisa härra oma poeaga nõuu, mis rõõmu naad Peetrile weel peaksid tegema, et oma tänu ka jäädawas tegudes ülesse näitada. Wiimne otsus oli: „Selle poolest peame tema tahtmist tundma õppima, mis ta kõige enam himustab.“

Kuule, Peeter, astus Eduart tema ette, mis sa nüüd kõige paremaks soowiksid, kas wäe teenistusse jääda wõi oma maja p dama hakata?

Ei kumbagi, wastas Peeter!

No taga õelam, siis tahad wist ära surra!

Ei, ma tahaks weel elada.

Kuida tahad sa siis elada?

Kui prii mees tahaks ma elada ja juba täna tahtsin ma oma härra ette astuda ja tema käest oma priiust osta.

Sa oled jo prii, Keiser Aleksander on kõik Eesti rahwa priiks lasknud ja sind ka, mis priiust sa siis weel tahad?

Seda on wägew ja armuline Keisri härra teinud ja selle eest annaks iga Eestlane ta jallale suud, aga minu arwust on prii mees oma maa peal täieste prii, seepärast tahtsin omale tüki Eesti pinda ära osta ja selle läbi täiest priiks saada. Ma arwan, et mulle nõnda palju raha krahwi härra pihku surus.

Need on mehised mõtted, oma maa peal on inimene kõige julgem, kui see ka kämbla laiune on, wastas Eduart.

Mõne pääwa pärast palus Eduart Peetrit ja oma isada jalutama sõitma tulla. Nende tee juhtis ühte härra karja mõisa, kus naad puhata tahtsid.

Eduart näitas mõisa hoonid Peetrile ja küsis wiimaks, kuida sinule need hooned kõlbawad.

Nõndasama kui kõik muud hooned, oli wastus.

Aga kui naad sinu omad oleks, kuida siis?

No siis oleks asi teine.

Olgu siis asi teine, kõik mis selle kaardi peal siin seisab, kingin mina ja mo isa sulle ja, kui sull õnne on, ka sinu sugule igaweseks omanduseks, aga jää sa ikka mo sõbraks!

Ärge pidage minuga nalja, mina olen weel teile tänu wõlgu, oma õpetuse eest j. n. e. ja nüüd tahate mind koguni mõisnikuks teha, ei see ei lähä korda, kogeles Peeter.

Jälle wana Peeter platsis, pista põrsas kotti, kui pakutakse, wastas härra.

Sündigu siis teie tahtmine.

Peeter asus rahu ajal seie elama ja röömustas ennast oks oma maa peal kõndides.

Keiser ei olnud teda ka sugugi unetanud, waid saatis tem oma ministri läbi kirja, kus ta teda wahwuse eest tänas ja Peel käskis Peeterburgi tulla, kolmat jagu sest rahast wastuwõtma, n ta waenlase käest wõitnud.

Peeter on kül juba surnud, aga ta lapsed elawad alles kin tud karja mõisas, mis juure ostmise läbi nüüd suureks mõisaks kaswanud.

Kus see mõisa on, jätan lugijatele arwata. Kes seda lei on tubli Eestimaa tundja.

Mis inimene kül:vab, seda tema ka lõikab.

Lihulas, 28. Küündla-kuu pääwal 1872.

J. Lärn.

V.

Mardid.

(Zensuri poolest lubatud. — Riias, 3. Mail 1873.)

Sügise on aeg, kus põllumehe kirstud ja salwed täis on, kus ta tänades selle peale peab mõtlema, kuidas Jumal tema kätte tööd õnnistanud, aga kus ta ka hea meelega ja lahkeste omad käed lahti teeb ja omast rikkusest neile weikese jau äraannab, kellel enestel nii palju wõimalik ei ole koguda, et talwe tagawaraks küllalt saaks. Jumal laseb waeseid ja rikkaid inimesi maailmas elada, et üheb wõiksiwad tõisi aidata ja et ilmsiks saaks, kuidas inimene Jumalat armastab.

Eestimaal on mitmes kohas weel see wana pruuk järele jäänud, et waesed inimesed õhtu enne Mardipäätwa rikkaste juures andeid käiwad korjamas, mis aga sell kombel äratoimetatakse, et wõtjad ja andjad mõlemad seal juures rõõmu leiawad. Et see üks wana auus ja ilus Eesti pruuk on, siis on ta küllalt seda wäärt, et teda tundma õppime.

„Mardid“ on praegu nende inimeste nimed, kellest ülewal rääkisime, ja neid käib ikka 10 kunni 12 tükki seltsis. Kõik on naad wanas kotti riides ja kannawad suured takkudest tehtud habemed suus. „Mardi noorik“ ja „Mardi pukk“ üksi on tõistwiisi mundris, sest esimene on ilusa naisterahwa riides, ja tõine on naljakal kombel sikkuks tehtud, kellel õlgedest kaks pitka sarwe pääs seisawad, aisa-kell kaelas rippub ja look jalgade wahelt läbi käib, nõnda et looga tagumise otsa külge sauna-wiht on seutud saba asemele; terwe keha ümber aga on nõnda lamba kasukaid mässitud, et pää sarwedega ja wihast tehtud saba üksi wälja paistawad. „Mardi noorikul“ on kedr-wars käes, tõistel Martidel on igalühel suured kottid kaelas, kuhu anded sisse panewad, ja üks on „pillimees“ wiiuliga. Igaühe kotti sisse korjatakse ise andeid, ja need on: linad ja küünlad „Mardi noorikule“, kellel linade tarwis kedr-wars kaasas; peale selle kaerad „Mardi pukkile,“ seep, erned, pool sea pääd, kartohwlid j. m.

Kõige esite kõlistawad „Mardid" akna taga kella ja la siis neid sõnu:

„Tere, tere, perekene,
Tere, pere-naisukene!
Laske Mardid sisse tulla,
Mardi küüned külmetawad,
Sõrme otsad sõitelewad!
Mardid pole maasta tulnud,
Mardid tulnud taewaasta,
Tinast tehtud teeda mööda,
Hõbedasta õrta mööda,
Mööda kullasta kõrendaid.
Pere-tüttar, neitsikene,
Puhu siis tuli tubasse,
Löötsu lõkke lõukaasse!
Kui pole peres piirukesta,
Siis wõtta laest laastukesta,
Kui pole laes laastukesta,
Siis wõtta roogu räästaasta,
Kui pole roogu räästaassa,
Siis wõtta warrest pinnukesta,
Siis puhu tuli tubasse,
Löötsu lõkke lõukaasse!
Peremees, peremehike,
Perenaine, naisuke,
Wõtta wõtmed warnasta,
Nõretimed nõtkemasta;
Kipsi kapsi kamberisse,
Astu alla kelderisse,
Otsi Mardile osada,
Katsu Mardile kalada,
Wana wenda worstikesta,
Sandi-Mardi maugukesta,
Sea-liha siilakuda,
Põrsa päähe poolikuda!"

Nüüd astub üks „Mart" tupa ja külwab herneid põr mis õnne peab tähendama, see on, et kes waestele andeid see saadab omale Jumala õnnistust majasse. Seal juures lau

„Awa usta, Annekene,
Tõsta linku, Leenukene,
Sisse tulen, Mardikene,
Wiskan sisse wilja õnne,

Lauta laugu lamba õnne,
Wärawasse wasika õnne,
Kattuksele karja õnne!"

Siis astuwad ka teised Mardid tupa, „pilli=mees" mängib ja
d tantsiwad ja laulawad segamine. Enamast tantsib siis pere=
oas ise ka ühes ning rikkad ja waesed on wennad. Nüüd toob
naine andeid, sagedaste wäga rohkeste kõiksugu asju, mis jo
)al saiwad nimetatud. Wiimaks lähewad „Mardid" selle tänu=
uga ära:

„Aitumal, eidekene,
Aitumal, taadikene,
Aitumal, pere=wanemad,
Mardi osa hoidemasta,
Mardi wara waatamasta,
Suurta käntsu käänamasta,
Wähikesta wäänamasta!
Aitumal pere=isale,
Weel kord pere=emale,
Hüwa andi andemasta,
Paremada pakkumasta!
Tõusku teile tõmud lehmad,
Ülenägu üsna mustad;
Sead siukad siginegu,
Laiad lattakad emmised,
Pitka putke pätsakesed;
Rukkid teil kasugu roosilised,
Nisud nelja tahilised,
Herned üsna ümmargused,
Odrad pisut pitkerkused,
Kaerad kahe aralised,
Läätsad laiad latterkused,
Linad liugu oma liiki!"

Kus seda pruuki weel täitsa omal wana=aegsel mõõdul peetakse,
et waesed inimesed sell kombel oma andeid käiwad korjamas,
on ta üks wäga kaunis pruuk, kellest soowida oleks, et ta rahwa
t ei kustuks. Kus aga tema päris tähendus kautsi on läinud,
u nimelt mõnes kohas Liiwimaal, seal ei ole temast muud ühtegi
le jäänud, kui mõned ilma iluta awaldused.

C. R. Jakobson.

Armukese akna taga.

So silmad kui taewa tähed,
Nii selged ja walusad,
So huuled kui roosi lehed,
Nii ellad ja ilusad.

Sa ise kui lillike ilus,
Kes salus on sirgunud,
Ja metsa ja kaste wilus
Jo õitsema wirgunud.

Ma seisan, teen palwet so aues:
Oh jääksid nii wagaks sa!
Mo armastus-taewas so põues
Siis kestaks ka muutmata.

Igatsemine armukese järele.

Sealt jo, mo kullake, paistab so maja,
Kuuled, kuis kutsub siit metsast sind kaja:
Oh minu linnuke,
Oh minu kullake,
Kuid et tule jo!

Näen ka seal majas so silmade sära,
Nõidund need silmad mo südame ära.
Oh minu linnuke,
Oh minu kullake,
Kuid et tule jo!

Sinuta igawus elus ja olus,
Linnud siin laulawad kuusiku salus:
Oh minu linnuke,
Oh minu kullake,
Kuid et tule jo!

Kadund on igawus, waatan so silma,
Päikene loojas jo, tulle mo hõlma.
Oh minu linnuke,
Oh minu kullake,
Kuid et tule jo!

(C. R. Linnutaja.)

Eesti Kirjameeste Seltsi
protokollid.

(Zensuri poolest lubatud. — Riias, 1. Nowembril 1873.)

Esimene koosolek.

25. Webr. 1872, Wiljandis.

Kokkutulnud asutajad palusiwad, et red. *J. W. Jannsen* juhatamise nii kauaks enda pääle wõtaks, kunni Selts omale eestseisuse saab walitsenud olema. Tema juhatamise all sai

1. Seltsi põhjuskiri etteloetud;
2. eestseisuse walitsemine põhjuskirja mööda ettewõetud.

Seltsi eestseisuseks walitseti:

a) aupresidendiks Dr. *Fr. Kreutzwald;*
b) asjatoimetajaks presidendiks *J. Hurt;* temale abiks *W. Eisenschmidt* ning *C. R. Jacobson;*
d) kirjutajaks *R. Kallas*, temale abiks *H. Wühner* ning *C. Niggol;*
e) raamatukogu hoidjaks *H. Beckmann*, temale abiks *B. Stern* ning *Fr. Kuhlbars:*
g) kassahoidjaks *G. Blumberg*, temale abiks *T. Pekk* ning *J. Kapp*.

Pärast eestseisuse walitsemist wõttis wiitsepresident *W. Eisenschmidt* juhatamise enda kätte. Tema all

3. palus Selts endale *J. W. Jannseni* (Eesti Postimehe redaktori) ning akad. *Köhleri* Wiljandist auliikmeteks.
4. Palloteerimise läbi wõeti 14 uut liiget wastu.
5. Wiitsepresident luges Seltsile presidendi *Hurt'a* kirja ette, mis tema, et haigus teda ennast tulemast keelnud, Seltsile

teretamiseks sõbralikult saatnud oli ning kus mõni kasulik asi Seltsile noupidamiseks meeletuletati.

6. Selle pääle alustas pikem nõupidamine ning läbirääkimine uute edespidi kirjutatawa raamatute üle. Otsuseks jäi, et häda pärast tarwis olla:

a. Saksa- ning
b. Wenekeele õpetamise raamat;
d. rehkendamise raamat;
e. geometria raamat;
g. geografia raamat;
h. loomuse õpetuse raamat;
i. maailma (iseäranis isamaa) sündinud asjade raamat.
k. põllu- ning aiaharimise õpetuse raamat.

Neist raamatutest kirjutab:

a. *J. Hurt* sündinud asjade raamatu;
b. *R. Kallas* rehkendamise raamatu;
d. *J. Kapp* geometria raamatu;
e. *C. R. Jacobson* geografia ning põlluharimise õpetuse raamatu.

7. Soowiti, et tulewal korral Eesti kirjakeele üle presidendi *Hurt'a* juhatusel sügawam seletus saaks antud.

Tähendus. *J. W. Jannsen* lubas kõik Seltsi kuulutused ning muud kirjutused „Eesti Postimehesse" ilma hinnata üleswõtta, mis pakkumise Selts tänuga wastuwõttis.

8. Seltsi koosolemised peetakse edespidi niisugustel aegadel ära, kus (suuremal osal liikmetel) koolmeistritel ammeti poolest mahtu on neist osa wõtta.

Tulewal korral tuleb Selts 30. Juunil 1872 (Tartus) kokku.

Tõine koosolek.

30. Juunil 1872, Tartus.

Esiteks: Seltsi präsident *J. Hurt* teretas Seltsi liikmeid lühikese kõnega, kus ta, iseäranis juure tulnud uute liikmete *pärast, arutust tegi*, mis Seltsi tahtmine ja püüdmine on. See *a kõige päält,* ühendatud jõuuga ja ükstõist edasi aidates Eesti

kirja wara kaswatada, siis, Eesti kirja keelt harida, teda täielisemaks ja ühetasasemaks teha, ja wiimseks, igasugusid tulusaid täädusi Eestirahwa seas kaswatada, nimelt meie oma wana aega uurida ja seks iseäranis mitmesugusid rahwa mälestusi korjata. Kõne lõpetuses palus president kõiki liikmeid, iseäranis meeles pidada, mis suur hind wana aja lauludel ja regewärsidel on, kui oma esiwanemate wana elu, usku, kombeid, arwamisi ja waimuharimise järge tundma tahame õppida. Need laulud on praegu loomulisel wiisil kadumas ja pea saawad rahwa põlwed tulema, kes neid enam ei tunne. Seda enam tuleb hoolt kanda, et äratatud mehed igal pool neid weel korjawad ja kirja panewad, kust ja kui palju neid saawad, ja sedawiisi mitmesugust kaunist tääduse materjaali kahetsemise wäärt unustuse kartusest päästawad. Kirjameeste Selts saab igameest südamest tänama, kes temale niisugusid laulusid saadab, olgu neid pisut wõi palju, olgu nemad pitkad wõi lühikesed. Uurides on mõnikord ka kõige tühisemal tükil oma täis tähendus. Ta sünnib tääduse tööl kui kiil kiwide wahele. Senni, enamiste jo enne Kirjameeste Seltsi sündimist, oliwad järgmesed mehed Seltsi presidendile enam ehk wähem wanu laulusid saatnud: Tummade koolmeister *Eglon* (Wändras Pernomaal), elementaar-koolmeister *Kallas* (Tartus) ja *Pärn* (Lihulas), kihelkonna-koolmeistrid *Kapp* (Suures Jaanis) ja *Abel* (Paistus Willandimaal) wallakoolmeistrid *ezold* (Palmses Wirumaal), *Adamson* (Holstres Paistu kihelkonnas), *Erm* (Matsalus Läänemaal), kaupmees *Hanson* (Nömaweres Põltsamaal), seminaari õppija *Koeler* (Tartus); pääle nende peremees *M. Härms* (Põlwas Wõrumaal), *J. Elken* (Kodaweres Tartumaal) ja *J. Ainson* (Holstres); wiimseks weel mõned koolipoisid. Nendega kokku, mis Seltsi president jo mitu aega ka ise korjanud, on wana laulude arn tema käes praegu üle poole tuhande tüki.

Tõiseks pani president Seltsile wiis kirjatööd ette, mis Seltsi liikmed kirjutanud ja sisse saatnud. Need oliwad: 1) „Mõni sõna tahtmisest," kirjutanud elementaar-koolmeister *H. Beckmann* Tartus. Tegija püüab ses kirjas ära seletada, mis kallis asi haritud ja kindel tahtmine inimese elus on, ja nõuab, et iga korrapäraline noore põlwe kaswatamine lapse täädmise ja südame harimise kõrwas ka tema tahtmist hoolega ja mõistlikult juhatama ja karastama peab. 2) „Mõni sõna tundmisest," kirjutanud elementaar-koolmeister *C. H. Niggol* Tartus. Se kiri käib ka noore põlwe kaswatamise kohta ja püüab ses tähtsas töös wanematele ja koolmeistritele kaunist õpetust anda. Mõlemad kirjatööd saawad Seltsi aastaraamatus trükitud saama. 3) „Dr. Martin

Lutheruse weike katekismus, sõnade seletuse ja piibli ja laulu salmidega.“ 4) „Elementaar-Geometria. Planimetria.“ 5) „Mis inimene külwab, seda tema ka lõikab! Noorele ja wanale rahwale päewa töö jahutuseks.“ Need kolm wiimist kirja on kõik elementaar-koolmeister *J. Pärn* Lihulas kirjutanud. Et need kirjad liig hilja enne kokkutulemist Seltsi eestseisuse kätte oliwad saanud, siis oli wõimata, nende üle mingisugust otsust teha. Lubati kirjade walmistajat tema hoole eest tänada ja pärast otsust anda. — Esimene kirjatöö, „Mõni sõna tahtmisest,“ sai tema tegijast Seltsile ette loetud.

Kolmandamaks tegi president seletust Eesti kirjakeelest, tema praegustest puudustest ja tema parandamisest edespidi. Et meie wanal kirjakeelel puudusi palju ja parandamine mitte kerge asi ei ole ja aega tarwitab, siis wõis seletaja üksi mõne tüki ette panna ja Seltsi liikmetega läbi rääkida. Igakord, kui tük läbi oli räägitud, tegi Selts otsuse, mis tema kirjakeelele hääks ja õigeks arwab ja mis pruugitawaks tuleb teha. Need tükid ja otsused oliwad järgmesed:

1) *Wanast õigestkirjutamise wiisist tuleb lahkuda ja Selts saab omas kirjades üksi uut parandatud wiisi pruukima.*

Waidlemist sündis üksi pitka häälte kirjutamise poolest. Mõned liikmed ei kiitnud hääks, et pitki hääli kahe pookstawiga (aa, ee, ii, öö j. n. e. näituseks: maa, keel, liiw, põõn j. n. e.) kirjutatakse ja soowisiwad, hääle pitkust kuulsa Eestikeele uurija *F. J. Wiedemanni* wiisi ühe iseäralise kriipsuga pookstawi pääl tähendada: ā (= aa), ē (= ee), ō (= oo) ȫ (= öö) j. n. e. ja siis kirjutada maa asemel mā, keetma asemel kētma, mõõtma eest mȭtma j. n. e. Selle wiisile, mis kül õpetatud meeste kirjades wäga pruugitaw ja ka mõnus, pandi õigusega wasta, et ta rahwale kirja kirjuks, kirjutajale kirjutamise raskemaks ja kõigile trüki kallimaks teeb. Hulk kriipsusid paneb tõeste iga lihtkorralise lugeja silmad kiretama, iseäranis kui neid mitu kõrguti seisab. Mõnikord on kriipsud jälle liig peenikesed ja teewad siis silmadele liiga. Kirjutates sunniwad nemad alati sulge ühest joonest ära eksima ja senna tänna kargama, et pookstawidele päid otsa ja põõnu pääle teha. See on raskuseks, iseäranis kui kirjutajal rut taga. Et kriipsudega pookstawide tarbeks iseäralised pulgad trükimajas peaksiwad olema, siis tuleks trükkijal enam trükinõuu muretseda ja oleks temal enam kokkusäädmise waewa. See teeks ostjale raamatu kallimaks. Pitka hääle kahekordne kirjutamine on kergem, selgem lugeda, meie wana õigest-*kirjutamise wiisi läbi* jo poolest tuttaw ja ka mõnes muus keeles

pruugitaw. Sellepärast tegi Selts otsuse, pitki hääli ka edespidi kahekordselt kirjutada ja selle juure jääda.

2) *Kahehäälelise, aga ühesilbilise „ea“ asemel tuleb edespidi kirjakeeles „ää“ kirjutada*, näituseks: pea asemel pää, hea asemel hää, peastma asemel päästma j. n. e.

Hääl ea on murdmise läbi pitkast häälest ää saanud, sest Eestikeele küla murretel on paiguti see püüdmine, pitki hääli kahehääleliseks ümber muuta; maa asemel üteldakse mõnes paigas moa, keel kuulub paiguti kiel, hool jälle huol, uued uksed on Saaremaal uied uksed, wöö kuulub mitmes kohas kui wüö, püüdma kui püidma j. n. e. Sedasama wiisi üteldakse Tallinna maal ka ää asemel ea ja kuulub siis pää kui pea, päästma kui peastma. Et meie kirjakeel kõik tõised pitkad hääled selgeste ja muutmata (kaheks hääleks murdmata) kirjutab (aa, ee, oo, uu, öö, üü, mitte: oa, ie, uo, ui, üö, üi), siis peame ka ea asemel ää kirjutama; see on selge ja täieline. Pääle selle tuleb tähendada, et täieste pooled Eestlased ka tõeste nõnda räägiwad, meie kõige wanemad kirjad ka nii kirjutawad, nimelt ka *Hornung*, kes meile esimesed täielisemad Tallinna keeli kirikuraamatud muretses, ja seesinane hääl ka Soome kirjakeeles otse niisamati „ää“ kirjutatakse, et kül rahwa murretes tema asemel ka eä ja iä kuulukse.

President täädis sellele juure lisada, et ka auus *F. J. Wiedemann* selle kirjutamisele sugugi wasta ei ole, nõndasamati ka õnnis Kuusalu õpetaja Ahrens omas Eestikeele õpetuses (§ 33). (Loe sest asjast ka „Eesti Postimehe“ Lisalehes 1871. Nr. 11). — Selts tegi otsuseks, edespidi ea asemel ää kirjutada ja loodab, et ka muud Eestikeele kirjutajad selle kirjutamise wiisi põhja kergeste ära tunnewad ja nõndasamati teewad,

3) *Tegusõnades tuleb minewikus (imperfectum'is) ja soowkõnes (optativus'es), kui mitmest asjast räägitakse, lühema lõpu „sid“ asemel pitkemalt „siwad“ kirjutada,* näituseks: mitte nemad elasid, waid elasiwad, mitte nemad olid, waid oliwad, mitte nemad rõõmustaksid, waid rõõmustaksiwad, mitte nemad oleksid, waid oleksiwad j. n. e.

See on wana ja õige Eesti wiis, nõnda kõneleb hulk Eestlasi weel praegu ja Soomlased kirjutawad nõndasamati, et kül ka neil rahwa suu mitmes paigas lühendab. Lühendatud lõp sid on tõise ütlemise lõp, nimelt siis, kui üteldakse sina elasid, sina olid, sina rõõmustaksid, sina oleksid j. n. e. Kus keel loomulikult wahe teinud, sääl tehku ka kirjakeel seda, sest temale on wahetegemine selguseks. (Loe sest asjast ka „Eesti Postimehe“ Lisalehes 1871. Nr. 8 ja Nr. 9, lehekülg 54 punkt 2.) — Selts

otsus on, edespidi pitkemalt, sid asemel siwad, kirjutada, kui mitmest asjast räägitakse.

4) *Tegusõnades peab olewikus (praesens'is), kui sõna kändu muudetakse, seesinane muutmine ühesugune olema igas muutes.* Näituseks: sõnast lugema tuleb nii ütelda: loen, loed, loeb (mitte „tema luge", nõnda kui Wõrumaal räägitakse), loeme, loete, loewad (mitte „nemad lugewad", nõnda kui Wõrumaal ja muist ka majal, nimelt õhtupoolistes Eestikeele murretes).

Wiis, „tema luge" ja „nemad lugewad" ütelda, on kül wana ja õige Eesti wiis ja ka Soomlased ütlemad ja kirjutawad niisamati. Aga Eestikeele murded on, mahaarwatud üksi Wõru murre, selle wiisi muidu kõik poolest maha jätnud; „luge" asemel üteldakse, kui Wõrumaa piirist üle astume, igas paigas „tema loeb." Nii kirjutab ka meie wana kirjakeel. Aga „nemad lugewad" on ka Tallinna keele murretesse mitmesse paika jäänud, nimelt õhtu poole, ja ka wanas kirjakeeles on see ütlemine leida. Hommikopoolsed Tallinna murded on täieste wanast wiisist lahkunud ja ütlewad ka „nemad loewad". See on selge ja täieline ja parandatud kirjakeel peab niisamati tegema. Sellega saab tegusõna muutmine hästi selgemaks ja õppijaile kergemaks, sest iga asi on seda selgem ja kergem mõista ja tarwitada, mida enam tema sääduse järeline ja ühetasane. Aga ütlemine „tema luge" ja „nemad lugewad" teeb olewiku muutmise säädused kirjuks, sest nende kõrwal üteldakse ommeti ka loen, loed, loeme, loete. Siin on sõna kännul siis pea „loe" pea „luge" näuks. Kes wana wiisi tahaks alale hoida, see peaks seda täieste tegema ja nõnda rääkima, kui Wõrulased ja Soomlased (mitte üksi lugewad waid ka luge ütlema), aga et suurem hulk murdeid ja ka wana kirjakeel sest wiisist lahkuma hakanud, siis sündigu lahkumine täieste, mitte poolikult, ja täieste lahkume, kui hommikupoolist wiisi „loewad" kirjutame.

Näidatud kombel tuleb iseäranis hulk kahesilbilisi tegusõnu muuta, kelle kännul hääleta täht lõpetuses, näituseks: taht-ma, kand-ma, lait-ma, püüd-ma, wõt-ma, tap-ma, usk-ma j. n. e. Neist tuleb uues kirjakeeles kirjutada: nemad tahawad, kannawad, laidawad, püüawad, wõtawad, tapawad, usuwad j. n. e. (mitte tahtwad, kandwad, laitwad, püüdwad, wõtwad, tapwad, uskwad j. n. e.), sest et üteldakse: mina tahan, kannan, laidan, püüan, wõtan: tapan, usun j. n. e. — Selts tahab omalt poolt sedawiisi kirjutada, kuidas praegu seletatud.

5) *Neljasilbilistest tegusõnadest, kelle lõpetused — tama ehk — dama on, tulewad neid muutes alati, nimelt tehtawikus (passivum'is), ka tõised lõpetused pitkemal näul kirjakeeles*

pruukida. Näituseks: sõnast „armastama“ tuleb kirjutada: armastatakse, armastati, armastataw, armastatud, armastatagu, armastates, mitte: armastakse, armastud, armastes j. n. e., sõnast „istutama“ kirjuta: istutatakse, istutatud, istutates j. n. e., mitte: istutakse, istutud, istutes, j. n. e.

Pitkemad lõpetused on wanemad ja teewad loomulikult wahet mitmele sõnale, lühendused on neist saanud ja nooremad ja rikuwad tähtsa wahe ära. Pitkendusi pruugitakse enam hommiku pool, lühendusi õhtupoolistes murretes. Tahaks kirjakeel lühendusi tarwitada, siis teeks ta hääle ja näu poolest hulga sõnu ühesuguseks, mis ommeti tähenduse poolest lahutatud on. Lühendus „kõnnitud“ wõiks tulla sõnast „kõnnitama“ ja „kõndima“; tõe poolest aga sünnib ta üksi „kõndima“ kohta; sõnast „kõnnitama“ on see muude „kõnnitatud“. Mõnikord sünnib lühenduse läbi ütlemisi, mis otse inetumad kuulda, nagu ütlemine: „temal on laps ära imetud.“ Kes „imeb“ siis last? Last ei „imeta“, waid „imetatakse,“ „laps on temal äraimetatud“, „last imetatagu,“ „laps on imetataw“ (mitte „imetaw“) j. n. e. (Loe sest asjast enam „Eesti Postimehe“ Lisalehes 1871. Nr. 9, lehek. 54 punkt 3.) — Selts tahab edespidi täielikult pitki lõpetusi tähendatud tegusõnades pruukida.

6) ***Pookstaw h tuleb, kus ta senni sõna alguses seisis, ka edespidi senna jätta, et kül suur hulk murdeid seda häält sõna hakatuses wälja ei ütle.*** Näituseks: Kirjutada tuleb „hirm, hool, häbi“ j. n. e., mitte irm, ool, äbi. — Hääl h nende sõnade alguses on õige ja wana kõnelemise wiis. Weel praegugi saab tema mitmes kihelkonnas täieste wälja üteldud. Soomlased kirjutawad ja ütlewad teda ka täieste wälja ja wiimseks teeb h mitmele sõnale wahet, näituseks: „halastus“ ja „alastus“, „haru“ ja „aru“, „hoid“ ja „oid“ ei ole sugugi ühed ja needsamad sõnad, waid on neil h-ga ja h-ta suur waks wahet. — Selts tahab ka edespidi h-d tarwitada.

Pääle ülesarwatud punktide sai weel mõnest muust keele asjast seletust tehtud, aga et aeg otsa kippus, ei wõinud läbirääkimine täieline olla ja otsused pidiwad tegemata jääma. Soowiti ka, et mõne asja üle, mis senni muidu weel selginud ei ole, herra *F. J. Wiedemanni* seletused ja hääkskiitmised tema eestikeele õpetuses, mis pea wäljatulemas, ära peawad oodetama, ennego Selts oma otsusi teeb. Ülemal seiswaist kirjakeele punktidest täädis president Seltsile tääda anda, et herra *F. J. Wiedemann* neid hääks kiidab.

Neljandamaks saiwad Seltsile mõnesugused asjad ette pandud, mis temale mitmelt poolt kingitud oliwad. Kihelkonna koolmeister

H. Wühner Tarwastus oli kauni jau raamatuid kinkinud, Seltsi president kinkis jau wanu rahu j. n. e. *C. R. Jakobson* oli Tallinnast Seltsile kirja saatnud, kus ta tääda annab, et tema „Wanemuine kandle hääled, II. jagu“ ja tema „Rõõmus laulja“ jo walmis on trükitud ja neid praegu poogitakse. Tema „Teadus ja Seadus“, II jago, tuleb sügise wälja. Ka saab tema uus „Geograhwia kooli-atlas“ pea wälja tulema, kelle esimesed lehed Seltsile ette saiwad pandud ja wäga kaunid leiti olewat.

Wiiendamaks: Selts lubas ennast ka tõiste Eesti ja Soome õpetatud seltsidega kirja läbi tutwaks teha ja neid paluda, et kõik raamatud, mis neil trükitud saawad, nende raamatutega, mis Seltsil trükitakse, saaks wahetatud ja seeläbi Seltsi kirjawara suurendatud.

Kudawiisi Selts edespidi omi raamatuid trükkima saab, selle üle ei tehtud weel jäädawat otsust. Arwati, kui Seltsil raha, sis wõtab ta kõik kulu ja seeläbi ka kõik kasu oma pääle ja maksab wäljaandjale teenitud palga. On aga Selts jõuutu, siis korjatakse trüki raha kas aktsiate läbi wõi müüakse raamat trükkiale ära.

Kuuendamaks: Sellepääle sai nõu peetud ja soowitud, et iga Seltsiliige oma aastamaksu Januari kuus jo äramaksaks. Jgamees, kes hiljemine Seltsiliikmeks astub, maksab seegipärast täie aastamaksu. Ettenäitamiseks ja tunnistamiseks, et maksud Seltsile äramaksetud on, peab iga Seltsiliige koosolemistele oma maksukwiitungi ligi wõtma.

Tulewal korral tuleb Selts 28. Detsembril 1872 (Tartus) kokku.

Kolmas koosolek.

28. Detsembril 1872, Tartus.

1. President *Hurt* oli tõistele seltsidele kirjutanud ning nimelt wiie käest kostused saanud, mis etteloeti.

Soomlaste Kirjameeste Selts Helsingis, Tartu õpetatud Eesti Selts, Läti Kirjameeste Selts Riias, Ehstl. lit. Gesellsch. Tallinnas, Gesellschaft für Alterthumskunde Riias soowisiwad oma kirjade läbi noore Kirjameeste Seltsile terwitates õnne ning oliwad walmid omi raamatuid *K. S.* raamatute wastu wahetama.

Täh. Soomlaste K. S. ihaldab omas teretamises asjatallitajat Tallinnas, kelleks gimnaasi koolm. *Salemit* paluda nõuuks wõeti. Õpetatud Eesti Seltsi raamatute wastu wõtjaks walitseti säälane seltsiliige *G. Blumberg.*

2. Oliwad sissetoodud mõned wanaaegsed kohtu paberid; *R. Assafrey* (stud. Chem.) poolest 70 wana raha seletaja kirjaga; *G. Köleri* poolest Wiljandist, *C. Allase* ning *R. Kallase* poolest Saaremaalt wanu laule, mõistusõnu, n. n. e.

Täh. 1. Tahetakse rahwa käest suusõnaga ning seitungi läbi wana põlwe raamatuid, wanu rahasid, n. n. e. korjata.

Täh. 2. Selts wolitas presidendi kasuliku, tähtja raamatute ostmisele.

3. Kassahoidja *G. Blumberg* pidas suure Eesti kirjamehe, Seltsi nüüdse aupresidendi *Dr. Fr. Reinh. Kreutzwaldi* elulou üle kõne, mida Selts suure rõõmuga kuulis ning enesele kinkida palus.

Täh. Wõeti nõuuks, ka tõiste tähtsate Eesti waimuharimise ning kirjawara kaswatajate elulugu uurida ning tääda anda püüda. Jseäranis ihaldas Selts tulewal korral *O. W. Masing'i* elulou üle lähemat täädust.

4. Kassahoidja abi *J. Kapp* pidas „Eesti wanasõna" üle kõne, mida ta äratrükkimiseks Seltsile kinkis.

Täh. Peeti nõu Eesti wana waimuwara korjamise wiisi üle. Otsuseks jäi: korjamise wiis muudab ennast aja, asja, inimeste, koha, ammeti ning korjajaga; jäägu seepärast iga mõistliku oma määrata.

5. President andis mõnda seletust Eesti kirjakeele kohta, iseäranis juhatas ta tähelepanemise gen. plur. loomise pääle.

Üleüldiseks otsusõpetuseks, mille wastu meie Eestikeeli raamatud nii wäga palju eksiwad, jäi: Gen. plur. luuakse inf. sing. põhja pääl. Ons inf. sing. wiimne täht häälega, siis lisatakse silb: *de*, — ons wiimne täht hääleta, täht *e* gen. plur. sünnitamiseks inf. sing. otsa.

Näitus: Nom.: ilm; inf.: ilma; gen. pl.: ilma*de*.
Nom.: kuningas; inf.: kuningat; gen. pl.: kuningat*e* n. n. e.

6. Kirjutaja *Kallas* pidas rahwaliku rehkendamise üle kõne, kus sees kirjamehi paluti tähele panna: rahwa rehkendamise wiisisi, rehkendamise keelt, ülesandeid, n. n. e. ning sellwiisil uue rehkendamise raamatu kirjutamisele abiks olla.

Esimene uue rehkendamise raamatu jagu oli walmis saanud ning pandi Seltsile ette. Selts walitses kolm koolmeistrit: *Blumbergi, Nigoli* ja *Beckmanni* raamatu läbikatsujaks.

Täh. Nõupidamised uute wäljatulewate Eesti raamatute kritiseerija komitee asutamise üle, niisamati ka wõerasõnade raamatu kirjutamise üle jäiwad tulewateks kordadeks selguma.

7. Kassahoidja andis kassa seisuse üle aru. Wõeti nõuks, Seltsi kaarti trükkida laska.

Tullakse jälle kokku 13. Juunil 1873.

Neljas koosolek.

13. Juunil 1873, Tartus.

Suureks auuks arwas Selts endale, et akad. *Dr. Wiedemann,* kuulus Eestikeele uurija, teda oli kuulma tulnud. Ehk küll koosolemine kaua wältas, jäi *Dr. Wiedemanni* h. ommeti otsani osa wõtma.

Üleselle oliwad weel 10 eestseisuse liiget, 20 lihtliiget ning 24 wõõrast kokku tulnud. Seltsiliikmete arwu wõeti wastu 12 meest ning 1 naesterahwas.

1. President *Hurt* pidas küsimuse üle: „Mis Selts püüab?" kõne, kus sees ta lühidelt äraseletas, et Seltsi kohus olla:

1. kirjakeelt kaswatada;
2. kirjakeelt harida;
3. keelt (üleüldse) uurida;
4. wanat aega uurida;
5. täädusi isamaa tundmises kaswatada.

Et selle küsimuse üle jo enne kõne peetud oli, siis tuletas president iseäranis wõõrastele meele, et igamees, kel aga tahtmist, iga punkti kohta midagi kasulikku teha wõida, kui ka mitte õpetatud meeste kombel. „Materiali koguda wõib igaüks." Manitsusega, wanu laule, wanu sõnu, n. n. e. nüüd, see on: enne kui neid enam saada pole, murekalt koguda ning Kirjameeste Seltsi kätte saata, lõppes kõne.

2. Raamatuhoidja *Beckmann* andis raamatukogu seisuse üle täädust.

Täh. 1. Raamatuhoidja sai luba raamatukapi ostmisele.

Täh. 2. President pani aastaraamatu mõned trükitud poognad Seltsile näituskombel ette.

Täh. 3. Need, kes aastaraha äramaksnud pole, ei wõi ka Seltsi käest aastaraamatut pärida.

3. *Dr. Weske* tõi Seltsile oma raamatu seest („Untersuchungen zur vergleichenden Sprachforschung über den finnischen Sprachstamm, bei Breitkopf und Härtel in Leipzig) mõne tükikese järelemõtlemiseks Eesti uue õigekirjutamise üle ette. „*Meie õigekirjut.* ei ole weel mitte igapidi täielik, rahwas räägib

enam hääli wälja, kui kirjas tähendatakse. Öeldakse näituseks: gen. „*ilma*“ ning indef. „*ilma*“; gen. „*karja*“ ning indef. „*karja*“ (karja poiss; karja minema), n. n. e.; „*taewas* on pilwes;“ ning „*taewas* elab meie Isa,“ n. n. e., aga kirjutatakse kõik ühel wiisil, mis läbi sagedaste segadused tulewad.“

Dr. Weske säädis niisugusid kõwema hääle moondamisega wäljaräägitawaid Eestikeele sõnu hulga kaupa sugulaste-sõnadega Soomekeeles kokku ning leidis: „Iga niisugune suurema häälekindlusega wäljaräägitaw Eestikeele sõna on Soomekeeles pitka lõpuwokaaliga jälleleida.

Näitus. Eestikeeli: karja (kas sa karja nägid?)
Soomekeeli: karjaa;
Eestikeele: saani (mine saani!)
Soomekeeli: saaniin, n. n. e.

Dr. Weske soowis nüüd, et need hääled ka kirjakeeles saaksiwad tähendatud. Mikspärast peaksime meie, keele rikkuse ärasalgamise läbi, segadust sünnitama?“ —

Dr. Weske andis nüüd nõuuks — näituseks — gen. „karja“ ühe „*r*“ga ning indef. „karja“ kahe „*r*“ga (karrja) kirjutada. *C. R. J.* tahtis (histooria põhja pääl) gen. „karja“ aga indef. „karjâ“ kirjutada. *P. J. H.* arwas rõhumärgi kõige paremaks hääle kindluse tähendajaks, mis järge „karja“ ning „kárja“ kirjutada tuleks. *B.* arwas mõtlemise märgi kõige tulusamaks puuduja pookstawi tähendajaks, mis järge »karja“ ning „kar—ja“ kirjutama peaks, n. n. e. Aga et küsimus sügaw ning mõtted tema üle alles kohalt selgumata, jättis Selts ta ülle waidlemise ning otsusewõtmise selle aja pääle, kus *Dr. Wiedemann* oma grammatika läbi teed ajanud saab olema.

Täh. Kõne saab edespidi *Dr. Weske* loaga Kirjameeste Seltsi poolest äratrükitama.

4. *R. Kallas* pidas õnsa *O. W. Masingi* elukäigi üle kõne kaheksas astmes:

1. Masingi lapse põlwest;
2. „ nooremehe-põlwest;
3. Masing õpetaja Lüganduses;
4. „ „ Nigulas;
5. „ „ Äksis;
6. „ omas perelikus elus;
7. „ oma koguduse wastu;
8. „ Eesti kirjasäädja.

Täh. Kirjameeste Selts tabab weel materiali korjata ning siis ka selle kõne trükki panna, et rahwas oma suurte heategijate elulouga ikka enam ning enam tutwaks saaks.

5. *R. Kallas* andis selle pääle *J. Kundri* poolest Seltsile kingitud näitemängu tükki „*Orust önnemaale*“ Seltsi kätte seletaja kõnega:

1. tüki aluspõhja,
2. „ mõttekäigi,
3. „ lauluiloomu,
4. „ keele,
5. „ kirjutamise wiisi,
6. „ põhjusmõtte üle.

Täh. Paluti tükki *Dr. Kreutzwaldi h.*, Seltsi auupresidendi kätte lähema läbiwaatmise alla saata.

6. *C. R. Jakobson* pidas „Sandimartide“ üle lühikese kõne, luges ühe ilusa wanaaegse „mardi-laulu“ ette ning kinkis kõne aastaraamatu tarwis.

7. *Dr. Weske* rääkis mõne rahwaliku Jaanipääwa kombe üle ning äratas kirjamehi niisuguste asjade tähelepanemisele.

8. President juhatas kirjameeste tähelepanemise Eestikeele häälega tähtede ühtekõlamise sääduse pääle:

„1. kõwad wokaalid on: a, o, u, õ:
2. pehmed „ ä, ö ü;
3. keskmised „ i, e.

Säädus 1. Pehme wok. järge esimeses hüüus, tuleb ka pehme wok. järgmises hüüus.

Näituseks: wäsümä, kärä, wärisemä, wäristämä, n. n. e.

Säädus 2. On esimeses hüüus kõwa wok., siis ka järgmises.

Näituseks: warastama, poolitama, n. n. e.

See säädus maksab täieste üksi Wõrukeele kohta; president palus aga, et igamees omal pool ning omalt poolt seda (ning tõisi) keelesäädust tähelepaneks ning määrata katsuks.

Lõpetuseks tänas president soja osawõtmise eest, mis Seltsi edenemise lootust kinnitab.

Wõeti nõuuks 2. Januaril 1874 jälle kokkutulla.

Raamatukogu.

(Zensuri poolest lubatud. — Riias, 1. Nowembril 1873.)

30. Juunil 1872 sai **Eesti-Kirjameeste-Selts** Tarwastu kihelkonna koolmeistri Wühner'i herra käest järelseiswad raamatud kingituseks:

1. Album Academicum der kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat 1853. E. J. Karow.
2. *v. Bock W.* Zur Geschichte des Kriminalprocesses in Livland. Dorpat 1845. E. J. Karow.
3. Bekanntmachungen der Dorpater Bank (2 Exempl.). Dorpat 1868. C. Mattiesen.
4. Erinnerungsblatt an den 10. August 1865. *Sonntags* hundertjährigen Geburtstag.
5. Zur Erinnerung an den *Christian von Stein* am 21. Nov. 1856. E. Götschel.
6. Zur Erinnerung an die am 10. Mai 1852 stattgehabte Feier des 100-jährigen Besitzes der Güter Weissensee und Hohenheyde in der Familie *von Tiesenhausen*. Riga 1852. Müller.
7. Zum Gedächtniss *Alexander I.* Trauerrede im grossen Hörsaale der Kaiserlichen Universität Dorpat am 12. Dec. 1825, gehalten von Professor G. E. Lenz. Dorpat 1826. J. Ch. Schünmann.
8. *Dr. Ch. Ulmann,* dem Gedächtniss *Friedrichs Parrot's* gehaltene Reden. Dorpat 1841. H. Laakmann.
9. *Cammerer A. Th.* Traumflug in den Orion oder die Friedensfeier. St. Petersburg 1815. Gedruckt beim Cadettencorps.
10. *Bertram Dr.* Baltische Skizzen. I. Bändchen. Dorpat 1853. E. J. Karow. St. Petersburg, E. Götze.
11. Bemerkungen über die Reval-Estnische Ausgabe des N. Testaments vom Jahre 1857. Arensburg 1868. Ch. Assafrei.
12. Beiträge zur Charakterisirung der alten estnischen Bibelübersetzung und ihrer Richter. Reval bei Lindfors-Erben 1868.
13. *Wiedemann F. J.* Gutachten über die Helsingforser Ausgabe des estn. N. Testaments vom Jahre 1857. Reval 1861. Gouvernements-Typographie.

14. *Waldis Burchard* im Jahre 1527 in Riga. Ein Bild aus der vaterländischen Reformationsgeschichte. Riga 1855. W. F. Häcker,
15. Die griechische slawische Welt, Griechenland, Serbien, Ungern, Polen und Russland (Eine Uebersetzung aus dem Französischen). Leipzig 1845. L. Michelsen.
16. *Rosenplänter J. H.* Beiträge zur genaueren Kenntniss der estn. Sprache. Heft 16 u. 18. Pernau 1822. Reval, Bornwasser,
17. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellscheft zu Dorpat. II. Band (defect). Dorpat bei E. J. Karow. Druck von Schünmanns Wittwe.
18. *Woldemar C.* Aufruf zu practischer Thätigkeit zur Hebung unseres Seewesens. Moskau 1868. Univ. Buchdruckerei (Katkoff & Co.).
19. *Holt C.* Die Entwickelung der Stadt Fellin und ihrer Verfassung. Dorpat 1864. E. J. Karow.
20. *Brandt,* Angernsche Chronik vom Jahre 1790 bis 1800. I. Theil. Riga 1836. W. F. Häcker.
21. Vertheidigung meiner Ansicht von dem Passivverb und den Hauptcasen in der estn. Grammatik von *J. F. Heller.* Dorpat 1847. H. Laakmann.
22. *Rosenplänter J. H.* Zum Denkmal der Freude, dass S. Magnificenz der livl. General-Superintendent *Dr. C. G. Sonntag* 1816 u. s. w. Pernau 1816.
23. Jahrbücher der Landwirthschaft. IV. Band (3 Stück). Dorpat 1829. Schünmann.
24. *v. Bock W.* Wesentliche Verschiedenheit der Bedeutung, Wirkung und Tragweite gleichnamiger Factore des öffentlichen Lebens in Preussen und den deutschen Ostseeprovinzen Russlands. Berlin 1868. Stilke u. Muyden.
25. *Triebe,* Oekonomisches Repertorium für Livland. II. Band (2 Stück). Riga 1808.
26. *Kreutzwald Dr. F.* Tarto Alma materile 50. aasta lôpetuse rôemo pühal 12. Teets. 1852. Tartus, H. Laakmann.
27. *Hansen W.* Missioni Tö Tamuli rahwa seas India maal (in 2 Heften). Tartus 1861. E. J. Karow.
28. Kuninga Taweti Lauluramat (2 Exempl.). Tartus 1859. Lindworsi päriate kirjadega.
29. *Masing O. W.* Arwamiseramat koolmeistride ja koolilaste kasuks. Tartus 1823. Schünmann.
30. Kuis môistlik mees, ke om jôudnu henele raha teuga korjata, seda niidade wôip kaswu pääle wälja panda, et tema hääd renti ehk eentressi saap. Tartun 1860. Schünmanni läsja ja Mattieseni man.
31. Katekismus kristlikust oppusest Liiwlandi suure Piiskopi kohto poolest wälja antu. Mitau 1816. Steffenhagen.
32. *Berg C.* Ônsa Luteruse elo, mis Eesti-maa-rahwa kasuks on üles pandud. Perno linnas 1818. G. Markward.
33. Ônsa Ôpetaja Luteruse Katekismuse raamat lühidelt äraseletud. Tallinnas 1793. Lindworsi juures.
34. Jesus Jumala Poeg. Jutlus 4. Kristuse tulemise pühal Anseküla kirikus tehtud. Pernus 1861. W. Borm.
35. Kalender 1852 aasta peale. Tartus, Schünmanni lese ja C. Mat*tieseni juures.*

36. Keige wene-riigi Ülema-Walitseja käsk, Liiwlandimaa kubernemango walitsuse poolest maa-rahwa kogudustele. Nr. 72.
37. Keige wene-riigi Ülema Walitseja käsk, Liiwlandimaa kubernemango walitsuse poolest maa-rahwale. Nr. 8752.
38. Seadusekord, kelle järele nekrutide wäljawalitsemise juures peab liisku heidetud saama. Riga, 21. Aug. 1836.

Septembri kuu 20. 1872 sai Eesti-Kirjameeste-Selts Tallinnast Eestimaa-Kirjameeste-Seltsi käest järeltulewad raamatud:

1. Statuten der Section der Estländischen Literärischen Gesellschaft für estnische Sprache und Literatur. Reval 1868.
2. *Wiedemann F. J.* Gutachten über die neue estnische Orthographie. Reval 1869. Lindfors Erben.
3. *Pabst E.* Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, herausgegeben von der Estländischen Literärischen Gesellschaft. Band I. Heft I, II u. III. Reval 1868, 1869, 1870. Lindfors Erben.
4. Mittheilungen der Estländischen Gesellschaft. 1. u. 2. Heft. Reval 1860, 1861. Lindfors Erben.
5. *Schirren C.* Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Mit Unterstützung der Estländischen Allerhöchst bestätigten Literärischen Gesellschaft. Band I, II, III, IV, u. V. Reval 1861, 1862, 1863, 1864 u. 2865. Verlag von Franz Kluge.

Januari kuu 11. 1873 sai Eesti-Kirjameeste-Selts presitendi Hurt'i herra käest järeltulewad raamatud:

1. Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der russischen Ostsee-Provinzen.
   I. Bandes 1. Heft 1837 u. 3. Heft, 1840.
   II. « 1. Heft 1840.
   III. « 1. Heft 1843, 2. Heft 1844 u. 3. Heft 1845.
   IV. « 2. u. 3. Heft 1848 u. 1849.
   VII. « 1. u. 3. Heft 1853 u. 1854.
   VIII. « 1. Heft 1855. Riga und Leipzig.
2. *Rosenplänter J. H.* Beiträge zur genaueren Kenntniss der estni. Sprache. Pernau. 10. Heft 1818. 12. Heft 1818. 13. Heft 1821. 14. Heft 1822. 19. Heft 1822.
3. Suure Jaani kihelkonna koolmeistri Kapp'i herra käest: Ur-Geschichte des Estnischen Volksstammes und der Kaiserlichen Russischen Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Kurlands nebst einer Karte von Prof. *Dr. Fr. Kruse.* Moskau 1846.

---

30. Märzil 1873 sai Eesti-Kirjameeste-Selts herra J. W. Jannsen'i käest järelseiswad raamatud:

Kuwaelmia Suomen Maakunnista.
1. Satakunta. Kirjoittanut *A. W. Lindgren*. Turussa 1864. J. W. Lillja ja Kumpp. kustannuksella.
2. Sawonmaa. Kirjoitt. *P. Hannikainen*. Turussa 1864. G. W. Kleinin ja Kumpp. kirjapainossa.
3. Karjala. Kirjoittanut *P. Hannikainen* 1864.
4. Warsinais Suomi. Kirjoittanut *Joh. Aulén* 1864.
5. Hämeenmaa. Kirjoittanut *A. W. Lindgren* 1864.
6. Pohjanmaa. Kirjoittanut *Jak. Schroderus* 1865.
7. Uusimaa. Kirjoittanut *A. W. Lindgren* 1866.
8. Ahwenanmaa. Kirjoittanut *A. W. Jahnsson* 1866.

4. Aprilil 1873 sai Eesti-Kirjameeste-Selts õpetud Eesti-Seltsi käest Tartust järeltulewad raamatud:

1. Necrolivonica oder Alterthümer Liv- Est- und Curlands von *Dr. Fr. Kruse* Dorpat 1842. Leipzig bei Leopold Voss.
2. Мѣсяцословъ на 1856.
3. Theorie und Praxis des Liv- Est- und Curländischen Criminalrechts von *Dr. Ed. Osenbrüggen*. Professor in Dorpat. 1. Lieferung. Dorpat 1864.
4. Verzeichniss der Livländischen Gouvernements-Regierungs-Patente von 1840—45 incl. und Auszug der bezügl. Ukasen von *Titulairrath E. v. Schulmann*.
5. *Dr. J. Ch. A. Heyse*, Theoretisch-practische deutsche Schulgrammatik. Hannover 1834, und Leitfaden zum gründlichen Unterricht in der deutschen Sprache. Hannover 1839. Im Verlage der Hahnschen Hof-Buchhandlung.
6. *Dr. L. Noivé*. Aufgaben zu französishen Stilübungen in 4 Stufen erster und zweiter Theil. Mainz Verlag von Victor v. Zabern 1860.
7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 10. Osa. Korhosen Runot. Helsingissä 1848.
8. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 13 Osa. Suomen historia ja maantiede. Helsingissä 1849.
9. *Dr. A. J. Sjögren*, Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur. St. Petersburg bei N. Getsch.
10. *Lichtenfels Dr. J.* Lehrbuch der allgemeinen Metaphysik. Wien 1845. Verlag von J. G. Heubner.
11. *Fries J. F.* Grundriss der Logik. 3. Auflage. Heidelberg 1827 bei Ch. F. Winter.
12. *Schneider W.* Ueber Abscheidung des reinen Platins und Iridiums. Dorpat 1868 bei Gläser.
13. *Kröger v. L.* Ueber den Einfluss der Abtheilung auf Erbfolge nach Livländischem Landrechte. Riga 1851 bei W. F. Hacker.

14. *Lehmkuhl, E.* Die Verpfändung von Nichteigenthum nach gemeinem Rechte. Dorpat 1856, bei Schünmann's Wittwe und C. Mattiesen.
15. *Wilpret, V.* Die Beschränkung der Cession in Curland durch die const. 22. und 23. Cod. mandati etc. (4. 33.). Dorpat 1854, bei H. Laakmann.
16. *Emil, Dr. A.* Die grosse Wahl fürs Leben oder Ehe und Liebe wie sie sein sollte. Quedlinburg und Leipzig 1848. Verlag der Ernst'schen Buchhandlung.
17. *Heinichen, Dr.* Vom Wiedersehen und der Fortdauer unserer Seele nach dem Tode. Quedlinburg und Leipzig 1845. Verlag der Ernst'schen Buchhandlung.
18. *Ullmann, Dr. E.* Die bürgerliche und politische Gleichberechtigung aller Confessionen. Stuttgart und Tübingen. J. G. Cottascher Verlag 1848.
19. *Gervinus, H. H.* Die protestantische Geistlichkeit und Deutsch-Katholiken. Freiburg bei A. Emmerling 1846.
20. *Schenkel, Dr. D.* Die protestantische Geistlichkeit und die Deutsch-Katholiken. Zürich 1846 bei Meyer und Zeller.
21. *Rohr, Dr. J. F.* Die gute Sache des Deutsch-Katholicismus. Weimar 1846, bei C. L. W. Hoffmann.
22. Leuchtkugeln für das Kampfgebiet der protestantischen Kirche der Gegenwart. Weimar 1848, bei B. Fr. Voigt.
23. *Knigge, A.* Tod und Unsterblichkeit. Hannover 1868.
24. *Krummacher, F. W.* Zeit-Predigten. (VII. drei Fragen.) Elberfeld 1847, bei W. Hassel.
25. *Treumann, F.* Ronge und Czersky, Wort und That, Gegenwart und Zukunft. Leipzig bei E. Reinicke und John.
26. *Rötel, Dr.* Das Ganze der Wasserheilkunde. Quedlinburg und Leipzig 1843. Verlag der Ernst'schen Buchhandlung.
27. *Poschmann, Dr. G. F.* Einige historische Bemerkungen in Beziehung auf das Schulwesen in den Ostsee-Provinzen. Bei Grenzius, Universitäts Buchdrucker.
28. *Plate, Dr. Al.* Beiträge zur Geschichte der Estländischen Ritter- und Domschule. Reval, bei Lindfors Erben 1848.
29. Personal der Kaiserlichen Universität zu Dorpat, 1871. Sem. II. Dorpat bei C. Mattiesen.
30. Jahresbericht über die Thätigkeit des Dorpatschen Gymnasiums im Laufe des Jahres 1866. Dorpat 1866, bei C. Mattiesen.
31. Programm als Einladung zum öffentlichen Actus des Dorpatschen Gymnasiums am 21. Decbr. 1871, bei C. Mattiesen.
32. Dorpater Kalender für 1858, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1869. Verlag von C. Mattiesen, E. J. Karow und W. Gläser.

Omal neljandamal kousolemise pääwal Juuni kuu 13. sai Eesti-Kirjameeste-Selts C. R. Jacobson'i herra käest järelseiswad raamatud:

1. *Schtscherbaton, M.* Russisch. Geschichte von den ältesten Zeiten an. I. und II. Theil. Danzig 1779, bei J. H. Flörke.
2. Aufsätze betreffend die russische Geschichte von *J. K. M. d. K. a. R.* I. Band. Berlin und Stettin bei Fr. Nicolai 1786.
3. *Ranffts, Michael.* Leben und Thaten des jüngstverstorbenen weltberühmten Graf Moritzens von Sachsen. Leipzig, bei J. S. Heinsii Erben.
4. *Jacobson, C. R.* Wanemuise Kandlehealed. Peeterburgis, 1869.
5. *Jacobson, C. R.* Rõõmus Laulja, Kooli Lugemise raamatu wiisid. Tartus 1872. H. Laakmanni kirjadega.
6. Kooli Atlas ehk Maa-kaardiraamat, kus sees 16 Maakaarti. Tartus 1873. H. Laakmanni kulu ja waraga.

Sell 13. Juunil sai Eesti-Kirjameeste-Selts Wara kogukonna kirjutaja herra A. Thomson'i käest järelseiswad raamatud:

1. *Hupel, A. W.* Topographische Nachrichten von Liv- und Estland. I. Band. Riga 1774, bei J. Fr. Hartknoch.
2. *Gadebusch, F. K.* Livländische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung. II. Theil. Riga 1777, bei J. Fr. Hartknoch.
3. *Rambach, Dr. F.* Jacob Johann Graf Sievers. Eine Vorlesung am Geburtsfeste Sr. Majestät des Kaisers. Dorpat 1809, bei M. G. Grenzius.
4. *Müller, C. E. C.* Archiv des Nordens für's Staatunglück und Menschenwohlfahrt. I. Band I. Stück. Mitau 1801, bei J. F. Steffenhagen.
5. *Reichard.* Der Passagier auf der Reise in Deutschland, in der Schweitz, zu Paris und Petersburg. Berlin 1811, bei Gebrüder Gädicke.
6. *Woldemar, C.* Vaterländisches und Gemeinnütziges. I. und II. Heft. Moskau 1871, Kais. Univ.-Buchdruckerei (Katkoff und Co.).
7. *Ziegenhagen, D. G.* Vom Staar und dessen Heilverfahren. Strassburg, in der Academischen Buchhandlung 1788.
8. Illustrirter Catalog der gebräuchlichen landwirthschaftlichen Maschinen und Geräthe aus der Fabrik Ransomes und Sims. Ipswich, Suffolk, England 1862.
9. Urtheil des Oberappellations-Gerichtes zu Kassel in der Untersuchungssache gegen den Professor Dr. Sylvester Jordan wegen versuchten Hochverraths Marburg, Elvert'sche Universitäts-Buchdruckerei, 1846.
10. *Schrenck, A. H.* Uebersicht des obern Silurischen Schichtensystems *Liv- und* Estlands, vornämlich ihrer Inselgruppe. I. Theil. Dor*pat 1852,* bei H. Laakmann.

11. Illustrirter Weihnachts-Catalog für den deutschen Buchhandel, 1872. E. J. Karow, Dorpat und Fellin.
12. *Moser, Dr. P.* Das Nervenleben, zur Belehrung für Jedermann. München 1858, bei Georg Franz.
13. *Lenz, G. E.* Zur Erinnerung an Otto von Richter, gestorben zu Smyrna, August 1816. Dorpat 1817, bei J. C. Schünmann.
14. Uebersicht der Livländischen Ritter- und Landes-Casse. 1870.
15. Alphabetisches Verzeichniss der gegenwärtig benutzten Adressen sämmtlicher Güter Estlands.
16. Grundzüge zur Organisation der Landesbehörden Estlands, zusammengestellt vom Collegio der Herrn Landräthe.
17. *Schiller's Werke:* Die Räuber. — Fiesko. — Wallenstein. — Maria Stuart. — Die Jungfrau von Orleans. — Die Braut von Messina. Berlin, bei G. Hempel (defect).
18. Seädus Liwlandi-ma Kubernemangu Tallo-rahwa maggaside pärrast, kuhho wilja taggawarraks tallele pantakse.
19. Seaduse nöör, mis järrele tallorahwale nende koggokonna warrandussest pärriskohtade ja made ostmise tarwis rahha laenatakse.
20. Juhatamise kiri talokogoduste kohtomeestele. Tallinnas, trükkitud J. H. Gresseli kirjadega.
21. Mõned wanad tähelepanemise wäärt paberid.

Sell 13. Juunil kinkis kirjutaja herra T. Peck Seltsile:

1. Juhataja neile, kes ehk mõnda Tartu Õpetud Eesti Seltsi Kalendridest wälja otsida tahtwad.
2. Tartu priitahtliku tulekustutajate abiseltsi eeskirjad ja reeglid.
3. Reglement zur Benutzung der Bibliothek der gelehrten Estnischen Gesellschaft, ihrer Drucksachen und Manuscripte.
4. Statut des Vereines zu gegenseitiger Versicherung gegen Feuerschäden an Gebäuden in der Stadt Dorpat.

Pääle wiimast Eesti-Kirjameeste-Seltsi kousolemist on Augusti kuu 15. G. Grass'i herra järelseiswad raamatud Seltsile kinkinud:

1. *Martin, H.* Russland und Europa, Hannover 1869, bei C. Rumpler.
2. *Bergsöe, W.* Von der Piazza del Popolo. II. Band. Berlin, bei F. Dunker 1870.
3. *Turgenjew, J.* Das adelige Nest. Mitau 1870, bei E. Behre.
4. *v. Bock, W.* Evangelische Allianz und Russische Diplomatie. Berlin 1872, bei F. Schneider und Co.
5. *Bertram, Dr.* Ilmatar, eine Commedia turanica. Dorpat 1870, bei W. Gläser.
6. *Heine, H.* Neue Gedichte. Hamburg 1844, bei Hoffmann und Campe.

39. ....
40. *H. Treffner*, stud. theol. Tartus.
41. *T. Undritz*, kool. Räppinas.
42. *F. Eleaser*, koolm. Sangastes.
43. *G. Morast*, koolm. Wônnus.
44. *P. Rosenfeldt*, koolm. Räppinas.
45. *H. Nieländer*, koolm. Lainses.
46. *W. Grass*, Toilas.
47. *G. Grass*, teener Tartus.
48. *A. Arras*, köster Wôrus
49. *A. Hermann*, koolm. Peeterburgis.
50. *A. Erlemann*, koolm. Helmes.
51. *J. Kurik*, koolm. Rôuges.
52. *T. Auksmann*, koolm. Suures Jaanis.
53. *A. Rennit*, koolm. Tarwastus.
54. *A. Paulson*, koolm. Holstris.
55. *M. Jakobson*, koolm. Helmes.
56. *J. Kalamaa*, koolm. Kôpus.
57. *M. Laur*, koolm. Wiljandis.
58. *T. Lellep*, koolm. Tännasilmas.
59. *Retzold*, koolm. Palmses.
60. *G. Undritz*, koolm. Rôngus.
61. *G. Luts*, koolm. Erastweres
62. *G. Tuumann*, koolmeister.
63. *H. Tross*, koolmeister.
64. *W. Lindgreen*, koolmeister.
65. *P. Anton*, koolm. Otepääs.
66. *J. Treufeldt*, koolm. Worbuses.
67. *J. Kaal*, koolmeister.
68. *H. Michelson*, koolmeister.
69. *Laaland*, ôpetaja Peeterburgis.
70. *Joh. Talwik.*
71. *H. Kotkas*, peremees Kawastus.
72. *J. Herms*, puusep Kawastus.
73. *J. Tammann*, kaupmees Toris.
74. *A. Weerberg*, Kukres.
75. *J. Püüsnik*, mölder Kukres.
76. *Suurkask*. koolmeister.
77. *J. Kurikoff*, stud. theol. Tartus.
78. *Tammpuu*, Wändras.
79. *J. Jürwetson*, Toris.
80. *L. Suburg*, Wändras.
81. *A. Luig*, koolm. Tartus.
82. *M. Jürmann*, stud. theol. Tartus.
83. *H. Wühner*, koolm. Tarwastus.
84. *J. Kerg*, stud. theol. Tartus.
85. *Dr. Weske*, Tartus.

Eesti Kirjameeste Seltsi

aastaraamat

1874.

Teine aastakäik.

Tartus.
Trükitud H. Laakmanni kirjadega.
1875.

Zensuri poolest lubatud. — Riias 26. Septembrik 1874.

Juhataja.

Lehek.

Nuhtlus nink palk koolis 1
Kodumaa õpetusest 24
Bach ja Beethoven, kaks ilmakuulust muusika-meistrit 32
Mõnda Otu Wilhelm Masinga elulooust 60
Eesti Kirjameeste Seltsi protokollid 71
Raamatukogu 76
Uued liikmed 84

Nuhtlus ning palk koolis.

Tähendus 1. Et nuhtlus ning palk koolis (nagu kõik muud) ka plaani mööda käima peab ning mitte tuju mööda, — selle mõtte kaswatajaks kirjutati järgmised read. Kas all kokku säätud nuhtluse ning palga paragrahwid just Eesti rahwakoolide kohta sünniwad wõi mitte, on selle ette pandud märgile üsna üks kõik.

Täh. 2: All antud mõtete kokkusäädmise kallal on mulle iseäranis koolihärra Blumberg ning ka Dittes'e, Kehr'i, Wiedemann'i, Panitz'e ning Petzoldt'i lastekaswatamise raamatud abiks olnud.

I. Nuhtlus.

a. Uleüldised õpetused nuhtluse andmise kohta.

§ 1. Ilmalik säädus ütleb: „Kui sa seda ülekohut teed, saad sa seda nuhtlust, kui sa selle käsu üle astud, maksad nii palju trahwi.“ n. n. e. Aga ta ei ütle mitte: „Kui sa seda hääd teed, saad sa seda palka, kui sa selle käsu täidad, maksetakse sulle nii mitu rubla,“ n. n. e.

Seega: ilmalik säädus muretseb selle eest, et käsust üleastuja iseäraliku nuhtluse saab, ilmalikul säädusel on oma iseäraline nuhtluste plaan, aga ta ei maksa sulle mitte iga hääteu wõi käsutäitmise eest iseäralist palka. Sest, et sa hääd teed, on jo so kohus, oled sa oma kohuse ära teinud, siis pole sa ilmas muud ühtegi weel kui kõlwatu sulane, palka ära tuleta meelegi. Wõi tahad sa selle eest palka, et so silmad, kõrwad, ihu, liikmed terwed on? Aga kui sul paise kuskil pool kaswamas on, siis oota, et tohter noaga kallale asub.

„Nuhtlust tuleb anda!“ Nimetage mulle mingi riiki, maakonda, linna, walda, seltsi, perekonda, kus see sõna nuhtlus tundmata oleks! — Näitke mulle, kas Jumalgi nuhtluseta jõuab inimese lapsi kõweruse tee päält ära hoida! —

Nuhtlust tuleb anda!" ka rahwakoolis. Rahwakoolis? Jah, rahwakoolis. Mis? kas ka weiksemaile lastele? Jah, ka weiksemaile lastele. „Aga armas koolmeister", kuulen ma mõne õrna emakese ütlewat: „kulla koolmeister, ega sa neid wäetimaid ometi nuhtlema ei hakka, lapsed nõdrad alles, mis naad täädwad!" Kostus: „Jah, nuhtlust tuleb anda, kus teda ära teenitakse." „Kes ei kuule, kolki saab," ütleb sugu wägewamalt üks Eesti wana sõna, sääl ei aita mingi nõu.

Jah, aga need nõdrad, mis need siis teewad?

Oota, ma ütlen: armsad wanemad, tooge meile inglikesi, siis — oh kui hää meelega põletame siis kõik karistuse witsad ära, — hää meelega, sest ega see pole meilegi rõõmuks, kui lapsi karistama peame, aga, mis peame meie siis tegema?

Tule korra waatame, kudas loud rahwakoolides enamiske on. 50—60 jah, Jumal paraku, pooltõistsadade kaupa istub lapsi üks tõise kaela pääl koos, — oh olgu meele tuletamata! —

Iga laps on isepärekonnast isewiisil üles kaswanud. Üks soendas ennast õnne päewa paistel, tõine wõitles jo warakult hädatormiga maailma mere laenetel; ühte kosutas kallis rahu ema rinnast täna päiwani, tõine es kuule kodu muud kui alatasast wandumist ja kirumist; isa, ema on alati üks tõise tutis kinni, nõnda nad söödawad oma last riiuga ning joodawad teda wihaga ja kaswatawad teda wandega, et Jumal paraku; üht ellitas ema lapsikuks hännarakuks, tõist peksis isa süüta waese omaks.

Waatke, need lapsed istuwad kõik ühes pingis, kõik tahawad kaswatamist ja õpetust, kõikide käest ihaldab koolmeister sääduse ja korra pidamist, ta peab seda nende käest ihaldama: „Istke tasa, ärge põruge jalgega, ärge kõnelege, pange tähele, tehke tööd, olge wiisi päralised, n. n. e."

Koolmeister tääb, et lapsed weel midagi ei mõista; kuud ja päewad lähewad mööda, ennegu lapsed õiete istuda, tähele panna oskawad! — Tema töö hakkab, ta tääb, et ühest laastust puu ei lange, ta kannatab ja ootab wäsimata, ta tääb, et ta kannatama peab, ta ütleb, mis lapsed tegema peawad, ta määrab, mis nad mitte teha ei tohi, ta ütleb kõik armastuses, sõbralikult, ta ütleb kõik nii lühidelt ja selge sõnaga, et igaüks aru saama peab, saab ka, ta ei ihalda mitte enam, kui lapsed täita jõuawad, ta teeb ise ette, kui lapsed aru ei saa, ta saab lapseks lastega. Aga seep see on! mis ta käsib ei täideta mitte, ta ütleb jälle otsast, tuletab jälle meele, aga weel ei kuule kõik sõna, ta otsib süüdi ise enda juurest, ta tuletab ühte asja — jah! kas sada korda lapsele meele, aga ei ühtid! Toomas on nagu puutükk ja Juhan nagu nui, kelle kallal mingi nõu ei aita.

Siis nägi ning mõistis koolmeister et hääst tahtmisest puudus on. Mis nüüd? Pange nüüd see kõige armsam isa, see kõige ellikum ema koolmeistri asemele, tõeste ta oleks oma hinge seest ära wihastanud, kus koolmeister alles silitas". (Wiedemann). „Nuhtlust tuleb anda!" —

§ 2. Nii kaua kud weel muud nõuud aitawad, jäägu nuhtluseb andmata (= § 1).

§ 3. Ei ialgi ei tohi nuhtlus loodud wea wõi nõdruse pärast lapse pääle langeda. Mis wõib laps selle eest, kui parem jalg pahemast lühem on ning ta nii nobeste jooksta ei saa kud tõised? Wõi kas see lapse süü on, et ta nägemine nii sant on, et ta seda sõna, mis sa praegu seinatahwli pääle kirjutasid, ei silma, et ta sündimisest saadik sokutab, ning nii selgeste rääkida ei jõua, kud sa soowiksid, et sa teda selle pärast nuhtled?

Ta meelespidamise ning arusaamise jõud on nii wäike, et sa seda, mis tõine ühe korraga kinni wõttis, talle 10 korda pead ütlema, — tahad sa nüüd kannatumaks minna, see on: teda nuhelda? Eks saa'p lükka nõnda ta wiimast pirekest mõistust wäega wälja? — Ometi peab sel koolmeistril jo wäga harjunud silmad olema, kes iga kord jõuab ära näha, mis loomu, anni wõi mis kangekaeluse, kergemeele, laiskuse wõi sõnakuulmatuse süüks jääb.

§ 4. „Teie isad, karistage oma lapsi, aga mitte nõnda, et nemad meele ära heidawad." See tähendab: karistage nõnda, et karistus parandab, mitte wiha karistaja wastu ei sünnita. — Ajad, kus lastele luba anti, üks tõist kiwidega koolmeistri silma all winnida, kus lapsed poole päewade kaupa erneste pääl nurgas põlwili maas koonutasiwad wõi pulk hammaste wahel tundide kaupa aigutasiwad ning häbipakku ja pahalauda nädalate kaupa kolinal taga wädasiwad, n. n. e. on nüüd möödas, nõndasamma kud ajad, kus kurjategijatele keeba wet suhu kallati, nad ära põletati wõi elawalt rataste wahel puruks pitsitati ning mis muud weel seda hirmsat põrgu tigedust kurat oma jüngritele õpetas, ristiusu riikidest kadunud on.

§ 5. Kaswataja olgu nuheldes ilma wihata, tasane ja näitku, et ta kurjateu üle südamest kurb on ja tuletagu lapsele meele, et lapse kõige suurem süü on, et ta armast Jumalat sõnakuulmatusega kurwastanud.

§ 6. Nuhtlus olgu loomulik. See tähendab: nuhtlus sidugu sandi teu külge warsi need wiljad, mis niisugune tegu muidugi ajajooksul ise kaswatab. Ons töö sandiste tehtud, tee weel korra; ons üleliia söödud, ime näljakäppa; ons wallatatud, tõiste lastega riieldud, üleüldse: priiust wõeriti pruugitud, astu wangi. n. n. e.

§ 7. Kui hobune wäga palju peksa saab, jääb ta tuimaks. Kui last wäga sagedaste nuheldakse, ei pane ta nuhtlust wiimaks enam miskiks. Seepärast: arwa nuhtle! (= § 2). —

§ 8. Mida wäiksem laps, seda nobem olgu nuhtlus teu järel käimas.

§ 9. Iseenesest on mõista, et koolmeister lastele mitte rahatrahwi pääle panna ei wõi.

Tähendus. Kõigest sest on mõista, et nuhtlused ka koolis ki mitme suguseb olema peawad. Nuhtlus on jo patu õis ja patt ise on mitmesugune. Tähtsamad wõimalikkude nuhtluste seast on järgmised: laitmine silmaga, laitmine suusõnaga, laitmine kirjaga, laitmine koha muutmisega (nurka), priiuse käest ärawõtmine ning ihule walutegemine. — Kudas ja millal neid pruukida wõib, kudas ja millal neid lastekaswatamise õpetus pruukida käsfib, kudas ja millal neid suuremas osas linnakoolides jo pruugitakse, olgu iseäraliste õpetuste all awaldada.

b. Iseäralised õpetused nuhtluse andmise kohta.

§ 1. Nuhtlused korratuma oleku eest koolitunnis.

Korratu olek õpetuse ajal wõib ennast mitmel wiisil awaldada. Aga et meie mitte kõik nimetada ning meele tuletada ei jõua, siis peame paluma, nii häste selle kud ka järgmiste punktide all rahul olla, kui ükst pääasjad meele tuletame. Kui laps tähele ei pane, wõi kui ta tõistega juttu ajab, wõi kui ta käte, jalgega, mänguasjadega mängides rahu rikub, wõi kui ta ninatark on, wõi kui ta inetumalt istub, siis on ta ühe sõnaga ütelda: „korratu" õpetamise ajal. — Nuhtlused, mis nende pattude kannul käiwad, on, kui neid kergemalt raskemale üles paneme, järgmised:

1. Koolmeister waatab tõsise näuga, laitwa silmaga lapse (laste) otsa.

„Silm on kuningas" ütleb wana sõna, noh kuninga eest peab jo kurjategijas kohkuma.

Mõni kord on üks ime rahutu waim koolis walitsemas, lapsed ei pane tähele, üks tõukab tõist, naeru ja iritamist kuulukse. — Niisugusel silmapilgul jääb k. äkiste wait, ta nägu weab hirmus tõsiseks, ta waatab sõna lausumata laste otsa. Weel mõni silmapilk, tasamaks, waamaks kuulukse tuba minewat, Jüri kohkub, ta waatab koolmeistri otsa, oh, k. waatab tema otsa, Jaan lööb häbi tundes silmad maha, Peeter istub nagu naela otsas, koolmeister on ikka weel wait, Juhan täidab kõik oma kohused, aga ikka weel on koolmeister wait, ta silmad tunnukse alles Jüri pääle hingawat, Jüri wõtab sõrmed suust ära ning istub sirgeste. Õpetus lähäb oma soodu edasi, ilma et ühte ainust laidusõna kuulda oleks, — nagu poleks midagi olnud. — Aga muidugi ei ole nii wägewaid silmi mitte igale koolmeistrile päha loodud, ükst neile antakse nad palgaks, kes hää õpetuse ning südame sõbruse läbi on jõudnud laste poolt auustamise omale pärida.

2. Koolmeister noomib last suusõnaga.

See wõib, nagu aeg ja asi seda ihaldab, kolmel mõõdul sündida.

a) Ons laps muidu hää laps olnud, praegu aga oma kohuse ära unnustanud, koolmeister on küll ta otsa jo waatnud, aga ta ei märka seda, wõi see ei mõu ühtegi, siis nimetab koolmeister õpetuse wahel meele tuletates lapse nime kas kurwa, kaebaja, noomija, imetleja wõi ähwardaja hääle moondamisega.

b) Aga kui sest ei saa, keelab wõi käsksib k. otsekohe, lihtlabasel wiisil. Juhan, kirjuta! Peeter, pane tähele! Toomas, ära wedele! Priidu, ära kõnele naabriga! Miku, ära sõru jalgega! n. n. e.

Muidugi on jo lapsi küllalt, sandiste kaswatatud, kes sarnasest wilust wihmast midagi ei hooli. Noh, mis sääl teha, — on jo ka hobusid, kes pekjuga nõnda on harjunud, et nad, kui häda õige suureks läheb, ometi muud midagi ei tee, kud pääga pisut noogiwad ning sabaga sugu sähwawad. Siis katsub koolmeister, kas d) tõiste laste kuuldes laitmine mõub. Juhan, sa oled sõnakuulmata, sant laps! — Peeter sinu kiri on wäga hooletu! — Mari, ma olen sulle jo nüüd kolm korda meele tuletanud, mis so kohus on, aga näha on, et sa ennast weel mitte ei paranda, kurb lugu küll! —

Aga kõige nende ning sarnaste nuhtluste juures tuleb alati meeles pidada, et kuuletamine midagi ei aita. Lühikene ning kindel olgu so sõna, kui ta lapsi paha päält peab ära kohutama, ning wäga tähelepanemise wõrt on so hääle moondamine, nii wäga, et üks suur laste kaswataja olla öölnud: „Koolmeistri hääl on laste parandaja."

Ma tundsin ühe proua, kes päewa otsa muud es tee kud oma armsale Augustile seletas, et armas laps, paranda ennast ikka, katsu nüüd ikka ka sõbralikum tõiste wastu olla, õpi paremine, oh kallis aeg, näed? jälle käristanud püksid katki, mis sinust ikka saab! — luba nüüd, ennast muuta, n. n. e. Armas laps ütles: „Ja, jah, armas mamma" ning andis teenrile rusikuga uueste kukla; — see (olgu küll ema armastusest tulnud) pitk jutt oli ta meele üsna ära seganud ning tüütanud. Sääl astus isa tuppa ning see üks ainus sõna: „poiss," õige hääle moondamisega wälja ööldud, tegi, et poiss kellu kahe-tõist-kümme pääle hakkas mõtlema.

Et see hääle moondamine nii wäga tähtjas kõige rääkimise, iseäranis ka laitmise juures on, tahan ma weel mõne näituse läbi koolmeistrite mõtlemist ta pääle juhatada.

„**Mina** (see on: mitte üks tõine) saatsin oma wennale täna 25 rubla.

Mina **saatsin** (mitte: ma wiisin ise) oma wennale täna 25 rubla.

Mina saatsin **oma** (mitte: sinu) wennale täna 25 rubla.

Mina saatsin oma **wennale** (mitte: sõbrale) täna 25 rubla.
Mina saatsin oma wennale **täna** (mitte: eila) 25 rubla.
Mina saatsin oma wennale täna **25** (mitte: **35**) rubla.
Mina saatsin oma wennale täna 2**5** (mitte: 2**6**) rubla.
Mina saatsin oma wennale täna 25 **rubla** (mitte: kopikat)."

Et ühe sõna sees mitmesugused mõtted, tundmused warjul olla wõiwad, mis hääle moondamise läbi awalikuks saawad, tunnistagu järgmised näitused.

Jüri oli oma naesega 6 aastat õnnelikus abielus elanud, aga neile puudus weel üks lapsuke, kes nende õnne oleks täielikuks teinud. Wiimaks täitis Taewa Taat ka see soowimise ning Jüri tõstis silmad taewa poole ning ütles: „Wat **nüüd**! (Täidetud lootus, tänu.)

Aga poole aasta pärast wiis ta oma lapsukese mätta alla ning kurb ema läks kolme nädala pärast lapsukese kõrwa ilma ahastusest puhkama. Suures hinge walus ei jõudnud Jüri muud ütelda, kui ohates seda ainust sõnakest: „Oh **nüüd**! (Nurja läinud lootus.)

Wiimast korda oliwad sugulased, sõbrad kokku tulnud. Noorema poega hüüdis ta amet üle mere tundmata maale. Südamed tuksuwad, silmad särawad, suud on wait ja nagu noaga lõikab kõikide südamest läbi, kui poeg wiimast korda ema kaelast kinni hakkab ning ohkab: „Noh, **nüüd** siis!" (Lootja kurbdus.)

Päike paistis palawaste, õsumine oli raske töö. Lõuna-söök karastas pärna wilus perekopsi, warsti wausiwad wäsinute silmad une waipa.

Aga aeg es kanna, tund tuli ning peretsa hüüdis: „No **nüüd**! (Uus rammu.)

Töö wältas õhtuni, päike oli ammu loojas, wäsinud käed ei tahtnud enam liikuda. Kui nüüd ka wiimne ladem oli seutud, hüüdsiwad kõik nagu ühest suust: „**Nüüd**!" (Rahu.)

Lapsed rõõmustasiwad ennast üli wäga, sest Jõulud oliwad ukse ees. Kõrwal kambris sääb ema Jõulu kingitusi, teeb ukse lahti ja hüüab: „No **nüüd**!" ja lapsed hõisates wastu: „Oh **nüüd**!" (Rõõm.)

Koolipoisid hullasiwad koolitoas, nenda et tolm käis wastu lage. Äkiste astus koolmeister tuppa ja käritas: „No **nüüd**!" (Laitus.) „Pange häält tähele."

3. Koolmeister nuhtleb last kohamuutmisega.

a) Süüalune kästakse püsti tõusta.

**Eh! arwab mõni ametiwend: „Mis sest ka on!" „Mis laps sest lugu peab?" —

Õigus! — laps ei pea sest nuhtlusest suurt lugu, kui ta nagu

puutükk ilma aututundmiseta üles kaswis; ta ei arwa sest midagi, kui sa seda nuhtlust ühtelugu, kus kätte juhtub, pruugid. Perenaese kombel ning targu pead temaga ümber käima; so seletusest ning kõnelemisest peab laste külge kartus selle nuhtluse kohta kaswama, siis ta aitab ka, mida wäiksemad lapsed on.

„Kõikidel on luba istuda, aga sina üksi, Juhan, pead püsti seisma, sest et sa mitte istuda ei mõista." — Ime, kudas tõised oma keha ilusaste kokku koristawad.

Ma tuletan siin wahe pääl meele, et koolmeister ialgi lubada ei tohi, et tõised lapsed nuhelbatawa lapse üle naerawad. Ühes koolis kuulsin ma tõised lapsed koolmeistri käsu pääle oma kooliwenda kooris wälja naerwat. See hirnumine huugab weel täna mo kõrwades ning oli hirmus ja inetu küll kuulda.

b) Süüalune lastakse õpetustooli juure tulla.

Mart narrib kõik see aja oma naabrit, tõisel jo wesi silmas. Mo nuhtluse raamatu tänised paragrahwid jäiwad ilma wiljata. Siis jätan ma õpetuse poolele ja käsin: „Mart, astu wälja, tule siia!". Kõik silmad pöörwad Mardi poole, ta ise kohkub ja hakkab koolmeistri poole waakuma. Töö on seismas, kohus hakkab. Nüüd ta on mo juures, ma hakkan ta käest kinni ja kõnelen temaga, noomin teda, aga nii tasa, et tõised seda ei kuule. Ta tunneb nüüd ühelt poolt, et ta mind on kurwastanud, tõiselt, et ma temale weel armu annan: ma hoian jo selle eest, et tõised weel ei kuule ning parandamise pisarad näikse Mardi silmas tilkuwat. Koolmeister aga nähku korra, mis tõiste laste silmas wilgub.

d) Süüaluue saadetakse nurka seisma.

Koolmeistri nägu weab tõsiseks ning wäga kurwaks, õpetus jääb seisma, lapsed hakkawad kardeldes igaüks oma enese, naabri, koolmeistri pääle waatama, ei tää, mis see peaks olema. „Larats, et sa tükis sõnakuulmata, sant laps oled, siis mõistad sa isegi, et sa seda wõrt pole, tõistega ühes pingis istuda, mine mo silma eest ära nurka, seisa sääl ja mõtle, mis suurt südame walu sa oma wanematele teed, kui nad seda kuulda saawad, et sind olla täna tõiste seast ära saadetud.

Muidugi tääda, kui poisid poole tosina kaupa ühe korraga nurka saadetakse, kui mõnel üleannetumal nurgas seismine igapäiseks ametiks jo on saanud, sääl saad sa näha, et naerdes ja aega wiites seina poole sammutakse. Aga seep see on: et nuhtlus nuhtluseks jääb, olgu koolmeistri hool.

e) Süüalune peab koolitoast wälja minema.

Õpetus läks nii magusaks, et lapsed ammul suuga istuwad ja kikil kõrwul kuulewad, aga Peeter teeb, nagu poleks õpetuse aeg, õõrub jalgega, wahib selja taha, koriseb, iritab. „Peeter, sa pole

mitte seda wõrt, et sa õpetust saad, sa oled jo nii tänamata, et sa tähelegi ei pane, mis ma siin räägin, mine wälja koolitoast!" —

See on jo üks hirmus kange nuhtlus, seepärast olgu ta arwa pruukida. Mõne silmapilgu pärast (iseäranis talwel, kus külm ka on) hüüdku koolmeister lapse jälle tuppa tagasi, muidu läheb tal palju õpetust kautsi.

Sagedaste on paremais koolides näha, et lapsed koolmeistri põlwe ümbert kinni hakates Jumala keeli luba paluwat, tuppa jääda. — Muidugi mõista, astub siis arm õiguse ette.

g) Süüalune pannakse mõni koht wõi pink alamale istuma.

Aga see nuhtlus näitab meile § 1-se pattude eest wäga raske olewat, ta jäägu § 3-da alla.

4. Koolmeister nuhtleb last kirjaliku laitmisega.

a) Süüaluse nimi kirjutatakse laitwalt kooli päewaraamatusse.

Niisugune päewaraamat on igas linnakoolis ning nagu näinud ja kuulnud oleme, ka mõnes maakoolis pruugitaw. Raamat on suurem ja paksem kud kõik muud raamatud, mis silm koolitoas näeb, ta munder on süsimust, — tunnistuseks, et sellel kurb lugu on, kes ta sisse laitwalt satub.

Selle nuhtlusega on koolmeister ettewaatlik, lapsed ise katsuwad, nii palju kud mina näinud olen, ta eest hoida, sest kiri räägib jo aastate kaupa, — unetamata. Ma mäletan, et 2 gimnasi koolipoissi, kes 15—16 korda selle häbiraamatu sees leida oliwat, raamatu ära warastasiwad, mitmeks tuhandeks tükiks katki käristasiwad, ära põletasiwad ning wiimaks tuhagi wiha pärast kajusse puistasiwad; — need poisid oliwad jo 16-ne aastased.

b) Süüaluse korratumast olekust antakse wanematele tsensuri lehes wõi ülesande raamatus tääda.

Igas paremas koolis peetakse aastas kõige wähemast 4 korda tsensuri ning antakse laste õppimise, ülespidamise üle wanematele täädust, mis wäga tähtjas on. Mõnes koolis peetakse igas kuus arutegemist. Tsensuride alla kirjutawad wanemad (isa) oma nime, tunnistuseks et loetud on. Muidugi mõista, olgu wanemad ja lapsed seks kaswatatud, et nad niisugustest kirjalikkudest tunnistustest lugu pidawad. Kus asjad alles nii madalas on, et tsensuri leht pärast kättesaamist ära käristatakse wõi, kas teda on ehk mitte, ära kautatakse, sääl oli küll asjata ajawiitmine teda kirjutada. Hilja aja eest saadeti kaugelt wõõrsilt siia Tartu linna ühe tähtsa, wanema koolmeistri juure üks tükis hukka läinud koolipoiss parandamise alla. Poiss sai koolist iga päew ülesande raamatu sisse tsensuri kaasa esiotsas sant, et hirmus; nädala pärast jo parem; kuu pärast kohalt parem; weerandi aasta pärast palju parem; poole aasta pärast hää; koolmweerandi aasta pärast wäga hää ja aasta pärast reisis poiss

oma koju tagasi, kus ta nüüd oma wanemate suureks rõõmuks edasi õpib.

Täh. Selle nuhtlusega lõpetame esimese paragrahwi. — Küll oleme wäiksile meestele mõne kibeda nuhtluse andma pidanud, — aga tähelepanematus on jo üks neist kõige suuremaist pattudest koolitunnis.

§ 2. Nuhtlused korratuma oleku eest riietes, puhtuses, raamatutes, koolitulemises.

1. Koolmeister: „Lapsed, tõstke oma käed üles, ma tahan näha, kas olete nad kenaste puhtaks pesnud." „Juhann Matson! astu sina wälja, wõta oma raamatud kaasa ning tule siia, mul on sinuga kõnelemist. Kas sa näed, mis loomad need, siin so sõrmede wahel on? Söölis! — Sina kallis aeg, waata nüüd on sul jo palk käes. Iga päew olen sind maenitsenud, Juhan, pese enast puhtaks, täna sa tuled jälle kooli must kud muri, pää sassis, must otsas ning riided tolmu täis, waata, kudas tolm wastu lage lennäb. Sind ma ei wõi mitte teiste laste sekka jätta, mine ära koju ja ära näita ennast mitte enne siin, kud söölis terwe on, ja kunni puhtust oled õppinud."

2 Raamatud, iseäranis kirjutusraamatud on kooli palgenägu. Seepärast walwawad koolm. ja lapsed mõlemad hoolega nende puhtuse üle. Mõnel lapsel on aga nagu pärispatuks külge sündinud, et kõigile kuhu ta käed külge pistab, mälestuse märk külge jääb. Kui nüüd a) noomimine b) kirjalik laitmine ning sügawam seletus, miks puhtust tarwis olla, mitte ei aita, siis lastakse d) määritud raamatute asemele uued osta.

Täh. Et nüüd jo mitu korda näitnud ning meele tuletanud oleme, kudas laidetawate lastega kõnelda tuleks, arwame, et sest küll saab, kui eespidises üksnes (enamiste) nuhtlused nime poolest üles paneme ning mõnele, kus tarwis, sõnakese seletuseks juure lisame.

3. Linnakoolides, kus lapsed mitte koolimajas ei ela, sünnib sagedaste, et lapsed hommiku kooli hakatuseks hiljaks jääwad. Et nad selle korratuma oleku läbi 1) rahu rikuwad 2) õpetuse aega wiidawad, sest et nende pärast weel kord koolmeistril öölda tuleb, mis jo öölduv ning et nad sellega 3) tunnistawad, et kool mitte nende ülem hool ja mure pole, paistab silma. Ons üks laps kogemata hiljaks jäänud, noh siis on sest jo nuhtluseks küll, kui koolm., nagu see linnades ikka sünnib, ta nime a) laidusõna ütlemata päewaraamatusse ülesse paneb, kust aru aasta lõpul tsensuri lehe pääl wanemate kätte läheb. Ons hiljaksjäämine jo igapäewaseks ametiks saanud, näidetakse lapsele b) seletuse ja tõsise noomimise läbi, kui wäga suurt kahju ta omale seesuguse korratu oleku läbi sünnitada. Kõige suurem nuhtlus hiljaksjäämise eest on d) wangipanemine. Waata § 3.

§ 3. Nuhtlused laiskuse eest.

Laiskus see on, kui õppija koolitunni ajal wedeleb, nagu see sääl kergeste wõib sündida, kus mitme liigi lastega tööd tehakse; laiskus see on kui kirjalikud koonused tööd mitte õigel ajal ära ei anta; laiskus see on, kui poolikult wõi wäga sandiste koolist saadud ülesanded õpitakse; suur laiskus see on, kui laps ennast poolegi ette ei walmista, häbenemata laiskus see on, kui niisugune ilmettewalmistamata olek õppijal igapäewaseks ametiks saab, nagu seda, Jumal paraku, hulga seas ka ikka näha antakse. Laiskuse suurust mööda käib nuhtlus. Aga enne tuletan kahte asja meele: 1) Ära kiusa lapsi mitte selle läbi laiskusele, et sa neile nii palju üles annad, et nende jõud enam ülesande üle ei käi, 2) Katsu warmalt seda kihwti taimest tappa, ta sigitab aega mööda hirmsaid hingeelu haigusi.

1. Laiska noomitakse suusõnaga teiste kuuldes.

„Teised lapsed teewad tööd, ma olen nendega rahul, waatke aknast wälja, kudas inimesed kõik igaüks oma ametisse rutawad, nad täädwad ilma tööta ei saa süüa, so isa, ema, õsarad, wennad on kibedas töös, nad on soola leiwaga rahul, et aga sind jõuaksid koolitada, üksi sina tänamata laps, seisad ja ei wiitsi midagi. Hale meel mul on, kui so otsa waatan, pool aastat hakkab jo mööda minema, aga ei paremat ühtegi. Mis so käsi ep käi ka nõndasamma nagu rohutirtsul, kes suwi otsa laulis ning talwe sipelga juure kerjama pidi minema, mäletad weel, eila teised lapsed oliwad see tüki lugemise raamatust kätte õppinud, Peeter?" n. n. e.

2. Laiska laidetakse kirjalikult. Waata § 1.

3. Laisa käest wõetakse priius ära.

a) Laisale ei lubata teistega seltsis õue minna.

Kõik lähewad õue mängima, koolm. ise ka seltsis, oh kui ilus õues on! aga „Peeter, sa ei ole mitte seda wört, et sa sest rõõmust osa wõtad, sa jääd üksi siia tuppa pingi pääle istuma, wõta oma raamat ette, kui teised jälle tagasi tulewad mängimast, et sa siis oma tükki mõistad."

b) Laisale keeldakse ära teistega seltsis õppimast.

Noh, seda jo laisk just tahab, mõtleb mõni! — Ning ometi ta aitab.

„Peeter, et ma sulle jo 10 korda ütelnud, pead kirjutama ning sina weel tähtegi pole teinud, anna oma tahwel siia, mine nurka ja seisa sääl tööta."

Ime, kuis teised ilusaste kirjutama hakkawad.

Laulu lauldakse, aga Juhan magab poolteed. Üksiste jääb

kõik waik, koolm. paneb õpetusnõund kõrwale: „Juhan, astu wälja! — sinule ei anna ma tänasel tunnil mitte enam luba laulda. Teie tõised olete wirgad olnud, õpetan teile palgaks ilusa kewade laulu: „Kätte jõudnud kewade, igaw meil jo ootes." Sagedaste õpib Juku niisugusel silmapilgul ning mõistab seda pärast Juhan, mis suur häätegu see on, et inimene tööd teha wõib, ning kui suur nuhtlus see on, kui tööd teha ei tohi, sest ta silmad hakkasiwad tilkuma ning koolm. lubas talle jälle tõiste laulust osa wõtta.

d) Laisk pannakse wangi.

a) „Mihkel, ma lubasin sind eila koju minna, sa pidid sääl oma Wene keeli sõnad kätte õppima, mis sa tunaeila õppimata jätsid, aga nagu näha, sa oled paremaks arwanud, ka täna jälle oma asja tegemata jätta, seepärast b) jääd sa nüüd täna, kui tõised koju lähewad, kooli ja õpid nii kaua kud sa mõistad, ime küll, sust peab üks kord soldat tulema, ning sa, waamees, ep saa neid 10 Wene keele sõnagi päha.

d) Sina aga, Toomas, istusid eila kinni ning et sest paremat näha pole, tuled homme enne lõunat, kus tõistel priipäew on, minu juure ja õpid mo oma silma all.

e) Sinu mõõt, Mats, hakkab jo täis saama, ma tahan täna isse so isaga rääkida, palu, et ta mo juure tuleb, täna kell 4; ma näen sind ühte lugu uulitsaid mööda wedelewat, see peab järele jäetama."

See kinniistumise nuhtlus on linnakoolides palju pruugitaw, wilja kandja, kardetaw nuhtlus. Tõised hüppawad rõõmuga koju, laisk üksi jääb istuma, kunni mõistab, mis kätte antud.

Kinniistumise asemel pruugitakse maal koolides „söömata jätmine." Kui öeldi: „Jüri, sa jääd täna söömata!" wat see oli üks pauk, — kui tõised sooja leent niilpisiwad ja Jürna suu weeks sulada tahtis.

4. Laisk pannakse mõni koht wõi pink alamale istuma.

See nuhtlus aitab üksnes sääl, kus pruugiks on wõetud — ja see oleks igas rahwakoolis pruugiks soowida — lapsi õppimist ja täädmist mööda istuda laska.

5. Laisale antakse peksa. Waata § 6.

6. Laisk aetakse koolist wälja.

See nuhtlus on küll wäga kange, aga ometi peab teda ka suuremais koolides mõni kord häda ohul pruukima, kui üks päewawaras poole kooli oma sandi eeskuju läbi ära rikub. — Ometi näitab mul, nagu ei sünniks seda nuhtlust maakoolide kohta mitte pruugitawaks wõtta, sest linnas on ikka enamiste wõimalik, kes ühest koolist pidi ära minema, et teda ometi tõise jälle wastu wõeti ning nähtud ja kuuldud on, et niisuguse kohawahetamise läbi mõnigi laisk õige wirgaks läks.

§ 4. Nuhtlused roppude sõnade ning tooreste elukombete eest.

1. Sõimamise ning löömise eest.

a) Üleannetumat noomitakse.
b) „ laidetakse päewaraamatusse.
d) Ülannetu pannakse wangi.
e) Üleannetumale lastakse wanemate läbi kodu peksa anda. Waata § 6.

2. Roppude juttude, sõnade eest.

a) Maenitsus.
b) Nuhtlus wanemate poolt.
d) Koolist äraajamine.

Linnas, kus lapsed palju enam kurja näewad ja kuulwad kud maal, on mõni kord noorte laste suust kohkumise wõrt roppa jutta kuulda. Kui siin kõwa, tõsine maenitsus ja wanemate poolest nuhtlus mitte ei mõuu, siis pole muud kud: koolist wälja; sest parem on et üks läheb, kud et palju hukka lähewad, ning kui suure katku kiirusega niisugused jutud ka laste seas lagunewad ja ütlemata paha teewad, tääb igamees, kes seda näha sai. — Katsugu siis wanemad ise, kudas nad niisuguse toime saawad, kool ei wõi ega tohi mitte ühe üksiku lapse pärast mitmid ohwriks anda.

3. Kooliasjade wägiwaldse rikkumise eest.

Ons akna klaasid üleannetuse läbi purustatud, ostku uued; ons pink wägiwaldselt katki tehtud, lasku parandada; ons põrmand hoolimata kombel määritud, peksku puhtaks wõi muretsegu puhastamise eest, ükle selle saagu laitust ja noomimist.

Täh. Suur nudeldaw üleannetus awaldab ennast, kui seinad ja lauad sõnu, liialte weel roppa, täis kirjutatakse.

§ 5. Nuhtlused wale eest.

Wale waim, wale armastus wõib ennast 7=mel pääwiisil lapse seest awaldada:

1) ta petab koolmeistrit õppimise asjus, laseb tõised teha mis talle üles antud, waatab raamatutest salaja järge mis ära keeldi, ja ajab seda waleks, n. n. e.;

2) ta otsib oma kurjale tööle walewabandust ning tõewastalist käänapid;

3) ta räägib oma seltsiliste pääle laimamise kõnesid;

4) ta hoiab koolmeistri käest saadud kirjalikud laitused wanemate eest warjule;

5) ta muudab oma sandi tsensuri paremaks ümber;

6) ta kirjutab ise wanemate nime tsensuri alla

7) ta webeleb ja wiidab koolitunnid uulitsate pääl ära (wõi mujal) ja kõneleb kodu, et ta koolis olnud.

Kui hirmsaks ja tugewaks puuks wale laste südames üles kaswada jõuab, sest täädwad halebaid laule iseäranis kõrgemad koolid kõnelda, kus seltsi kaupa ja walet nii ilusaste mõistetakse kõnelda, et ka kõige wanemad koolmeistrid teda tõeks pidawad. Aga ka meie rahwakoolmeistrid peame mõni kord walet kuulma nende laste suust, kust me' teda poolegi kuulda es looda.

Nuhtlused on järgmised:

1. Sõbralik noomimine ja seletamine, kui hirmus patt wale olla, kui wäga ta Jumalat kurwastada ning kui hirmsaks, häbimaks ta inimeste meelest tehta.

2. Kõwa, wäga tõsine ja kange noomimine.

3. Kirjalik laitmine.

4. Wanematele täädaandmine.

5. Kodu nuhtlemine (peks).

6. Usalduse kautamine.

„Jah, armas Tõnis, wõib küll olla, et see tõsi on, mis sa räägid, aga ma ei wõi jo sind nüüd mitte enam uskuda, sa oled jo mulle mitu korda walet ütelnud."

Oh see on üks kibe, kibe wits, kui sind ükski inimene enam ei usu.

7. Mõneks ajaks koolist ärajätmine.

8. Tükis koolist äraajamine, kui walewaim ennast mitmel korral ning punkt 7-me wiisil on awaldanud.

§ 6. Nuhtlused warguse eest.

1. Kõwa, wäga tõsine ja kange noomimine.

„Eila weel seletasin teile 7-da käsu ära, lubasite kõik silmaweega Jumalat paluda, et ta teid selle hirmsa ameti eest wõtaks hoida ja waata nüüd, mis üks teije seast täna teinud on." n. n. e.

2. Peks. 3. Koolist äraajamine.

Küll oleks meil wõimalik weel mõnda pattu, mis koolis tehakse, ning mõnda rohtu, mis ta wastu antakse, ülesse panna, aga ehk saab sest, mis siin kätte näitnud, meite ette pandud märgile: plaani mööda nuhtlemisele juhatada; ükfi peksmisest tahame weel mõne sõna kõnelda.

Mis sa ütlesid? Ma ütlesin, et üleannetumale antakse peksa. Soo! Jaa.

„Koolis peksa anda, wuih, see on jo hirmus, see on wastu okfa, see on kooli ja koolmeistri auu wastu. Koolmeister peab oma olemise, oma täädmise, oma eeskuju läbi lapsed hää tee pääl hoida jõudma;" olen ma sagedaste Saksa ja muu keele raamatutes lugenud; ja see on jo kõik wäga ilus kuulda ja lugeda, iseäranis kui ta ilusate, suurte pookstawidega paberi pääl seisab, aga seep see on: paberi pääl! —

Ole mehels, mine korra koolidesse, kus kõige waesemate, kõige hirmsamine ära raisatud inimeste lapsed suuremais linnades — õpetust peawad saama, kes pole kodu muud kuulnud kui kirumist, muud pole teinud, kui sõna kuulmata olnud; nende käest ihaldakse sõnakuulmist.

Kui $^3/_4$ koolmeistri käsust niisuguseid ära täidawad, siis on jo enam kui palju sündinud ning koolmeister jälle ihaldab täit sõna kuulmist, eks pole warsi riid lahti.

Armsad ameti wennad! meie ei aimagi, mis see tähendab, niisugusis koolides õpetama. Üks Berlini linna koolmeister kõneles mulle, ta olla 20ne aastaste poistele käsitöönikkude koolis õpetanud et 2 × 2 = 4, ning soldatid seisnud mööbaga ukse ees, kes, kui waja, kähwanud, — muidu oleksiwad koolipoisid koolmeistri kõige majaga ära wiinud.

Noh niisuguste kohta ütleb igamees: „Kahju igast napsust, mis mööda läks!" —

Jummal tänatud, et meitel niisuguseid õpetada, õnnetuseks pole antud.

Ning siiski, ka meitel omas rahulises rahwakoolis tulewad mõni kord päewad kätte, kus witsata läbi ei saa. Et see tõeste tõsi on, olen ma selle lühikese aja sees, mis mulle õnneks anti, koolmeistri ametit pidada, ära näinud; ning wanemad koolmeistrid täis südamelikku armastust oma koolilaste wastu kuulukse nõndasamma kõnelewat.

Ütelge ometi, teie, kes teie karistuse witsa koolist hoida käsite, — mis peab siis koolm. Peetriga tegema, kelle pääle lesk ema iga päew kaebamas käib, et poiss ei kuule sõna, kes päew päewalt laisemaks läheb, kes koolmeistri armastust, maenitsust jalaga tallab — ning neid on iga aasta hulga seas mõni näha — kes ühtelugu tõisa poissa peksab, riidleb, alati tüli teeb, nagu oleks ta põrgust lahti lastud ning ei kuule ei kuule?

Siis sina, armas ameti wend, anna walu, anna häste walu, muidu on sinu süü, et see laps hukka läheb. Mis arm ei jõua, peab hirm jõudma. Aja poiss kaswatamise ahju, ahjus olgu häste sooja, siis leib saab küpseks.

Sa tääd jo, et see armu Jummalgi, kes oma inimese sugu imelikku armastuse plaani mööda kaswatab, witsa ise pruugib, — ning seda omas sõnas sagedaste käsib. Wõiep pole sa lugenud mitte, mis Õpetuste sõnus 13, 24; 19, 18; 22, 15; 29, 17; Siiraki tarkuse raamatus 30, 12; Ebrear. 12, 5; ning mitmes, mitmes tõises kohas seisab?

„Kes oma witsa ei pruugi, see wihkab oma poega; kes teda armastab, wõtab teda aegsaste karistada." „Meeletu asi on poisi südames, aga karistuse wits saadab seda kaugele temast ära.";

Kõwerda oma poja selga noores põlwes ja anna talle naha pääle, kui ta alles noor on, et ta ei lähe kangekaelaseks. „Karistus on elutee."

„Teie isad, n. n. e." „Mo poeg, ära pea alwaks Issanda hirmuandmist." Ja prohwet Esekiel ütleb umbes nõnda: „Oh kui rõõmsaks tahaksime meie minna, kui Jehowa kõik metsa puud laseks kaswada üleannetumatele karistuse witsaks."

Wits, linijan, kepp on suured häätegijad. Mõni endine waras andis ema witsale suud, mis teda parandamisele andis ning mõnigi kurjategijas näris enne wõllasaamist ema nina päästi ära, sest et ema witsa õigel ajal es ole pruukinud.

Aga ma panen selge sõnaga üles: peksa saab ükfi see, kelle kallal mingi muu nõu enam ei aita ja kui ta saab, siis õige koha pääle, nagu wana sõna õpetab: „Mis pää teeb, see p . . . . maksab."

Kes lapsi piirulõimmudega ja ahjuarkidega parandada tahab, see otsigu omale karutantsitaja ameti ning jätku koolmeisterdamise hariduo inimeste jauks.

Et Eesti rahwas peksust ehk enam hääd loodab, kud tast loota wõib, on awalik.

Eks esmesel koolipäewal küllalt pole kuulda: „Noh anna aga talle siis häste walu ka." See on jo tääda, et rahwa seas mõned waesed lapsed peksa üsna sööma eest saawad; see on jo tääda, et mõni ema ilmmõistmata rumaluses peksa ning ikka jälle peksa annab.

Eesti rahwa seas oli see pruuk olemas, et laupäew enne sooja sauna „külm saun" kõigile lastele tehtud ja tegemata kurja eest olewiku, minewiku ning tulewiku kohta kätte antakse.

Eesti rahwa seas just on wõinud see wana sõna kaswada: „Naps ja tang!" —

Et Eesti rahwas wäga häste tääb, mis nuhtlus, wits on, tunnistawad need lugemata mitmed sõnad, mis nuhtluse andmise kohta käiwad: hääl lapsel mitu nime, — millest mõned siia ülesse pannud oleme, nagu:

laps saanud hagu,
peenikest hagu antakse selga,
selg tehakse kõhu pehmeduseks,
laps on witsa waewas,
laps tahab kase juustu,
kas tedre juustu tahad?
kähwatama,
hirmu andma,
ihu hirmu saama
hirmutama,
karistust andma,
kaigast andma,
kähwama,
kaika aluseks loodud,
sai mitu keretäit,
sai kere pääle,
anti naha pääle,
anti peksa,
talle anti üks hää
madjakas, woorukas,
malkama,
malka saama,

märkust andma,
hundi moona saama,
nuhtluse alla saama,
nuhtlema,
nuhja saama
nuia saama,

nuiama,
wiie sõrme nuia saama,
witsa saama,
witsule wõtma,
witsatama,
sudima,
sugema,
togima,
toomingat nahale näitama,
tremmi saama,
sorjama,
soolama,
rooskama,
aalma,
turjama,
taguma,
nööpima,
küpeldama,
lõikama,
paugutama (nahka)
pane talle!
wälgutama,
wommima,
kudama,
kuppatama,
wemmalt andma,
tokistama,
uhtma,
mutsitama,
sapsima,
koodima,
kolki saama, kolkima,
sai tõmmata,
wehweldama,
wunni andma,
ropsima,

materdama,
matsama,
nahk löödi seljast maha,
nudima,
punast pihta saama,
tagaots tehti palawaks,
keharööki saama,
sasi ta saba natuke,
sai tõine täna hää sauna,
oh ma andsin talle ühe wene sauna,
saunama,
soomitsema,
soomust wõtma,
tümmeldama,
malu saama,
tegin talle triibulised püksid,
püksi mõõtu wõtma,
willama,
pani mulle wommi selga
kere helistama,
kere käiatama,
kaela andma,
klobistama,
klähmima,
kludima,
lommima,
kulterpaltsit andma,
kuppu laskma
küpsetama,
lettima
nahka parkima,
lahtima,
selga laduma,
härja kara kulutama,
piitsa wart pilgutama,
haakenrihter leutas teda,
supsima,
wirutama
selga nühkima,
mopsima,
sulatama,
rohtu andma,

anti kaselehti katsuda,
tuupi saama,
tümama,
panen so püksid tantsima,
poonatama,
popsima,
wurakat andma,
tuitama,
keppi andma, anna talle häste sapsa mööda, lutti andma, sarja tuutama, lööma, n. n. e.

Wat, mis rahwas arwab tarwis olewat, sellele loob ta ka sõnu tosinate kaupa ja kui oma keel enam ei ulata, wõetakse wõõras abiks: trahwima, paru, säru andma, tubinat saama.

Lõpetuseks tuletame weel meele: nuhtle nii arwa kud iganes wõimalik, ela omas koolis nagu armas isa armsate lastega ning hoia ennast selle õnnetuma meele eest, mis arwab, et „õpetama" muud ei tähenda kud lastega „nurisema."

II. Palk.

a. Üleüldised õpetused palga andmise kohta.

§ 1. Kui inimene täielik hääduses oleks, poleks palka mitte waja, sest siis oleks rõõmu tundmine, mis kohuse täitmine ise omast käest sünnitab, palgaks küllalt. Aga seep see on. „Õpi õppimise pärast!" on küll kerge ütelda ja täisealised saawad mõned sest ka aru, aga lapsed! — Lapsed õpiwad isa pärast, ema pärast, koolmeistri pärast, kartuse pärast ning muu pärast; õpetusasi ise ei ole neile esiotsa mitte õppimise kihutajaks, siis olgu palk ahwatlejaks hää poole, nagu nuhtlus kohutajaks on kurja poolt ära. Aga ka siis, kui jo lapsed õppimise oma kasust aru on saanud, kui nad neid põhju on maitsma saanud, mis kohuse täitmise läbi kohuse täitmisele hüüawad, tuleb jo siiski sagedaste ette, et nende tahtmise jõud wäga nõrk on, siis on jälle palk tahtmise jõuu toetajaks ja karastajaks.

Üle selle, tuleb meeles pidada, et ka wanu inimesi palk wäga kohuse täitmisele hüüab, elustab ja äratab, miks siis mitte lapsi.

§ 2. Anna seepärast palka, aga ettewaatlikult, aga ettewaatlikult! Muidu wõid lusikaga nõnda waagnast mööda pista, et paljaid sulasid kaswatad, kes harjuwad iseenesest hoopis enam lugu pidama, kud tohiks, ning kes ka edespidises elamises paljas palga pärast oma kohuse täidawad, ning elurägastustes warsi ära nõrkewad, kui palka (= see on iseäralikku palka) näha pole. Anna seepärast nõnda palka, et teda wiimaks enam tarwis pole; see sünnib, kui sa järel seiswad õpetused täidad.

§ 3. Suur tükk ajab suu lõhki.

Ära määri seepärast mitte wäga paksult wõid leiwa pääle ning ära anna mitte iga söömaajaks wõidleiba; kui leeme oma sees jo liha on, pane wõileib tõiseks korraks.

Arwa ja wähe! muidu tulewad lastega needsammad päewad kätte, nagu mulle hilja aja eest laisa hobusega Tartust Tallinna sõites. Hobune es lähe mitte paigastki, kuid pidin ise saiapulliga ees jooksma, siis ta astus armulikult takka järele, aga wäga aega mööda ja mõteldes.

§ 4. Wäga tähtjas on, et sa tõsise waewanägemise — ning mitte kogemeta juhtumise, õnne, loomuanni eest palka annad.

Et sa aga nende wahel ikka wahet teha jõuaksid, pead sa oma koolilapsi sügawalt küll tundma; sa pead tääbma, et Juhan 3 tundi selle kallal palgehigi sees peab istuma, mis Peeter kaudu minnes kätte wõtab, sa pead kuulamas ja waatamas käinud olema, kudas ja kui kaua ja kui suure tahtmise jõuuga lapsed tööd tewad, siis mõistad õigel mõõdul palka anda. — Mõtle, kui sügawaste sa last wõid kurwastada, kui sa seda ei tää. Sa wõid jo ta õppimise ja kohuse täitmise jõuu üsna ära tappa ning wõid tõise jälle kergeste toreks, ülemeelseks, kooliwendade põlgajaks kaswatada, kelle silmast muud wälja ei paista kui: „Wat, mis mees mina olen!“ —

§ 5. Ära anna mitte sel wiisil palka, et laps märkab, nagu ei peaks sa ise sest palgast ühtid. Ei! — ole ise sääl juures rõõmus, et näha on, laps on sulle meele hääks teinud.

§ 6. Waata iseäralistes õpetustes § 6.

§ 7. Palk tulgu nagu kogemata, ootamata, mitte nagu ära täätud, iseenesest mõista.

Tähendus. Aga mis on siis nüüd ühel waesel koolmeistril käes palgaks anda, kellel omalgi sagedaste palgaks pandud nälja käppa imeda? Ja suur on siiski see palk, mis sa oma koolilastele anda wõid, suurem ja kallim so wäikestele kud kullamäed kuninga teenritele. Kulda ja hõbedat ära anna mitte, sest see oleks kahjulik ning seda sul pole, aga anna seda, mis sul on. Mis sul siis on? Sõna sul on, see suur wikerlane, kelle wägi on suurem kud sõa wägi. Sõna pistab, sõna päästab; sõna murrab meeste meele, miks siis mitte laste meele? Sõna on see suurem palk, üle selle waata weel all pool

b. Iseäralised õpetused palga andmise kohta.

§ 1. Rahulolemise ülesnäitmine suusõnata — palgaks.

Laste kohus on nõnda elada, et koolmeister nendega rahul oleks. Iga palk ei awalda muud midagi, kud et koolm. lapsega wäga rahul on.

Ons nüüd laps näituseks oma ülesande kodu ilusaste ära õppinud ning koolis ka auusaste ära ütelnud, siis on see iseäranis wäikes-

tele lastele õppimisele kihutajaks kui nad näewad, et koolmeister, olgu kas pääga nikutamise wõi muidu rõõmsa silma, sõbraliku näu läbi tunda annab, ta olla nendega rahul.

§ 2. Suusõna palgaks.

Täh. Ma pean siin wahe pääl ütlema, et need koolis wõimalikkudest palkadest siin üles pandud palgad — mitte karwa pääl wähemalt suuremale üles säätud pole. See jääb koolmeistri iga oma kaaluda ning mõista. Üks laps peab ühte, teine teist palka suuremaks.

1. Koolm. ütleb lühikse sõnaga oma rahulolemist.

„Jüri, sa oled häste lugenud!" „Laas, sa oled ilusaste kirjutanud!" Madli, sa oled õiete kostnud!" n. n. e.

2. Koolm. kiidab last pisut pitkema sõnaga.

„Peeter, sa rõõmustad mind wäga, et sa mo macnitsust (3=me nädala eest) oled tähele pannud ja meeles pidanud. Waata, siin on so kiri 3=me nädala eest, siin on tänane kiri, ta on jo üsna poole parem. Kui sa nõnda edasi läheb, siis on loota, et so käsi ilusaks läheb."

Muidugi tääda, kui koolm. harjunud on ühtelugu ja tunnis 25 korda „hää," „läks korda," n. n. e. ütlema, et siis lapsed seda wiimaks ei kuulegi.

Aga sünnib see, nagu enne meele tuletasime, arwa, siis waata kudas lapse nägu rõõmsaks läheb, kuula, kudas ta pisikene süda tuksub ning uuri, kudas ta omas waimus lubab, teist korda weel hoolsamine oma ameti eest seista.

3. Koolmeister kiidab last kooliülema wõi lapse wanemate ette (aga mitte lapse oma kuuldes).

See on üks neist kõige suuremaist palkadest ning peaks, kui ta mitte selle paragrahwi aluskiige ei oleks, iseäralises — kas kõige wiimses paragrahwis seisma.

Et koolmeister, kui jo laps selle palga on ära teeninud, wanemaid juhatab, kui nende jõud kannab, last kõrgemaisse koolidesse saata; wõi kooliülemat palub, last edasi aidata, on mõista. Siis aga langeb see teise paragrahwi punkt 3 paragrahw 6=ga ühte.

§ 3. Kirjasõna ning suusõna palgaks.

1. Lapse nimi kirjutatakse kiidetawalt kooli päewaraamatusse.

Päewaraamatusse pannakse üles a) kes koolist puudub b) kes hiljaks jääb d) kes tunni ajal õue küsib e) keda laidetakse g) keda kiidetakse. See kõik on wäga tähtjas, ta läheb päewaraamatust tsensuri lehe pääle, ning säält wanemate kätte, säält saab ta awalikuks; lapsed katsuwad selle eest hoolt kanda, et nende nimi sagedaste kiide=

tawalt päewaraamatusse tuleks. Mõnes koolis tehakse aasta hakatusel kaup ära, kes 5 kord järge mööda õiete ja ilusaste kirjutab, kes 4 kord järge mööda päästkirja eest koolmeistri käest „õige hää" saab, n. n. e. kiidetakse kirjalikult. Noh see wõib jo mõni kord ning mõnes kohas hää, kasulik olla, aga seda on küllalt nähtud, et niisuguste kaupade läbi mõne lapse tsensuri lehe pääl aasta lõpul „90 — 100 korda kiidetud" „seisma tuli" ning see es ole mitte hää.

Et kirjalikult kiidetawa lapse nimi enne tõiste kuuldes ööldakse, n. n. e. on mõista. Nõnda ülendatakse palga suurust.

2. Lapsele antakse kiitja (hää) tunniskiri koju kaasa. Siin on meil mitu asja meele tuletada.

1) Hää tsensur on üks neist palkadest, mis iga laps, kes seda ära teeninud on, otsekohe saama peab, nõndasamma nagu ühest klassist tõise suuremais koolides, kes seks küpse on. — Tõine asi on näituseks ühe pisikese kingitusega; kui koolm. anda tahab, siis ta annab, kui mitte, siis mitte, ilma et keegi ütelda wõiks: „koolm. tegi üle kohut."

2) Mõne tsensuri lehe pääl on lugeda: „60 korda kiidetud" ühel pool, tõisel pool: „ta oli laisk õppima;" ühel pool: „ta jäi 25 korda hiljaks," tõisel pool: „ta oli korra pidaja, säädnse armastaja." Kudas see kokku sünnib? See ei sünni jo mitte kokku ning siin peab kuskil pool tsensuri sees wiga olema. Wiga aga tuleb siis, kui koolm. tuju mööda paari tunniga tsensurid mitmele kümnele lapsele walmis kirjutab ning mitte neid wälja ei **„rehkenda"**. Kudas aga tsensurid wälja rehkendatakse, seda õpetab lastekaswatamise säädus ning neid õpetust pidama kirjutab ilmlik koolisäädus ette. Niisugune tsensuride wälja rehkendamine wältab 150-ne poisi kohta arwatud umbes 2 nädalat aega.

3) Kui tsensur õiget wilja peab kandma, see on seda wilja, mis ta kanda wõib, siis muretsegu a) koolm. selle eest, et laste wanemad tsensurist lugu pidawad, teda loewad, oma nime alla kirjutawad, wõi tõistest täisealistest alla kirjutada lasewad ning laste wastu seda lugupidamist üles näitawad; b) kooliülemad ülendagu tsensuride au selle läbi, et nad omale tsensuri lehte ette näidata lasewad ning hää tunnistuse külge mõned pisikesed eesõigused seuwad. (Kiidetaw on see pruuk, mis hilja aja eest üles wõetud, et leerilapsed omad tsensurid õpetajale ette näitama peawad) d) Koolm. ise tõstku laste silmas tsensuri auu sisse tsensuride kätteandmise päewal. Mitte: „Säh, sina oma leht, sina oma," waid: kõik on nii wait ja waga, lapsed ja koolm. pühapäewa riides, koolituba lilledega ilustatud, kooliülem kuulmas. Koolm. astub õpetustooli pääle, tsensurid ees. Lapsed tõusewad püsti, südamelik palwe ja tänu ohwer aurab taewa Isa poole, kes aitanud ja weel aitab, kes tahab anda, et kiitus ja laitus õiget wilja kannab. — Iga üksik koolilaps astub ette, kuuldawalt

loetakse ta tsensur ette ja antakse ta kätte. n. n. e. Kui sa ise oma olekuga üles näitad, nagu ei peaks sa tsensurist suurt lugu, mis ime, kui laps weel wähem tast peab? Oled sa ise niisugusil päiwil pool surnud, kudas wõib surnu seest elu idaneda?

Aga ons so silmist, sõnast, olekust näha, kuulda, tunda, et sa niisugusest palgast palju lugu pead, noh siis wõid julgeste loota, et weel 80-ne aastane wanamees isuga neid lehti loeb, mis 8-sa aastane poisike omale suuremaks õnneks arwas.

§ 4. Kohamuutmine (ning suusõna) palgaks.

1. Koolm. lubab lapsele kõrgemasse pinki (tõiste üle) istuda.

Nii palju kud ma maal meite rahwakoolides olen saanud kooliratta weeremist näha, on see tähtjas, õppimisele ahwatleja palk weel wähe pruugitawal. Aga tähtjas ta on ning linnakoolides igal pool wilja kandmas, — iga weerandi aasta pärast muudetakse kohti.

Oleksid sa kuulnud, kudas Kaarli hääl, kui ta — koju jooksnud — emale isale mitu korda ära seletas, et tema täna kaks pinki kõrgemasse saanud. Üle selle on koolmeistril omal ka niisuguse tarkuse seisust mööda istumise järge kergem ega silmapilgul laste seisukohta waimu piiril ära näha.

See palk on üks nendest, mis igale lapsele ning igal ajal nähtaw on. (Olgu mis on, aga selle eest katsub ennast igamees hoida, et teda mitte wiimseks ei panta. Wiimse koolipoisi kohta on igas koolis aega mööda iseäralised nokimise, põigeldamise ning pilkamise laulud ning muud häbistamised laste oma käest ülesse kaswanud, mis igamees küll hääl meelel tõisele ütleks, aga mitte omale ütelda ei laseks.

2. Koolm. lubab paremaid koolilapsi ennast kuulma (waatama) tulla.

„Teie kaks esimest pinki olete mulle täna oma wirga tähelepanemise läbi suurt rõõmu teinud, tulge homme pärast lõunat kellu 4 mind waatama, ajame ükstõisega mõne tunni magusat juttu ning saab näha, mis me' weel teeme." n. n. e.

3. Koolm. läheb paremate koolilastega ühte iseäralisse kohta, üht iseäralist asja waatama.

„Lapsed, ma lugesin täna seitungist, et üks suur wõõra maa elajate (lõwide, tiigrite, ahwide, küll need on imelikud loomad, ja suurte puu jämuste usside) näitja meite linna tuleb. Ma tahan selle mehega rääkida, ning ta saab mulle wist lubama, et ma oma kõige paremad koolilapsed seltsi wõtan ja neid wäga imelikka Jumala loomi — suur elewant olla ka seas, kes oma ühe sõrmega laste käest pähklid ning suhkrut wastu wõtab — nendega waatama lähen. Ma soowiksin, et ma teid kõiki ligi wõtta wõiksin, ja loodan, et mind keegi nende nelja nädala jooksul oma olemise läbi ei pa-

handa." n. n. e. Aga selle au on otsas, kes niisugust tõutust ei täida.

§ 5. Iseäraline töö, amet (ning suusõna) palgaks.

„Juhan, sa wõid kesknädalal, kus meil laulutund on, mo wiuli ning noodiraamatud siia tuua ning pärast tundi jälle tagasi wiia."

„Peeter on oma rehkendamise ülesande kõige paremine wälja rehkendanud. Pange nüüd tõised kõik tähele ning Peeter, rehkenda sa tõistele ette, et nemad sest ka aru saawad."

„Mart, et sa ikka teraw ja wirk oled olnud, sään ma sind tõise pingi ülewaatjaks."

„Laur, et ma sind kõigis ikka olen leidnud puhtuse ja kasinuse armastaja olewat, annan ma sulle ametiks, selle üle walwada, et keegi koolituppa puru, riismeid, paberi tükka maha ei wiska."

„Hans, et sa ennast ikka auusaste oled üles näitnud, annan ma sulle woli, korra ning säätuse üle walwada, kui mind ennast siin ei ole."

Hans lööb oma silmad maha, palged lööwad punetama, tõised waatawad ta otsa, nagu oleks ta nüüd enam olewat ning ta südames wilkus üks tundmine, mis autundmiseks kutsutakse.

„Ärge olge tühja auu järge ahned!" hüüab kiri, ning: „Ärge olge tühja auahnuse kaswatajad!" õpetab mõistus, aga autundmise kaswamiseks anti 8 sas käsk.

Niisugusid ametid on weel mõni, aga palju neid pole mitte, seepärast ka wähe nende aukandjaid. Seda suurem au, kes niisugusesse ametisse tõstetakse, seda suurem häbi, kes tast lahti lastakse.

§ 6. Kingitus (ning suusõna) palgaks.

Ma panin kingituse kõige wiimseks, mitte nagu oleks ta mo meelest kõige tähtsam palk, ei! ta on kõige tabaram ja ihaldab, kui ta õiget wilja peab kandma, suurt isa tarkust kinkija poolest.

Muidu on ta ühelt poolt kerge toreduse — tõiselt poolt nobekadeduse (selle kõige põlatuma ja alatuma tundmuse) äerataja. Kui kingitust aga antakse, siis olgu nemad 1) loomulikud; see tähendab: lapse seisukoha ning palgatawa töö kohta arwatud. Juhan saab noodiraamatu kingitud, sest et ta wäga laulu armastab ning õige palju selle sees üles näitnud on. Peeter saab wärwikastikese ning maalimise pinsli kingitud, sest et ta kõige hoolsamine ning ilusamine joonetab. Ons lapsed wäikesed, siis olgu kingitused õige wäiksed, 5-e kopikulised, noh, olgu siis 10-nest saadik. Olgu mõni poogen walget paberit, pisike pildi- wõi juturaamat, natuke liimi, krihwel, pliiats, sulg, liinijan, wõi muud selle sarnast.

No jah, mõtleb mõni, see wõib küll olla, kus wäga waesed lapsed koolis käiwad, aga kus lapse wanemad rikkamad, mis sääl 3-me wõi 4- ja 5-kopikalisest kingitusest lugu peetakse? Kui wäga eksib, kes nõnda mõtleb. Kui suur see tammelehe wannik siis oli ning

ometi lasksiwad Kreeklased end ta eest surnuks lüüa! — Kui suur see maasikas siis oli, mis laps emale tõi ning ometi hüüdis ta rõõmupisara-ema silmast! Mitte **mis?** ma annan waid **et** ning et **ma** annan ning **kudas?** ma annan.

Krihwel pole jo mitte krihwel waid minu armastus; poogen paberit pole jo mitte poogen paberit waid minu armastus. Seepärast panni lesk Issanda meelest enam sisse kud rikkad, seepärast hakkasiwad Wene keisri silmad wet tilkuma, kui üks Läti naene talle paari kindaid kingituseks tõi.

2) Mõnes kohas on kooliülemate poolest kingitused säätud, mis aasta lõpul paremaile koolilastele antakse. Aga ärgu käigu paremad koolilapsed mitte kingituste arwu mööda, waid kingitused käigu paremate koolilaste arwu mööda.

Ons koolmeistril paljalt kolm raamatut käes kinkida, eks ta pole kimbus, kui tal wiis kõige paremat koolilast on.

Toomas, Madis, Laur saiwad raamatud, aga miks pidiwad Peeter ning Juhan ilma jääma, nad oliwad jo just niisamma häste oma kohuse täitnud? —

Igapäewases ning harilikus koolielamises saab nende nuhtlustega ning palkadega läbi, mis siia üles pannud oleme ning jääb ülegi, aga kui lapsed niisugusist -peretest tulewad, kus paljas 3 raamatut on ning needki ilusaste paigale hoitakse: üks piibel, tõine lauluraamat, kolmas katekismus; piibel on õpetaja raamat, ega ta õpetaja pole; lauluraamat, see on köstri raamat, kelle köster ta on; katekismus on laste raamat, noh ta leerist ammu selge; mis tal tarwis neid lugeda! ning muud raamatud on ilmalikud loruraamatud, — sääl wõib jo see küll olla, et koolmeistril mehel weel mõned isesugused koogud tarwis lähewad, millega ta nende perete lapsi õppimise poole koogitsed.

Mina aga lõpetan oma nuhtluse ning palga paragrahwid, ametiwendadele weel seda ühte mõtet meele äratates: kõik, mis meie lastele teeme, teeme seda sojas südamelikus armastuses.

Kui asjad alles nii madalas on, nagu N. N. wallas, kus koolimaja ära põles ning koolipoisil Mikul wäga kahju oli, et koolmeister tulest wälja pääsnud, sääl tuleb weel enne koolmeistri omaga palga ja nuhtluse üle mõni mehe sõna nelja silma all kõnelda.

Armastus aga annab nõnda palka ning nuhtlust, et lastest mehed kaswawad, kes hääd teewad, aga mitte palga pärast; kes kurja tegemata jätawad, aga mitte (üksi) nuhtluse pärast, waid kelle tegemise põhja juured sügawamale küüniwad.

„Walgust ja sooja anna igal ajal,
Tuult ja tormi saada sagedaste,
Aga müristamist ning wälku arwa."

K. Kallas.

II.

Kodumaa õpetusest.

Meie elame ühel ajal, kus koolide eest ikka rohkem muret hakatakse kandma. Siin ja sääl kuuleme koolimajade ehitamisest ja alustamisest, kus ka rahwas ise juba kät abra külge paneb ja mitte ükspäinis tõiste käest endale õnne ei oota. Kui ka ses asjas weel mitmes kohas tuimust küllalt leitakse, siiski wõime selle üle rõõmustada, et rahwas unest ärkab ja sest juba aru hakkab saama, mis tema lastele suuremat kasu toob. Ja tõeste! — mis koolide eest wälja antakse, on kõige parema rahakassa sisse wiidud ja toob kõige kõrgemad interessid? Sest mida täielikumad meite aegsed koolid on, seda targem saab tulewal põlwel rahwas olema, seda paremine saawad ka nende koolid edenema ja nende lapsed kaswatatud ja õpetatud saama. Mida hoolsamalt wanemad õpetatud on, seda paremine wõiwad nemad ka oma laste kaswatamise ja õpetamise eest hoolt kanda. Koolid kosutawad kül rahwa harimist, aga ka haritud rahwa sees üksi wõiwad hääd koolid sigineda. Andku Jumal, et ses asjas ikka rohkem tuimus kauks ja armastus, häätahtmine ja mõistus kosuks! —

Sest kooliasjus on igapidi weel küllalt tegemist. Mitte üksi koolide ehitamises, alustamises ja nende eest hooltkandmises, waid niisamuti ka selle eest, et koolmeistrid saaksiwad õiete ja tubliste oma raske ja suure ammeti pääle ette walmistatud, sest hää kooli kõige suurem tugi on hää koolmeister.

Hää koolituba, kus walgust küllalt, puhas tualõhn (kuhwt) sees, korra párast pingid ja lauad, mis kudagi wiisi laste terwisele kahju ei te, on kül hää asi, aga siiski mitte pääasi. Hääd kooli raamatud, mõnusad koolitamise abinõuud, kui kaardid, pildid, plaanid j. n. e. on hääs koolis wäga tarwis, aga siiski mitte nõnda häda pärast, kui üks hää koolmeister. Kõik need nimetatud asjad on

nagu surnu keha, kui koolmeister ise tönts on ja neid elustada ei oska. Tema waim puhub wast kõigile elawat hinge sisse. Koolitamine nii kui kaswatamine on üks suur kunst ja meistrid ei kuku kuskil taewast maha. Oled sa kuski asjas osaw meister, siis on sulle küll esimeseks Jumal selle tarbeks anded kinkinud. Aga and üksi ei aita palju midagi, kui sääl juures sugugi õpetust ei ole olnud. Õpetus ja juhtimine õigele teele äratawad waimu, et meie mõistlikul wiisil oma tööd wõime teha. Nõnda on siis ka kooliammetis. Ükski ei tohiks õiguse pärast seda ammetit oma pääle wõtta, kellele Jumal mitte andeid selle tarwis ei ole kinkinud: armastust laste wastu, hääd südant, kannatlikku olemist, õpetamise himu, lapselikku meelt ja tagakihutajat himu ikka rohkem ja rohkem kõigis õpetustes kosuda j. n. e. Need anded ei aita ka mitte palju, kui mees ise ei saa tubliste koolitatud ja oma ammeti pääle walmistatud. Koolmeistrite koolitamise paikasid on weel wäga wähä leida, ja palju rahwa koolmeistrid peawad ammetit, kes koolitamise wiisist wäga pisut täädwad.

Koolitamise wiis on aga koolmeistri wägi. Et loud alles nõnda on, tahan siin mõne sõna koolitamise wiisist, iseäranis kodumaa õpetuse juures rääkida.

Küsime esimeseks, kuda wiisi kosub lapse waim ja mõistus?

Emast ilmale toodud laps, kui ta terwe on, näeb ja kuuleb, tunneb magu suus ja haisu ninas ja tema kehal on tundmist, miska ta külmast, soojast, pehmest ja walust aru saab. Temal on wiis meelt, kellest jälle kuulmine ja nägemine kõige kõrgemad on. Wanemate ja teiste inimeste suust kuuleb laps nüüd sõnu, mis temal kõrwu ja meele jääwad.

Aega mööda hakkab laps ka ise rääkima, mis ta enne oli kuulnud ja meeles pidanud, aga siiski ei tohi meie iga kord ütelda, et laps sõna juures, mis ta suhu wõtab, ka selle pääle mõtleb, mis see sõna tähendab. Ütleb ta "isa," siis ehk mõtleb ta ka selle mehe pääle, kes teda oma käte pääl ehk kiigutanud wõi temale witsa annud, keda ehk ka ema isaks oli nimetanud. Laps on teda tihti näinud ja tema häält kuulnud ja ütleb ta „isa," siis mõtleb ta ka tema pääle, aga mis armate teie last selle juures mõtlema, kui ta isa ehk ema suust kuuleb: „Ole wait, koll tuleb!" Kas laps kolli on näinud? Mis karw tal on? — Mis tema teeb ja kuda ta wälja näitab? Selle sõna juures ei wõi laps ühtigi mõtelda ja kui tema ehk selle sõna juures midagi mõtleb, siis on see wistist weider ja imelik. Siin näeme nüüd, et lapse waim ja mõistus selle läbi kosub, et tema asja näeb, nende nime kuuleb ja meeles peab. Kuuleb ta nüüd sõnu, siis tuletab ta asju meele, kellest sõnades räägitakse.

Aga tihti lobiseb laps sõnu, kelle juures ta ühtegi ei mõtle ja enamiste on need lapsed, kes esimest korda kooli tuppa astuwad, rikkad sõnade poolt, sest nad on 7 ehk 8 aastat küllalt sõnu kuulnud

ja meeles pidanud, aga hakkame meie järele pärima, mis nemad ühe ehk teise sõna juures mõtlewad, sääl saame warsti tääda, et mõtteid wäga wähe on. Kust see tuleb? — Ükski sellest, et siis kui ta sõnu kuulis ja nad temale meele jäiwad, ta neid asju mitte ei näinud, kellest räägiti ja nende sõnade juures ka ühtigi ei mõtelnud, mis tema kuulis.

Kes merd ei ole ilmaski näinud, ei tea ka mitte, mis meri on. Kui laps asju oma ihusilmaga ei saa näha, siis ta ka palju ei wõi selle juures mõtelda, kui neist nägemata jäänud asjadest räägitakse. Kui meie üht asja tahame tundma õppida, siis peame meie seda asja nägema, teda teiste asja kõrwa panema ja endale meeletuletama, mis meie tema juures iselikku oleme näinud. Selle läbi jääb siis meie meele üks pilt, mis meie oma waimu ette iga kord wõime tuua, kui meie seda tahame. Mida rohkem meie seda asja iga pidi oma silma ja waimu ette toome ja teiste asjade kõrwa pannes, seda iselikku üles otsime, mis meie ükski tema juures näeme, seda selgem on see pilt meie waimus sest asjast. Igakord ei ole aga mitte wõimalik asju ihulikku silma ette tuua, siis peame katsuma ühe osawa pildi läbi waimu silma ette asja üles maalida, et waimu silm teda nii kui näeks. Kuuleb laps sõna „walaskala,“ siis peab ta ommeti selle juures midagi mõtlema. Sääl peab siis koolmeister pildi lapse silma ette tooma ja ära seletama, et ta tõeste selle elaja suurusest, karwast ja iseolemisest otsust saab: nõnda et temale õige waimu kuju meele jääb. Sellepärast kirjutab meile õpetamise wiis kõige esimeseks ette: „Õpeta näitlikult.“

Mida rohkem wanemad oma lapsi noorelt põlwelt juba seda wiisi on õpetanud, seda kergem on pärast koolmeistri töö. Aga et meie maarahwas sellest weel palju ühtigi ei tea, siis tulewad nende lapsed enamist nenda kooli, et nemad nägewa silmaga ei näe, ega kuulwa kõrwaga ei kuule. Siis on esimene asi koolis: Lapse silmi ja kõrwu lahti peasta. „Õpeta näitlikult,“ see tähendab siis: ära tarwita sõnu, kelle juures laps ühtigi ei mõtle ega mõtelda ei wõi, waid uuri järele, mis laps tõeste teab ja mis ta ei tea, kelle juures ta juba midagi mõtleb ja kelle juures ei mitte, kas tema mõtlemised õiged on, wõi mitte. Siis saab koolmeister warsti nägema, et laps ühe sõna juures, mis ta ehk tuhat korda juba suhu wõtnud, ühtigi ei mõtle ehk asja juures, mis ka tuhat korda tema liha silma ees on olnud, ometi seda ei ole näinud, mis selle ja teise asjale wahet teeb. Nüüd pakkugu koolmeister oma õpetust sedawiisi, et ta tihti asju laste silma ette toob ja küsimuste läbi lapsi nõnda talutab, et nemad ise sedamaid kõik leiawad, mis ühe asja juures tähelepanemise wäärt on. Selle läbi kosub siis lapse waimu piltide warandus suuremaks ja läheb tema *meel ja mõistus* selgemaks. Kosub lapse waimu piltide warandus

neist asjust, mis tema ümber nähtawal on ja märkab laps meeles pidada, mis moodi wõi wiisi ja karwa kõik need asjad on, hakkab ta selle pääle märkama, kus asjad seiswad, kellest nad tehtud ja mis nad ise teha wõiwad, siis näeme meie ka lapse mõtteid kosuma; sest õiged mõtted on aga sääl leida, kus õiged waimupildid tallele pandud on. Kosub mõtete warandus, siis kosub ka meel ja mõistus iga wiisi. Sellepärast on ikka esimene pääast selle eest õpetuse juures hoolt kanda, et lapse silmad, nii hästi ihu- kui waimusilmad unest peasekssid, sest silm on kunningas; tema on see kõige suurem wäraw, kelle läbi tarkus ehk waimu toit meie sisse wõib minna. Ka tõised meeled on waimu ja hinge wärawad, aga silm jääb ikka kunningaks. — Et aga palju asju maa pääl on, mis meie kõik ei wõi kooli tuppa tuua, siis kirjutab õpetamise wiis meile tõiseks ette: Õpeta nõnda, et ligemalt kaugemale samm sammult astub. Laps ei tea weel, mis meri on, aga tema on tüki ehk weikest järwe näinud. Lase teda siis tema waimusilma ees järwe suurendada, nii palju kui ta jõuab ja meie wõime loota, et ta enamist, kui ka mitte üsna õiget, ommetegi mitte oopis kõlbmata waimu pildi merest enesele lood.

Seda wiisi peame meie peaaegu igal kohal sillad ehitama, säält kohalt, kus laps omas mõistuses seisab, sinna kohta, kuhu meie oma õpetusega teda tahame wiia. Kui meie säält pääle hakkame, kus laps seisab ja samm sammult kaugemale teda katsume saata, siis ehitame meie nii sugusid õpetuse ehk mõistuse sildu, kelle läbi wõimalik on suuremat ja kõrgemat õpetust lapsele pakkuda.

Lapse õpetamise juures kirjutab meile kolmandaks õpetuse wiis ette: „Astu samm sammult kergemalt raskemale.“ Seda wõib koolmeister warsti äratunda, mis laps ilma suure waewata õppida wõib. See on siis temale kerge ja sellega hakagu koolmeister pääle ja kosutagu lapse meelt ja mõistust nõnda, et ta pärast ka raskemast asjast aru saab. Selle juures näeb koolmeister nii kui laps waewa, aga ilma waewata ei anta meile ei ihu ega waimu toitu.

Sest näeme siis, et esimene õpetus igas asjus mitte kerge asi ei ole. Nii sama on aga ka üks hää ettewalmistaw õpetus kõige suurema õpetusele pääast.

Kes pärast tõeste matematikat ehk kõrgemat rehkendamise kunsti õppida tahab, sellele peab üks kindel põhi mõistlikult rehkendamise koolmeistrilt pandud olema; aga ka ükski ei wõi tõeste alamas rehkendamise kunstis kaugemale saada, kui alustuse põhi sandiste on säetud, see tähendab, kui kohe mitte hakkatuselt üks hää õpetus ei ole antud. Sellepärast waadatakse igas hääs koolis selle pääle, et ettewalmistaw õpetus esimeses rehkendamises hääd wilja wõib kanda. Kes sellest rohkem teada tahab, sellele nimetame raamatu, kus ta kõik leida wõib: „Tartus Laakmann'i juures on 1874 trükitud: „Mõist-

lik rehkendaja." Kõigile rehkendamise sõbradele, iseäranis koolmeistritele ning koolidele tuluks ning toeks kirja pannud R. G. Kallas.

Nõnda ei wõi ka historia õpetus tõeste sigineda, kui mitte üks tulus ettewalmistamine selle õpetusele ei ole lastele pakkutud. Sääl arwatakse, et ennemuistsed jutud ja piibli lugud historia meele ja mõistuse põldu hakkatuselt kõige paremine hariwad. Sinna juure tuleb siis õpetus nende meeste elukäigist, kes inimeste sugu ja seltsile suurt hääd oliwad teinud. Siis wast wõib historia õpetus hakkata.

Loomuse õpetus ehk õpetus kiwidest, taimedest, elajatest ja loomuse wägedest, nii kui wälgust, müristamisest, soojast ja külmast j. m. e. ei wõi ilmaski lastele palju tulu tuua, kui mitte waimu põld nende õpetustele ei ole hääste ette walmistatud. Esimene õpetus neist asjadest peaks õiguse järast igas koolis wäga osawast lastele antud, saama. Olgu rohulill, ehk elajas, ehk mõnda muud, mis läbi lapse silm ja meel ja mõistus unest saab äratatud ja kelle juures laps mõtlema ja rääkima õpib, aga ikka peab koolmeister esiteks kõige rohkem selle pääle waatama, et õpetus, kuida meie ülewal juba ütlesime, näitlikult saab antud. Nõnda sugune näitlik õpetus on igakord ettewalmistamine ühe suurema õpetusele, kelle juures lapsele selged waimupildid tahetakse anda, et tema oma silmaga nähes meelt ja mõistust kosutaks, keelt murraks ja teda osawalt tarwitaks, sest kes mõtelda ei oska, see ei oska ka rääkida. See oleks meie rahwa-koolidele suureks tuluks, kui koolmeistrid niisugust näitliku ettewalmistamise õpetust lastele oskaksiwad jägada. Siis wast wõiks loomuse õpetus täielikku kasu tuua, muido on ta tühi keele peksmine. Niisamoti toob hää näitlik ettewalmistaja õpetus suurt kasu emakeele õpetusele ja mõistliku lugemisele ja kirjutamisele.

Praegune kirjutamise õpetus meie külakoolides, kuda seda suuremal osal toimetatakse, kus laps ettepandud pookstawid ilma mõtteta püüab järele maalida, on waimu uinutamine.

Mida rohkem lapse waimu silmapiirt lajendatakse, mida rohkem laps on näinud ja mõtelnud, seda rohkem saab ta sest aru, mis kirjas seisab. Raamatu lugemine toob temale siis kasu ja kosutab tema meelt ja mõistust. Ja kui temal mõtteid päha korjatud on, siis õpib ta neid aega mööda ise kirja panema. — Neist lühikestest tähendustest wõib hõlpsalt aru saada, et ettewalmistaja õpetus igal pool wäga tulus on.

Säherdune ettewalmistamise õpetus „maade teadusele" ehk Geograafiale, on kodumaa õpetus. Kodumaa õpetus paneb kindla põhjusd, kelle pääle meie oma isamaa tundmise põhjandame, säält samm sammult kaugemale minnes tõisi maid ja aega mööda kõik maakera pinda tundma õpime. Sedawiisi kaswatab kodumaa õpetus lastele himu süggawamat õpetust tõistest maadest nõuda, aga õpetuse

himu kaswatamine laste südames on üks neist suuremaist asjust ja õnnelik iga koolmeister, kes seda ihaldust oskab kaswatada, et ärkaw walguse säde lapse sees mitte warju alla ei panda. Ja kui kodumaa õpetus ehk päälegi weel isamaa armastust õhkama sütitada oskab, siis on kõik tulu kätte saadud, mis temast soowida wõiksime.

Kodumaa õpetus hakagu elu ehk koolimajaga pääle.

Koolmeister lasku üht ja töist last kesk tuba astuda ja küsigu: Missugune sein seisab wastu hommikut; missugune wastu lõunat; missugune wastu õhtut; ja missugune wastu põhja. Kui lapsed weel ilmakaartest midagi ei tää, siis saawad neli ilmakaart sedawiisi äraseletatud, et laps päikese tõusu ja päikese looja minikut tähele paneb ja lõuna ajal päikese kõrguse pääle waatab ja seda wiisi ise leiab, kus õhtu ja hommiku ja kus lõune ja põhja poolne sein on.

Iga küsimuse pääle wastab ja näitab laps: See sein seisab wasta hommikut! See wasta lõunat j. n. e. Nüüd teeb koolmeister kriipsud tahwli pääle ette, mis toa neli seina tähendawad ja nõnda et põhjapoolne sein ülewel ja lõunepoolne all, õhtupoolne pahemat kät ja hommikupoolne paremat kät seisma tuleb. Lapsed tõmbawad need kriipsud oma tahwlite pääle koolmeistri kriipsude järele. Nüüd näitab laps missugune kriips hommikupoolist, missugune õhtupoolist j. n. e. seina tähendab ja kirjutab kriipsu juure **põhi, lõuna, hommiku ja õhtu.**

Selle pääle laseb koolmeister lastele katse tööks anda, et igaüks kas kooli ehk oma elumaja järele — aknad, uksed ahjud, lauad, pingid ja mis muid tähtsaid asju tuas on, ülespanewad. Nüüd küsib ta: „Mitu aknat on põhjapoolsel seinal? mitu hommikupoolsel seinal? kus pool seisab uks? kus pool ahi? kuhu poole näitawad kooli laudade otsad? — Kui meie põhjapoolse seina pääle waatame, missugune sein seisab siis selja taga? Missugune sein on siis paremal käel, missugune pahemal käel? —

Toaplaani külge joonitatakse töised toad ja kambrid ülesse, nõnda et terwe elu- ehk kooli- maja plaan wälja tuleb.

Nüüd küsib koolm.: Kuhu wiib meid tee, kui meie koolimajast lõunepoole wälja astume, kas õue pääle ehk põllule ehk kopli ehk aeda? — Kuhu, kui põhja — hommiku — õhtu poole wälja astume? n. n. e.

Nüüd joonitatakse ka weel õue, ajad, koppel, põllud üles ja tähendatakse weike ruutudega, kus laudad, ait ja saun seisawad. Nõnda läheb siis õpetus küsides ja joonitades edasi, kunni terwe elukoht tahwli pääl nähtawalt seisab. Sääl juures peaks siis kas süllapuuga ehk sammuoega seinad, tänawad ehk tee pikused üles mõedetud ja sedamaid ka kriipsude pikus tahwli pääle ära märgitud saama.

Nüüd õpib laps ümberkaudsed põllud, heina- ja karjamaad, metsad, mäed, orud, jõed ja järwed tundma. Niisama ka puud, mis sääl kaswawad ja loomad, mis sääl elawad. Ka need asjad saawad tema silma ette toodud, mis ta taewa all näeb. Tuule lipust

õpib ta tundma, kust poolt tuul puhub. Sääl saab siis ära seletatud, aga näitlikult, kuda wiisi tuul tõuseb ja missugused tuuled wihma ja lund toowad. Kui wihma sadab, siis räägime loikudest, lompidest ehk weest ja weeaurust ja seletame, mis udu ja pilwe, kaste ja härmatus on ehk kust nad tulewad.

Hallika juures näitame, kust wesi tuleb, kuda temast weesoneke, siis oja, weike jõeke ja pärast suurem jõgi kaswab. Pikemalt tähendame mis jõekallas ja jõesuu ja jõekaewandus on, aga ikka nõnda, et laps ise leiab, mis temal leida wõimalik. Ja kui tema waimu jõud seda wiisi edasi talutatud saab, siis kaswab temale iga ühe õpetuse juures üks elaw tagakihutaja waim. Seda tahan ma natukese pikemalt weel äraseletada.

Kodumaa tunnis oli nüüd laps õpinud, mis jõgi, jõe kaewandus, kallas, hallikas ja jõesuu on. Käib hiljemine üks terane laps, kes koolis seda oli kuulnud, mööda metsa ja juhtub sääl kogemata jõe kaldale. Sääl näeb ta jõewoolamist ja tuletab kohe meele, mis ta koolis jõesuust ja hallikast oli kuulnud. Tema mõtleb järele, et kui ta jõe hallikat leida tahab, siis peab ta sinna poole minema, kust poolt wee woolamine tuleb. Laps tahab nüüd hallikat näha, jõe sündimise paika otsida. Kes teda seda tegema sunnib? Tagakihutaja waim oli õpetus hallikast olnud. See ütleb lapsele: tahad sa hallikat leida, siis mine sinna poole, kust wesi tuleb. Lapsele ei oleks mitte hallika otsimise mõtte päha tulnud, kui temale jõgi ep oleks meele tuletanud, mis ta koolis oli kuulnud, kuda wiisi meie hallikat wõime leida.

Oskame meie säherdust tagakihutaja waimu iga õpetusele sisse panna, siis wast on meie õpetusel elaw wägi ja ramm sees, kellest wilja kaswab.

Wälgu löömise ajal anname meie lapselikku seletust sellest, mis wälk ja müristamine on; õpetame ühtlase, mikspärast inimene ei tohi wälgu löömise ajal kõrge puude alla minna ja miks wälgu löömise ja müristamise wahel mõni kord nii pikka aega läheb. Külakoolides wõiks siin juures meeletuletatud saada, kuda mõne korra ka naeruks pandud ebausu tembutustel teadmata tarkus sees wõib olla. Kõumüristamisel wiskab rahwas heina küünidest wikatid, kerwed ja muud raud riistad wälja, et kui Pikker kurjad waimud ülewalt maha pillutab, nemad terariistadest haawatud saaksiwad. Ehk kül seda kuskil ei sünni, siiski on raudriistade wälja wiskamine müristamise ajal üks tululik ettewõtmine, sest et raud elektro wäge oma külge kisub.

Wikerkaare nähes saab näidatud, kust ta tuleb ja mis ta on. Niisamoti õpetame meie last päikese tee ringi tähele panema ja seda tundma õpima, mis läbi talwine külm ja suine soe tuleb.

Ka kuust, tema loomisest, kaswamisest, kahanemisest, kuu ja

päikese warjutamisest, nõnda kui tähtedest saab kodumaa õpetuse juures räägitud.

Sest laps peab kõige asjade juures, mis tema näeb, silmad lahti tegema, õppima ja kõik hästi tähele panema, ja mõni õpetus peab teda küsima õpetama, kust see tuleb, et päike tõuseb ja looja läheb, et kuu kaswab ja kahaneb, et pilwist wihma, rahet ja lund sajab ja nõnda edasi. Sääl ei ole siis mitte tarwis, et tema kõik põhjani tundma õpib, mis ta näeb, waid olgu hakkatusel ehk ka natuke igast asjast, aga ikka nõnda, et üks töö lapsele selge on, enne kui teine ette wõetakse. Sääl juures peab laps ise küsima õppima ja enese ja koolmeistri küsimuste pääle osawalt wastama, olgu kas suusõnaga ehk kirjaga. Sellepärast on tarwis, et iga päew, siis kui laps juba kirjutada oskab, tema lühikeste küsimuste pääle lühikese wastuse annab, ükskõik kas paberi ehk tahwli pääle kirjutatud. Ka selle pääle saagu lapse silmad juhatatud, mis tööd inimesed tema elukohal teewad, kellega nemad ennast toidawad ja kes nende naabrid on.

Elukohast hakates, õpigu laps teisi külasi, mõisasi, jõgesi ja muid tähtsaid asju tundma, nõnda et koolmeister lastega seltsis ka neist kohtadest kooli tahwli pääle kaardi teeb ja lapsed selle läbi maakaarti lugema õpiwad; see tähendab, et lapsed mõistusega maa kaardi pääle waadates, sedamaid sest aru saawad, mis kõik tehtud kriipsud kaardi pääl tähendawad, nõnda et nemad waimusilmade ees wõeramaa kuju nii selgest ülesse maalida wõiwad, kui oleksiwad nad ise sääl käinud ja kõik oma silmaga näinud.

Ligemalt kaugemale minnes õpib siis laps oma kihelkonda, pikemalt maakonda ja wiimaks oma isamaad tundma. Laste õppimise himu wõime selle juures häste kihutada, kui tähtsas paikades rahwa ennemuistsid jutust meele tuletame ja südamele toiduks mõne salmikese juure lisame. Isamaa armastus peab kodumaa õpetuse läbi kosuma. Wäga soowimise wäärt oleks, kui koolmeister ise laiemalt mööda maad ümber käinud ja mõnda oma silmaga näinud, siis wõib tema ka elawamat ja eluandjamat waimu toitu lastele anda. Kõige sügawamat maadeteadust ei wõi meile ükski raamat ega ükski koolmeister anda, waid üksnes reisimine wõeraid maid mööda. Mis silm sääl näinud, seda siis kõige parem teame. Et seesugune ümberrändamine kõigil mitte wõimalik ei ole, sellepärast on näitlik ettewalmistaja kodumaa õpetus tarblik, kus laps oma silmaga näeb, mis tema ümber on ja säält siis samm sammult ligemalt kaugemale minnes aega mööda rohkem aru saab sellest, mis temal hakatuselt mitte tuttaw ei olnud, aga selle läbi tuttawamaks saanud, et ta oli õpinud, waimusildasi ehitama ja waimusilmade ette kujutama, mis ihusilm ei ole näinud.

Lahutage siis teie Eesti rahwa koolmeistrid kodumaa teadmise

õpetusega laste meelt ja mõistust udust, et nemad lahtise silmaga ja ärksa meelega kõigist aru saawad, mis nende ümber on ja et nad samin sammult edasi astudes ikka kaugemale jõuawad, kus neile kõrgemat õpetust omast maast ja tõistest maadest kasulikult wõiks pakkuda.

Neile, kes kodu ja isamaa õpetuse juures raamatu abi otsiwad, olgu nimetatud, et Tartus Laakmann'i juures „Juhataja kodu ja isamaa tundmisele" müüa on.

G. Blumberg.

III.

Bach ja Beethoven,

kaks ilmakuulust muusika-meistrit.

Sõna muusika üle.

Muusikaks nimetatakse üleüldse kunsti, mis ilusate, armsate häälte ehk toonide läbi inimese südant ja meelt kaunil wiisil peab liigutama, tema sees armsaid, haledaid, rõõmulisi ja wägewaid tundmusi äratama, tema mõistust ja waimu lõbusasse tegewusse panema, teda tema igapäewasest talitustest, muretsemistest ja kunnatamistest, mis tale ta waewarikkas elus ette tulewad, trööstlikul, elustawal ja waimustawal kombel waimus wälja tõstma, temast kõiki pahu mõtteid ja himusid kaugele peletama ja selle asemel teda kõrgemate ja kallimate mõtetega ja soowimistega täitma ja selle läbi teda nõnda ütelda tõise kallimasse ja ilusamasse ilma ülendama, j. n. e. Mina wõiksin selle järele, mis ma praegu muusikast ütlesin, paljugi muusika wäest, wõimusest ja mõjumisest inimese seestpidise olemise pääle, niihästi haritud kui harimata rahwa hulgas, rääkida, aga see saaks liig kaugele wiima ja seks puudub meil praegu tarwiline aeg. Ma wõin aga weel juure lisada, et üks niisugune kunst ülemal nimetatud omaduste pärast, nagu jo igal ühel enesel tuttaw on, wäga sügawaste ühes oma seltsimehe salmimise kunstiga inimeste igapäewase elu sisse käib. Ka ei ole mul nõuu ega aega siin näidata, kuda wiisi

see kunst on tõusnud ja harinud saanud, waid nimetan üksnes, et tal nagu igal asjal ka oma lapsepõli ja wäike algus on olnud, kus ta mängu-riistade poolest liht wilekese ehk keelekesega ja laulmise poolest mõne ilma iluta häälitsemisega algas, missest aasta-sadade ja tuhandete jooksul järelemõtlemise, harimise ja täiendamise läbi meie aegsed kunstmuusiku koorid oma imewärki manguriistadega ja kunstlauljad oma imeks panemise wäärt häälega, mis kõige kunstlikumad keerutused hõlbsaste wälja teeb, on saanud. Selles harimises ja edendamises, mis läbi muusika seks on saanud, mis ta nüüd on, on sadade kaupa mehi töös olnud, kellest meil niisama wähe wõimalik kõikidest on rääkida. Meie tahame aga täna kahest neist kõige kuulsamaist muusiku-meistritest, kes uuemal ajal on elanud, lühidelt kõneleda. Nende nimed on Johann Sebastian Bach ja Ludwig van Beethoven. Et Bach ennemalt elas kui Beethoven, siis räägime enne temast.

Johann Sebastian Bach.

Kui esiteks Bach'i sugukonna päale waatame, siis peame imeks panema, kuda selles sugukonnas muusika, läbi kuue inimese põlwe, nagu wanemate pärandus on olnud. Uuemate järelkuulamiste ja sõnumite järele, mis wanust raamatutest on wälja wõetud, on näha, et mitte wähem kui 54 selle sugukonna liiget muusika läbi on tuttawaks saanud, kes kõik enam ehk wähem muusiku-meistrid on olnud. Muidugi ei taha ma neist kõikidest kõneleda, waid üksnes neist, kellest kuulus Johann Sebastian wälja tuli. Kõige esimesed sõnumid, mis meile Bach'i nimest täädust annawad, on ühest pekkrist, nimega Veit Bach, kes Pressburgi linnas Ungria maal elas. Arwata 1590 aasta ümber rändas seesama Veit Ungriast Saksa maale, sest et Ungria maal ewangeliumi usulisi, kellest ka Veit üks oli, hakati taga kiusama. Tema jäi Wechmari külasse Gotha linna ligidale elama. Bach'i sugu aga ei ole mitte Ungria rahwast waid Saksa rahwast wälja tulnud. Üks selle sugukonna liige oli, mil ajal, see on täädmata, Ungria maale wälja rändanud, kust Veit nüüd jälle Saksa maale tagasi läks. Et Bach Saksa ja mitte Ungria rahwa sugust on, tunnistab ka jo tema nimi, mis, nagu iga saksa keele tundja teab, nii palju tähendab kui oja ja selge saksa keeli sõna on. Juba sestsammast Veid'ist on tääda, et tema õhtutel ja kui tal muidu tööst mahti oli, oma kahe pojaga klawerit mängides ja lauldes oma aega wiitis. Veid'i wanem poeg, nimega Hans Bach, jättis pekkri ameti koguni maha ja hakas muusikandiks. Hansul oli kolm poega, kes ka kõik oma isa jälgede sees hakkasiwad käima, see on, kõik saiwad muusikusteks. Hans Bach'i teisel pojal, kelle nimi Christoph oli, oli ka kolm poega. Selle samma Christoph'i sündimise ja surma aasta on juba tuttaw. Tema elas aastast 1613 kuni 1661. Tema

kolmest pojast oliwad kaks tükki kaksikud; nende nimed oliwad Johann Ambrosius Bach, kes aastast 1645est kuni 1695ni, ja Johann Christoph Bach, kes 1645est kuni 1694ka aastani elas. Arwa on inimesi leida, kes näu poolest just ühesugused on, nii et neid kõrwu pannes üht tõisest ei wõi ära tunda. Niisugused oliwad need kaksikwennad. Nemad oliwad nii hästi näu ja tegumoe kui ka olemise poolest nii ühesugused nagu kaks weetilka. Ka nende naesedgi, kes ommetigi alati nendega ühes elasiwad, ei olla neid üht tõisest ära tunnud, kui nad ühte wiisi riideid kannud, mis nad wahest nalja pärast teinud. See tegi sagedaste palju nalja ja naeru, kui neid üht tõisega ära wahetati. Üks neist kaksikwendadest, Johann Ambrosius, sai linna- ja hofmuusikuseks Eisenachi linnas ja sünnitas kaks tütart ja kuus poega, kellest kõige noorem poeg see suur Johann Sebastian Bach oli, kelle üle meie täna iseäranis tahtsime kõneleda. Ka peaaegu kõik tõised selle suguonna liikmed, nagu enne ütlesin, märkisiwad endid kui kähtjad kunstnikud muusika põllul wälja ja pea kõik organisti- ja linna-muusikuste kohad Thüringi maal oliwad ühe terwe aastasaja nende käes. Aga kõigi nende seast paistab Johann Sebastian Bach nagu hiilgaw täht wälja. Tema on uuema saksa toonkunsti isa ja alustaja ja on sündinud Eisenachi linnas 21. Märzil (ühe tõise sõnume järele 21. Mail) 1685mal aastal pärast Kristuse sündimist. Juba lapsest saadik õppis ta wäsimata hoolega muusikat tundma. Tema esimene koolmeister ses kunstis oli tema wanem wend Johann Christoph. Sebastian oli alles kümme aastat wana, kui tema isa Ambrosius ära suri. Wanem wend wõttis ta nüüd enese juure ja oli temale isa asemel, sest et tal seks jõudu oli kantori wõi ettelaulja ametis Ohrdruffi linna kirikus. Wäikene Sebastian aga läks oma õppimise himus liiale, nii et wend teda juba tagasi püüdis hoida, mis aga mitte palju ei mõjunud, waid Sebastian'i ennemalt weel tulisemale õppimise usinusele kihutas. Kord palus ta wenna käest ühte nooediraamatut, kust ta enesele ühe ilusa tüki tahtis ära kirjutada. Ei wend annud. Sebastian aga pani tähele, kuhu raamat pandi ja wõttis, kui keegi ei näinud, säält ära ja kirjutas öösel kuuwalgel tüki salaja ära, sest et mehikesel küünalt ega lampi 'polnud. Üleüldse ohwerdas ta, nii mitmed ööd oma kunsti õppimise hääks. Kui kõik tõised magasiwad, tõusis ta ülesse ja hakkas suure hoolega ära õppima, mis ta päewa ajal suure waewaga enesele oli üles kirjutanud.

Püüdmine oma kunsti sees ikka täielikumaks saada ei annud poisile enam rahu oma wäiksesse kodupaika jääda. Kui Sebastian neljatõistkümne aastane oli, suri tema wend, kes ta enese juure oli wõtnud, ära. Ühes ühe oma koolisõbra Erdmann'iga, kes pärast Danzigi linnaskeiserlikuks wene presidendiks, see on riigi saadiku

abiliseks, sai, rändas Sebastian kohe pärast oma wenna surma kodupaigast wälja Põhja-Saksa maale. Siin wõeti ta Lüneburgi linna Michael-gymnasi koori lauljaks wastu, sest et Bach'il mitte üksipäinis hää muusikatundmine, waid ka wäga ilus hääl oli. Et Lüneburg Hamburgi linna ligidal on, ajas teda tema kõrgema kutse etteaimamine sagedaste, kui tal wähe aega üle jäi, Hamburgi, kus sel ajal kuulus oreli mängija Reinkens elas, kelle ilusat mängu Bach kuulamas ja temalt õppimas käis. Peagi tundsiwad Sebastian'i sugulased ära, mis waim tema sees elas ja tema nimi hakas ikka enam ja enam kuulsaks saama. Tema sai oma sugulaste abi läbi aastal 1703 Thüringis Weimari herzogi hofmuusikuseks nimetatud, mis juba üks suur ja auuwäärt amet oli. Nüüd oli Bach'il igasse ametisse tee lahti. Juba ühe aasta pärast sai ta Arnstadti linna organistiks ja jälle ühe aasta pärast, 1705, Mühlhauseni linna organistiks, siis aastal 1708 juba herzoglikuks hoforganistiks Weimaris ja aastal 1717 Anhalt-Köthi würst Leopold'i kapellmeistriks. Kuda tema neis ametites on elanud ja tallitanud ei ole mul wõimalik ajanappuse pärast jutustada, waid nimetan aga, et ta oma ametit truiste pidas ja et ta nimi ja kuulsus ennast ikka laiemale laotas. Mühlhauseni linnas oli ta aastal 1707 ka abielusse heitnud ja elas oma abikaasaga wäga õnnelikult paaris, kus talle ka rohke perekond sigis.

Ees nimetatud ametid oliwad üksi mööda minewad. Aastal 1723 alles sai ta selle koha pääse, kus kõigeks oma eluajaks jäi ja kõige enam kasu saatis. See oli Leipzigi linnas Thomaskooli kantori ametis, kellega ka linna pääkirikute muusikdirektori amet ühendatud oli. Seda kohta pidas Bach 27 aastat suure truusega ja kõigest hingest oma kunstile ja ametile elades, kui waga ja truu kiriku teener, kui wali aga armastatud koori eestseisja ja juhataja, kui otsitud ja südamik muusika õpetaja, aga ka kui auline kodanik ja rohke perekonna- ja majaisa. Natuke aega enne oma Leipziki minemist oli ta teistkorda abielusse heitnud, sest et ta esimene abikaas ära oli surnud. Mõlemist abielust tõusis Bach'ile õitsew järelsugu.

Kümnest pojast, kes temast enesest kauemine elasiwad (sest mitmed tema lastest suriwad weel enne teda ennast) paistawad iseäranis wälja peenik'seste haritud, ilma elu ja toreduse armastaw Emanuel Bach ja tasane oma isa jälgedes käia püüdew ja selle pärast isast kõige enam armastatud Friedemann. Mõlemad saiwad pärast kuulsaiks muusikameistriteks. Bach ise aga ei tarwitanud mingisugust ilmaelu hiilgust ega toredust. Tema seestpidine olemine ja waim elas üksnes iluhäälte ilmas, kus ta seda, mis kiriklikus rahwalaulus ja mööda läinud keskaja kunstpüüdmistes oli alustatud, lõpetusele wiia, täiendada ja oma waimuga täita püüdis. Kõik laulud ja muusikatükid, mis nõnda tema waimust wälja woolasiwad ja tema

läbi walge ette toodi, pani ta altari astete ette maha, see on, pühitses nad kirikule, kelle truuks ja ewangeliummi läbi walgustatud teenriks ta koguni näitis kutsutud olewat. Tema ei ole peaaegu midagit ilmalikku sünnitanud toonkunsti sees, waid kõik laulud ja muusikatükid, mis tema lõi, oliwad waimuliku tuumaga. Ewangeliummi sõna pidas tema pühaks ja ära põhjaandamataks ja mähkis teda äratatud salmijate kiriklikkudes lauludes ehk salmikutes oma ilusate wiiside sisse, mis nõnda ütelda nagu topud endid jalaka ümber keerutasiwad. Tema toonimood näitis iseäranis sõna sügawamat tuuma ja selle ära rääkimata täiust ja tõi sõna selle läbi täiele elule, nagu ta kõneleja suus hääle, näu, pilgu ja seestpidise liigutawuse läbi alles täieks tundmuse awaldajaks saab. Nagu Lutherus oma katekismuses ikka uueste küsides „Mis see on?" elukombete ja usuõpetuse tükid nende wäljastpidise täiuse poolest ära seletab, nõnda seletab Bach ewangeliummi sõna tema seestpidise täiuse poolest. Seda näitawad tõiste seas need lihtid ja ommeti sõnawägewad awaldused Bach'i „Matteuse Passioni" rezitatiiwides ehk kõnelauludes, kuda neid eesti keeli wõiks nimetada, sest et sääl laulu wiis nii on säätud, nagu kõneleks laulja lauldes. „Matteuse Passion" on Bach'i ühe wärgi nimi, kus sees Kristuse kannatus Matteuse ewangeliummi sõnade järele otsast otsani ära lauldakse. Aga mitte üksi kõnelauludes, waid ka igas nelja häälega koorilaulus on iga hääl nõnda ütelda iseenese peremees; kõik näitawad täis elu olewat, nagu ette nähes, mis nende looja nende sisse on pannud. Kuulja ärgu otsigu siin mitte üksnes ühte päähäält, kellele tõised nagu saatjaks juure on antud, waid ta pangu tähele, kuda iga hääl wiis iseeneses on ja ise oma teed edasi käib ja siiski ennast kokku kõlades passiwalt tõiste häälte hulka segab ja selle läbi tundja kõrwade ees põhjatu ilu ja häälte rikkuse lahti teeb. See oli Bach'i püüdmine ja tahtmine ja see oli, mis tema nime muusika sünnitamises nii kuulsaks tegi. Jõudu ja wõimist seda teha andis talle üksnes hoolas püha kirja järeleuurimine ja täieline walitsus oma kunsti üle ja selle kõige läbi tungiwam mõistmus. Niisuguses äratundmises ja oma iseäralisel teel ei ole Bach'il mitte sarnast olnud ja kellegil rahwal ei ole nii isesugust toonmeistrit olnud kui J. S. Bach.

Selle seestpoolse häälte sünnitamise kõrwas aga oli orel, mis läbi ta end ka wäljastpidi kuulda andis. Jumalateenistust kaunil wiisil mänguga algada, kuni kõik kogudus ennast kogus ja oma meeli ilmaelu tolmust iluhääli kuulates puhastas, ei pidanud Bach mitte üksi oma ametikohuseks, waid enam seestpidiseks tarwituseks. Nii hästi jumalateenistuse hakul kui lõpul oli tema mood, suure doomkiriku wõlwialused armsate häälelaenetega, nagu püha wiiruki suitsuga, täita, kuni kõikide meeled ja ohkgi templis pühadusest täidetud oliwad. Keegi ei ole pärast

teda seda sel wiisil oskanud teha ja keegi enne teda, nagu tema seda tegi.

Nõnda elas ja saatis Bach kasu, õnnistatud oma kutses, kaugel ja lähedal auustatud, ehk küll lahke ja alandlik igaühe wasta ja walmis nõu andmas, kui seda temalt küsiti. Ka walitsejad ja suured mehed auustasiwad teda tunnistuste ja auunimede kui ka palga poolest, nagu nimelt kuningas Priidik Suur ja Saksi kuurwürst ja mõned teised. Juba enne mitmest saksa würstidest kapellmeistriks nimetatud, auustati teda aastal 1736 Saksi walitsuse läbi kuninglikku=poola ja kuurwürstliku=saksi hoffomponisti auunimega.

Kolm aastat enne oma surma oli tal weel see au, et kuningas Priidik Suur teda iseäralise kirja läbi Potsdami linna wõerusele kutsus, kus kuningas ennast tema osawa oreli ja klaweri mängimise üle rõõmustas. Johann Sebastian Bach suri aastal 1750, 30. Juulil. Kus aga tema surnukeha hingab, on ajajooksul täädmataks jäänud; nii palju on tääda, et ta Leipzigi linna Jaani=kirikaia pääl maetud on, aga haua koht on tundmata. Thomas=kiriku lähedal, linna jalutamisekoha ääres, laskis Mendelsson=Bartholdy, kes, nagu muusikatundjad täävad, ka ise maailma kuulus muusikameister oli, pärast Bach'i surma mõni kümmend aastat temale auusamba ülesse panna, mis nelja kiwist aluse pääl seiswa sileda samba otsas templi moodi katust kannab, kelle all ühe külje pääl Bach'i näukuju seisab allkirjaga „Johann Sebastian Bach." Teisti kolme külje pääl on mitmesuguseid tähendawad kujud, mis suure surnu ametist kui kantor ehk laulu õpetaja ja oreli mängija ja tema sünnitustest tähendamise kombel märku annawad. Tema tööd muusika põllul saatsiwad ja saadawad weel praegu palju kasu nii hästi oreli= kui klawerimängimises. Iseäranis tema mängu ja õpetamise wiis, mis wäga mõnus oli, on pärast tema surma weel palju wilja kandnud ja laotas üle kõige Põhja=Saksa maa hulga tublid muusikameistrid oreli= ja klawerimänigmises. Pääle selle jättis ta suure hulga muusikawärka järele, mis enamaste kõik wäga sügawa tuumaga oliwad ja keda niipalju oli, et nende päälkirjad üksi 4 trükkpoognat ruumi wõtawad üles kirjutates. Et ta ka mõnda on järele jätnud, mis mitte nii ilus ei ole ja nüüdse aja kõrwadele natuke wana kõlab, ei tohi meie mitte imeks panna, kui mõtleme, et sel ajal orel ja klawer ammugi ses täiuses ei olnud, kui nüüd, ja et temal niisuguseid eestööst ei olnud, kui pärastestel õppijatel, waid pidi ise uust radast leidma. Rohkem jagu tema imeks panemise wäärt toonwärkidest saab aga weel aastasadade pärast kõige kõrgemaks arwatud ja peetud saama, mis iial mitme häälelises toonide kokkuseadmises on tehtud. Tema mitmehäälelised toonikujud on aga üksnes mitte kõikide aru saadawad, kes asjatundjad on ja hoolega neid uuriwad.

Tema mälestuseks asus aastal 1850 Leipzigi linnas üks selts,

mis end „Bach-Selts" nimetab ja kelle püüdmine on, Bach'i wärka nii hästi trüki kui konzertide läbi rahwa sekka wälja laotada. Sest seltsist wõtawad kõige tublimad Saksa maa muusikatundjad osa, ja tema liikmete arw on üle 500.

Bach'i tähtjamad pojad.

Mõne sõna wõin ka Bach'i kahest ülemal nimetatud pojast rääkida. Friedemann Bach, Johann Sebastian Bach'i kõige wanem poeg, oli sündinud aastal 1710 Weimaris, näitis end juba wara, oma isast juhatatud, kui tubli oreli mängija ja komponist wälja, aga tema wärkidest on wäga wähe järele jäänud, sest et kõik enamaste kaduma on läinud. Tema sai 1733 organistiks Dresdeni linnas ja 1746 Halles. Tema oli niisugune mees, et, kui ta orelit ehk klawerit hakkas mängima, ta sugugi ei mõtelnud, et ka üks kord peab järele jätma. See sündis nimelt mitu korda kirikus jumalateenistuse ajal, et ta wahemängu nii pikaks wenitas, et keegi ei jõudnud otsa ära oodata. Õpetaja tahab jumalateenistust edasi ajada, aga ei ole wõimalik, sest orel mürab lõpmata edasi. Bach oli koguni ära unustanud, et ta kirikus on. Selle ja mõne muu hooletuse pärast, mis poolest ta ennast süüdlaseks tegi, sattus ta kiriku eestseisusega nurinasse ja wõttis wiimaks ise enese lahti. Ta toitis ennast nüüd mitmes linnas priwaat-tunda andes ja suri 1. Juulil 1784 Berlinis.

Suure Sebastiani teine poeg Karl Philipp Emanuel Bach, sündinud 14. Märzil 1714 Weimaris, sai niisamuti isa käest tubli muusikali õpetust, studeeris siis adwokatiks, hakkas aga pärast jälle muusika ametisse, andis Berliinis muusika sees priwaat-tunda ja sai aastal 1740 Pridrik Suure, Preisi kuninga, kammermuusikuseks. Tema pidi kuningale, kes ise hää wile puhuja oli, klaweriga ligi mängima. Nii hästi tubli klaweri- ja orelimängija kui ka komponist, on ta hulga wärka, waimuliku ja ilmaliku sisuga, järele jätnud, nimelt sonatid ja konzertitükka klaweri ja ka muude mänguriistade tarwis. Tema olek kuninglikus kojas aga ei meeldinud talle mitte iseäranis, sellepärast palus ta enda 1767 lahti ja läks organistiks ja muusikdirektoriks Hamburgi linna, kuhu ametisse ta kuni surmani jäi. Tema suri 14. Sept. 1788.

Pääle nende kahe kõige kuulsama Sebastian Bach'i poja, kes küll kumbgi oma isa wasta ei saanud, on ka weel teisi lapsi ja lastelapsi temast muusika läbi tuttwaks saanud, ei ole aga mitte nii tähtjad, et siin neist pikemalt räägiksime. — Nüüd aga tuleb Bach'ist weel kuulsam meister

Ludwig van Beethoven.

Tema on sündinud aastal 1770 Dezembri kuu 16. päewal (seie ajani arwati 17mal, mis aga tema ristipäew on) Bonni linnas,

Rheini jõe ääres, Kölni kuurwürstiriigis, Saksa maal. Beethoven ei olnud aga sündimise poolest mitte Sakslane, waid Belglane, sest tema wanaisa, kelle nimi ka Ludwig van Beethoven oli, oli Belgia maalt tulnud ja Bonni linnas pääpiiskopp Maks Priidiku juures kuurwürstlikuks kapellmeistriks saanud, sest et ta osaw muusikumeister oli. Tema isa, nimega Johann van Beethoven, oli niisamuti Kölni linna pääpiiskopp Maks Prantsu hofmuusikus, aga oli ka kui muusika õpetaja tegew. Mõlemad, nii hästi wanaisa kui isa, ei saanud aga kaugeltgi noore Ludwigi wastu, kelle kuulsus pärast kõike maailma tungis ja kelle süunitust muusika põllul kõik muusika tundja ilm imestas ja weel praegugi imestab. Et tema nimi weel kuulsamaks on saanud kui Bach'il, siis tahan temast ka natuke pikemine rääkida.

Beethoven ei olnud mitte rikaste wanemate laps, sest palk, mis tema isa piiskopi käest sai ja tundide andmisega jõudis teenida, oli nii kasin, et igapäewaseks elu ülespidamisekski wälja ei ulatanud. Tema wanaisal oli selle poolest käsi paremine käinud, sest et tema kui kapellmeister, kelleks Beethoven'i isa mitte ei olnud saada jõudnud, waid üksnes ligimängija mängukooris oli, rohkem palka sai. Et nüüd Beethoven'i majas asi nii waesesste läks ja nende käsi üsna sandiste käis, tegi see Beethoven'i isa, kes juba loomuse poolest ilma lahkuseta ja kalgi meelega mees oli, weel pahasemaks ja nukramaks. See isa pahur ja tujukas olemine on ka enam ehk wähem pojasse üle läinud, mis tema pärastesest elust mitu korda wälja paistis. Oma nukras meeles otsis isa sagedaste troosti wiinaklaasi seest ja tuli tihti hilja öösel raske pääga kodu, ei olnud aga loodetud troosti mitte leidnud, sest et wiina eest kulutatud raha meelt weel nukramaks tegi. Beethoven'i ema selle wasta oli kui lepitaja ingel majas. Ilmasgi ei nähtud teda pahase näuga, ega kuuldud ühte paha sõna tema suust. Oma tujukat meest püüdis ta alati, kui nukker meel ta pääle tuli, oma armsa ja lahke kõnega jälle rõõmsaks teha, mis talle ka enamaste ikka korda läks.

Ühel õhtul, see oli 16. Dezembril 1774, tuli mees jälle raske pää ja pahase meelega kodu. Wäljas oli ilm paha, torm hulus ja möllas ja lumi tuisas kangeste. Lahkeste wõttis majaemand oma mehe wastu ja kõneles, nagu ikka, suure lahkusega temaga ja tal ei tulnud meelegi alwu sõnu tale öölda. Warsti sai ka mees jälle lahkeks ja rõõmustas ennast oma õnneliku abielu üle.

„Aga kas tead, armas Johann," ütles emand, „et täna meie wäikse Ludwigi neljas sündimise päew on?"

„Oh tühja," ütles mees, „mulle ei tulnud seda sugugi meele. Ma oleksin pidan'd ommeti talle mõne kingituse ligi tooma. Siisgi kellega?" lisas ta kurwalt juure, „sest mul 'pole raha sugugi."

„'Pole ka tarwisgi," ütles emand lahkeste, „mängi talle natuke

klaweri pääl ette. Sa tääd jo, et see talle kõige suuremat rõõmu teeb, kui ükski kink."

Läksiwad nüüd tõise tuppa, kus Ludwig neile hüpates wastu tuli, aga ruttu end ema põlle alla ära peitis, sest et ta oma karedat isa kartis. Isa meel sai uueste pahaks, et poeg mitte teda niisama ei armastan'd. Ja hakkas rahutult toas edasi tagasi käima. Ema ja poeg istusiwad ühte nurka maha. Natukese aja pärast istus isa klaweri ette ja hakkas mängima. Mängides kadusiwad paha meele pilwed ta silmist ja nägu läks ilusaid häälesid kuuldes rõõmsaks. Wiimaks hakkas ta oma mõnusa häälega laulma. Wäike Ludwig oli juba mängu hakatusel teraselt kuulama hakanud ja nihutas ennast nüüd aega mööda kikiwarwul isa kõrwa. Kõige hingega kuulas ja nüüd, kuda isa ühte südamelikku, sulatawat ehk küll liht rahwa-laulu laulis. Kui laul otsas oli, hüüdis ta ilma kõige endise argdusela: „Oh, isa, küll see oli ilus! Kui mina ommeti ka nõnda laulda ja mängida oskaksin!"

„Eks katsume proowi!" ütles lahkeks saanud isa poega sülle wõttes. Nüüd säädis ta nelja aastase poisikese peeneid sõrmi laulu wiisi järele klaweri klahwide pääle. Kui paar korda laul isa abiga oli läbi mängitud, ütles poeg korraga: „Isa, las' ma katsun nüüd üksinda." Ukkmatalt laskis isa poega proowi teha. Aga, waata imet, poisikene mängis laulu otsani ilusaste ära.

Rõõmust hiilgawail silmil hüüdis isa: „Kanade päralt, pois, seda ma ei oleks s'ust arwanud. Sinu sees näitab midagi olewat."

„Jah, isa," ütles poisike lapselikult, „ma ei tahaks muud midagi kui õige palju mängida."

„Noh, seda wõib jo saada," ütles isa, „ma hakkan ise so koolmeistriks ja loodan, et sa häste edasi astud."

Ludwig oli selle üle wäga rõõmus ja pea hakkas ka õpetamine pääle ja läks esite üsna hästi. Aga aega mööda läksiwad õpetaja ja õppija ommeti üks tõisega sassi, sest et wiimne kõik nii ei tein'd kui esimene tahtis, ja et isa äkilise meelega oli, läks asi wiimati koguni hukka. Isa õpetusel puudus elu ja kannatus. Poeg läks wiimati koguni nii kaugele, et teda enam klaweri ettegi ei saadud. Sai küll isa käest mõnegi hää jõmmi, aga see ei mõjun'd ühtigi, sest poeg oli isa äkilise meele ja kangekaeluse pärinud. Isa nägi wiimaks ära, et ta ise oma pojale koolmeistriks ei kõlbanud ja muretses talle sellepärast tõist. Esite andis talle kapellmeister Pfeiffer õpetust, siis hoforganist von der Endden ja Neefe. Need õpetasiwad teda nii hästi klaweri- ja orelimängus kui ka komponeerimises ja nimelt ilma maksuta, sest pois astus niisuguste sammudega edasi, et seda enne keegi 'polnud näinud. Juba kui ta alles kaksteistkümmend aastat wana oli, tegi ta laulusid ja klaweritükka, mis imeks

panemise wäärt tema wanaduse kohta oli. Nimetatud õpetajad ofasiwad teda tema meele järele õpetada, sest ep see tuli. Nõnda kasus Beethoven nooreks meheks. Suurtes koolides ei saanud ta käia. Üksnes linna kodanikkude koolis ta oli ja õppis sääl ka natuke ladina ja greeka keelt. Kaugemale aga nende keelte sees minna ei olnud tal wõimalik. Pärast aga on ta ennast koolitundmiste poolest wäga täiendanud.

Jutustan nüüd ühe iseäranis lou wõi juhtumise, mis Beethoven'i elule koguni tähtjas oli. Ühel ilusal kewadisel Mai kuu päewal wara hommiku jalutas Beethoven Rheini jõe ääres. See oli üks pühapäew. Ta läks mööda jõe äärt edasi, kuni ta ülekäimise kohta jõudis. Siin laskis ta enda lootsikaga üle jõe sõuda. Üle jõe jõudnud läks ta eesseiswasse ilusasse metsa. Kõik õitses ja lehkas siin nii wäga armsaste. Puud oliwad paksus lehtes ja kõige ilusama rohelise wärwiga ehitud. Taga poolt üle noore metsa paistsiwad kõrged mäe ladwad, kelle kaljulised otsad päewa paistel säraasiwad. Linnud laulsiwad ja siristasiwad nii armsaste ja kaugelt kõlasiwad Bonni linna kiriku kellad. Üleüldse oli see üks ütlemata ilus koht. Noor mees oli nagu iseenesest ära. Ehk küll ta waim toonide meres ujus, pani ta siiski iga häält hoolega tähele, mis linnude rõõmsad kurgud sünnitasiwad.

Korraga hakas Beethoven'i ligidal wõsadikus üks ööpik nii ütlemata ilusaste, täieste ja kauniste laulma, et süda wõis sees sulama hakata. Käija jäi seisma ja pani rõõmust täidetud meelega neid armsaid hääli tähele, mis nii ellaste ja troostlikult linnukese kurgust wälja woolasiwad.

„Ilus! Wäga ilus!" hüüdis Beethoven iseenesele, kui armas laulja oma lugu oli lõpetanud ja nüüd tiibu siputates ühe meelitamise hääle järele, mis wist emasest tuli, säält ära lendas. Noor mees rääkis edasi: „Mis ühe linnukese kurk iluhäältest wõib sünnitada, see kõlab sinu laulu sees, kaunis ööpik. Aga inimene, kunstnik peab weel kõrgemat, weel ilusamat walge ette tooma, nii kõrget ja ilusat, et see teda jumaluse ligi tõstaks! Ja seda tahan **mina** kätte saada ja saan ka, nii tõeste kui mind Jumal aitab!"

Wiimsed sõnad oli noor mees tõstetud häälega üsna waljuste metsa hüüdnud. Waewalt oliwad nad öeldud, kui korraga lustilik peaaegu pilkaw naermine metsast wastuse asemel kuulda oli. Beethoven jahmatas natuke, toibus aga kohe jälle ja hüüdis wihaselt:

„Kes sääl naerab? Siin näitab, kui tahaks mind keegi pilgata."

„Ja ommeti olen mina julgenud, ühte niisugust kurja teha," ütles üks noor mees ilma kartuseta puu tüwi tagast wälja astudes. „Kui sa mulle kätte tahad maksta, auustamise wäärt noor mees, siis annan enese sinu kohtu alla. Tee minuga, kuda arwad tulusa olewat; ära aga mind liig palju peksa!"

Wiha kortsud kadusiwad silmapilk Beethoven'i näult ja naeratates sirutas ta oma käe tulejale wastu, kes teda õige mehe moodi wapustas.

„Kõrgeste õpetatud Franz Gerhard Wegeler," ütles Beethoven, „auu wäärt studiosus medicinae, missugune juhtumine on sinu seie metsa toonud, kus mina ennast ükski kaugel kõigist inimeste tühipaljastest arwasin olewat?"

„Ilma kahklemata seesama juhtumine, mis minu noore wiisirikka sõbra seie metsa on ajanud," kostis Wegeler, kellega Beethoven juba enne tuttaw oli: „Ilus ilm, haljas mets, kaunis linnu laul, noor weri, asja küll wälja tulla, mo auu wäärt muusika kaswandik."

Beethoven nikutas pääga ja ütles: „Aga see on ometi ime, et meie just siin keskmetsas kokku juhtusime."

„Sääl 'pole imet ühtigi juures," kostis Wegeler. „Ülesõudja, kes meid mõlemid tunneb, tõi ka minu üle ja ma hakasin sind taga otsima, kuni sind ühe ööpiku laulu kuuldes koguni ihust ära leidsin ja siis sinu sõnad kuulsin, mis mind naerma ajasiwad. Sa ei saa mulle seda pahaks panema, aga hüppamine kuni jumalusseni sinu aastates on küll natuke sulle kõrge ja sa wõiksid hõlbsal wiisil säält üle kaela maha kukkuda ja nina luu katki murda."

Beethoven kortsutas küll esite natuke otsaesist neid sõnu kuuldes, ütles aga siis lühikese mõtlemise järele:

„Sul on õigus! Ma olin rumal, ennast niisugustesse unenägudesse unetada, mis iialgi ei wõi tõeks saada. Minu kurblikus olekus ja wiletsas elus! See ei ole wõimalik! Meeletu, kes ma olin!" Wiimsed sõnad ütles ta wäga kurwalt.

„Mis see tähendab?" küsis Wegeler, kelle süda wiimsete sõnade juures oli haledaks läinud, osa wõtlikult ja südamelikult. „Miks sa kurbdusest ja wiletsusest räägid?"

„Oh, sa ei tea mitte, ei ka keegi teine, mis mind maha rõhub," wastas Beethoven. „Waesus on üks raske koorm. Ta hoiab ka waimu tiiwad kinni. Kas see 'pole hale tunda, et inimene suured ja kaunid asjad wõib teha, aga seda ei suuda, sest et mõned guldna woi kreuzeri narakad puuduwad!"

Pisarad seisiwad tal silmis ja ta sõudis wacwalt oma südame walu tagasi hoida. Wegeler oli niisama wäga liigutatud seda nähes, kuda see nüüd silmawees seisis, kes mõne silmapilgu eest nii lootuserõõmsalt oli rääkinud.

„Ludwig," ütles ta üpris pehme südameliku häälega, — „ma palun sind, tee oma süda minu wastu lahti ja ära salga mulle midagi, mis sind koormab ja waotab. Mo süda lööb sulle, kui õiglasele sõbrale! Wõta siis ka mind oma sõbraks wastu ja siis räägi! Sa tead, truude, eht südamesõbrade wahel ei tohi saladust olla!

„Sõbrad!" ütles Beethoven rõõmsaste. „Kas sa tahad tõeste mulle üheks tõsiseks sõbraks olla?"

„Kuni mo elu wiimse tunnini, ma wannun seda sulle!" wastas Wegeler nii ausalt ja tõsiselt, et tema õigusest kahkleda ei wõinud.

Beethoven mõistis teda ja sai tema südamest aru. Rõõmukisaga langes ta Wegeleri kaela ümber ja andis talle palawalt suud.

„Siis sõbrad! Sõbrad eluajaks!" hüüdis ta. „Oh! jo kaua olen ma üht südant igatsenud, mis mind mõistaks ja mõista tahaks ja waata, wiimaks olen ma ta leidnud! Nüüd wõid, armas Wegeler, ka teada saada, mis mo südant waewab. Ma olen seda ikka salaja pidanud, aga sulle ütlen ma seda. Waata, ma ei ole mitte õnnelik, ja mis mind õnnetuks teeb, on mo isa elukord."

Nüüd jutustas Beethoven sõnaka kõnega, kuda tal juba lapsest saadik oma isa poolt ja tema tujudest wäga palju kannatada olla olnud, kuda tema armas ema oma õnnetust kristlikn meelega ja üksnes salaja oma elu üle pisaraid walades kanda, kuda tema kahe noorema wenna ast mitte parem ei olla, kuda neid mure ja häda waewata ja isa selle kõige juures kord küll armastaja isa, aga mõne minuti pärast jälle wihane ja armuta piinaja olla, kes mitte kannatlikult oma õnnetust ei kanna, waid troosti wiinast otsib, mis muidugi peret ikka õnnetumaks teeb. Ta lõpetas sellega, et tema elu sellepärast nii kibe ja tüütu olla, et ta parem surra kui elada tahaks.

Wegeler aga ütles: „Jah, pean ütlema, sinu elu on kurb küllalt, aga ära sellepärast meelt ära heida ja juba surra ihalda." Nüüd mõistis ta oma noort sõpra nii kauniste ja lahkeste trööstida, et see peagi oma kurwad mälestused ära unustas ja ka rõõmsaks sai. Pääle selle lubas Wegeler, kes jõukamate wanemate laps ja mitmes peenemas linna perekonnas tuttaw oli, teda ka mitmes kohas tuttwaks teha, et selle läbi oma sõbra elu natuke lõbusamaks teha.

Nad läksiwad nüüd jalutates läheda kloostri Heisterbach'i poole, kelle eestseisja, üks lahke mees, Wegeler'i tuttaw oli. Sääl sõiwad nad hommikust ja pärast seda tuli magus jutt kloostri eestseisja wahel, kelle wiimsega Wegeler ka Beethoven'i tuttwaks oli teinud. Beethoven aga, kui uus tuttaw, wõttis wähe jutust osa ja läks wiimaks tähele panemata toast wälja. Ta astus kloostri kirikusse ja läks oreli koori pääle. Ilusat orelit silmitsetes ütles iseenesele: „Kahju, et siin kedagi ei ole, kes mulle tuult tallaks, mul oleks suur lust olema, seda orelit natuke proowida."

Waewalt oli ta seda ütelnud, kui üks mees oreli tagast wälja astus ja küsis: „Kes siin tallajat himustab? Minaks see olen!"

„Mina himustasin," ütles Beethoven. „Mul oleks himu, siin natuke orelit mängida."

„Aga kas teie siis ka mängida mõistate?“ küsis tallaja Beethoven'i kaunis waesepäralist riideid silmitsetes.

„Eks katsume järele!“ ütles noor mees. Tallaja läks, ikka weel kahtlejal näul oreli taha ja Beethoven seadis end oreli ette. Aga kuda hakas orel mängija sõrmede all elama! Kirik täitis ennast ilusate häältega, mis ükskord tasa nagu lehwitawad ingli hääled, siis aga aega mööda paisudes nagu pikse müristamine orelist wälja kõlasiwad. Seda wiisi mängis ta nagu iseenesest ära tüki aega. Wiimaks jäi ta seisma. Üks mees munga riidis astus koori pääle ja ütles imeks panewail ja hiilgawail silmil: „Waat', see oli ilus! Ütelge ometi, armas noor mees, kes on teile niisugust mängu õpetanud?“

„Mina ise!“ wastas Beethoven kaunis lühidalt ja kuiwalt, sest et ta mungaga pikemalt ei tahtnud rääkima hakata. (Lugejale olgu öeldud, et see katoliku kirik ja ka et Beethoven ise usu poolest katoliiklane oli.)

Munk rääkis aga edasi: „Mina arwan ennast ka natuke mängida oskawat, sest et ma siit kiriku organist olen, aga niisugust mängu ei ole ma weel kuulnud. Kas teie ei taha nii lahke olla ja weel üks kord ennast kuulda lasta.“

Beethoven, kes munga sees ühte oma kunsti osalist oli tundma õppinud ja mitte paljast munka, astus rõõmuga jälle oreli ette ja tuuletallaja, kes wõerast noort meest pärani suuga oli imestanud, kobis oreli taha. Warsti kõlas wägew oreli hääl uueste läbi kiriku. Wahest kõlas wiis nii lihilt ja siledalt kuulja kõrwa, siis aga jälle nii kunstlikult, et ta kõige raskemad käänud ja kohad nagu mänguasjad noore meistri sõrmede all näitasiwad olewat. Wahe ajal oliwad kõik inimesed kloostrist oreli häält kuuldes kiriku tulnud, nendega ühes ka kloostri eestseisja ja Wegeler. Kõik kuulasiwad imeks pannes noore mehe osawat mängu. Beethoven, kui ta tüki aega oli mänginud, lõpetas wiimaks ära ja kõik astusiwad tema juure ja puistasiwad kiituse sõnu tema osawa mängu üle. Oreli-tallaja ütles higi otsa eest pühkides: „Kui sihuke mees mängib, siis tallaksin hommikust õhtuni ilma söömata lõõtsa.“

Kloostri eestseisja aga astus Beethoven'i juure, lõi talle tasa õla pääle ja ütles liigutatud: „See oli tõeste kõla teisest ilmast ja ta on kuni mo südame sügawamasse nurka tunginud. Tänan teid, noor sõber! Teie olete tõeste üks meister ja üks suur tulewik seisab teie ees, selle juures ma ei kahtle.“

Beethoven wõttis kõik kiitused kaunis külmalt ja tähele panemata wasta, sest et ta süda talle ütles, et ta weel kõrgemat wõib teha. Ta ei tein'd muud kui kumardas ennast natuke mannetul wiisil kloostri eestseisja poole, sest et ta peenes ümberkäimises ja komplimenditegemises mitte harjunud ei olnud.

„Nõnda'p ta nüüd on, aulik kloostri eestseisja!" ütles Wegeler, kui nad jälle kloostri toas joodawa wiina klaasi juures istusiwad. „Üks magus tuum kareda koore sees, üks selge krystall, kellele muud ei puudu, kui natuke liibimist oma käies hinnas hiilgada. Tema ise ei ole mitte süüdlane selle juures, waid tema waene seisus. Kust wõib haridust ju peenet ümberkäimist saada, kui igapäewane leib puudub! Palun sellepärast mitte pahaks panna, kui ta ümberkäimises mitte nii õppin'd ei ole ja wahest wigasid teeb."

Seda wabandust 'polnud aga sugugi tarwis, sest kloostri eestseisja ei olnud mitte mees, kes niisuguste wäljaspidiste asjade pääle waadas. Nad rääkisiwad weel mõndagi Beethoven'i üle, kes ise mitte sääl ei olnud, waid kirikust kloostrisse minnes salaja eemale läinud oli. Siis lõiwad klaasid Beethoven'i terwiseks kokku ja Wegeler jättis, pärast seda, kui ta oli lubanud oma sõbra weel sagedaste kloostri eestseisjat waatama tulles ligi wõtta, jumalaga.

Beethoven oli lähemas metsa ääres, kust tee läbi läks, ühe puu tüwi pääle maha istunud ja oodas sääl oma sõbra järele.

„Miks sa end meist ära lahutasid?" hüüdis Wegeler, kui teda silmas. „Jumalaga jätmata tuled sa ära. See 'pole jo ilus."

„Mina ei wõinud mitte enam jääda," ütles Beethoven oma tugewaid juukseid nagu lõwi lakka tagasi wisates. „Mina pidin, pärast seda kui mind kirikus kunsti waim oli toitnud, wälja Jumala ilusasse loodusse minema, et ma mitte inimese tühje kiitmisi ei kuuleks."

„Aga kloostri eestseisjal oli wäga kahju, et sa sääl ei olnud," ütles Wegeler.

„Tõine kord," kostis Beethoven, „aga mitte täna. Tema on üks lahke hää herra, keda ma austan, aga ta peab mind niisugusel tunnil rahule jätma."

„Seda ta teeb ka, sina raudpää!" andis Wegeler naeratates wastuseks. „Mängi talle aeg ajalt natuke ette ja ta saab sulle ikka hääd soowima ja sinu tujudega kannatlik olema. Niisugune mees wõib meie-sugustele palju hääd teha, kui ta meie poolt on."

Nõnda juttu ajades sammusiwad sõbrad Bonni linna poole tagasi.

Juba tõise päewa õhtul tuli Wegeler suure rõõmuga oma sõbra juure ja ütles: „Mul on korda läinud, oma lubamist pidada. Ma olen sinust ühes mulle tuttawas perekonnas rääkinud ja nad tahawad wäga sinuga tuttwaks saada. Ses perekonnas saad sa ennast tõeste nagu kodus tundma."

„Ja mis perekond see on, kus sa mind sisse tahad wiia?" küsis Beethoven. „Sa tead jo, et ma kõigele ilmale ei passi ja kõik ilm ka mitte minule."

„Aga see perekond ei ole mitte see, mis sa nii põlates kõigeks

ilmaks nimetab," kostis Wegeler. „Ses perekonnas on nii hästi kunst kui teadus kodus ja nende eest kantakse wäga hoolt. Ka tulewad sinna meie linna kõige suuremad muusikumeistrid kokku, nende hulgas sulle jo tuttaw kapellmeister Ries ja ka graf Waldstein, kellest ehk sa ka kuulnud oled. Lesk hofrath von Breuning'i proua perekond on see, kus ma sind tahan tuttwaks teha."

„Ah soo!" ütles Beethoven, „see on muidugi tõine asi. Sest perekonnast olen ka mina kuulnud. Peawad armastuse wäärt inimesed olema."

„Kõige paremad ilmas!" tõendas Wegeler. „Seepärast tõmba ruttu pühapäewakuub selga ja hakkame minema!"

„Ta on mul juba seljas!" wastas Beethoven trotslikult. „Kes mind ses kuues ei taha wasta wõtta, selle juure ma ei lähegi. Minul paremat, kui mul praegu seljas on, ei ole."

„Peru trotspää!" hüüdis Wegeler naerdes. „Läh'me siis niisamuti. Külap need inimesed sind ka nii wastu wõtawad."

„Aga pea kinni!" ütles Beethoven. „Ma olen siin täna ühe tüki komponeerinud klaweri, wiiuli ja shello jauks. Kui nüüd sääl õppinud muusikused kokku tulewad, eks siis mängime läbi. Küll nad saawad silmad lahti kiskuma, kui nad minu sünnitust kuulda saawad."

„Ohoo, pois, sa lendad jälle liig kõrgelt," ütles Wegeler. „Sa mõtled end, kes teab mis jo teinud olewat. Mõtle aga enne, et sa sääl mitte rumalate waid asjatundjate ees mängid!"

„Seda parem!" hüüdis Beethoven. „Rumalatele ei saa ma ilmasgi midagi komponeerima. Aga see, mis ma olen teinud, **peab** kõigile asjatundjatele meeldima."

„Noh, siis wõta tükk ligi," ütles Wegeler. „Ehk parem, anna ta minu kätte. Mina ütlen, et ta ühe minu sõbra tehtud on. Siis saab ta läbi mängitud, ilma et komponisti tuntakse ja seda paremine wõib kuulda saada, mis otsust ta üle antakse."

„See nõu on hää!" kiitis Beethoven. „Wõta ta oma kätte!"

Sõbrad läksiwad nüüd käsi käes Breuning'i majasse, kus neid juba oodati. Ehk küll suurt sugu inimesed, wõtsiwad nad Beethoven'i wäga lahkeste wastu ja Wegeler tegi ta kõigi wõerastega, kes sääl oliwad, tuttwaks. Wõeraste hulgas oliwad nimetatud graf Waldstein ja kapellmeister Ries, kui ka muud muusikuametmehed. Iseäranis sõbralik oli majaproua Breuning Beethoven'i wastu ja peagi tundis ta end nende hääde inimeste seas nagu kodus olewat, ehk küll ta suur seltskondade armastaja ei olnud. Wiimaks astus Beethoven ilma palumata klaweri ette ja hakas mängima. Kõik seltskonna liikmed kogusiwad endid kokku ja kuulasiwad sõna lausumata Beethoven'i mängu. See aga mängis, nii kui seda temast tohib

vodata. Klawer oli nagu elaw tema käes ja ilusad hääled, mis säält wälja tuliwad, täitsiwad kõikide südamed waimustusega.

„Brawoo! brawoo!“ kõlas kõikide suust, kui noor kunstnik oma mängu oli lõpetanud. Graf Waldstein, kes ise ka tubli muusikus oli, kiitis teda üle wäga, niisamuti ka kapellmeister Ries.

Wegeler aga rõõmustas wäga ja pidas seda silmapilku parajaks, oma tükiga ette tulla.

„Et nüüd korra muusika juures oleme,“ ütles ta ja ka õppinud muusikused siin käe pärast on, siis wõib jo ka ühte uut tükki katsuda, mis mina õnne kombel kogemata olen kätte saanud.

„Mis see on?“ hüüdis kapellmeister Ries. „Ja kes on ta komponeerinud?“

„Komponist tahab esiteks tundmataks jääda,“ ütles Wegeler. „Tükk ise on klaweri, wiiuli ja shello jauks tehtud.“

„See on jo tubli!“ ütles Ries. „Beethoven mängigu klawerit, sõber Müller shellod ja mina wiiulit. Mänguriistad on saadawal, selle pärast teeme kohe proowi.“

Kohe oli kõik walmis ja kõik hakasiwad pääle. Kolm tubli kunstnikku mängisiwad esimese korraga tüki ilusaste läbi, mis tõe poolest üks ilus tükk oli. Kuulajad kuulasiwad täie tähelepanemisega. Tükk oli läbi. Aga kiituste asemel tuli wiimaste toonide järele üks peaaegu piinlik waikus. Wegeler kahwatas koguni ära kartes, et tükk ei meeldin'd. Beethoven aga istus nagu Jupiter oma istme pääl. Wiimaks hakas kapellmeister Ries rääkima ja ütles:

„See on jo üks tõe poolest imelik ilus mängutükk. Kes on selle komponist? Mul on suur himu, teda tundma õppida.“

„Tõeste see tükk on selge ja puhas, ehk küll täis iseäraldusi,“ wõttis graf Waldstein sõnast kinni.

„Mina ei ole ilmas ilusamat kuulnud,“ hüüdis Christoph, Breuning'i proua wanem poeg. „On wist üks tähtjas kunstwärk Haydnist ehk Mozartist.“

Jälle rõõmsaks saanud Wegeler ütles naeratawa näuga: „Ei Mozart ega Haydn; see komponist on palju noorem ja praegu siin meie seas.“

„Ahaa, graf Waldstein, kes muud!“ ütles Breuning'i proua lahkelt kumardades.

Ärge salake ühti, herra! Teie olete meile selle täädmata rõõmu walmistanud!“

„Tõe poolest, armuline proua,“ ütles graf Waldstein. „Ma peaksin end õnnelikuks, kui ma selle ilusa tüki meister oleksin. Wist on meie kapellmeister Ries ta teinud.“

„Ei, ei!“ hüüdis Ries. „Ka mina ei tohi end wõeraste sulgedega ehtida. Nii ilus kui see tükk on, ei ole ta ommeti mitte minu töö.“

„Aga kes wõib siis see komponist olla, kui mitte Waldstein'i ega Ries'i herra ei ole?" ütles Breuning'i proua. „Teie tahate meid wist natuke nekkida, armas Wegeler. See tükk on ilma kahtlusceta üheft kuulsa nimelisest meistrist."

„Jah, nimi tal on," ütles Wegeler, „aga kuulus ei ole see weel mitte, ehk ta seks küll üks kord saab saama, selle juures ma ei kahtle. Tema nimi on — Ludwig van Beethoven ja istub teie ees klaweri juures."

Nagu püssirohu kõind mõjus see sõnum kooselejate hulka. Kõik waadasiwad kord üks tõise kord Beethoven'i otsa. Üksi Beethoven seisis waikselt ja waadas naeratates oma ette."

„Noh, jah! Mis siin suuremat imeks panna on," ütles ta. „Ma tegin ta täna walmis."

Ei ole wõimalik üles kirjutada, kuda need paar sõna kõikide pääle mõjusiwad. Kõik tungisiwad ta ligi ja igal ühel oli üks imestamise ehk kiitmise sõna talle ütelda. Tema laskis seda esite rahuliste sündida, sai aga wiimaks ommeti kannatamaks, kargas istmelt ja hüüdis:

„See on palju! Mina ei teeni seda kiitust mitte ära, ega ole selle wäärt. Pärast! Mitme aasta pärast ehk! Weel on inimesi, kes palju enam oskawad kui mina."

„Neid wõib küll wäga wähe olla," ütles graf Waldstein wäga tõsiselt. „Mina aga tunnen end' kutsutud olewat, ühe talendi eest, nagu teil on, kõigest jõust hoolt kanda. Armas Beethoven, tänasest päewast saadik palun teid, mind oma isalikuks sõbraks ja kaitsjaks pidada!"

Beethoven kumardas pääga ja kogeldas paar tänusõna. Ühe minuti pärast oli ta jälle kõik ära unustanud ja ajas wõerastega magusat juttu ja sai iseäranis Breuning'i proua kolme pojaga, Christoph, Stephan ja Lenz, tuttwaks, niisama nende kolme noore mehe õega, kelle nimi Leonore oli. Sest ajast sai tema ka Leonore koolmeistriks Breuning'i proua tahtmise järele. Sellesama Leonorega seisis Beethoven alati wäga sõbralikus olekus, ehk neist küll mitte paari ei saanud. Ühes oma ooperis, nimega „Fidelio," keda ta aga ise koguni „Leonore" tahtis nimetada, on ta selle Leonorele igawese mälestuse pannud selle läbi, et ta teda sääl kui wäga armastuse wäärt naesterahwa laseb üles astuda.

Nõnda läksiwad nädalad ja kuud mööda. Beethoven käis sagedaste Breuning'i juures wõerusel ja õppis sääl rohkem inimestega ümber käima. Ka sai ta nende peenešte koolitatud ja haritud inimeste läbi enam saksa kirjadega tuttwaks, mis talle palju kasu tõi. Graf *Waldstein* aga näitis koguni ära unustanud olewat, mis ta lubas.

Ja ommeti teadis Breuning'i proua, et ta wäga palju Beethoven'i hääks wõis teha, sest et ta kuurwürstiga ligidalt tuttaw oli.

Muidu aga paranes end Beethoven'i elu iga pidi. Breuning'i proua oli wäsimata, talle tundisid muretsemas, mis läbi Beethoven palju teenis ja oma ema (sest isa oli juba wahe ajal ära surnud) ja kahte wenda wõis awitada.

Uhel õhtul, kui jälle hulk tutwaid Breuning'i juures oli ja ka Beethoven nende seas, sääl tuli graf Waldstein ja palus enesele seda muusiku tükki, mis nad esimesel õhtul oliwad läbi mänginud. Muidugi andis Beethoven selle talle hää meelega, ega täädnud sääl midagi iseäralikku arwata. Breuningi proua aga täädis küll, aga ei ütelnud midagi.

Jälle oliwad nad ühes koos ühel õhtul Breuning'i juures. Sääl astub graf Waldstein rõõmsail silmil uksest sisse, teretab kõiki, ka Beethoven'it ja ütleb temale: „Aga kas teate, Beethoven, mis praegu mo põues krabiseb?" See juures koputas ta käega põue pääle, kus midagi paberi moodi krabises.

Beethoven ei täädnud midagi wastata.

„Ma näen," ütles graf, „et teil palju aimamise andi ei ole, sellepärast tulen teie mälule appi."

Nende sõnadega tõmbas graf kirja põuest wälja ja pani Beethoven'i ette laua pääle ütteldes: „Üks kiri kuurwürstlikust sala-kantseleist Beethoven'ile."

Beethoven kahwatas ära. „Mis mul kuurwürsti sala-kantseleiga tegemist on?" hüüdis ta ehmatan'd. „Mis ma kurja olen teinud, et säält mulle kiri tuleb? See ei wõi tõsi olla; herra graf, teie tahate wist mind natuke narriks teha. Mina seda kirja lahti ei tee."

Mitte miski sugu hinna eest ei tahtnud Beethoven kirja lahti teha ja ei tein'd ka. Wiimaks pidi kapellmeister Ries seda tema eest tegema ja ette lugema. Mis aga seisis kirjas? — Kuurwürst oli selle kirja läbi Beethoven'i oma hoforganistiks nimetanud*).

See õnn tuli liig ootamata. Beethoven seisis esite nagu juhm natuke aega, aga wõttis siis kirja, jooksis graf Waldsteini juure, pigistas rõõmuga selle kät hüüdes: „Tänu! tänu! mo kaitsja!" Wõttis siis kübara ja hüüdis: „Hääd ööd kõikidele!" ja putkas kisaga: „Ema peab ka teadma!" uksest wälja.

Keegi ei pannud seda temale pahaks, sest et kõik teda tundsiwad ja talle hääd soowisiwad.

Beethoven'i elu paranes nüüd wäga. Ta sai würsti käest kaunis suurt palka, andis palju tunda ja edenes ka ise hoolega juure õppides. Nõnda läks mõni aasta edasi. Beethoven'i ikka

*) Beethoven ei olnud sel ajal weel täis 15 aastat wana.

rohkem ihaldaw waim aga ei olnud ammugi sellega, mis ta mõistis, rahul, waid ta tahtis weel kaugemale saada. Aga seks oli Bonni linn wäga wäikene. Ta himu oli sellepärast Wiini linna minna, kus sel ajal kõige kuulsamad muusikameistrid Mozart ja Haydn elasiwad, et sääl weel juure õppida. Aga tänu kuurwürsti wasta pidas teda Bonnis kinni. Wiimaks pidi aga see oodatud aeg ommeti tulema.

Ükskord tuli graf Waldstein tema juure ja tellis kuurwürsti käsu pääle, et Beethoven ühe ritterballéti tarwis muusika walmis pidi tegema.

Muusika sai wäga ilus, pidi aga graf Waldstein'i nime all, n'agu oleks tema seda teinud, ära mängitud saama. See pidi sellepärast sündima, et muusikandid, kellest mitmed Beethoven'i õnne üle kadedad oliwad, mitte meelega sandiste ei mängiks ja see läbi muusikat alwaks ei teeks. Seda wiisi aga läks mäng wäga hästi ja Beethoven'i wastased wihastasiwad seda enam, kui pärast wälja tuli, et mitte graf Waldstein waid noor Beethoven muusika sünnitaja oli. Muusika ise oli aga wäga kuurwürsti meele järele.

Ühel päewal läks Beethoven ühte wõerastemajasse natukese õlut jooma. Sääl kuulis ta korraga, kuda üks kuurwürstlik laulja tema üle wäga palju paha rääkis ja kuda tema kogemata ja ilma ära teenimata hoforganistiks olla saanud. Sääl juures kiitis ta ennast palju enam mõistwat, kui niisugune koolipois.

Beethoven kuulas esite waguſi seda sõimu päält. Wiimaks lõppis ta kannatus ommeti otsa ja ta wõttis nõuuks natuke kätte maksta. Ta astus Heller'i juure (nõnda oli laulja nimi) ja ütles: „Herra Heller, teie laulate wiimseks proowiks homme kirikus soolo, kus juures mina teile mängin. Mis pääle lööme käe, ma segan teid oma mängimisega ära, ilma et wõeriti mängin."

„Minu pärast olgu," hüüdis Heller uhkelt. „Lööme ankru weini pääle käe. Teie mind laulus ei jõua segada." Heller aga oli tõeste tubli laulja ja oma asjas kindel. Nõnda sai käsi lööduđ ja laulja arwas wõitwat.

Kindlaste, nagu ikka, algas Heller laulu, kus juures Beethoven ühes mängis. Esite läks kõik häste. Korraga aga lõi Beethoven nõnda häältega ümber, et ta ühe alumise häälega ülewal mängis. Heller ei leidnud ses kunstlikus häältesäädmises enam õiget tooni üles ja jäi kinni. Wihaga hüüdis ta: „Ta mängis wõeriti!" ja tahtis esimesel tuhinal Beethoven'i pääle joosta, mis aga Ries ära keelis.

„Ta on päris õigeste ühes mänginud," wastas Ries, „muudgu

niisugusel wiisil, mis teile natuke liig kõrge oli. Jätke ta seepärast rahule. Teie kautasite."

Heller aga omas wihas ei jäänud rahule, waid lubas kuurwürstile Beethoven'i üle kaewata, sest et tema mäng ei sündiwat mitte kirikusse ja läks siis tormates kirikust ära.

Beethoven istus parajaste weiniklaasi juures wõerastemajas, ehk küll Hellerit sääl ei olnud, kelle rehknungi pääle wein oli wälja wõetud, mis ta ka, kui Heller ei oleks tahtnud maksta, ise lubas ära maksta, korraga tuli üks kuurwürsti teener ja kutsus teda würsti juure. Kõik ehmatasiwad ära, sest et keegi ei olnud arwan'd, et Heller oma lubamise tõeste tõeks teeb. Beethoven aga wõttis mütsi ja läks wastu tõrkumata ehk küll kartes.

Teenrist sisse lastud astus Beethoven tuppa, kus kuurwürst, üks wana auu wäärt mees, kirjutas. Sääl pidi ta weel 5 minutit ootama, ennegu kuurwürst teda tähele pani. See ootamise aeg oli temale üpris piinlik. Wiimaks pööris würst end ümber ja silmas Beethoven'it, aga ta nägu ei olnud mitte kuri. Mõne teretamise sõna järel ütles ta lahkeste:

„See on hää, et tulite. Ma tänan teid selle ilusa muusika eest, mis teie graf Waldstein'i ritterballéti tarwis olete teinud. Selle tegemise waewapalgaks annan siin teile 100 dukatit ja nimetan teid üle selle oma kammermuusikuseks."

Missugused tundmused nüüd Beethoven'i südames ärkasiwad, ei ole wõimalik kirjutada. Ta oli seie tulnud, nuhtlust ehk kõwa manitsust kuulma ja sai nüüd weel päälegi tasutud ja kõrge auu sisse tõstetud. Ta ei tahtnud raha esite wastu wõtta.

„Wõtke aga wõtke!" ütles kuurwürst, „ega ma teie tööd muidu taha saada. Teile on üks hää and Jumala poolt antud ja minu kohus on, selle eest hoolt kanda."

Beethoven wõttis nimetamisekirja ja kogeldas mõned pool mõistmata tänusõnad.

Kuurwürst ei lasknud aga teda täieste wälja rääkida, waid ütles: „Aga nüüd peame paar tõsist sõna tõine tõisega rääkima. Heller oli natukse aja eest siin ja kaebas teie üle. Enne kui otsuse annan, tahtsin teid ennast kuulda. Kuida oli lugu selle asjaga? Rääkige mulle kõik ilusaste ära!"

Beethoven, kes jälle ära oli kahwatan'd, jutustas siiski kõik asja lou otsast otsani ära ja lisas siis weel juure: „Ma näen küll, et mul süüd on, sest niisugune asi ei oleks pidan'd mitte kirikus sündima ja palun selle pärast, seda enesele andeks anda!

„Noh," ütles kuurwürst jälle lahkelt, „kes oma wiga tunneb, on juba isegi nuheldud. Ma ei taha mitte waljuste teiega kohut käia, aga ilma nuhtluseta ma teid ommeti ei wõi jätta. Aulik kloostri

eestseisja on mulle mõne aja eest ütelnud, et teil wäga palju annet orelimängimiseks olla. See ajab mind, teie nuhtlust nõnda seadma, et teie üheks aastaks minust eemale ja nimelt Wiini linna wangi lähete. Sääl linnas olla palju häid orelimängijaid, kellest teie weel midagi wõite õppida. Nõnda siis, üheks aastaks nuhtluseajaks Wiini linna! See olgu teie nuhtlus!"

Beethoven ei usaldanud oma kõrwu enam.

„Aga, kõige armulisem herra," hüüdis ta wälkuwail silmil, „see ei ole jo mitte nuhtlus, waid häätegu ja minu kõige palawamate soowimiste täitmine!"

Kuurwürst tegi wägise tõsise näu ja ütles siis: „Igaüks tõine saaks ärasaatmist minu ligidalt nuhtluseks pidama ja ma ootasin ka Teitest sedasama. See ei rõõmusta mind mitte, et teie minust kaugelolekut hääteuks peate."

„Heldekene, nõnda ei arwanud jo ma mitte!" hüüdis Beethoven tulises kimbatuses. „Ma tahtsin aga ütelda, et Wiinis muusika poolest kõige enam wõib õppida ja soowisin sellepärast ükskord sinna saada. Andke andeks, kõige armulisem herra! Mo süda on kõige palawamat tänu teie wastu täis!"

„Noh 'pole wiga," ütles würst jälle lahkelt. „Ma mõistan ja saan ikka teie poolt olema. Aga oma nuhtluseaja peate ära kandma ja teda ka seks pidama. Kui teil reisiraha ehk muud tarwis on, saab teile graf Waldstein muretsema. Tema tunneb minu nõuu teie wastu. Jumalaga, armas Beethoven!"

Armuline päänikutamine kuurwürsti, sügaw kumardus Beethoven'i poolt ja rääkimine oli möödas. Beethoven ei teadnud, kuda ta toast wälja putkas. Trepi pääl tuli graf Waldstein ta wastu ja hüüdis:

„No noh, noor sõber, juba jälle tuli ja leek. Mis teile siis iseäralikku on sündin'd?"

Beethoven wasta: „Mis te weel küsite. Teie ise olete jo, kes kõik minu hääks on teinud. Kammermuusikuks! Sada dukatit! Reis Wiini! Pää pööritab mul otsas! Küll see oli armulik nuhtlus."

Ja tuhat nelja lendas ta ema juure ...... oma häda kaebama walju, kõwa, armulise kuurwürsti nuhtluse pärast.

Sääl jooksiwad pisarad, aga mitte mure-pisarad.

Wiini linnas würst Lichnowski juure käisiwad sel ajal kõige peenemaste haritud inimesed kokku. Sinna kogusiwad nimelt linna kõige suuremad ilma-kuulsad muusikameistrid, nimelt Mozart, Haydn ja palju muid. Selle würsti juure saadeti ka Beethoven ja graf Waldstein oli talle mitmed soowimisekirjad ligi annud. Kui Beethoven sinna jõudis, oli würsti majas just suur wõeraspidu, kus ütlemata palju uhkust ja toredust näha oli ja

Beethoven oli sellepärast esite natuke arglik oma liht kodaniku riides, ehk ta küll graf Waldsteini sõbraliku soowimisekirja pärast just otse wõeraspeule oli palutud. Ta oleks peaaegu salaja jälle ära läinud, kui mitte würst Lichnowski ise, kellele juba Beethoven'i sääolek ööldud oli, seda pagemise-katset ei oleks tühjaks teinud.

Beethoven wõeti würsti ja tema proua poolt wäga lahkeste wastu. Würsti proua tegi nüüd ka teda Mozart'iga tutwaks, kes ka wõeraspeul oli. Kui Beethoven Mozart'it, keda ta tema trükitud muusikatükkide pärast üle wäga auustas, enese ees nägi, oli ta üpris õnnelik ja hakkas suure waimustusega Mozartit kiitma.

„'Pole nii palju waja," ütles Mozart, „usun hää meelega, et mõned minu tükid teile meelelised on. Nagu näen, tunnete teie juba mind, aga mina teid weel mitte kui muusikanti. Seepärast palun, laske midagi enesest klaweri pääl kuulda. Saab mind rõõmustama, kui teile need kiitmised wõin tagasi ütelda."

Beethoven ei lasknud seda enesele kahte korda ütelda. „Kus on klawer?" küsis ta oma karedal wiisil, ilma et tal meele tuli, kus ja mis inimeste keskel ta seisis.

„Brawoo!" hüüdis würsti proua, sääl saame wist palju ilusat kuulma. Ruttu saali klaweri juure!"

Kõik läksiwad saali ja Beethoven lendas nagu kuul klaweri juure ses tundmises, maailma-kuulsa Mozarti ees mängida. Ta mängis, mis silmapilk talle sisse andis. Kõik wõerad saalis seisiwad wait ja kuulasiwad suure tähelepanemisega. Mäng tuuris weerand tundi ja kui Beethoven mõne wäga ilusa akkordiga oma mängu lõpetas, ei olnud käte laksutamisel ja kiitusel otsa. Aga — Mozart jäi külmaks ja ei tein'd muud, kui ütles paar ära pruugitud külma kiitusesõna. Kõik kahwatasiwad, kui nägiwad, et Mozart, kes muidu kiitis, kus wähe wõis, siin nende aru järele ommeti üpris ilusa mängu järele mitte märki kiitusest ei näidan'd.

„Teie mõistate selle noore mehe üle liig walju kohut," ütles würst Lichnowski tasa Mozartile kõrwa. „Mind on tema mäng nagu elektri wäega täitnud. Nii ilus oli see."

„Noh, mis sääl siis on?" ütles Mozart õlga nikutades. „See on üks wälja õpitud paraadi-hobune, mis see noor inimene meile sääl ratsutab. Sellega ei lase Mozart end weel mitte püüda."

Mozart arwas nimelt sellega, et see üks pähä õpitud tükk oli, mis Beethoven ette mängis, sest töine asi on paljalt pähä õpitud nootide järele, hoopis töine asi ja raskem aga ühe antud põhjusmõtte järele mängides täieste uut tükki teha.

Nii tasa, kui Mozart need sõnad oli ütelnud, kuulis neid Beethoven ommeti. „Ei mitte, herra Mozart," ütles ta wälkuwail silmil. „See 'polnud mitte pähä õpitud tükk, waid päris minu

oma luulemisewäest wälja woolanud mäng. Selle tõendamiseks palun teid ühe põhjusmõtte anda, mis üle ma warsti uue tüki wälja mängin. Siis näeme, mis ma wõin, ehk mitte ei wõi."

„No noh, ärge nii tulipää olge, noor herra," ütles Mozart. „Põhjusmõtte wõite kohe minu käest saada." Nende sõnadega lõi ta paari takti pikkuse wiisi klaweri pääl wälja ja käskis Beethoven'it selle üle ühe terwe tüki teha. Uue waprusega hakkas Beethoven mängima. Ja et see just tema mood oli, siis kõige paremine mängida, kui ta äritatud oli, siis mängis ta niisuguse osawusega uue põhjusmõtte järele tüki wälja, et kõik kuuljad uueste nagu elektri wäe läbi waimustatud saiwad. Juba esimeste toonide juures oli külmus Mozarti näust kadunud ja kui Beethoven oli lõpetanud, läks ta tema juure, wõttis waimustatud tema ümbert kinni ja ütles, et kõik kuulsiwad: „Seda pange tähele, sest saab ükskord kõik maailm rääkima." Ja see sündis ka nii.

Sest õhtust saadik räägiti Beethoven'ist Wiinis kui suurest muusikameistrist. Beethoven ise aga püüdis suure usinusega ikka weel enam õppida. Ta uuris endiste meistrite tehtud tööd läbi, nimelt Bach'i, Haydn'i, Mozart'i ome. Ka otsis ta Wiini linna meistrite õpetust komponeerimises ja mänguriistadega ümberkäimises. Würst Lichnowski laual käis ta söömas ja leidis sääl nagu tõise kodupaiga.

Nõnda läks aasta ruttu mööda ja ta pidi Bonni tagasi minema, sest et ta kuurwürstile tänu wõlga oli. Pääle selle jäi ta ema raskeste haigeks ja, kui Beethoven Bonni jõudis, suri ta ära. Beethoven, kuda teame, oli oma ema wäga armastanud ja oli wäga kurb ta surma üle.

Aga Bonni linn oli Beethoveni waimule wäikseks jäänud. Tema ihaldas Wiini linna tagasi, kus nii tegew elu muusika põllul oli, aga ta ei tahtnud kuurwürsti wasta tänamata olla ja jäi selle pärast mõneks aastaks sinna. Wiimaks aga tõi õnnelik juhtumine kuulsa Haydn'i Bonni linna. See pani imeks, et Beethoven weel mitte Wiini tagasi ei olnud tulnud, mis pääle wiimne jutustas, mis teda kinni hoiab. Haydn aga läks kuurwürsti juure ja pani sellele ette, kui kasulik Beethoven'ile olla, kui ta Wiini tuleks. Kuurwürst, kes Haydn'ist palju lugu pidas, laskis tema soowimise pääle Beethoven'i jälle Wiini tagasi minna, kus teda jälle suure rõõmuga ta wanust tutwatest wastu wõeti. See sündis aastal 1793.

Wiini jäi Beethoven oma eluajaks elama ja ei ole ial säält kaugemal käinud. Würst Lichnowski olt tale oma majas elukorteri annud ja ta oli üleüldse Lichnowski juures nagu oma kodus. Et ta nüüd jõukaste elas, on iseenesest mõista, sest et sissetulik *komponeeritud* tükkide eest, mis trükitud saiwad, ja tundide eest, mis

ta andis, õige suur oli. Ehk küll ta nüüd juba kõiges ilmas kuulsaks sai, ei jäänud ta siiski oma edasiõppimises seisma. Weel kui ta 30 aastat jo wana oli, wõttis ta weel tundisid.

Kõrget sugu inimeste seas, kellega Beethoven ümber käis, õppis ta Wiinis oma täismeheaastates ühe grafi tütre, nimega Julie von Guicciardi (räägi: gitshiardi), tundma. Seda hakkas ta wäga kangeste armastama ja oleks hää meelega temaga abielusse heitnud, aga, rääkimata wahesein, mis nende kahe seisuste wahel oli, lahutas neid. Beethoven tahtis selle pärast üksnes oma kunsti kasuks elada ja mitte perekonna isaks saada. Wõitlus armastuse wahel neitsi ja kunsti wastu oli hirmus kange ja koguni nii kange, et Beethoven wahest meeleäraheitmises peaaegu omale otsa oleks teinud. Üks muusikasünnitaja on inimene, kes peaaegu üksnes tundmustes elab, sest et wägewast tundmusest ühes rohke luulemisewäega muusika peab wälja woolama. Selle pärast on ka armastusetundmus eht muusikuse rinnus palju tugewam kui tõistel. Nõnda oli see ka Beethoven'i juures. Aga armastus kunsti wastu wõitis, kui see tal ka raske küll oli. Ta jäi poismeheks. Lõhestatud südamega komponeeris ta oma armukese mälestuseks ühe wäga ilusa tüki, kus sees ta armastuse õnne ja õnnetust, rõõmu ja walu häälte läbi kuuldawaks teeb ja mis üks tema kaunimaist tükkidest on.

Üleüldse on Beethoven'i wiis oma sünnitustes inimese elu tema rõõmude- ja waludega, kannatuste- ja wõitlustega, lühidelt kõige tema olemisega nõnda ütelda toonide sisse maalida ja see läbi kõrwale kuuldawaks teha. See'p see oli, mis tema tükka nii kuulsaks teeb, et ka iga praegune muusikatundja nende pääle imeks panemisega waatab. Beethoven oli mees, kes priiust armastas. Tema arust näitis Napoleon I., kelle au sel ajal ühte puhku tõusis, üks priiusetooja ja selle eestseisja olewat. Ta komponeeris tema auuks ühe tüki, kus sees ta wägewate häälte läbi wahwusetegusid püüab tõsta ja ilustada. Jalgi ei ole wahwuseteod paremine lauldud saanud, kui ses tükis, kelle nimi on „Sinfonia eroica." Juba oli Napoleon'i nimi esimese lehe pääle kirjutatud, kui t'ale sõnum tuli, et Napoleon end keisriks teinud. Wihaga kiskus meister esimese lehe lõhki ja wisas tüki paha meelega nurka, kus ta kaua aega seisis. Napoleoni auuahnus oli meistri nii kurjaks teinud.

Enne kui Beethoven'i wiimsest otsast räägin, õpime Beethoven'it weel tema oma toas tundma. Tema wiis oli, hommiku wara üles tõusta, nii pea kui päike aknast sisse paistis. Ta karas woodist wälja ja jooksis pesuwaagna juure ja hakkas end pesema. Sääl juures ümises ta ühte puhku naljaka häälega, sest et tal lauluhäält sugugi ei olnud. Peagi oli ta ära unustanud, mis ta tegi ja walas üks kruusi täis wet tõise üle käte pääle ja üle waagna ääre wälja, kuni

wiimaks tuba ujus. Tema wana majapidaja ja ülespassija naesterahwas kuulis seda ja teadis juba, mis asi oli. Ta läks Beethoven'i ukse taha ja kisendas: „Aga, herr van Beethoven, herr van Beethoven!“

„Mis wiga, Christine?“ müristas hääl kambrist.

„Teie uputate jo terwe Wiini linna ära, kui seda wiisi edasi pesete,“ hüüdis ülespassija.

Nagu unest ärkas Beethoven ülesse, pani riided selga, jooksis klaweri ette, mängis ühe tunni aega neid kõige ilusamaid wiisisid, läks siis ruttu kirjutuselaua ette ja hakkas, nagu oleks tuli sule all, aru saamata kärmusega noodipäid paberi pääle tikkima! Korraga tõstis ta pää üles ja karjus: „Christine!“

Ülespassija pistis pää ukse wahelt sisse ja küsis: „Mis waja, herr van Beethoven?“

„Kohwi!“ oli lühike wastus.

Kui kohwi oli joodud, läks ta linnast wälja jalutama ja Jumala looduse ilu maitsema. Tagasi tulles tuli talle mõni uus mõte meele. Tulist ruttu läks nüüd käik kodu poole. Kübar kukkus pääst maha, aga Beethoven ei pannud sest tähelegi, waid läks palja pääga edasi. Inimesed jäiwad pärani suuga järele wahtima. Kodu jõudnud karjub wana talitaja talle wasta: „He, herr van Beethoven, kus kübar?“ Ei tõine pane sest miksgi, jookseb tuppa ja maalib jälle nootisid. Korraga kisendab ta: „Ries!“

Ries, meie wana tuttawa kapellmeister Ries'i poeg, keda Beethoven tema wana isa tänu mälestuseks oma juures pidas ja õpetas, astub sisse. Nüüd hakkawad mõlemad tööle, üks õpetama, tõine õppima, kuni ülespassija lõunele hüüab. Pääle selle lähewad mõlemad ühes weel kord jalutama. Tagasi tulnud, kirjutas Beethoven jälle ehk mängis. Õhtu läks ta Lichnowski, van Swieteni ehk mõne muu sõbra juure wõerusele. Nõnda wiisi elas Beethoven ja nagu näete, üsna wana ehk poismehe moodi. Ta oli aga selle juures üsna õnnelik. Kui ta ka wahest isemeelne oli, ei pannud seda keegi pahaks, sest et kõik teda tundsiwad. — —

See õnnelik elu aga ei jäänud talle mitte otsani. Tema pääle tuli see kõige suurem wiletsus, mis iial ühe häältemeistri pääle wõib tulla. Tema kõrwakuulmine hakkas kaduma. Seda märkas esite Ries, kes temaga jalutamas käis. Tema ei kuulnud alustuses enam linnulaulmist, ega karjalaste wilepuhumist j. n. e. Ikka enam ja enam kadus tema kuulmine. Küll katsusiwad tohtrid kõik teha, mis iial wõimalik oli, aga üksgi rohi ei aidanud. See oli tõeste üks hale asi. See mees, kes ise need kõige ilusamad muusikatükid oli loonud ja tõiste kõrwu need kõige ilusamad hääled sünnitanud, see ei kuulnud ise enam oma kaunid wiisisid. Ta

wilets mees pidi seda häda ligi 20 aastat kandma. Kui sügawaste ta ise oma wiletsust tundis, näitab üks koht ühe kirja sees, mis ta 2. Mail 1810 oma wanale truule sõbrale Wegeler'ile kirjutas, sest nende kahe mehe sõbrus kestis kuni surmani. Beethoven kirjutab:

„Ma oleksin üks neist kõige õnnelikumaist inimestest maailmas, kui mitte üks kuri waim oma telki minu kõrwade sisse ei oleks üles löönud. Kui ma mitte kusgilt ei oleks lugenud, et inime ei pea enesele otsa tegema, seni kui ta weel ühe hää teu wõib teha, ämmugi ei oleks mind enam. Ma läheksin ise surma."

Beethoven kannatas oma wiletsust mehise meelega ja täieste maha ei löönud teda tema õnnetus mitte. Nii palju oli aga näha, et ta sest ajast end enam ja enam wäljaspidisest elust tagasi hakkas hoidma. Ka sai tema tõiste wastu enam umbusaldikuks, mis sest tuli, et tema õnnetus tema seestpidist olemist kurwaks ja pahuraks tegi. Selle läbi oli tema sõbradel sagedaste raske temaga ümber käia. Beethoven, kes enne ikka lahtine, südamelik ja usaldaw oma sõbrade wasta oli olnud, sai oma õnnetuse läbi nagu koguni ümber muudetud. Tema wanad sõbrad wõisiwad sagedaste koguni wõeraste ja tühjapaljaste inimeste läbi tema juures laimatud saada. Sündis seda — mis tihti ette tuli — siis ei ütelnud Beethoven oma wiha mitte mehe moodi õiglaselt wälja, waid kandis seda omas südames ja ei näitnud selle wastu, kelle pääle see wiha käis, muud kui wihkamist ja põlgamist üles.

Stephan von Breuning, Beethoven'i kõige suurem austaja, kirjutas oma Bonni tutt'watele: „Teie ei wõi mitte uskuda, kui sügawaste kuulmise kadumine Beethoven'i olekusse on mõjunud. Äkiline on ta juba loomu poolest ja nüüd tuleb sinna juure weel, see tundmine, et ta õnnetu on. See teeb teda umbusaldikuks ka kõige paremate sõbrade wasta ja on ümberkäimine temaga wäga raske."

Tõsi küll! Aga eks ta olnud sellepärast kahekordse alatsemise wäärt! Tõisiti see ometigi ei wõinud olla. Ta tundis ennast õnnetu olewat ja see tegi tema meele nii wäga nukkraks, et tema enam kellegist suuremat rõõmu ei tunnud. Pääle selle tuli talle weel mõni paha wastumeelne asi ette, mis teda muidugi paremaks ei teinud, nagu nimelt oma kahe wenna Karl- ja Johanniga. Need oli tema enese järele Wiini linna lasknud tulla, muretses neile sääl kaunid kohad, andis ühe osa oma sissetulekust neile ja kandis nõnda nende eest iga pidi hoolt. Wennad aga tasusiwad talle tema hääd teud tänamata meelega ja ei häbenenud mitte, tema järelt koguni warastada. Nad wõtsiwad ükskord, kui Beethoven ise kodust ära oli, kõik tema kallid kiwid ja muidu kallid mälestused, mis tema oma tubliduse märgiks suurtsugu inimeste käest oli kingituseks

saanud, salaja ära, pärast seda, kui nad kapi ukse oliwad lahti murdnud. Beethoven ei pannud sest wargusest peaaegu miksgi, ega tapelnud oma wendadega, et seda oliwad talle teinud, aga see tundmine, ka neist petetud olla, kes talle kõige ligemal seisiwad ja kellele ta nii palju hääd oli ülesse näitnud, ei wõinud teda muidugi lahkemaks ega rõõmsamaks tõiste wastu teha. — Üks tema wennapoegadest, keda ta wäga armastas ja kõigest wäest soowis, et ta tema wanaduse troostiks ja rõõmuks tema juure jääks, jättis teda maha ja läks ära. See kõik tegi tema meelt ikka nukramaks ja karedamaks. Siisgi ei wõi ütelda, et tema paha südamega oli; sest niipea kui wälja tuli, et tema kedagi ilmasjata oli wihastanud ehk põlanud, siis oli ta silmapilk walmis, andeks paluma ja tegema, et kõik jälle hääks pööraks.

Seda mööda, kuda tema kõrwakuulmine aeg ajalt wähenes, hoidis ta ennast ka tõistest inimestest ja nendega ümberkäimisest ikka enam tagasi. Enne oli ta kõik muusika tükid, mis ta oli teinud, ka ise konzertides juhatanud, kui nad ette mängiti. See jäi nüüd muidugi ka tegemata. Wiimaks kadus ta kuulmine koguni ära ja ta jäi täieste kurdiks. Nüüd hoidis ta ennast kõikidest eemale, mis ka jo mitte ime ei olnud, sest et ta jo nende rääkimist kuulda ei wõinud. Paljalt mõne üksikuga oma paremaist sõbradest käis ta weel läbi. Palju kuulsaid mehi tuliwad teda waatama, aga ei saanud muul wiisil temaga kõneleda, kui üksi kirja läbi. Selle tarwis oli temal ikka üks paberist raamat käe pärast, kuhu see, kes teda waatama tuli, oma mõtted ehk küsimised sisse kirjutas, mis pääle siis tema kas suusõnaga ehk ka kirja läbi wastas. Niisugusid raamatuid on temast üle 100 tükki järele jäänud ja neid hoitakse weel praegu Berlinis suure hoolega alles, sest et nende läbi tema elust palju kuulda saab. Paneme weel paar sõna sest ülesse, mis tema enese üle kirjutab:

„Oh inimesed," ütles ta, „ärge mõistke mitte kohut mo üle, nagu oleksin ma paha ja kare inimene, kes kellegiga ühte ei sünni ja ennast tõistest tagasi hoiab. Ma pean jo seda tegema, sest mis kasu mul sest on, kui ma inimeste seltsi lähen ja sääl kellegi sõnu ei kuule! Oh mul puudub üks wiiest meelest, üks meel, mis minu juures terawam peaks olema, kui kellegi tõise juures, üks meel, mis mul enne nii täieline oli, nii täieline, nagu seda wähe minu ametiwendade juures leida on. Aga minult on ta nüüd igaweste kadunud! Kannatust, kannatust peab mul olema, et ma oma wiletsust kanda jõuan. — Jumal, sina waatad alla mo südame sisse ja näed ise, et inimese-armastus ja häätegemise himu sääl sees elab. Oh inimesed, kui te seda kord loete, siis mõtelge, et mulle ülekohut tegite, mind kõwaks pidades. Alatsege mind ja üks õnnetu trööstib

ennast, kui ärdat südant leiab. Ma olen kõik, mis wõimalik, teha püüdnud ka loomuse weaga wõideldes j. n. e."

Jah, ta on ka seda teinud, see suur meister! Just sel ajal, kui ta kurt oli, jäi muusika tema kõige suuremaks troostiks ja need tükid, mis ta sel ajal tegi, on need kõige ilusamad ja südant liigutawamad, ehk ta küll ise neid oma ihuliku kõrwaga enam ei kuulnud, waid nad üksi teistele kuulda paberi pääle kirjutas. Kõiki tema toonisünnituste nimesid ei taha ma siin mitte nimetama hakata, sest neid on palju. Wiimsil eluaastatel elas ta suwe ajal Wiini ligi ühes külas, kus tal ilus maja oli. Sääl käis ta wahel jalutamas Jumala looduses ja läks siis jälle kodu edasi komponeerima. Talwel elas ta linnas, kus ta muidugi sedasama tegi. Tema wiimne suur tõelik mängutükk (g. symphonia d-mollis) on wist küll kõige täielikum, wägewam ja mõjusam muusiku-sünnitus, mis iialgi mänguriistade tarwis on tehtud.

Nõnda elas ja oli see suur mees. Kui ta 56 aastat ja 3 kuud wanaks oli saanud, jäi ta weetõppe haigeks. Ta tundis, et ta sesse haigusse saab surema. Ühel päewal enne oma surma ütles ta weel ladina keeli: „Plaudite, amici, comoedia finita est (Laksutage käsa, sõbrad, mäng on otsas)!" Tema haigus kestis 8 päewa ja oli, et ta tugewa loomuga mees oli, wäga raske. Tema suri aastal 1827, 25. Märzil. Päratu hulk rahwast üle 20,000 inimese saatsiwad teda haua juure, sest igaüks täädis, et üks heledam täht muusika taewa küljes oli kustunud. Währingi surnuaias Wiini linna juures on ta haud. Pärast sai talle Wiini ja Bonni linnas auusambad ülesse pandud. Kõige ilusama auusamba aga on ta enesele mängutükkides jätnud, mis 1867 Leipzigis Breitkopfi ja Härteli juures kõik teist korda trükiti.

Sina aga, lugeja, kui sa mõne laulu leiad noodiraamatust, kus Beethoven'i nimi juures seisab, siis mõtle, et see selle ilma-kuulsa meistri tehtud on. Et Bach'i ja Beethoven'i muusika ka meie rahwa seas end laiali laotaks, et aga ka nende eesminek mõnda eesti poega kihutaks, ilusaid laulusid looma, seda soowib südamest nende ridade kirjutaja

K. A. Hermann.

IV.

Mõnda Otu Wilhelm Masinga elulougust.

Tähendused. 1. O. W. Masinga täielist elulugu üles panna, ei ole Kirjameeste Seltsil weel mitte wõimalik, sest et nii palju materjali käe pärast pole; ommeti, mis siit ja säält tähtsast mebest täädust saadud on, tahetakse siin awaldada, — ning teisi selle läbi selle materjali täiendamiseks, sarnase materjali kogumiseks kihutada.

2. Masinga üle on mõnda leida all seiswais raamatutes ning kirjades:

a. Dr. Napiersky, Schriftstellerlexikon, Bnd. III. lehekülg[1] 168.

b. Dr. Napiersky, Dr. Beise, Schriftstellerlexikon, Bnd. II., lehekülg 34.

d. H. R. Paucker, lehek. 165, 168.

e. C. F. Kolbe, Lit. Begl. zum Prv.-Bl. 1832, Nr. 14., lehekülg 31.

g. Eduard Joh. Asmuth, ein Lebensbild, Gotha 1859.

h. Ahrens, Grammatik der ehstnischen Sprache, lehek. 5 § 7., lehek. 9 § 12.

i. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Band I., Heft III., 1844, lehek. 69, 70.

k. Inland 1861 Nr. 41. „Die Estnische Literatur nach Ahlquist.“

l. Dörptsche Zeitung Nr. 274, a. 1872.

m. Seetzens Reisen, herausgegeben von Dr. Fr. Kruse, Band I., 1854, lehek. VII.

n. J. Hurt, „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud wiisil,“ lehek. 2.

o. Kõnes, mis Palamuse õpetaja Kolbe Masinga matmise päewal pidanud. (Kõne on trükimata, aga leida Eesti Kirjameeste Seltsi raamatukogus.)

3. Üle selle on Dr. Beise ning Masinga 2 tütart, kes praegu Tartus elamas, suusõnaga Kirjameeste Seltsile abiks olnud õnsa Masinga elulugu warjult walgele toomises, mis eest neid siin südamest täname.

O. W. M. sündis aastal 1763, 28. Oktobril, Lohusuus, Peipsi rannas, — see on täna 112=ne aasta eest. „Tema pääle tuleb nagu sündinud Eestlase pääle waadata, sest ka isa oli köster, tema ise kõneles lapse põlwes Eesti keelt (ema keelt) ütleb Ahrens, — „selle läbi see tuli, et ta pärast seda ka Eesti keeli mõistis mõtelda.

Tema ema, kelle ainus poeg ta oli, — oli loomu poolest wäga tark, olemise poolest wäga wiisakas naesterahwas. — Ema see oli, kes jo warakult poja sees armastust kõigi wooruste wastu, himmu kõigi täädmiste järele äratas, ema see oli, kes poega sel wiisil mõistis Jumala abiga ja tema kartuses kaswatada, et Masingal pärast poole rammu küllalt eluräguotustele — mis muidu ta elu küll wäga hapuks olekssiwad wõinud teha — wastu panna oli, — pea 70 aastat wana, sädasiwad ta silmad nagu 25=e aastasel noorel mehel weel.

Liigutatud südamega kõneles Masing sagedaste weel mehepõlwes oma ellast emakesest.

Ema jo see oli, kes Masinga, saanud ka Narwa linna kooli, kuhu ta prauski Aswerusе nõuandmise ning sekkimise pääle oli läinud, läbi teinud, ette walmistas senna maale reisima, kus ta silm näha wõis, kuis õppimine inimest tõstata wõib, kus ta mõneks ajaks unustada jõudis, kui kurwad ja koled loud isamaal — kus ta kõige tähtsamate selle aegiste täädusmeestega ning kunstnikkudega osasaamises oma kõrget waimu seks jõudis hariba, mis ta pärast oli. Saanud ta Torgau — pärast Halle linnas õpetaja ameti pääle iseäranis õppinud ning 22=he aastaseks saanud, tuli ta oma isamaale — täis põlewat armastust, — mis tegusid teha himmustas — tagasi ning wõttis omale kõige päält Tallinna maale v. Tolli juure kodukoolmeistri koha.

1778 a. 3. Juulil walitseti teda Lüganduse kirku pääle õpetajaks. Tänuliku poja esimeseks tööks oli ema ning isa oma juure paluda, — suures, südamelikus armastuses ning õrnas hoolekandmises tasus ta neile nende armu tagasi kunni surma läbi lahutuseni.

7 aastat kandis ta Lüganduse koguduse eest hoolt, juhatas neid wäsimata elutee poole, siis kutsuti teda Wiru maakonda Rigula kogudusele hingekarjatseks. Ligi 20 aastat oli ta töö selle koguduse päralt. „Sääl olin ma kõige õnnelikum" ütles ta oma sõbra Kolbele mitu ning mitu korda, kui kurjade inimeste kawaluseb tema hääd südant walusaste torkasiwad. Siin leidis ta sõbru, nagu ta neid Saksa maal suurekooli pääl leidnud, siin käisiwad tema kirjad pärast säält labkumist sagedaste sõbru rõõmustamas ning elatamas — siin oli see koht, kus Masing oma esimese, ella armastuse maitsis: raehärra Ehlerzi tütre Tartust leidis ta omale truuiks abikaasaks ning eluehteks; 5 tütart ning 5 poega ülendasiwad nende õnne.

Aga — ometi oli ka siin see koht, kus Masing rohkeste Jumala witsa maitses.

6 last suriwad ühel aastal tal ära, mure ning südame härmatus pani laste ema haige woodisse 7-meks aastaks maha — ning surm päästis ella kannataja; warsi pärast seda läks Masinga oma ema igawesse isamaale, — niisamma tema isa, keda karu jahi pääl nõnda kangeste põrkanud oli, et ta enne meelest nõdraks jäi. Pääle selle põles Masinga elumaja ära ning kõik ta rahawarandus, mis ta omale ka korjanud oli, jäi ühe Tallinna kaupmehe kätte, kes pankrotti jäi. See oli kõik raske küll, aga Masing oli ka mees, kes Jumala kartuses kanda jõudis, mis Isa witsa pääle pani.

Kaks korda oma eluaja sees oli ta surma hädaga wõitlemas: Üks kord hullu koera hambis ning tõist korda kui ta 4-ja hobuse wankri alla jäi, mis läbi ta mitu aega haigusega pidi wõitlema.

Sel ajal (1812), kus sõda möllamas, oliwad ka kõik tõised hädad elamas. Kaabakad warastasiwad kõik ta wilja ära. Tallinna maal oliwad wõlsi raha tegijad rahwast petmas, mehisel wiisil juhatas Masing neid teenitud palgale. Igal pool täätud ja tuntud waraste päämees läks nii häbemataks, et päisipäewal keegi enam julge ei jäksanud olla.

Mõisatest ning taludest riisuti, mis näppu puutus, õllewaadid ning wiina ankrud lasti tühjaks, aitu lõhuti .... kahju tehti otsata, rahwas ja maa ägas. Masinga palwe ning hoolekandmise läbi muretseti asjalou paranemise eest, — wargad aga lubasiwad Masingale selle eest tänupalgaks maja pää päält ära põletada. Kõigi nende rägastuste uhu sees jõudis Masing weel nalja teha ning hääd meelt omale hoida, nagu ta selle aegsed kirjad oma paremale sõbrale õpetaja Schubele kirjutatud — tunnistawad.

Siit rõõmust ja walust kutsuti teda aastal 1815 Tartu lähedale Eeksi kiriku pääle õpetajaks, kuhu ta kunni õnsa otsani jäi. „Siin oli ta 17 aastat weel selle rahwa õpetaja, keda ta nii kõigest südamest armastas" ütles Kolbe kalli mehe surnukirstu juures.

Siin walitseti teda 1818 Liiwi maa ülema konstoriumi liikmeks, pärast aastal 1821 Tartu jauskonna prauseks.

Ta oli oma ametiwendadele toeks, nendest südamest armastatud; ta oli oma kogudusele isa, truu hingekarjane, abimees, nõuandja; ta katsus rahwast toorusest ning ebausust lahti päästa, selle ainsa õige rohu: õpetuse läbi. Selle tarwis asutas ta omas kihelkonnas kooli, — kus ta targemad poisid koolmeistri ametit pidama juhatas. Iga õnnetu, haige, jõutu leidis tema käest sõbralikku mehist abi, kuude kaupa olla tema oma koguduse haigeid liikmeid oma majasse wõtnud, neid põetanud ning neile ütlemata kannatuses ihu ning hinge tohtriks

olnud, — weel täna täädwad sest halli pääga mehed Eekssi kihelkonnas kõnelda ning oma õnnist õpetajat haua põhja õnnistada.

Tema rääkis mitu keelt, (tema säädis Dr. Krusele Mustlase keele sõnaraamatu kokku, mis pärast seda tääduse kohta wäga tähtjas olla olnud), tema oli muusiku tundja, tubli wiiulimängija, laulja; kõige selle juures ei täädnud koguduses keegi paremat põllumeest nimetada kud oma õpetajat.

Need kõik on wäga hääd ning kallid omadused, aga need (üksi) pole kaugeltki mitte, mis Masinga Eesti rahwa harimise kohta nii tähtjaks on teinud kud ta on.

Tüdimata ning wägew oli tema töö oma koguduses suusõnaga ning teuga, aga wägewam weel tema töö sulega wäljaspool kogudust. Siit Peeterburisse kutsumist ei wõtnud Masing mitte wastu, tema tahtis sel pilksel pimel kurwal ajal Eesti rahwa kasuks elada, olgu küll et tema oma kohta wäga sünnib, mis ta laulus: „Wändra metsas Pärnu-maal, lastt wana karu maha" ütleb:

„Seda igal ajal nähtud,
Et sel ikka waewa tehtud,
Kes kui targem tõega
Rahwast püüdnud walgusta."

1819 kutsuti teda Tallinna piiskopiks, aga Masing arwas Eekssis ennem ning enam raamatuid Eesti rahwa kasuks kirjutada wõiwat ning jäi. Kui ma nüüd need raamatud ning kirjad paljalt nimetan, mis Masing osalt otsekohe Eesti keeli, osalt Saksa keeli (enamiste aga ka jälle Eesti asjade paranemiseks kirjutas) siis peame küll — kui ikka ka jälle selle raskuse pääle mõtlema, mis sel ajal Eesti kirjawara surma kütkesse paniwad, mõtlema, õpetaja Kolbega ütlema: Kohkuma peame meie tema suure töörammu üle, kohkuma selle suure waimu üle, kes nii palju täita jõudis, tema on seda wõrt ning saawad üks kord ajad tulema, kes tänuga ära tunnewad, mis nad Masingale wõlgu on.

Masinga kirjad:

1) ABD ehk luggemise-ramat Lastele, kes tahhawad luggema õppida. Tartus 1795. Raamatul on 34 lehekülge. (1×1).
2) Estnische Originalblätter für Deutsche. 1-stes Heft. Tartus 1816, 62 lehekülge.
3) Pühhapäewa Wahhe-luggemised. Tartus 1818, 172 lehekülge.
4) Kaks Ria-ma Katekismuse ümberpanemise katsed. Tartus 1819, 12 lehekülge.

5) Wanna seädusse-aja sündinud asjad, mis Wanast-Testamendist kokkukirjutatud ja noore rahwa õppetusseks trükki pannud. Tartus 1819, 96 lehekülge.
6) Lihwlandi-maa Tallorahwa Seädus. Tartus 1820. 204 lehek.
7) Jutlus mis Priuse kulutamise päwal 12-mal Märtsil 1820. Tartus 1820, 27 lehek.
8) Vorschläge zur Verbesserung der ehstnischen Orthographie. Tartus 1820, 16 lehek.
9) Armas ma rahwa, n. n. e. Tartus 1820, 16 lehek.
10) Õpetus, kust ja kuida tunda, kas inimene tõeste surnud wai mitte, ja mis siis teha kui tema pitkas minestuses on, et ta jälle toibuks. Riias 1820, 16 lehek.
11) Lugemise leheb 28 tükki. Tartus 1821.
12) Õpetus kuidas neid lugemise lehti kasuga pruukida. Tartus 1821, 20 lehek.
13) Maarahwa nädala-leht. Tartus 1821, Pärnus 1822, Tartus 1823, Pärnus 1825, igal aastakäigil on 416 lehekülge (52 numbrit).
14) Maarahwa kalender ehk tähtraamat. Pärnus 1823, 1824. Igal aastakäigil 27 lehek. tähtraamatut ning 45 lehekülge õpetlikkusid kirjutust. Tartus 1825, 20 lehek. õpetust. Tartus 1826, 48 lehek. õpetust.
15) Arwamise-Raamat koolmeistrite ja koolilaste kasuks wäljaantud. 1 jagu Tartus 1823, Eeskõnega kokku 94 lehekülge.
16) Täieline ABD-raamat, kust maakeele lugemist õiete õppida. Tartus 1823, 40 lehek.
17) Beitrag zur estnischen Orthographie. Tartus 1824, 39 lehek.
18) Wiiskümmend kaks lugemist Uuest Testamendist wäljawalitsetud, kuhu küsimist mis mõtlemist tahtwad, häid õpetust ja püha kirja salmisid juure pandud. Pärnus 1824, 235 lehek.
19) Täieline Ristiuso õppetus, mis targema rahwa ja koolmeistrite kasuks wälja antud. Pärnus 1825. Eeskõnega kokku 4 + 160.
20) Õpetus kuida uust rõugid panna Riias 1825.
21) Beleuchtung der über O. W. Masings Beitrag zur estnischen Sprache erschienenen Bemerkungen vom Verf. des Beitrages zur estnischer Orthographie. Pärnus 1827, 56 lehek.
22) Ladina keeli kõne Tartu uniwersitedi sisseõnnistamise päewal. 2 lehekülge.
23) Selleaegse tähtja seitungi „Innland" sisse kirjutas Masing mitmed kirjad, nagu: Innland 1817, lehekülg 58, 65—67., lehekülg 113. 2 Eesti ennemuistist juttu. Innland 1818 lehek. 210. n. n. e.

24) J. H. Rosenplänteri raamatusse: „zur genaueren Kenntniß der estnischen Sprache" kirjutas Masing (Saksa keeli). Tähendused Eesti keele üle IV, 102—112. V, 37—50. Tähendused ühe Eesti rahwalaulu üle, X, 60—65. Tähendused Tallinna keele laulu raamatu üle, X, 65—71. Kirjad põllumeestele on Eesti keeli kirjutatud) XI, 97—109. Eesti keele uurimise üle XII, 33—47. Impromtu, XII, 151. Tähendused, kuidas Eesti keeli jutluse kawasid tuleks teha, XIII, 133—168. 68 tähendust Eesti keele kohta (Masinga kirjadest), XV, 42—61. Üks Eesti keeli kontraht, XV, 149—166. Üks Eesti keele katekismus (poolele), XVI, 131—149. Rewisjoni säädus 9-sast Webruarist 1826, Eesti keele ümber pandud, XVIII, 131—152 n. n. e.

25) Tartu kalendrile lisa. Tartus 1819, 47 lehte.

26) Üle selle kogus ta Eesti keele haiguste, rohtude nimed ning pani Saksa keeli ümber.

27) 1819-nest aastast saadik pani Masing kõik awalikud kuulutused, mis kohtude poolest rahwale saadeti, ümber nagu neid weel „Tallorahwa kulutaja" seest küllalt leida on.

28) Aastal 1817 kuulutas ta awaliku kirjaga (2 lehekülge) et ta talurahwa nädala lehe wälja anda tahta.

29) Predigt am Secularfeste der Ausburgschen Confession. Tartus 1830, 28 lehek.

30) Mõned tema trükkimata kirjadest — nagu kirjad mis ta oma sõbra J. H. Rosenplaenterile kirjutanud, on Tartu Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus alewal.

See ajab jo üsna higi otsa, paljalt ära nimetada, mis ta kirjutanud on.

Mis tohin nüüd mina nende raamatute kohta öölda? Kemad oleksiwad seda wõrt, et meie neid seltsis läbi uuriksime omale ning teistele roaks saadaksime. Aga praegu on asjad nii halwad, et neid raamatuid kuskilt poolt ei saa. Ainus mees, kellel 24 Masinga raamatut ta raamatu kogus oli, oli tutaw nüüd surnud raamatukõitja Jürjens Pärnus.

Aga kuuleme pigem, mis tähtjad mehed Masinga, tema kirjade kohta ütlewad.

Endine Tartu elementarkoolmeistrite seminari inspektor Jürgenson kirjutab:

„O. W. Masing on ning jääb, olgu ka et temagi wigadest ning eksitustest mitte üsna waba pole, sellegipärast Eesti kirjaliste täine Makabeus (see on: wasar, haamer). Wägewaste on ta rahwa waimu liigutanud, sest et ta rahwa waimu tundis ning tema keelt põhjani mõistis. Oma ABD ehk lugemise raamatus awaldab ta

jo tükis uusi, tänini tundmata mõtteid keele üle. Aga kõige wana ümbermuutjaks sai Masing oma originallehtede läbi (1816) olgu ka et ta neid mitte kaua es kirjuta, siiski oli wili ometi suur, sest nagu Rosenplänteri kirjadest (Beiträge) näha, hakati nende läbi igal pool kangeste Eesti keelt uurima.

Rahwalikuks kirjaliseks asus Masing kõige päält oma „Püha päewa wahelugemiste läbi." Üks tmelik armas, palju loetud ning ihaldatud raamat, keele poolest isesugune. Siin on esimest korda õ ning ö wahel wahet tehtud („Masing on tähe õ isa").

Täh. Tänn Tallinna kirjaliste Seltsile, kes mõndagi Masinga P. p. wahelugemistest „Wanas ja uudes" meite rahwale rõaks walmistanud on.

„Oma kõige paremaks tööks (mis eest ta ka Wladimiri auuristi neljanda klassi sai) nimetab Masing ise Lihwlandi-ma Talloratwa seäduse. Tema lugemise lehed on (nüüdki weel koolides leida) oma õpetamise wiisi poolest (selle aja kohta) wäga hääd. Tema Nädala-leht on iga pidi õpetlik ning tuluga wägew, keele poolest ime ilus, keeleuurijatele tähtjas. Need neli kalendrisaba, mis Masing kirjutas, on õpetlikud, armsad, lõbusad lugeda, keele poolest wäga hääd, murekalt kirjutatud."

Tema rehkendamise raamat on oma õpetamise wiisi poolest küll waene, aga rehkendamise keele loomiseks pani Masing selle raamatuga põhja, temast sääl antud kunstisõnad on ka teistes Eesti rehkendamise raamatutes — ning, mis pääasi, ka rahwasuus pruugitawad.

„Tema 52 lugemist uuest testamendist" on wäga rahwa seisukohta waimuhariduse piiris — arwatud, kerged mõista, armsad lugeda; olgu ka, et tema piibli seletustega mitte igal pool ühte sündida ei wõi."

Kõige enam kisa kära ning kohtumist õpetatud meeste seas, tegi Masinga kiri, mille sees ta Eesti keele õigestkirjutamise parandamist soowib ning ihaldab. Enamalt jault oliwad kõik tema wastalised ses asjas, iseäranis õpetaja Steingrüber, Knüpffer ning õp. Hirschhausen, kes otsekohe küsis; kust Masing see õiguse ning julguse ometi wõtta, isaisade kirjawiisi, millega nii kaua läbi aetud, muuta.

Mis O. W. Masing õigestkirjutamise poolest uudist on tahtnud ja toonud on lühidalt suure ja kuulsa keeleuurija Dr. Wiedemanni edespidi wälja antawas Eesti keele grammatika leida.

J. Hurt aga ütleb oma õigestkirjutamise õpetuses Masinga kirjawiisi poolest nõnda:

„Meie wana kirjutamise wiis on puuduline. Seda tääwad kõik keeletundjad õndsa Masingi päiwist saadik. Juba Masing

püüdis ära tuntud puudusid parandada, aga tema parandused on muist poolikud, muist ei ole nemad mitte õigi põhja pääle rajatud ning seepärast mitte sündsad."

Täh. Mis Masinga parandustest pruugitawaks tuleb wõtta on J. Hurt oma raamatus kätte näitnud.

Muidu ütleb J. Hurt Masingast:

„Mis muidu Masing Eesti kirjakeele puhastamiseks on teinud ja kirjutanud olgu eeskujuks kõigile, kes Eesti rahwast õpetada ja neile raamatud kirjutada tahawad."

Tartu seitung seletab: „Masing kinkis Eestlastele ABD, katekismuse, piibli loud nende emakeeles, tema parandas piibli, laulu-raamatu „keelt ning kirja" ning kui nüüd Eesti lapsed niisugustki õpetust saawad nagu nad saawad, siis tuleb sääl juures ka meele tuletada, et Masing 100 aastat enne seda elas.

Täh. Masinga iseäraline järjepärija on meite nüüdne Eesti Postimees J. W. Jannsen, kes oma kirjatööd aastal 1848 „sõnumetoojaga" alustas. Magama läinud talurahwa leht ärkas tema läbi Pärnu postimehe nime all jälle üles aastal 1875, ning kaswis kunni ta Tartus õitsema läks Eesti Postimehe nime all.

Ahrens, kes naljalt kedagi ei kiida, ütleb oma grammatika eeskõnes:

„Eesti kirjakeel on kolmest iseajast läbi rändanud. Esimene aeg alustab Stahliga, kes pea kõigi wigade sünnitaja on, mis meite kiriku keeles leitakse, tõine alustab Hornungiga, kes pea kõige hää sigitaja, mis kiriku keel awaldab, kolmas Masingaga, kes rahwa- ning kiriku keele wahele sülda ehitas."

Ahrens ütleb umbes nõnda edasi:

„Tema Eesti keele kirjad oliwad niisuguse rammuga, wäega ning osawusega kirjutatud, et peab ütlema, sel wiisil es ole enne teda weel keegi Eesti keelt pruukinud, seda tundsiwad ka tema wastalised. See kõik hüüdis nagu wägew sõapasun üle maa ning kohutas nagu käristi wanaaegsed oma magusast unest istukile, kuulatama: mis see oli?

„Kahju küll, et ta oma uuenduste eest õigestkirjutamise piirik — waieldes ennast otsata ning wiljata riidudesse sõlmis, mis hääle asjale ka palju kahju tõi. Pärastpoolsed ning selleaegsed kirjalised arwasiwad wäga Masinga jälgedesse astuwat ning üsna rahwalikult kirjutawat, kui nad nüüd ilma kõige sääduseta omast loast wõetud wabadusega Eesti keeles õõrlesiwad, — ommeti kaduwad Masinga eksitused ning wead kaugelt ära tema auupaistuse ees.". Umbes nõnda Ahrens.

Lõpetuseks Dr. ac. Wiedemann: „Kui ma ühe sõnaga ning lühidalt pean ütlema, mis Masinga tähtjaks on teinud, siis wõib see nõnda sündida:

Masing on esimene, kes Eesti keelt mõistis, teda kõneles ning kirjutas; endised oliwad sonkijad ning pärast teda on wähe olnud, kes niisamma häste, weel wähem kes paremine on Eesti keeli kirjutanud."

Aga kudas oli see wõimalik, sel ajal, kus weel mingisugust raamatut es ole, kust oleks wõinud hääd Eesti keelt õppida, kus pea kõik ette walmistajad tööd puudusiwad, Eesti keelt sel mõõdul mõista, nagu Masing teda mõistis? Ahrens ütleb jo: „Ta ema keel oli Eesti keel." Ema keelega läks ka ema meel ta sisse, ning ajas Masingat seda tegema, mis mitte igamehe asi pole, see on rahwaga ümber käima, — „Masinga ajal ärkas wendade kogudusse läbi wägew usu elu rahwa seas. See äratas kõnelejaid, kelle suust õpetajad keelt ning tema wäge ära kuulda wõisiwad." Seda oli ka Masing mees tegema.

Hommikust õhtuni oli tema tuba talupoegadega täidetud, omast ning wõõraist kogudustest, ta õpetas aga, õppis ka.

Kus iial rahwast kogus (ta. kogudusses) nähti ka nende õpetajat.

Kui Jaani õhtul karja maal pärast suur tõrwapütt puu otsas põles, rahwas sääl ümber lusti lõi, oli Masing nende keelt ja kombeid terawa silmaga tähele panemas.

Oma reiside pääl astus Masing ka sagedaste kõrtsidesse „piibu pääle tuld wõtma" rahwast ka säält hää poole käänma ning alatasa keelt ja kombeid ning muid waimu awaldamisi tähele panema. Kergeste jõudis „kooli saks" (nenda nimetati teda wõõrais paikus) rahwaga ka sääl tutwustada; lahke meel ja lõbus keel jõuab omale palju sõbru soetada. Üks ütles seda, teine teist, warsi hakkas jutt käima, mõlemilt poolt, „kooli saks" pistis üles, mis uudist kuulis. „Külamees! — mis sa sääl tegid?"

„Pole üht, mul tuli midagi meele."

Masingat tunti nii kaugele, et tähtjad keeleuurijad tema juure tuliwad, temaga seltsis keeli uurima. Masing istus siis lilleajas ning hulk Eestlast igast küljest laua ümber, kes tuhandete küsimuste pääle kostust andma pidiwad.

Raamat, mille kallal Masing käitsa 40 aastat — kui ta wähe teistest töödest rahu sai, — tegi, oli ta suur Eesti keeli sõnaraamat. — See raamat (nõnda kõnelesiwad tema tütred) sai enne isa surma käekirjas walmis ning kirjutas teda üks tütar weel trükkimise tarwis otsast lõppuni ümber, — esimesed trükipoognad parandas Masing oma surma woodi pääl. — Ta oli tööd teinud ning tegi tööd, nõnda et abikaasa ning lapsed sagedaste paluma pidiwad: „Oh

armas isa, ära tapa ennast see tööga, mille eest sa midagi ei saa, mitte waremalt jo ära!" — „Lapsed ning armas abikaasa," kostis isa siis, „teie ei saa sest mitte aru, mina teen jo tööd tulewasele ajale. Ma olen küll waene, sest kõik, mis Jumala wits jättis, läks Eesti keeli raamatute sisse ära, aga ärge kartke, see mo suur 40-ne aastane töö saab teid pärast mo surma Jumala abiga toitma." Masing külmetas ennast kangeste ära, — sai alwatud ning läks, oh truui sulast! oma Isa rahule aastal 1830 2-sel Märtsil omas 67-mas eluaastas Tartu linnas. Kurbdus oli nii suur, et keegi neid inimesi tähele es pannud, kes hulpa kaupa sisse ja wälja käisiwad. Pärast matuste hakketi ta asju säädma, aga mis? suur sõnaraamat, mis aastate kaupa Masinga töötoas wana seinakella kõrwas ise oma laua pääl seisnud, oli kadunud.

See kohutas proua ning lapsed hirmus ära. Mitme seitungide läbi otsikt, kõik nõuud katsuti ära, — aga tänagi weel kahetsewad Masinga lapsed, et nad nii ette waatmata olnud. Meie aga õhkame: „Oh inetumat inimest, kes selle sõnaraamatu ärawarastamise läbi nii hirmsat kahju Eesti rahwale on teinud!"

Tema tõine proua Caroline Piualuga (1818) läks kud waene lesk oma lastega Peeterburisse. Aga jo Wene keisri kõrwani oli Masinga töö kõla kuulunud. Keiser andis lesele kunni ta surmani (1866) paijukit. — Suur Jumalas õnnis suurwürst Heleena Pawlowna kaswatas tema tütre üles ning keiserlik sugukond auustas auusa mehe omaksid mitme auunäitmisega.

Aga meie, kirjamehed? Mis anname meie oma esimesele Eesti Postimehele palgaks? mis maksame meie talle ta suure waewa eest? Ta ise ütles jo „Ma teen tulewasele põlwele tööd." Meite käes on see „tulewane põlw." Mis saab talle palgaks selle eest, et ta üksi seisis kud kalju ning wõitles mitmega? „Suurelt ning wägewalt, mitmet pidi tegew sammub suur waim meite silma eest mööda: Eeksist Tartu, Tartust Pärnu, mõisniku juurest talumehe juure ikka edasi, ikka edasi ajades nagu üks suur hele täht hariduse taewas. Pool sada aastaid ta haua üle õitseb ta töö ja meie näeme teda ja kuuleme igal pool kus Eesti rahwast haritakse."

Mis saab talle palgaks selle eest? Kas sest küll saab, Kirjameeste Selts, kui sa tema elulugu katsud uurida ning rahwale tema suurtest häätegejatest kõneleda? Kas sest küll saab, kui sa tema kirju õppides loed ning neid tõistele lugemiseks soetad?

Ei! — Palt on Jumala maksta! — Tema on seda ka wissist rohkeste teinud. Meie aga tahame tänusamba Masingele omas südames ehitada. — Kuidas see sünnib? See sünnib, kui meie ükstõisele kät andes, üks tõist toetates Masinga jälgedesse astume. Tema oli ükst, meid on enam.

Masinga wiimne sõna oli: „Ma olin isamaa sõber!"

Jah, isamaa sõber, Sinu jälgedesse tahame astuda ning katsuda ka nii palju kud nõrk jõud kannab rumalust kautada ja harimist edendada. Teeme seda, siis oleme aru saanud, mis Masing tulewa põlwe käest tahtis.

Tänu sulle, rahwa sõber, Sina oled wõitnud.
Palgaks paraks paneb Sulle süda kulda.
Harimise taewas kaua oled koitnud,
Seletanud, kinnitanud keele walda.
Oled mitu Eesti poega targast' toitnud;
Loonud pimeduselt walgusele külda,
Mille seljal kõnnib järelsugu,
Kui ka suus meil ise laul ja lugu.

R. Kallas.

Eesti Kirjameeste Seltsi protokollid.

Wies koosolek.

2. Januaril 1874, Tartus.

Saanud president soja sõnadega Seltsile uuel aastal uut tööramm̃u soowinud, sai neile koos olijaile seltsiliikmetele kes oma aastaraha Seltsile ära maksnud oliwad, walmis saanud „Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat“ kätte antud. Seekorrasest koosolekust ära jäänud seltsiliikmetele, kes oma aastaraha maksnud, ning adressid üles annud, saawad seltsiametnikud aastaraamatud omal ajal kätte muretsema. Nõndasamma jäi seltsiametnikkude jauks neile wõeraile kirjaliste seltsidele, kes meiega tööpõllul osawõtmisse astunud, wahetuskünnal aastaraamatud kätte toimetada. Aastaraamatu sees on 3 õpetlikku kõnet, 1 jutt, 3 laulu, Seltsi põhjuskiri, protokollid, raamatute juhataja, liikmete nimekiri leida. 2 esimest õpetlikku kõnet (a. tahtmise, b. tundmise üle) tahawad lugejat igapäewasest elust wõetud näituste waral juhtida inimese waimuelu sääduste üle järele mõtlema, kolmas kõne seletab Eesti rahwa wanasõna hinna ning iseloomu ära kihutab lugejat niisuguse, rahwa suus elawa, waimu harija waranduse tähele- ning tallelepannemisele. Ilus jutt, mis nagu piimaroaks kolme nimetatud kõnele kõrwa antud, näitab, kuidas inimese elus imelikkude saatmiste läbi ikka see sõna: „Mis inimene külwab, seda tema ka lõikab,“ tõeks läheb. Laulude seast on 1 wana, Mard'i laul, 2 uut.

Nagu raamatukogu ~~hoidja~~ *Beckmann* tääda andis, on Selt-

sil praegu üle selle, mis aastaraamatus tähendatud): 48 waimulikku-, 26 kooli-, 14 noodi-, 25 laulude-, 85 jutu-, 3 näitemängu- 13 muud õpetlikku raamatut olemas. Selts tänab südamest neid, kes tema õpetusnõude wara on aitanud kaswatada, nimelt aga trükijat *Laakmanni* härra, kes talle kõigist oma juures trükitud raamatutest ühe eksemplari kinkinud oli. Selts palub sõbru ka edespidi niisuguste toetamistega talle ta töö juures abiks olla. Nimekirja poolest on meil ütelda, et meil üksi neid wõimalik oli seltsiliikmete arwu arwata, kes oma kohused Seltsi wastu äratäitnud on. Seltsil on praegu 91 liiget, kelle seas 4 naesterahwast. Et ka naesterahwas mõnda neist töödest, mis Selts omale ette wõtnud, wäga hästi toimetada wõiwad, on Selts alati ka edespidi walmis, neid seltsiliikmete arwu wastu wõtma. Omast aastaraamatutest annab Selts müüma pääe 1) *Laakmanni* raamatu poodi à 30 kop., 2) Seltsi liikmete nimelt: *Adamsoni* (koolmeister Holstres), *Jarobsoni* (koolm. Helmes), president *Hurti*, õpetaja *Eisenshmidti*, stud. theol. *Kurikoffi*, kantsellist *Pekki* (kolm wiimast Tartus), *Jürmanni* kätte (Põltsamaal) à 25 kop, Tulewase aastaraamatu tarwis oliwad Dr. *Weske*, koolm. *Kallas*, *Hermann*, *Blümberg*, õp. *Eisenshmidt*, kantsellist *Pekk* Juuni kuu kokkutulemise ajaks kirjalikkusid töösi Seltsile sisse andma. Mis üle? jääb iga kirjasäädja oma hooleks. Selts soowib iseäranis, et üks kirjalik töö kodumaa õpetuse wiisi üle tehtaks, sest nimetatud õpetusasi on Eesti rahwakoolides alles uus, koolmeistritel harjumata, seletused selle poolest on ka loodetawad.

President *Hurt* täädis ütelda, et *Kallase* uus rehkendamise raamat trükis olla, arwatakse Juuni kuuks walmis saawat. Uus rehkendamise raamat õpeteb rahwakooli rehkendamise täini kätte. Seltsi poolest walitsetud kriitiseerija komitee on raamatu osalt läbi waatnud ning saab omal ajal tema üle awalikult aru tegema.

Wanu laule oliwad Seltsile saatnud: *Wahlberg*, koolm. *Helmes*; *I. Lüdimois*, koolm. *Kopkas*; *R. Kallas*, koolm. Tartus ning *C. Allas*, koolm. *Karjas*, Saaremaal. *C. Allas* on üle selle weel suure hulga mõistatusi, wanusõnu ning muud tähtsat wanawara Seltsile Saaremaalt saatud. Seltsi president rõõmustas, et nagu näib, mõnes kohas, olgu küll terwe rahwa kohta ikka weel hirmus wähe, ometi hakatakse aru saama, et „Wana kandle“ hüüdmapanemine mitte üksikute asi ei wõi olla.

Selle pääle anti kassaseisuse üle otsust, seltsikaardid, mis iga liige, kes aastaraha ära maksnud, näidati ette ning alustasid, siis.

II. Õpetlikud kõned.

1. Esimese kõne pidas Dr. *Weske*, kus sees ta pitkemalt ning näitlikult ära seletas, mis järge pidi indogermanja keeled ükstõise seest wälja kaswanud olla. Sarnasel wiisil nagu indogermanja keelte, wõida ka Soome keelte saamist ära seletada.

2. Selle kõnele lisaks seletas president *J. Hurt* mõnda keelte loomust, nimelt näitas tema, kudas Eesti keeles sõnad pitkal ajal sündinud. Kõige wanem jagu sõnast on tema juur ja seisab Eesti keeles sõna esiotsas. Pärast juurt tulewad mitmed tõised silbid wõi liikmed, mis igaüks juure põhjustähendusele oma iseäralise wärwi annawad. Näituseks: sõnas kuulma on „kuul" juur, „ma" juure tulnud lisa wõi liige. Aga sestsamast juurest „kuul" kaswawad ka wälja sõnad: kuul-a-ma, kuul-u-ma, küul-a-ta-ma, kuul-u-ta-ma ja mõned tõised. Juur on põhjustähenduse näitaja, järgmised silbid wõi liikmed, kellel iga ühel oma iseäraline tähendus, näitawad, mis wärw põhjustähendusel ehk mis kohta põhjustähendus käib.

3. Koolm. *Hermann* luges Seltsile ühe ennemuistese Eesti jutu „peretütrest ning waesest lapsest" ette ning astus selle jutu sisumõtet awaldates ning ära seletates neile wastaliseks, kes seletawad, et wanadel Eestlastel seepärast asi, mis Saksa keeles sõnaga „Tugend" tähendatakse, tundmata, olemata waimu omadus olla, et nende keeles selle asja tarwis sõna puududa. — Lisaks sellele näitis president, et mõte — nagu peaksiwad keeled ükstõist sõnade sisu poolest katma — üsna wiltu olla.

4. Dr. *Weske* luges oma edespidi wälja antawa laulude raamatust mõned laulud Seltsile ette. Laulud on oma sisu poolest sügawamõttelised, ometi kerged mõista, sest et selgemõttelised, keel on — nagu laul seda ihaldab, pühawäewa ehes ning oleks seega soowitaw, et luuletaja neid peawõimalikult rahwa kätte toimetaks.

5. Lõpetuseks I. *R. Kallas* Eesti regilaulu: „Laula, laula suukene, liigu linnu keelekene," n. n. e. seletuse, mis seminarist *Cunder* kirja pannud ette, maenitses Seltsi ikka jälle ka selle tarkuse tähelepanemisele, mis, nagu „Õpetuse Sõnad" ütlewad, „suure häälega uulitsa pääl hüüab ning oma häält turude pääl kuulda annab" ning näitis Seltsile, kudas see, kes niisuguse tarkuse tähele- ning tallelepanemist mitte naeruks ning ajaraiskamiseks ei pea waid kasulikuks tööks, mitmepidilisi teesi leiab, mis tad ta ette pandud märgile juhiwad.

Kuues Eesti Kirjameeste Seltsi koosolek

(11. ning 12. Juunil 1874.)

I. President terwitab Seltsi, kes ennast rohkel arwul ühistest nõupidamistest osawõtmisele oli kogunud — ning Seltsi nimel Dr. ak. *Wiedemann'i*, kes, nagu mullu, ka tänawu oma waatma tulemisega kirjamehi auustanud.

Selle pääle annab president Seltsile tääda, et

1) *Kallase* uus rehkendamise raamat nüüd walmis, et
2) Eesti koolmeistrite seminari rehkendamise ning Wene keele koolmeister *C. Nigol* Eesti koolide tarwis Wene keele õpetamise raamatu Seltsi toimetamise pääle — kirjutanud olla ning paneb sest wäga tarwilikust ning, nagu silma paistis, sügawa asjatundmisega kirjutatud raamatust osa käekirja Seltsile ette. Selts palub, et eestseisus nii pea kud wõimalik raamatu trükki muretseks; et
3) selle tarwis walitsetud Seltsi liige oma töö Masinga elulou üle nüüd lõpetanud ning Seltsi kätte aastaraamatu tarwis annud olla;
4) et wanawara olla korjanud ning Seltsi kätte saatnud nimelt *Kurikoff, Wahlberg, Treumann, J. Mägi, C. Allas*, mis tähtsa töö eest Selts neid mehi awalikult tänab;
5) et ta oma wanakandlist tulewal talwel ühe osa loodab wälja anda jõudwat.

Suurest hulgast Wõru maalt korjatud lauludest loeb president mitmed imeilusad ette ning näitab selle läbi, et Wõru maa laulude poolest tarretanud ei olla. — Selle ahingal nüüd peab ta pitkema kõne Wõru keele murde üle.

II. Koolmeister *Hermann* peab suurte, kuulsate muusiku meistrite Bach'i ning Beethoven'i elukäigu üle armsa ja õpetliku kõne ning kingib see kõne tulewase Eesti Kirjameeste seltsi aastaraamatu tarwis.

III. Selts walitseb omale 10 asjatalitajat ning wõtab 23 uut liiget wastu, nende seas 1 naesterahwas.

IV. Elementaarkoolm. *J. Pärn* Lihulast oli kaks uut raamatut „Ustaw sulane" ning „Jutud armsa lastele" kirjutanud ning Seltsile müüa pakkunud.

Dr. *Weske* kritiseerib mõlemad saamatud: „Pärni „jutud" on wäga rahwalikud ning armsaste õpetlikud, et rahwas ning lapsed neid suure hää meele ning isuga lugema saawad. „Ustawas sulases" näidetakse osawal wiisil, missugune meite rahwa

elu praegu on, missugune ta olema peab. — Pärni and, — rahwalikult, armsaste, arusaadawalt kirjutada — on tähelepanemise wõrt. Aga grammatika poolest oleks weel mõndagi soowida. Mitte üksi, et sääduse wastalikult tehtud sõnade eest hoida tuleb, waid ka kirjutamise wiisi poolest tuleb raamat weel hoolsaste läbi waadata.“ Selts wolitab eestseisuse Pärniga asjatoimetamisele.

V. *C. Nigol*, Seltsist selle tarwis walitsetud, annab uue rehkendamise raamatu sisu, keele ning õpetamise wiisi üle selgemat täädust, — Selts arwab seda kõnet tarwis olewat edespidi Postimehe läbi awaldada.

VI. Raamatukogu hoidja *Beckmann* täätab, et herrad: *Jannsen* ning raamatutrükkija *W. Gläser* raamatukogu suuremate kingituste läbi rikastanud olla; Selts palub tema nimel *Beckmann'i* herra mõlemaid tänada. Selle pääle tutwustab *Beckmann* kirjamehi Läti kirjameeste aastaraamatu sisuga, näitab, kudas sääl kõik ilma seisuste ning rahwauste wahe pidamata ühisele ette pandud märgile sõudes rahwa hariduse kallal tööd tehta ning soowiwad et ka meite Kirjameeste Seltsist osawõtmine pea igapooliseks saaks.

VII. Dr. *Weske* õpetab kirjamehi Eesti, Soome ning India rahwa arwamisi maailma sündimisi üle täädma. Selle tarwis annab kõneleja mitu üleüldist õpetust wana jutude õige mõistmise kohta — loeb siis aruldastest raamatutest tarwilised kohad ette, mis ta sügawamalt ära seletab.

VIII. Kirjutaja *Kallas* „peab palga ning nuhtluse andmise üle koolis“ kõne, kus sees esmalt üleüldsed mõtted, mis järge palka ja nuhtlust antakse, kätte juhatatakse, pärast nüüdsel ajal koolides pruugitawad palgad ja nuhtlused wähemalt suuremale astudes ette tuuakse.

IX. *Hermann* teeb kõrgema muusiku saamise üle Eesti rahwa sekka — tähtsa seletuse, näitab, et kaebdus — nagu oleks Eesti rahwas ise ilma — lauluwiisideta, kohalt põhjamata olla — ning paneb selle pääle oma komponeeritud Eesti keele lauludest hulga Seltsile läbiwaatamiseks ette.

X. Dr. *Weske* loeb oma trükist walmis saamas lauludest mitmed ette, mis Selts waimustusega kuuleb, — näitab mis uuendused tema õigestkirjutamise poolest ette wõtnud olla ning manitseb kirjamehi ühte teed õigestkirjutamise poolest käia.

Raamatukogu.

Oktobri kuul 1878 kinkis raamatutrükkija H. Laakmann'i herra Eesti Kirjameeste Seltsile omast raamatupoodist 25 rubla eest Eesti keeli raamatuid, kus juures Selts weel 13 rubla eest juure ostis, et kõik need raamatud, mis Laakmann'i herra juures trükitud on, Kirjameeste Seltsi raamatukogus oleks. Järel seiswad raamatud on need ülemal nimetatud:

I. Waimulikud raamatud:

1. *Normann W.* Hüüdja heal, 1869.
2. *Brandt, Fr.* Head ja kurjad inglid 1870.
3. *Normann W.* Iggapäwased Ärratamise heäled 1872.
4. Jummal on armastus. 1872.
5. *Körber, K.* Kaksteistkümmend jutlust 1868.
6. *Hasselbladt, E.* Kirsto pannemisse ramat 1865.
7. Kässi-Ramatukenne 1864.
8. *Brandt, Fr.* Kolmainus Jummal 1872.
9. *Körber, K.* Koolilaste palwe ramat 1872.
10. Kolm risti Kolgata mäel 1864.
11. *v. Jannau, A.* Kirriko Seaduse ramatust 1850.
12. *Körber, K.* Laua rahwa ramat 1861.
13. *G. E.* Leerilaste Palweramat 1866.
14. *Jannsen, J. W.* Laste Palwe ohwrid 1870.
15. Lawwalkäimise ramat.
16. Lutterusse weikenne ristiusso öppetus 1839.
17. Lühhikenne ristiusso öppetus 1839.
18. *Brandt, Fr.* Meie Jss. Jes. Kris. Suur hingamissepääw 1872.
19. Mailma ramat, ehk aialikku ello selletus 1861.
20. Mene, mene, tekel.
21. Õppetused ja maenitsused Jummala Sõnanst 1864.
22. *Willigerode, A.* Õnsa Lutteruse Katekismus 1861.
23. *Dieswald, J.* Pühha Abbielloramat 1866.

24. Piibli Katekismus 1844.
25. *Wernen, H. J.* Perrerahwa Palweramat.
26. *v. Jannau, O. A.* Pühha ristiusso õppetusse 5 peatükki 1848.
27. Piibli Wärsi 1871.
28. *Hannsen, W.* Ristiusso õppetus 1862.
29. *Brandt, Fr.* Ristilöödud Jesus 1870.
30. Ristiinnimesse Pegel 1865.
31. *Henning, K. M.* Suur ärralunnastamisse päaw 1863.
32. *Ellerberg, G.* Sioni ussu Lamp 1865.
33. *Jannsen, J.* Sioni ohwri altar 1859.
34. *G. E.* Se rahhowürst Jesus 1863.
35. *Hörschelmann, F.* Tulle ja wata 1866.
36. *Körber, K.* Tuiramat, Salmiramat. 1858.
37. Usklikko Surmawoodi 1868.
38. Waimolik Süddamelamp 1867.
39. Waimolikkud kutsmised 1862.
40. *Raudsep, A. F.* Wanna seaduse Israeli Jummalateenistus 1869.
41. Piibli Katekismus, 71 pildiga 1865.
42. *Janter, K. P.* Ue Testamenti õppetusse Selletus 1842.
43. Waga-Laste Salmiramat II. jagu 1863.
44. Ristirahwa juhhataja 1860.
45. Temal on wõimust ja wäge meid peasta 1873.
46. Tähele pannemine ühhe usklikko Henge Õnsusse ülle 1860.
47. Õnsa Lutteruse Katekismusse Õppetus.
48. Lutteruse Katekismusse õppetus.

II. Kooliraamatud.

1. A. B. D aink wäikenne Luggemisse ramat.
2. A. B. D Ramat.
3. *Körber, K.* Uus A. B. D Raamat 1872.
4. Uus Tallinna maakele A. B. D ramat 1864.
5. Tarto maakeele Abits 1845.
6. Pildi Aabitseraamat 1873.
7. Порóжнецкій, E. Wennekele Abitseramat 1871.
8. Uus wennekele Õppimise ramat 1873.
9. Geograhwi, ehk õppetus mailma surusest 1872.
10. *Rosenberg, G.* Jumala riigi wäljalautamise lugu I. Jagu 1872.
11. *Blumberg, G.* Juhataja kodu- ja isamaa tundmisele 1871.
12. Koliramat I., II., III., IV., V., VI., VII. jaggo. 1871, 1869, 1868, 1867, 1864.
13. *Jakobson, C. R.* Kooli Lugemise raamat I. jagu 1871.
14. *v. Jannau, O. A.* Kõnnelemissed sagge õppimiseks 1869.
15. « « « Lühhike Kramatika 1863.
16. Lühhike Luggemisse ramatukenne Lastele 1842.
17. Luggemisse ramat laste kolitamise tarwis 1866.
18. *Körber, K.* Mailma ajaramat.
19. Maa Kaardi-Raamat 1873.
20. 52 Piibli Luggu Wannast ja Uest Testamendist 1860.
21. *W. H.* Ristikoggudusse luggud 1869.
22. Saksakeele Õpimise-raamat. 1872.

23. *Jacobson, C. R.* Weikene Geograafia 1868.
24. Eesti Laste sõber 1873.
25. *Körmann, W.* Õppetus Kolipiddamisest 1873.
26. *Erlemann, A.* Musika õppetus.

III. Noodiraamatud.

1. *Jannsen, J.* Eesti laulik 1861.
2. „ Ilmalikud Meestekoorid 1870.
3. *Mumme, K.* ja *Kuhlbars, Fr.* Kuulsad Waimulikud Segakoorid 1871.
4. *Jannsen, J.* Korilaulja koddo ja kirrikus. 1866.
5. *Jung, J.* Laulud kolme healega 1871.
6. *Rinne G. F.* 32 Laulu nelja heälega laulda. 1869.
7. *Rinne, G. F.* 42 Laulu Soprani-, Alti-, Tenori- ja Bassi healega laulda 1873.
8. *Körber, M.* Laulud Sõrwemaalt 1864.
9. *Abel, P.* Laulu pärlid 1869.
10. « Mõnned armsad laulud 1862.
11. *Brandt, Fr.* Pissukene Laulu- ja mängimees. 1869.
12. *Kok, C. F.* Waimolikud ja ilmlikud laulud nelja healega 1872.
13. *Kuhlbars, Fr.* Wanemuine ehk Neljakordne Laulu-Lõng 1870.
14. *Rinne, G. F.* 16 Laulu kahhe Tenori ja kahhe Bassi heälega 1873.

IV. Juturaamatud.

1. *Jaanson, A.* Dr. Martin Lutteruse wiimsed ellopäwad 1846.
2. *Jannsen, J. W.* Eesti Postimehe õhtukõned 1869.
3. *L. J. S.* Ewangeliume, ehk: üks ilus osa on minule saanud 1870.
4. « Eesti-rahwa ennemuistsed jutud ja wanad laulud 1865.
5. « Häda- ja Abi raamatukene 1863.
6. *F. B.* Hans Wähter ehk üks waene patune 1872.
7. *Jobse, J.* Hohrosi lossi preili ja Ritter Mojaan 1867.
8. *Jannsen, J.* Juudit ehk Jamaika saare wiimsed Maroonlased 1871.
9. *Kirsel, M.* Inimese mõtted ei ole Jumala mõtted 1872.
10. *Hermann, K. A.* Imelikud juhtumised 1871.
11. *Umblia, A.* Jut ühhest norest malmeisrist 1865.
12. « Joulu-oijed I. ja II. jaggu 1866.
13. « Jõggi merres. 1841.
14. *Rosenberg, G.* Külakurat. 1869.
15. *A. R.* Kes holega püab, se wõib keik 1867.
16. *Rosenbach, C.* Kes nuttes külwawad, sawad rõmuga leikama 1860.
17. *Körber, K.* Kaunid kõnned. 1862.
18. Kolm jutto tuhhat ühhest ööst 1867.
19. Krahw Oroslaw ja leitud laps. 1864.
20. *F. B.* Kolm kuninga poega 1869.
21. *Mill. W. A. J.* Kolm weikest kasulikku juttu 1866.
22. Kannatlikko Hirlanda lugu.
23. Kriseldis ja Markkrahw Walter.
24. *Rosenbach, K.* Ludwig, ärra kadunud poeg 1860
25. *Kreutzwald, Fr. K.* Lühikene seletus Kalewipoja laulude sisust 1869.

26. *Körber, K.* Liwa-poisi ramat. 1861.
27. *Willberg F.* Liwa sulled ehk pois René 1858.
28. « Maa- ja meere pildid. III. jagu 1862.
29. *Pärn J.* Muistena juttud noore rahwale 1872.
30. *Jobso J.* Martin Braun ja temma tru pudel 1867.
31. « Ma-rahwa Laste-Sõber. 1866.
32. « Nore Robinsoni ello ja juhtumised 1866.
33. *Pedy. J.* Noor hal-pea 1869.
34. *F. B.* Nalja natukesed 1870.
35. Nelli kenna juttu 1866.
36. Nelli tullusad ja õppetlikud juttud 1859.
37. Nalja tilgad ehk loe ja naera 1868.
38. *Kirsel M.* Orja elu — 1873.
39. Ojamõlder ja temma minnia 1864.
40. *Körber. K.* Õnsa Martin Lutteruse elloramat 1869.
41. *Graud. M.* Õnne-tee, 1866.
42. *Willberg. F.* Õppetaja abbi Inglandi-maal. 1862.
43. *Jannsen. J.* Perüama wiimne Inka 1866.
44. *Pärn, J.* Pere tüttar ja waene laps.
45. *Peter I.* Wenne riigi Keiser 1855.
46. Paar sammukest rändamise teed.
47. Püha Jõulu laupäwa õhto.
48. Rosalinda 1869.
49. Reinowader Rebane 1866.
50. Reddi-Mestermann 1866.
51. Ristisõitjad.
52. Sõnumetooja juttud 1872.
53. *Hermann. K. A.* Suur Saksa-Prantsuse sõda 1870/71. 1873.
54. *Umblia. A.* Se keige parrem pärrandus 1863.
55. « Sippelgas I. ja II. jagu 1843. 1861.
56. *Körber. K.* Teekäiaramat 1862.
57. *Jacobson. A.* Tallorahwa Süddame römust 1857.
58. *Stahl. M.* Üks sõddiminne Indianide wasta 1871.
59. *Umblia. M.* Üks Tallekenne 1864.
60. *Kirsel. M.* Weodor ja Olga 1872.
61. Wagga Jenowewa 1866.
62. Wenediko linna Kaupmees 1856.
63. *Körber. K.* Wanna rahwa mõistuse kõnned 1869.
64. Wagga neitsit Mai Roos 1865.
65. *Ellenberg. G.* Maarahwa Wanna Juttumees 1865.
66. Weike Ennemuistne juttu-ramat 1866.
67. *Umblia. A.* Warruse auk 1855.
68. Walged warblased 1867.
69. *E. M.* Wiis kenna jutto.
70. Weike juttutubba Lastele.
71. Wiis kentsakat ennemuisteset jutto.
72. *Jobso. J.* Wilhelm Molnau 1867.
13. *Rosenbach. K.* Wilhelm Kind 1863.
74. *Thomson. J.* Weikese Hansu lüggu 1839.
75. *Wilberg. F.* Waene sant Jakob 1857.
76. « Wanna Buhgmann 1856.
77. *Grant. M.* Auwäärt Pridoling 1869.

78. *Jaanson.* Onu ja õepoeg 1873.
79. Õusa mehhe Kotthoid Skriweri tähhelepannemised.
80. *Henning. K. M.* Waene Mart.
81. *Rosenbach. K.* Julius ja Maria 1869.
82. Lihhawete munnad.
83. Seitsmes Sannumetoja 1860.
84. *Pärn. J.* Lühikesed juttud armsa Lastele 1873.
85. Pegel, kus sisse wõib iggaüks wata.

V. Näitemängud.

1. *Linnutaja, C. R.* Arthur ja Anna 1872.
2. *Stein. V.* Kiwilinad 1872.
3. *Winter. H.* Koduküija 1873.

VI. Waimulikud lauluraamatud.

1. *Brandt. Fr.* Ellopu Õiekesed 1870.
2. « Laulud Jesuse sõbradele I. ja II. jagu 1868.
3. *Jannsen, J.* Sioni-Laulu-Kannel 3. jagu 1863. 1856. 1863.
4. *Brandt Fr.* Ued Paradisi Lillekesed 1868.
5. Wagalaste Salmiraamat 1862.
6. Mõnne armsa Waimolikko laulo 1872.

VII. Ilmlikud lauluraamatud.

1. I. Armsad ajalikkud laulud II. Kennad juttud ja laulud 1862.
2. *Laur. M.* Abbiellorahwa õn ja õnnetus 1865.
3. *Jannsen. J.* Eesti Laulik. 1865.
4. « Emmajõe Öpik 1866.
5. « Eestimaa Ööpik 1873.
6. *Brandt. Fr.* Küllerkuppud 1868.
7. *Schwelle. Joh.* Kaunid wastsed lustilikkud rõmulaulud 1868.
8. Lauliku *C. R.* Linnutaja laulud.
9. *F. B.* Läne Lilleaed 1869.
10. Lenoora 1865.
11. *Kreutzwald. Fr. R.* Rahunurme Lilled 1871.
12. *Brandt. Fr.* Teine Eesti Ööpik 1870.
13. *Kreutzwald. Fr. R.* Wiru lauliku laulud. 1865.
14. Wana hopmani Nutulaul 1864.
15. *Fr. K.* Wastse laulo ja kannel 1863.
16. Wägga tullolikko nink kenna õppetlikko laulo 1850.
17. *Wilde. G. L.* Waenlane Tallinna all 1854.
18. Wastsed lustilikkud rõmo laulud 1853.
19. *Cunder. C.* Õiekuu ja külm elu maantee 1873.

VIII. Üksikud laululehed.

1. Üks hirmus lugu ühest Kornetist 1873.
2. *Laur. M.* Elagu Keiser Aleksander II.

3. Wennerigi 1000. aastase mällestusse pühhaks 1862.
4. *J. P.* Trost sõaajal.
5. Üks laul kui waenlane meie male tulli sõddima 1854.
6. Sõameeste laul 1855.
7. Sõa Sõnnum ja Terretaminne 1864.
8. Tallinna kaddaniku raamat 1854.
9. Tenijatte laul.
10. Wina kiitleminne.
11. Armsile latsile armo ande Taewast 1861.
12. Üllendetu wask siug.

IX. Õpetlikud raamatud.

1. Kärneri raamat 1860.
2. Teejuhhataja Ämma-koolilisle õppetuse juures 1870.
3. *Smulowitsch, J.* Hobuste paaritamisest 1872.
4. Lühhikenne õppetus kutsaritele 1872.
5. Põllumehhe nõu andja 1866.
6. Wiljapuu 1871.
7. Maarahwa Koddu-Arst 1870.
8. Õppetus, kuida Tallorahwa Rendikassa abbiga woib tallumaid osta 1851.
9. Mõni sõna meie maantee tegemise kergituseks.
10. *Charle. Joh. Jul.* Lamburi Ramat.
11. *Jordan, K.* Lambrise ramat 1840.

X.

Canversations-Lexikon der Gegenwart, neljas raamatus ja wiies köitmises Leipzig F. A. Brockhaus 1838.

---

20. Januari kuul 1874 kinkis Redaktori herra Jannsen Seltsile:

Eesti Postimees 1873 ja 1874 aasta pääle.
Jannsen, J. Martiniko ja Korsika, Tartus 1874.

---

30. Märtsi kuul saatis Rapla õpetaja herra K. Malm Seltsile oma

Laulud ja Loud. Tallinnas 1874. Kluge.

---

15. Aprilli kuul saatis „Lettisch-Literärische Gesellschaft" Seltsile oma Magazin,

15. Bandes zweites Stück 1873. Mitau, Steffenhagen.

Mai kuu 10. kinkis W. Gläser'i herra Seltsile:

I. Waimulikkud raamatud.

1. Üks assi on tarwis. Uus jutluse ramat.
2. Sioni meetilgad ehk Süddame toidus 1865. Karow.
3. *Körber, K.* Uus Tekäia ramat 3. jagu 1865. Karow.
4. « Küssimised ja kostmised wanast ja uest Testamendist 1862.
5. Piibli salmid Kattekismusse selletamiseks. Tartus, Karow.
6. Piibli wärsi.
7. Iggapäine koddone Jummala tenistus 1866. Tartus, Karow.

II. Õpetlikkud raamatud.

1. Kasulinne Kögi ja majapidamise ramat. *Liidia Pank.* maakele säädnud *F. Eckfeldt.* Tartus, Karow 1864.
2. *Körber, K.* Kleines Estnisches Handwörterbuch. Dorpat, Karow.
3. « Uus Saksakele õppimisse ramat. Tartus, 1871. Gläser.
4. « Kleine Estnisehe Hand-Grammatik 1867. Dorp. Karow,
5. Weike külwimees. Tartus, 1870. Gläser.
6. Saksakele õppimisse juhhataminne. Tartus, Gläser 1874.
7. *Pärn, J.* Mõistlik majapidaja ja lastekaswataja. 1869. Gläser.
8. « Mesilastest, Tartus, Gläser 1873.

III. Juturaamatud, Karow'i ja Gläser'i juures Tartus.

1. *Jacobson, A.* Josep Haideni ellokäik. 1872.
2. *W. R. K. M. L.* Sioni tekäia pegel. 1864.
3. *Kuhstein, K. A.* Üks ramat wannast rahwast. 1865.
4. « « Weike Juttu ramat 1865.
5. *Kirsel, M.* Maggusad Päbkleterrakessed 1864.
6. Eestirahwa Õhtune juttustaja 1864.
7. *Willigerode, A. H.* Tarto linna Maria kirriko koggodus 1867.
8. Kulla wõimus, 1864.

IV. Näitemängud.

1. *Kreutzwald, Dr. F. R.* Tuletorn 1871.
2. Saaremaa Onupoeg 1870.

V. Laululehed.

1. Mo isamaa 1869.
2. Sõa Sannum ja Terretaminne 1866.
3. *Kuhstein, K. A.* Weike Lauloramat. 1865.
4. Lagle Leno laul. 1869-

---

20. Juunil kinkis Seltsi president õpetaja Hurt'i herra Seltsile:

1. Wastne Testament, Riga bei S. L. Fröhlich. Anno 1727.
2. *Müller, F.* Unterricht im Rechnen. Riga und Moskau, 1842.

3. *Maser*. Skelet. Lipsanopolis, 1768.
4. *Загоскинъ, М. Н.* Москви и Москвичи 1851.
5. *Богдановъ, Х.* Азбука, Москва 1872.

Augusti kuul kinkis J. R. Rezowold'i herra Seltsile:

1. *Diesweld A.* Rütta ja peasta omma hinge. Tallinnas 1852.
2. A B C raamat. Tallinnas Gressel'i juures.
3. *Körber*, Perli Ramat. Tallinnas 1853.
4. Tulle ja aita! Tallinnas 1869.
5. Lutterusse Katekismus. Tallinnas 1864.
6. *Körber*. Ellosannad teelampiks. Tartus 1851.
7. Jesus Kristus, Wannas Testamentis kulutud. Tallinnas 1842.
8. Seitse Mailma aega. Tallinnas 1861.
9. *W. T.* Öppetus Meleparrandamisseks. Tallinnas 1873.
10. *Martson, D.* Armastuse wõrk. Tallinnas 1873.
11. « Ruutu Soldat. Tallinnas 1872.
12. Evangelische Mission. Riga 1861
13. *Wurt, R. J.* Sprachdenklehre. Stuttgart 1851.
14. *Marggraff, F.* Leitfaden in der Weltgeschichte. Berlin 1857.
15. Liv. Jahrbücher der Landwirthschaft. 9. Bandes 4. Heft 1847.
16. *Preuss*. Kinderfreund.
17. *Zumpt*, *C. G.* Lat. Grammatik. Berlin 1845.
18. *Wald, A.* Anthologie Russischer Dichter. Odessa 1860.
19. *Bendedix*, *R.* Mündlicher Vortrag. Leipzig 1868.
20. Проказы Купецкой жены. Москва 1869.
21. *l'Anglaix*, T. La Pratique des Vertus. Lausanne 1811.

6. Septembril sai Kirjameeste Selts Eesti maa Kirjameeste Seltsi käest:

Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands. Reval 1874. Lindfors Erben.

16. Nowembril sai Kirjameeste Selts:

Suomen Muinaismuisto-Yhtiön Aikakauskirja; ja: Viittauksia Suomen Muinaismuiste-Yhtiön tarkoituksesta ja vaikutusalasta.

Seltsi kirjutaja Kallase herra läbi on Selts ostnud Kuresaare talupoegade pildid, mis läbi säält kihelkondade riided meile silma ette maalitakse.

Kallas, *R. G.* Mõistlik rehkendaja. Tartus 1874.
Hermann, K. H. Leppimine surmas. Tartus 1874.
« « Oksjon. Tartus 1874.

Uued liikmed.

Kirjameeste Seltsil oli ta neljandama koosoleku ajal 85 liiget, sest saadik on juure tulnud:

86. Tohtri proua *Lydia Michelson* Kroonliinnas.
87. Preili *Annette Suburg*, Wõbsis.
88. Preili *Julinka Thal*, Keskkülas.
89. *Peeter Lint*, Wändras.
90. *Christian Erm*, Pärnus.
91. *Reial*, rentnik Rõstus.
92. *Reinhold Umblia*, kaupmees Tartus.
93. *Alexander Müller*, kiriku teener Tartus.
94. *Gustaw Goldmann*, maja omanik Tartus.
95. *Marie Goldmann*, Tartus.
96. *Hans Wääk*, koolm. Maarja kihelkonnas.
97. *Andreas Huik*, talunik Rõngus.
98. *Hindrik Saarmo*, kirjutaja Järwa maakonnas Türi kihelkonnas.
99. *Kristjan Must*, koolmeister Sangas Pärnu maal.
100. *Martin Must*, koolmeister Sangas Pärnu maal.
101. *Hindrik Treufeld*, koolmeistri abi Worbuses.
102. *P. Lepik*, koolmeister Tarwastus.
103. *Julius Wichmann*, stud. jur. Tartus.
104. *Jüri Tiit*, koolm. Williandis.
105. *F. Palzar*, metsawaht Holstres.
106. *H. Semper*, koolm. Pahuweres.
107. *Theodor Kurikoff*, kaupmees Williandis.
108. *C. J. Kreutzdahl*, raamatu kaupmees Williandis.
109. *Adolf Sachsendahl*, stud. med. Tartus.
110. *Madisson*, kaupmees Tartus.
111. *Max Põder*, stud. theol. Tartus.
112. *P. Leichter*, kaupm. Peeterburis.
113. *Peeter Metz*, koolm. Riias.
114. *Peeter Aoser*, koolm. Jlmjärwes. —
115. *Sachker*, päewapiltnik Tartus.

